• HENRI BARBUSSE • AYDINLIK •

AYDINLIK

ROMAN

HENRI BARBUSSE

Fransızcadan Çeviren: Erdoğan Tokatlı

Yordam Kitap

Henri Barbusse

1873'de Fransa'nın Asniéres kentinde doğdu. Edebiyata genç yaşta şiirle başladı. Daha sonra, 1. Dünya Savaşı'na sıradan bir er olarak katılan Barbusse, savaş karşıtlığı nedeniyle ordudan atıldı. Cephe dönüşü, sonradan büyük yankılar uyandıran ve savaşın vahşetini, emperyalist paylaşımın sıradan insan üstündeki ölçüsüz yıkımını anlatan *Ateş* romanını yayınladı. Komünist kimliği, savaş dönüşü iyiden iyiye olgunlaşan yazar, "Proleterya Edebiyatı" hakkında düşünce üreten ve dönemin ünlü toplumcu Fransız yazarlarını içine alan bir edebiyat çevresi oluşturdu. Yaşamını bir komünist olarak sürdürmesi ve hayatının son dönemlerini Sovyetler Birliği'nde geçirmesi nedeniyle, Batı edebiyat dünyasında görmezden gelinen yazar, Bolşevizme ve SSCB'deki Ekim Devrimi'ne gönülden destek verdi. Bu arada Fransız Komünist Partisi'ne de üye oldu. Yaşamının son yıllarında Sovyetler Birliği'ne yerleşen Barbusse, 1935'de Moskova'da yaşamını yitirdi. *Dişlerin Arasındaki Bıçak* (1922), *Lenin* (1934) diğer eserlerinden bazılarıdır.

Eserin önceki basımı:
Aralık 1968, Öncü Kitabevi, İstanbul

Aydınlık

Henri Barbusse

Fransızcadan Çeviren
Erdoğan Tokatlı

Yordam Kitap: 25 • **Aydınlık** (Clarté) • Henri Barbusse • ISBN-978-9944-122-05-4
Düzeltme: Nesrin Yazıcı-Sakine Erdoğan • *Kapak ve İç Tasarım*: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Yordam Kitap'ta Birinci Basım*: Ağustos 2007
Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Ayhan Matbaası**
Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi
5. Cadde No: 47 Bağcılar-İstanbul
Tel: 0212 629 01 65

roman

Aydınlık

BEN

Haftanın bütün günleri birbirinden farksız, hepsi birbirine benziyor.

Akşam çökerken usulca yediyi vuruyor bütün saatler ve hemen ardından gürültülü çan sesleri fışkırıyor ortalığa. Önümdeki kütük defterini kapatıyorum, kalemi önce bir güzel temizliyor ve sonra bırakıyorum elimden. Atkıyı sarıyorum boynuma, şapkamı alıyorum, durup kendi suratımı seyrediyorum aynada; düzgün ve yusyuvarlak hatları var yüzümün, saçlarım pırıl pırıl ve cilalı, ipince bıyığımın fiyakası yerinde ve bu hâlimle basit bir işçiden çok başkayım ben (işçiden daha üstün, daha dişli bir adam olduğum anlaşılıyor). Lambayı söndürüyor, küçücük camlı yazıhanemden aşağıya iniyorum. Hâla deminki paydos çanının yankısıyla vınlayan kazan dairesinden geçiyor, bir baştan öbür başa yürüyorum. Koridorlara ve merdivenlere gürültülü bir bulut yumağı gibi tel tel olup dağılan telâş ve kirden kararmış işçi kalabalığının arasından sesler geliyor kulağıma: «iyi akşamlar, mösyö Simon»; ahbaplığımız, merhabamız olanlar böyle selâm gönderiyor bana: Benimle yakınlığı olmayanlar daha resmî konuşuyor yanımdan geçerken «İyi akşamlar, mösyö Paulin» diyor ve mesafeli bir selâmla yetiniyorlar. Ayrı ayrı cevap yetiştiriyorum hepsine, kendimi koyveriyor ve onlara ayak uydurmaya çalışıyorum.

Dışarda, rengi uçuk, solgun ve çırılçıplak bir ovaya açılıyor dış kapı. Eşikten bakınca fabrikanın dev boyutlu ve kapkara dekorları andıran üçgenli, dörtgenli hatları, gecenin koynunda eriyip dağılan sönmüş bacası beliriyor önünde. Nedenini bilemiyorum ama, işçi kalabalığının dışarıya taşan akışına ben de boyun eğiyorum. Dış kapının tam karşısına düşen taş duvarın dibinde yan yana bekleyen kadınların ördüğü bir perde var; koyun çehrelerini hatırlatan solgun yüzlerini güçlükle seçebiliyorum. Oysa kalabalıktakiler tanıyor birbirini; erkekler kadınlara, kadınlar erkeklere sesleniyor. Hünerli bir çabuklukla kolkola giriyor, çift oluyorlar. Gittikçe hayâlet bir cadde görünüşüne bürünüyor yürüdükleri yol ve kalabalık garip bir hızla gözden kayboluyor.

Tarlaların arasında belirsiz bir çizgi hâlinde uzanıyor bu yol. Hani iki yanını çevreleyen, sıra sıra dizili ve titrek mum alevleri gibi cılız, kurum karası ağaçlar da olmasa, sıra sıra telgraf direkleri ve onların ördüğü örümcek ağları; çalılıklar ve insana yeşili dökülmüş, kupkuru çalı iskeletlerini hatırlatan bahçe çitleri de olmasa kimse inanmayacak bu yolun varlığına. Sadece birkaç ev var çevrede. Yukarıda, fabrikadan boşanan kalabalığın tırmandığı noktada, işçi mahallesinin tam üstünde rengi soluk ve hâlâ sapsarı bir avuç gökyüzü var. Kalabalığın sırtındaki siyahlı, mavili veya toprak kırmızısı iş gömleklerini öfkeyle ısırıyor batı rüzgârı, yün atkılarımızı durmadan kamçılıyor ve karanlığın artık görünmezleştirdiği çehrelerimize vahşi kokularla saldırıyor.

Yürüdükçe gözümüzü alan, aklınızı çelen meyhaneler çıkıyor karşınıza. Hepsinin kapıları sımsıkı kapalı; ama vitrinleri ve kapı camları altın ışıltılarla donanmış hepsinin. Karanlık, alabildiğine basık, eski ve artık terk edilmiş binalar var meyhanelerin arasında; bu kasvet dolu bina yığınının ortasında gökyüzüne açılmış birer delik gibi zaman zaman yıkıntılar beliriyor önümüzde. Ve toprak zeminde boğuk sesli bir trampetin temposuyla, yankılanıyor çevremde yürüyenlerin demirli pabuçları kaldırım taşlarına her vuruşta bir zincir şangırtısıyla yayılıyorlar çevreye. Başım önde ve kulağım kirişte yürüyorum, ama kendi adımla-

rımın sesini gene de işitemiyorum, bütün ayak sesleri birbirine karışıyor gene.

Gene her akşamki telaşlı çabukluk var yürüyüşümüzde. Yaklaşan gecenin mürekkep mavisine boyadığı tabiatın ortasında, o koskocaman ve korkunç bir bunalım geçiriyormuşçasına çarpık duran ağacın bulunduğu yerde birdenbire yokuş aşağı yürümeye başlıyoruz, sanki boşluğa yuvarlanıyor ayaklarımız. İşte o noktadan karşıya bakınca Viviers'nin bir yanıp bir sönen, hiç durmadan göz kırpan ışıklarını farkediyoruz. Gün boyunca uzayıp giden yorgunluklarının tutsağı insan sürüsü, bu artık gökyüzünde değil, toprağın yüzünde göz kırpan ışıklara yürüyor şimdi; karanlık çökünce bütün yorgunluklar gibi bütün umutlar da birbirine benziyor nedense: hepimiz birbirimize benziyoruz. Ötekiler gibi ben de kendi ışığıma doğru koşuyorum.

Uzun bir süre yokuş aşağı iniyoruz, sonra yokuş ansızın bitiyor ve caddede bir nehir kadar düz ve engebesiz oluveriyor o noktada, gittikçe genişleyerek şehre ulaşıyor. Martın bu son gününde hâlâ çırılçıplak dallarıyla gözümü alan çınar ağaçları var çevremde, çınarların ötesinde boşlukla kesişen ve göz göz görünüşleriyle bir satranç tahtasını andıran işçi evleri var. Düz bir çizgi hâlinde uzayıp giden yalıyarlara benziyor bu binalar, caddedeki kalabalığı tel tel ayırıp usulca yutuveriyorlar. Batan günün ölgün aydınlığında adamakıllı bulanık ve belirsiz duruyor ağaçlar; onları geçer geçmez lojmanlara dağılacak herkes, sıkış tepiş odalara büzülecek insanlar; işte kapı aralıklarından gölge gibi giriyorlar evlere, hemen başka bir kılığa bürünüp bütün pencereleri ışıklandırıyorlar.

Yoluma devam ediyorum, birkaç arkadaş var yanımda; fabrikanın ustabaşıları ve memurlar. İşçilerle pek ahbaplığım yok. Sonra tek tek ellerini sıkıyorum hepsinin, tokalaşıyoruz ve ben bir başıma devam ediyorum yoluma.

Kimliğini, çehrelerini doğru dürüst seçemediğim yayalar gelip

geçiyor yanımdan; kapı tokmaklarının ve açılıp kapanan pencerelerin gürültüsü yavaş yavaş işitilmez oluyor; kapılar kapanıyor; gecenin ortasında alabildiğine derin bir çöl hâline geliyor şehir. Sadece kendi adımlarımın sesini duyuyorum şimdi.

Çoğu şehirler gibi iki ayrı şehir hâlinde Viviers; yukarı kesimde zenginler yaşıyor; Büyük Cadde orada, Büyük Kahve orada, lüks oteller, oyma ağaçtan örülmüş evler, kilise ve tam tepede şato var orada. Aşağı kesimde yürüyorum ben. Daracık sokaklar bir örümcek ağından farksız burda ve hepsi fabrikaya kadar uzanan, iki yanı işçi evcikleriyle çevrili anayola açılıyor. Altı yıldır, yanı Bay Gozian'ın fabrikasında memuriyete girdiğim günden beri her sabah bu yolu tırmanmaya ve her akşam gerisin geriye yürümeye o kadar alıştım ki. Bu mahalleye kök salmış gibiyim; günün birinde buraya yerleşmek, burada yaşamak bile isterim aslında. Ama şehrin yukarı kesimiyle hep bu paranın ve parasızlığın sınırı var aramızda, eskiden de vardı bu sınır, bundan böyle de olacak galiba.

Bir sokak fenerine rastlıyorum. Yeşil Sokak'ta, fare suratlı küçücük bir kız koşuyor önümde, üç meteliğe aldığı ekmeği bir bebek gibi bastırmış göğsüne, karanlıktan çıkıyor, bir koşuda yeniden giriyor karanlığa. Etape Sokağı: İşte benim sokağım bu. Yarı karanlıkta ansızın berber dükkânının ışıklı camı çıkıyor karşıma, içerinin ürpertili aydınlığı sokağa bakan buğulu camda şekilleniyor. Tam ben geçerken açılıyor dükkânın kapısı ve Bay Justin Pocard beliriyor önümde, sokağa yağlı ve kokulu bir aydınlık vuruyor içerden; bir müşteriyi uğurluyor, kavrayamadığım homurtulu seslerle konuşuyor; müşterinin suratını rahatlıkla seçtim; başını «evet» anlamına sallayışını ve adam uzaklaşırken Pocard'ın eline vuran aydınlığı, o hiç eskimeyen, hep yeni görünen sakalını sıvazlayışını bile.

Duvarları yıkık, tozlu ve artık kertenkelelerin cirit oynadığı, camları keçe bağlamış, yer yer delinmiş ve yıldız biçimi kapkara boşluklarla dolu tenekeci dükkanının, bu artık çok eskimiş, terk edilmiş dükkânın çevresinde dolanıyorum bir süre. Biraz ötede

küçük Antoinette'in gölgesini görür gibi oluyorum, gözlerinden adamakıllı hasta bu kız ve nedense bir yolunu bulup bir türlü iyileştiremediler zavallıyı; gördüğüm karaltının o olduğuna bir inansam gideceğim yanına, ama yanıldığıma hükmedip evimin avlusuna yöneliyorum.

Avlunun dibindeki küçük dükkanının önünde duruyor Bay Crillon, gün boyunca ıvır zıvır işlerle uğraşıyor orada ve her akşam bu vakitlerde bir sınır taşı gibi karşıma dikiliyor. Kocaman burunlu, kepçe kulaklı ve iyi yürekli bir dev bu, beni ne zaman görse kocaman ve tıraşlı suratını uzatarak başını sallıyor hep. Bir tahta sertliğindeki meşin önlüğüne amansız bir şaplak indiriyor her seferinde. Kolumdan çekerek sokak tarafına, kapı önündeki direklerin yanına sürüklüyor beni ve alabildiğine yumuşak, ama alabildiğine kararlı sesiyle kulağıma fısıldıyor:

— Çok kötü huylu adam şu Petrarque.

Sonra beresini çıkarıyor başından, kıvırcık saçlı başının akşam karanlığını silip süpüren rüzgârıyla devam ediyor:

— Para cüzdanını onardım geçenlerde; lime lime olmuş, kullanılmaz hâle gelmişti. Tam otuz meteliğe patladı bu iş bana, ama gıcır gıcır yaptım cüzdanı. Çok para yutar bu ıvır zıvır işler. Ha ne diyordum, bir dikiş makinası var bizimkinin; işine filân yaradığı yok, ama benim gözüm var makinada, ne zaman makinanın lafını etsem sesi soluğu kesiliyor, rengi kaçıyor herifin!

Sonra tutup Trompson'un deli saçması iddialarını anlatıyor bana ve Bay Becret'yi çekiştiriyor, saygıdeğer bir insan olduğu hâlde bir onarım işinde kendisine nasıl kazık attığını, damını onardığı zaman emeğine karşılık ona nasıl kör bir bıçak verdiğini anlatıyor boyuna. Hayatında önemli bulduğu ne varsa bir bir sıralıyor hepsini. Sonunda şunu söylüyor:

— Varlıklı bir adam değilim ben, ama haddimi bilirim. Ivır zıvır onararak kazanıyorum hayatımı, babam da aynı işi yapıyordu sağlığında, onun babası da öyleydi. Baba mesleğini beğenmeyen, gözü yüksekte olan çoktur. Ben aklımdan bile geçirmiyorum bunu. Bildiğimi yapıyorum.

Ansızın gürültülü ayak sesleri beliriyor yolda ve gittikçe büyüyerek bize yaklaşıyor bu sesler, sonra adamakıllı dengesiz, yalpalayan bir gölge yaklaştıkça büyüyerek geliyor üstümüze, onu olağanüstü bir güç ayakta tutuyor sanki. Her zamanki sarhoş hâliyle demirci Brisbille bu gelen.

İkimizi hedef tutarak bağırıyor Brisbille. Yanımıza iyice yaklaşınca bir an kararsız kalıyor, sonra ansızın yeni bir şey akıl etmiş gibi gürültülü bir fren yaparak duruyor önümüzde. Kaldırımın yüksekliğini hesaplıyor göz ucuyla; söylemek istediklerini debelenen kollarının öfkesinde boğup susturuyor, sendeleyerek devam ediyor yoluna, gözleri kan çanağından farksız ve suratı kıpkırmızı. Hınçlı bir nefret ve şarap kokuyor.

— Pis anarşist! diyor Crillon, tiksintiyle buruşturuyor yüzünü... Bok şeyler düşünüyor bu herif, yalan mı?

— Ah! Bakalım; bu heriften ve peşindeki kılkuyruk alayından biri kurtaracak bizi! diyerek elini uzatıyor bana. Hoşça kalın. Hep anlatıyorum Belediyedekilere, dilimde tüy bitiyor. «Bu mızıkçı sürüsünü, bu hergele alayını hizaya getirmelisiniz, kanunlarımızı hiçe sayıyor sarhoşlukları diyorum boyuna. Lâf dinleyen kim? Jean Latrouille sümüklüsü çöreklenmiş Belediye'ye, yalan mı? Bilirim, asayiş meraklısıdır hepsi, konuşurken mangalda kül bırakmazlar, ama iş uygulamaya gelince kimse kalmaz ortalıkta, hepsi toz olurlar.

Bizimki pek öfkeli. Çok yönlü bir âlete benzeyen kocaman yumruğunu savuruyor boşluğa. Demin Brisbille'in sallanarak uzaklaştığı yöne doğru savuruyor, o tarafı işaret ediyor bana:

— Sosyalistler böyledir işte, diyor. Sözde egemen bu halk, ama doğru dürüst ayakta duramıyor aslında! Onarımcılık yapıyorum ben, dirlik düzenlikten yanayım çünkü. Hadi hoşça kalın şimdi, hoşça kalın... Joséphine hala nasıl, iyi mi bari? Dirlik düzenlik ve hürriyetten yanayım ben. Bu yüzden girmedim onların çetesine. Daha düne kadar bir genç kız canlılığı ile koşturup duruyordu Joséphine hala, sizi de çok lafa tuttum, çok!

Dükkânına giriyor. Yok, girmiyor. Tam kapı önünde gerisin

geriye dönüp beni çağırıyor yanına. Gizli anlamlar var bana uzanan elinde.

— Haberiniz var mı, yukardakiler geldi gene, şatodakiler!..

Onlara duyduğu saygı yüzünden sesini alçaltıyor: şato halkı gözünün önünden hiç gitmiyor olmalı, ayrılırken farkında bile olmadan saygı ile eğiliyor önümde.

Evimizle içli dışlı bir cam kafes onun dükkânı, gece gündüz orada yaşıyor. Bir mumun aydınlığında şekillenen o bildik dev yapılı gövdesini fark ediyorum içerde, kırık dökük eşya yığınları arasında ve ayakta Crillon. Duvarda ve çevresindeki âletler mum ışığında büyüyüp genişliyor, onun karaltısını yaldızlı ışıltılarla süslüyorlar, yıllar öncesi babası ve dedesinin yaptığı gibi tezgâhına çöküyor Crillon, bütün nefretlerden ve kıskançlıklardan uzak, yüreğini işine veriyor.

Merdiven basamaklarını tırmandım önce evimizin, anahtar yerinden başka engebesi olmayan boz renkli kapısını araladım. Gıcırtıyla açılıp bana yol veriyor kapı, eskiden kaldırım taşı olan, ama boyu taban tepenlerin aşındırıp toprak yığını hâline getirdikleri yolda, o daracık koridorda yürüyorum işte. Duvarda asılı lambaya tosluyorum başımı. Hep sönüktür bu lamba, hep gaz kokar, var mı yok mu belli değildir; hep unutturur kendini ve her giren mutlaka çarpar ona.

Ben ki hep telâşlı ve aceleciyimdir, eve girince yavaşlıyorum nedense. Zaten her akşam eve vardığımda bu küçük, buruk ve tatsız hayâl kırıklığı gelip çöreklenir üstüme.

Hem mutfak, hem yemek odası niyetine kullandığımız odaya giriyorum, halam yatıyor orada, zifiri karanlık bu oda.

— İyi akşamlar, halacığım.

Pencerenin gökyüzüne açılan solgun çerçevesi önünde, yataktan gelen bir ses derin derin içini çekiyor önce, sonra hıçkırıklarla sarsılıyor.

Sabahın köründe, tam şafak sökerken, yaşlı halamla cümbüşlü bir kavga koptuğunu o zaman hatırlıyorum ancak. Haftada iki üç kere böyle kapışırız onunla. Kirli bir cam yüzünden birbirimi-

ze girdik bu sefer. Hiç durmadan, soluk almadan şikâyet edişine öfkelendim bu sabah, kırıcı sözler ettim ve kapıyı hırsla vurup çıktım işe giderken. Halam üzüntüsünden bütün gün ağlamış olmalı. Bütün gün besleyip büyütmüş kırgınlığını, evin işini görürken bir yandan da için için bunu kurmuş galiba. Sonra, tam gün batarken lambayı söndürüp girmiş yatağına, kırgınlığını ille belli edecek bana; bütün derdi bu.

Karanlıkta, hiçbir şey göremediği hâlde kör bir ısrarla patates soyuyordu ben girdiğimde; dört bir yana dağılmış patatesler; insan yürüdükçe çarpıyor onlara, yerdeki kırık dökük eşyanın, elbiselerin ortasında yuvarlanıp duruyorlar. Artık ben yanındayım ya, gün boyunca biriktirdiği gözyaşlarını koyveriyor halam.

Ağzımı açıp tek laf etmeye bile cesaretim yok şimdi, her zamanki yerime ilişiyorum sessizce.

Pencereyi belli belirsiz karartan perdelerin tam önünde, yatağın üstünde şekillenen sivri ve kupkuru görünüşlü bir karaltı seçiyorum bakınca; çarşaf bir değnekle havaya kaldırılmış sanki, Joséphine hala, bu bir deri bir kemik zavallı kadın.

Odadaki koyu sessizliğin ortasından yavaş yavaş sesini yükseltiyor halam, iniltili sesiyle başlıyor söylenmeye.

— Kalpsiz çocuk, evet, taş yüreklisin sen! Feci şeyler söyledin bana... «Senin dırdırından bıktım!» dedin bana. Ah! Senin bana çektirdiğini kimse bilmiyor ama. Ah, çok kötüsün! Arabacıdan farkın yok, ağzı pis adamsın!..

Sessiz oturuyorum, karanlıkta gölgesi yastığa vuran solgun yüzünden akıttığı yaşlara, dudaklarından dökülen ağlamaklı sözlere kulak veriyorum.

Hop oturup, hop kalkıyorum, ama çaresizim, laf olsun diye cevap veriyorum ona:

— Hadi, bırak ağlamayı, yetsin artık...

Öfkeli sesiyle bağırarak beni susturuyor:

— Yetsin artık öyle mi! Hayır, susmayacağım işte!

Akşam karanlığının kirlettiği beyaz çarşafa sarınıyor, bir silâh gibi omuzluyor çarşafı, yüzünü örtüyor onunla ve başını öfkeyle

sağa sola savuruyor, hem gözlerini kuruluyor, hem «hayır» demek istiyor böylece.

— Hayır! Hiç susmayacağım. O sözün yok mu, o söz yüzünden ölünceye kadar kırgınım sana. Ama şimdi kalkıp yiyecek hazırlayayım, karnını doyurayım. Ufacıktın seni aldığımda (sesi titriyor bunu söylerken); kendimin olan ne varsa senin uğruna harcadım hepsini, her şeyi senin için feda ettim, oysa maceradan maceraya koşmuş uçarı bir kadınmışım gibi davranıyorsun bana.

Kupkuru ayaklarının çıtırtılı sesi geliyor kulağıma. Yatağın üstüne dağılmış ve bir kısmı yere yuvarlanmış öte berisini toparlamaya çalışıyor; yutkunarak gözyaşlarını susturuyor. Ayakta şimdi, şekilsiz bir kalıp gibi duruyor karanlıkta. Zaman zaman gövdesinin olağanüstü inceliği beliriyor karşımda. Gömleğini, sonra hırkasını geçiriyor sırtına, bir bayrak sopası kadar ince ve kemikli kollarının çevresinde dalgalanan entarisiyle bir hayâlet görünüşü kazanıyor.

Giyinirken kendi kendine söylenmeye başlıyor ve o zaman, yavaş yavaş çocukluğum, geçmişte yaşadıklarım, hayatımın bütün hikâyesi parça parça dökülüyor zavallı kadının dudaklarından, yeryüzündeki tek yakınım bu kadın, hem anam benim, hem uğrumda paralanan bir hizmetçi adetâ.

Bir kibrit çakıyor. Elindeki lamba birdenbire sıyrılıyor karanlıktan, oradan oraya taşınması gayet kolay ışıklı bir peri sanki, zikzaklı alevlerle odanın içinde dans etmeye başlıyor. Bu coşkun aydınlık çepeçevre sarıyor halamı; çiçek tomurcuklarına benziyor gözleri, kocaman ve nemli göz kapakları var, hep kıpırtılı ve içinin acısını ısıran büyük bir ağzı var. Taze gözyaşları şişirip büyültmüş gözlerini, gözbebekleri ışıltılı ve yanaklarında ayrı ışıklı parlaklık. Kapkara düşüncelere boğulmuş, dalgın bir ifâde yanıp sönüyor yüzünde ve bir baştan öbür başa dolanıyor odayı. Kırış kırış hatlarla dalgalanıyor yüzü boynunda ve çenesinin hemen altında o kadar kırış kırış olmuş ki derisi, bunların bağırsak olduğuna bile hükmedebilir insan, bu görünüşüyle lambanın çiğ ışığında çok acıklı bir görünüşü var.

Artık lamba yanıyor ya, içine gömüldüğümüz bu çıfıt çarşısından farksız kasvetli dört duvarın çeşitli köşeleri de belirleniyor şimdi: cereyan korkusuyla pencerenin hemen altına, iki çiviyle duvara tutturulmuş şilte bezi göz önünde artık; büyük dolabın tozlu mermeri ve bir kâğıt parçasıyla kapatılmış kilit adamakıllı belirli.

Lamba sönecek gibi oluyor o sırada, halam şaşırıyor ve nereye koyacağını bilemiyor lambayı; sonunda yere bırakıyor yanına çömeliyor, fitili düzeltmeye çalışıyor. Alacalı bir karanlıkla çevreleniyor gövdesi, ellerindeki telaşlı beceriksizlik yüzünden kapkara bir duman fışkırıyor alevin ucundan ve bu duman bir paraşüt gibi tekrar yere iniyor. Derin derin içini çekiyor halam. Gene konuşmaktan alamıyor kendini.

— Çocuğum sen, diyor bana, o kadar iyi ve kibar davranıyorsun ki isteyince, ayda yüz seksen frank kazanıyorsun üstelik... Kibar olmasına kibarsın, yaşamayı bilmiyorsun ama; görgüden yana eksiğin var. Zaten bu yanını ayıplıyor herkes, meselâ yere tükürdün bu sabah, adım gibi biliyorum böyle olduğunu; yanlışım varsa kafamı kessinler razıyım. Olmaz ki ama, yirmi dört yaşındasın artık! Tükürdüğünü anladım diye kızdın bana ve acısını çıkarmak için tutup «dırdırından bıktım!» dedin, düpedüz sataştın, yalan mı? Ah! Serseri ruhlu bir çocuksun sen! Fabrikadaki patronların gene de iyi davranıyorlar sana. Onların en iyi işçisiydi zavallı babacığın. Belki babandan daha kibar, daha incesin sen, daha İngiliz centilmenisin; lâtince öğrenmek istemedin, hemen ticaret hayatına atılıverdin; herkes çok beğendi bu davranışını; gelgelelim çalışkanlıkta babanın eline su dökemezsin, ah bu imkânsız! Hadi, söyle bana, yere tükürdün değil mi...

«Çünkü zavallı anneciğin», diyerek devam ediyor halam; bir hayâlet gibi dolanıyor odada, bir tahta kaşık var elinde, önümden geçiyor; ne yalan söylemeli, şıklığa düşkündü, kılığına kıyafetine çok özenirdi..Kötü bir şey değil ki bu, hele insanın cebi para doluysa. Çocuk gibiydi annen. (Öldüğünde yirmialtı yaşındaydı zavallı, ne yalan söylemeli. Ah! Şapkalara nasıl da meraklıydı!

Çok güzel kadındı üstelik. «Joséphine, bize gelin, beraber yaşayın bizimle» dedi bana. O zaman ben aldım seni, her şeyimi feda ettim seni yetiştirmek için...»

Halam birdenbire susuyor, kıpırdamıyor bile, belli ki geçmiş günlerin heyecanı çepçevre sarmış onu. Kendi kendine mırıldanıyor, bir yandan da başını sallıyor ve sonra alnını siliyor elinin tersiyle.

Her şeyi göze alıyor ve usulca sokuşturuyorum lafı.

— Ben de biliyorum böyle olduğunu...

Gene içini çekiyor cevap yerine. Ocağı yakıyor. Ateş gittikçe büyüyen bir duman yumağı yaratıyor ocakta, tel tel dağılarak aşağıya süzülüyor bu duman. Halam ateşi karıştırıyor, ayakları ve kukuletâsından fışkıran kır saçları bile duman bulutunun bir parçası gibi duruyor karşımda. Mendilini arıyor sonra, alevin isiyle kararmış parmakları ceplerini yokluyor. Sırtı bana dönük şimdi, tencerelerle haşır neşir oluyor.

— Bay Crillon var ya, diyor, işte onun babası, ihtiyar Dominique ta Cher'den kalkıp buraya gelmişti yerleşmeye; 66 veya 67 yıllarıydı. Belediye'de meclis üyesi olduğuna göre sözüne güvenilir insandı. (Gerdellerini kapı önüne çıkarmasını usulca söylemek gerekecek ona.) Çok zengin adamdır bay Bonéas, boynundan rahatsızdır, gene de güzel konuşur ama. İşte onun gibi beylere hoş görünmelisin asıl, onlara sevdirmelisin kendini. Kibar çocuksun; ayda yüz seksen frank kazanıyorsun bu genç yaşında; fakat ne de olsa canımı sıkan bir şey var benim; fabrikaya girip çıkarken seni işçilerden ayıracak, işçi olmadığını belli edecek bir şey bulsalardı bari, şöyle yakana iliştireceğin bir şey mesela...

— Herkes biliyor işçi olmadığımı...

— İşaret olsaydı daha iyiydi.

Nemli soluklar koyveriyor ağzından ve burnundan gittikçe daha hızlı hırıldayarak mendilini arıyor çevresinde. Lambayı dolaştırıyor odanın içinde. Hep onu izliyorum bakışlarımla, oda girdisi çıktısıyla daha iyi belirleniyor şimdi. Kareli zeminde geziniyor bakışlarım, yan yana duvara dizilmiş iskemlelerin üstüne

konuyor; alçacık yatağın ötesinde alabildiğine solgun bir leke gibi duran pencereyi görüyorum sonra; yere dağılmış öteberiye bakıyorum; şişeler, saksılar, kumaş parçaları, kapının kilidi, hepsi sırayla geçiyor önümden.

— Ev dediğin düzenli olmalı, öylesini severim ben! diyerek eşyaların arasından süzülüyor halam, pastel resim köşeleri kadar tüylü tabakalarla kaplı bütün eşyalar.

Her zaman yaptığım gibi arkalıksız iskemleye uzatıyorum bacaklarımı; o kadar aşınmış ki, cilalı ve yepyeni görünüyor bu yüzden. Halamın kupkuru hayaletine doğru uzatıyorum yüzümü ve onun hiç bitip tükenmeyen mırıltısına, kıpırtılı gezintisine kaptırıyorum kendimi, beşikteki çocuklar nasıl sallanırsa ben de kendimi öyle sallıyorum.

Fakat birdenbire yanıma sokuldu halam. Dar ve sıska omuzlarından dökülen grili beyazlı hırkası var sırtında; boynuma doluyor kollarını ve titrek sesiyle şunları söylüyor:

— Çok yükselebilirsin hayatta, üstün tarafların var çünkü! Kim bilir, günün birinde bütün insanlara her şeyin gerçek yüzünü anlatacaksın belki de. Görülmemiş bir olay değildir bu. Bütün insanlardan daha haklı, daha uzak görüşlü kimseler yaşamıştır dünyamızda. O büyük gerçekçilerden biri neden sen olmayasın, çocuğum!...

Ve hâlâ gözyaşlarının nemiyle dolu çehresini benden alarak sallıyor başını, uzaklara bakıyor ve orada, baktığı yerde beni görüyor; orada bar bar bağırıyor ve büyük gerçekleri haykırıyorum insanlara, hepsi dikkatle dinliyor beni.

Sonra, geleceğin ölesiye hasretle hatırlandığı bu garip an mutfağımızdan silinir silinmez gözlerini gözlerime dikiyor halam ve devam ediyor:

— Kendinden daha yüksek yerlere sakın göz dikme, çocuğum. Evcil bir adamsın zaten. Yaşlı ve ciddi adamların alışkanlıkları var sende. Güzel bir şey bu. Hiç başkalarından farklı olmaya özenme, emi!

— Böyle bir tehlike yok, halacığım, üzülme sen.

Evet tehlike filan yok. Olduğum gibi kalmak isterim. Çocukluğuma ve gençliğime bağlayan bir şey var beni, bu bağın hiç kopmamasını, sonsuza kadar sürmesini isterim. Elbette çok şey bekliyorum hayattan, büyük umutlarım var: herkes gibi ben de umut ediyorum; umut ettiğim şeyi kesinlikle bilmiyorum aslında; ne olursa olsun çok büyük, umulmadık değişiklikler istemiyorum hayatımda. Ocağın, çeşmenin, kahverengi dolabın yeri hiç değişmemeli, her akşam alıştığım ve beni hiç yalnız bırakmayan sessizlik dolu saatler, kafamı dinlediğim anlar hiç bozulmamalı.

Yahniyi elindeki tahta kaşıkla karıştırarak ocağın ateşinde ısıtıyor halam. Zaman zaman yüzünü parça parça aydınlatan kederli bir alev fışkırıyor ocaktan. Tenceredeki yemeğe bakmak için doğrulup kalkıyorum ayağa. Salça homurtularla kaynıyor; solgun patates parçaları ve artık erimeye yüz tutmuş soğan dilimleri yüzüyor içinde. Halam kocaman ve bembeyaz bir tabağa boşaltıyor onu.

— Bu senin, diyor. Ben yemesem de olur, bu yaştan sonra neye yarar?

Rengi kararmış küçük masanın iki ucuna karşılıklı oturuyoruz onunla. Halam ceplerini araştırıyor. Hafif kamburu çıkmış, mor ve kupkuru elini cebinden çıkarıyor; bir dilim peynir var avucunda, bıçakla ufalıyor peyniri ve yavaş yavaş atıştırıyor. Yanı başımızdaki lambanın ışığında yüzünü seyrediyorum; henüz kurumamış yüzü, hâlâ nemli; bir su damlacığı duruyor yanağında, ışık vurdukça parıldıyor. Bütün yönlere doğru açılıp kapanıyor halamın ağzı, zaman zaman gözyaşı artıklarını da yutuyor.

Orada karşılıklı oturuyoruz işte, tabaklar önümüzde ve tuz bir kâğıt parçasının üzerinde, reçelden bana düşen hisse de hardal kutusunda bekliyor; karşı karşıyayız işte, alınlarımızı ve ellerimizi lambadan fışkıran aydınlık birleştiriyor, odanın öbür kısımlarını örten Oceanian fukara işi elbiseler giydiriyor ikimize de. Bu yorgun iskemlede oturmak, bir tarafına fazla yaslanınca öbür tarafı havaya kalkan bu yıpranmış, bu canı çıkmış masaya ellerimi dayamak var ya, karanlık, eski ve tozlu bir bahçeden

farkı olmayan bu yaşlı odada yaşadığımı ve bu odaya koparılmaz bağlarla bağlandığımı o zaman fark ediyorum işte.

Yemekten sonra eski gevezeliğimizden eser kalmıyor. Neden sonra halam tekrar başlıyor mırıldanmaya ve bir kere daha gaz lambasının boğuk ışığında duygulanıyor; bir japon maskesi gibi duran çehresi adamakıllı kırışıyor, buruş buruş oluyor yüzü, gözleri gene buğulanıyor, sonra belirsiz bir pırıltı gelip yerleşiyor gözlerine.

Bu duygulu ve alabildiğine yaşlı peri kızının gözyaşları etli ve iri dudaklarında birikiyor, coşkun bir yürek biçimini alarak yerleşiyor oraya. Bana eğiliyor yaşlı kadın, öyle garip, öyle anlaşılmaz bir derinlik, bir doluluk kazanıyor ki adeta yüreğim paralanıyor.

Beni sahiden seven bir başka insan yok yeryüzünde, o var sadece. Huyunun tersliğine, bitip tükenmek bilmeyen sızlanmalarına rağmen, biliyorum, hep haklı çıkıyor sonunda.

Ben esniyorum, halam kirli tabakları topluyor ve mutfağın kuytu bir köşesine bırakıyor onları.

İbrikteki suyu leğene boşaltıyor sonra, bulaşık suyu için ocağın üstüne koyuyor leğeni.

Antonia söz verdi bana, saat sekizde kitapçının önüne gelecek. Oysa saat sekizi on geçiyor şimdi. Dışarıya çıkıyorum. Koridoru; avluyu geçiyorum... Alıştığım ve bana yakın olan her şey beni çepçevre sarıyor gece karanlığında. Gökyüzünde belirsiz, bulanık bir aydınlık var hâlâ. Crillon'un dört bir yanı cam kaplı küçük dükkânı kızıl bir yakut gibi parıldıyor gecenin koynunda. Crillon'u fark ediyorum içerde –hareket etmeden duramıyor–, elindeki demir parçasını eğeliyor, çırpınan bir kelebek kadar titrek mumun alevinde yaptığı işi kontrol ediyor sonra ve yanı başındaki gaz ocağında fokur fokur kaynayan tutkal dolu kaba uzatıyor elini. O eski zaman zanaatkârlarına özgü tasasız ve

önündeki işe kapılmış yüzünü görüyorum; yanaklarının esmerliğini, uzamış sakallarını, beresinden dışarıya taşan dik ve inatçı saçlarını gayet iyi farkediyorum. Öksürüyor, kulübesinin bütün camları titriyor o zaman.

Sokakta gölgeler var sadece ve sessizlik. Belirsiz gölgeler kıpırdıyor sadece, mırıltılar işitiliyor, tek tük insanlar evlere girip çıkıyor. Katlarda ışıklar yükseliyor, sonra birdenbire düşüyorlar aşağıya. Köşebaşında, hemen iki adım önümdeyken birdenbire gözden kayboluyor Bay Joséph Bonés; boynuna doladığı bembeyaz ve kalın fuları görür görmez tanıdım onu. Eve dönerken olduğu gibi şimdi de ben tam önünden geçerken berber dükkanının kapısı açılıveriyor. İnce ve kulağa hoş gelen sesi duyuluyor: «İştir önemli olan. O kadar uzun boylu değil» diye cevap veriyor öbür adam, hiç durmuyor, uzaklaşıyor boyuna, sokağın ortasında çelimsizliği adamakıllı belli oluyor. Ama önemli bir adamdır mutlaka: İşadamıdır Bay Pocard, gayet hünerlidir bu bakımdan, türlü türlü işler tasarlar. Biraz daha uzakta, parmaklıklı bir pencereyle sokağa açılan köstebek yuvasında Eudo babanın, bu bahtsızlık kuşunun, bu garip ihtiyarın öksürüğünü işitir gibiyim; bir gözü sakattır Eudo babanın ve hep şikâyetçi iniltiler dökülür dudaklarından. Evinde bile o kasvetli pelerini çıkarmaz sırtından ve başlığı hep kafasındadır. Casus derler ona, pek sebepsiz bir söylenti değildir bu.

İşte kitapçı kulübesi. Karanlığın ortasında, sipsivri görünüşüyle tek başına bekliyor beni Antonia. Gelmemiş daha: gelse mutlaka beklerdi. Önce bir sabırsızlık coşuyor içimde, sonra rahatlıyorum. Neyse, kurtuldum sayılır.

Burada olsaydı böyle düşünmezdim elbette, yanımdayken hoş bulurum Antonia'yı. Vücudunun harareti altın pırıltılarla dolu bir esmerlik getiriyor onun tenine ve sıskalığı insanın etini yakıyor adetâ. Aslında pek anlaşamıyorum bu İtalyan kızıyla. Hep kendi özel işlerini düşünüyor, başka şeyle pek ilgilendiği yok, onun işleri de beni ilgilendirmiyor tabii. Şişmanlığına rağmen Victorine'i bin kere tercih ederim ona, hattâ o olur olmaz

kaprislerine, gereğinden fazla hülyalı havasına rağmen Madem Lacielle'ı bile... ondan da bıktım, ondan da fellik fellik kaçıyorum aslında. Hep böyleyim nedense, sonrasını hiç hesaplamadan önüme çıkan ilk kadınla büyük aşk havalarına giriyorum hemen, ama sonra çok bayağı ve tatsız buluyorum bu hikâyeyi. Ne yapayım, elimde değil; o ilk sevişmenin, ilk öpüşün tılsımı büyülüyor beni, ne yapsam kurtulamıyorum, kendimi kaptırıveriyorum.

Şimdi beklemeyeceğim. Gidiyorum işte. Brisbil'le serserinin demirci atölyesine göz atıyorum geçerken. Sokaktaki son binadır onun dükkânı. (Ön cephenin camları çiğ bir portakal rengine bürünmüş, parmaklıkların arasında, gecenin karanlığı daha da belirliyor bu çiğliği. Dilimlere bölünmüş bu ışık yaprağının orta yerinde zaman zaman keskin ve net, zaman zaman da yaygın ve bulanık hatlarla Brisbille'in silueti çıkıyor ortaya. Ve onun hayâleti hünersiz bir coşkunlukla örsün üzerine kapanıyor. Gölgesi sendeliyor her kapanışta ve sanki sağına soluna yuvarlanıyormuş gibi, cehenneme giden bir kayığın yolcusuymuş gibi sarsılarak büyüyor. Sarhoşluk adamakıllı azdırıyor onu, sarhoşluğu büyüdükçe demir yığınlarına ve alevlere olan öfkesi de büyüyor.

Eve dönüyorum. Tam kapının önünde, içeriye gireceğim sırada utangaç bir ses koşturuyor peşimden:

— Simon...

Antonia bu seslenen. Ne yapalım, biraz da onun canı sıkılsın. Soluk soluğa yaklaştığını işitiyorum, ama boyuna sıklaştırıyorum adımlarımı, gittikçe hızlanıyorum.

Odama çıkıyorum doğruca. Odam çırılçıplak ve soğuk gene; onu canlandırmak, yaşanır hâle koyabilmek için gene benim ürpermem gerekiyor. Pencerenin kanatlarını çekip kapatıyorum, son bir defa bakıyorum sokağa; bacalarla kaplı bina damlarının ağır, kümbet gibi kara gölgeleri, gökteki daha aydınlık siyahlığa bulaşıyor, hâlâ ışıklı pencereler var ve bu kapkara bina yığınının en uç köşesinde, öbür başında sarhoş demircinin kanlı ve sarsak

hayâli beliriveriyor. Daha uzakta kiliseye ait çan kulesinin tepesindeki haç çıkıyor karşıma, en tepede değerli taşlardan örülmüş şato duruyor. Hiç tanımadığım, ama hepsi bana benzeyen kadınlı erkekli kalabalıkların yaşadığı kapkara harabe yığınları görüyorum ne tarafa baksam.

BİZ

Bugün Pazar. Açık penceremden alabildiğine canlı bir Nisan güneşi süzülüyor odama. Duvar kâğıdının solgun çiçeklerini baştan başa değiştirip yeniledi adetâ ve masamın üstündeki kırmızı örtünün yaldızlarına yepyeni bir parlaklık verdi.

Olanca dikkatimle giyiniyorum. Uzağa gidiyorum, yakına geliyorum, taze sabun kokusunu ciğerlerime doldurarak kendimi seyrediyorum aynada. Gözlerim büyük mü küçük mü, bunu anlamaya çalışıyorum deminden beri. Aslında ne büyük, ne küçük sayılır gözlerim. Ama gerçekten okşayıcı bir parlaklıkları var.

Dışarıya çeviriyorum bakışlarımı. Vâdiye açılan tarafta, dumanlı örtülerin altında şehir uyuyor; şehir insanlardan daha geç uyanıyor denebilir ilk bakışta.

Bugün Pazar ya, yavaş yavaş yukardan, tepelerden aşağıya, sokaklara doğru yayılıyor insanlar. Hemen tanımak; seçip ayırmak imkânsız onları; ancak olağanüstü günlerde giyilen elbiseler var hepsinin sırtında: renkli anıtlara benziyor kadınlar, haftanın öbür günlerinde böyle göremezsiniz onları; hafif kamburu çıkmış yaşlılar da var aralarında; iyice yoksul olanlar ve eski, yıpranmış kıyafetlerinin fukaralığını temizlikleriyle gizlemeye çalışanlar da var.

Mavili kırmızılı damları, kaldırımları, küçücük çakıl taşla-

rıyla örülmüş kaldırım köşelerini, kaldırımlarda gezinen yeni boyanmış, pırıl pırıl pabuçları yumuşak ışıklarıyla süslüyor güneş. Bir gölge dolabı gibi yusyuvarlak görünen eski bir ev var köşede; Eudo baba oturuyor orada, eski ofort resimlere yapıştırılmış bir huni lekesini andırıyor. Daha ötede Madam Piot'nun evi dikiliyor karşıma, özenle boyanmış çömlekler gibi cilâlı. Bu ilk bakışta göz alacak kadar değişik yapılı binaların yanında öbürleri kaybolup gidiyor aslında, yüksek ve boz duvarları, ışıltılı perdeleriyle çoğunlukta onlar, şehri şehir yapan onlar aslında.

Fabrikanın tam karşısında, nehrin kenarında yükselen tepenin sırtında olanca beyazlığıyla şato, beliriyor önümde. Çürümüş yapraklardan bir örtü ve artık şekli bozulmuş parklar çevreliyor şatoyu. Daha uzakta gene şatoya ait çayırlar ve bahçeler var; onları aşınca nemli ve yemyeşil toprağın dört köşe dilimlere bölündüğü, her yıl gittikçe bir taş yığını hâline gelen mezarlık görülüyor.

Kiliseye gitmeden önce Brisbille'in demirci atölyesine uğrayacağız halamla: bizim için bir zorunluk bu, kapımızın kırık anahtarını onarması gerekiyor çünkü. Crillon'un bugün kimsesiz, soğuk ve dağınık görünen camlı kulübesinin yanında bir gerdelenin üstüne çöküyor ve avluda bekliyorum halamı. Vaktinde toparlanmayı, bir yere gidilecekse zamanında hazır olmayı hiç bilmez halam. Demin tam iki defa üstüste belirdi kapıda, kadife pelerinli güzel elbisesini giymişti üstelik, ama her seferinde içerde mutlaka bir şey unutarak, her seferinde unuttuğu şeyi son anda hatırlayarak bir köstebek telâşıyla tekrar girdi eve. Bir şey unutmamış bile olsa giderayak odama çıkıp şöyle bir bakmak ister, alışmıştır buna.

Neyse ki yan yana yürüyoruz sonunda. Gururlu bir tavırla kasılarak koluma giriyor. Zaman zaman yan gözle beni seyrediyor, o zaman ben de ona çeviriyorum bakışlarımı, dudaklarında düğümlenen gülümseyiş sevimli bir kırışıklık oluveriyor güneşte.

Bir süre böyle yürüdükten sonra birdenbire durdu halam:

— Biraz önden yürü sen, ben yetişirim sana.

Ve hemen çöpçü kadına, Apolline'e yanaştı. Hem yusyuvarlak, hem uzun boylu bir kadın bu; süpürgesini almamış yanına, upuzun ve sarkık kolları boşta kalmış bu yüzden, şaşkın bir tembellik içinde boşlukta sallanıp duruyorlardı ben gördüğümde; kaldırımda pinekliyordu:

Halam kolundan tutup sürüklüyor onu, yürürken dönüp geriye bakıyorum usulca; halam boğucu bir sır verir gibi telâşlı fısıltılarla beni anlatıyor kadına, onun peşi sıra yürüyor Apolline, yengeç misali topallayarak ona yetişmeye çalışıyor.

— Bu çocuğun, diyor halam, odası çok dağınık, adamakıllı bakımsız. Çok takma yaka kullanıyor ve hepsini çabuk kirletiyor, burnunu sümkürmesini de bilmiyor üstelik. Buruşturup b ruşturup cebine tıkıyor mendilleri; kirlenince taş gibi oluyor meretler.

— İyi bir delikanlıya benziyor ama, diyor çöpçü kadın ve boşta kalan kollarını koca gövdesiyle birlikte sallayarak, kat kat olmuş pabuçlarının eskiliğine, eteğine yapışıp orada kuruyup, kalmış çamurlara aldırmadan yürüyor.

Halamın benim sırlarımı böyle her önüne gelene pervasızca söylemesi çileden çıkarıyor beni. Sabırsız bir öfkeyle çağırıyorum onu yanıma. Ben seslenince olduğu yerde sıçrıyor, sekerek geliyor yanıma ve bana bakıyor, gene haksızlığa uğramış bir insanın hüzünlü ifâdesi var gözlerinde.

Yeşil yapraklarla süslü siyah şapkasının altında önüne eğiyor başını, herkesin içinde kendisini sert bir sesle çağırdım diye gene kırgın bana ve bu kırgınlık yüzünden okunuyor. Yüreğinde sakladığı o eski öfke kabarıyor gene ve patlıyor:

— Geçen gün, diyor, yere tükürdün!

Elinde değil; ütülü pantolonuyla yan yana iki uzun saksıyı andıran ve gömleği bir taş parçası gibi görünen bir adama takılıyor bu sefer, beni bırakıp kaldırımdaki adama doğru seğirtiyor. Baş başa bırakıyorum ikisini ve tek başıma Brisbille'in atölyesine giriyorum.

Örsten fışkıran alevler adetâ yangına veriyor atölyeyi. Duvar-

larda ve tavanda asılı âletlerin kapkara lekeleri kaplamış dört bir yanı; bütün bunların tam orta yerinde duruyor Brisbille, elleri kurşundan dökülmüş sanki, kapkara önlüğü demir ve çelik kırıntıları dolu ve bugün Pazar olduğu için, o alışılmış bütün inançlara karşı çıktığı için herkesin temizliği ölçüsünde pis bugün. Belli ki karnı aç, yüzü solgun. Dua vaktinin geldiğini bildirecek çan seslerini bekliyor sabırsızlıkla, tek başına gidip kafayı çekecek o zaman.

Atölyenin sokağa açılan ve bulanık gölgelerle kaplı camında dört köşe bir delik var, sokağın bir kesiti en keskin hatlarla ve en canlı renklerle seyrediliyor buradan; insanlar durmadan gelip geçiyor önümüzden. Bir gözlüğün prizmasındaki kadar net her şey; insan gölgeleri kâh beliriyor, kâh kayboluyor ve bazen de birbirleriyle kesişiyorlar; kırış kırış ve tüylü bir şapka beliriyor bazen; gök mavisi kıravatı, düğmeli pabucu ve incecik ayaklarında boru gibi uzayan pantolonu ile bir çocuk beliriyor sonra; etekleri şişkin, gergin ve kederli suratlı iki kadın rastlaşıyorlar önümüzde, birbirine bulaşan yapışkan mürekkep damlaları gibi yüz göz oluyor, fısıltılı bir sohbete dalıyorlar. Durmadan tekrarlanan bu renkli sinema şeridinin en önünde Brisbille var, kimi hedef tuttuğu anlaşılmayan sözler mırıldanıyor boyuna. Kızıl saçları, çil çil bir yüzü var, saçları yağlı ve sesi çatlak. Kafesinin içinde dolanıp duruyor, kocaman ayaklarıyla şekli bozulmuş terliklerini sürüklüyor nereye yönelse, alçak sesle ve burnundan soluk alarak konuşuyor benimle. Konuşmayı beceremiyor Brisbille, haykırmayı biliyor sadece; bir insanın gırtlağından böylesine çatlak sesler çıkarabilmesi için hançeresini öfkeli bir inatla bastırması gerek.

Halam giriyor; soluk soluğa rastladığı ilk iskemleye çöküyor, göğsüne bastırdığı kutsal kitabın altından kırık anahtarı bulup çıkarıyor. Sonra o her zamanki bunalmış tavrıyla, kesik kesik konuşarak bu kırık anahtarı anlatmaya başlıyor; nasıl kırıldığını hikâye ediyor, bu olayla ilgili ne kalmışsa aklında, hepsini anlatıyor. Ama bir anda sokağa çevriliyor suratsız demircinin bütün dikkati.

— Gene o davar! diye haykırıyor.

Bay Fontan bu, şehrin şarapçısı bay Fontan geçiyor sokaktan. İri yapılı, gösterişli, yağlı gövdesiyle bir ev kadar bembeyaz bir adam. Hiç konuşmaz bu herif, hep yalnızdır. Nüfuzludur; çok para kazanıyor çünkü; binlerce ve binlerce frank istif etmiştir şimdiye kadar. Öğle ve akşam vakitlerinde kimse ortalıkta göremez onu; dükkânında, tezgâhın arkasına çöreklenerek tek başına tıkınır. Günün geri kalan vakitlerinde kimsenin suratına bakmaz zaten, müşteriden para alırken hiç konuşmaz. Ufacık bir delik açmıştır tezgâhına, o delikten aşağıya kaydırır paraları. Gün doğuşundan gün batışına kadar sürekli para depo edilir onun tezgâhında.

— Başkalarının parasına tuzak kuruyor, diyor halam, ben tamamlıyorum:

— Çok zengin.

— Her şeyi söylemiş oldun şimdi, diye homurdanıyor Brisbille. Pis burjuva, sen de! Öbür arkadaşlar gibi zavallı bir serserisin ama, bakıyorum, bu burjuva fikirlere sımsıkı sarılmışsın!

Sabırsızlığımı belli ediyorum. Gerçek değil söylediği ve üstelik Brisbillie'in bu sınır tanımayan, herkese ve her şeye saldıran hınçlı öfkesi kızdırıyor beni, oysa kendisi de bu öbür insanlardan daha paralı adamın dükkânına yaklaştığını görünce susuyor o da eziliyor zenginliğin karşısında. Çelik keskinliğindeki gözlerini kırpıştırarak susuyor. Bizim gibi.

— Boneas'lar daha zengin ama, diye mırıldanıyor halam.

Dükkânın açık kapısı önünden geçiyor bay Fontan. Bu nüfuzlu, fakat kimsesiz zenginin soluduğunu rahatça duyuyoruz. Kocaman pardesüsüyle sırtını bize dönerek uzaklaştığını görünce homurtulu sesiyle veriştirmeye başlıyor Brisbille:

— Ne surat be. Gördün ya işte kulaklarına asılmış gibi durmuyor mu çenesi? Sahici bir domuz fotoğrafı bu herif!

O halk çocuklarına özgü anlık bir keyifle devam ediyor:

— Neyse, bunların hepsi havaya uçacak yakında!

Kendi sözüne gülüyor. Halam ondan uzakta başka bir yere oturuyor. Kabalığın, kötü yürekliliğin ve kıskançlığın temsilcisi

saydığı Brisbille'den tiksiniyor aslında. Gerçekte de ileri fikirleri, aşırılığı yüzünden herkes kızıyor bu maskaraya. Ama gene de ona işi düşenler Pazar gününü seçiyorlar genellikle, dükkânına çöreklenip bir zaman oturuyorlar orada. Pazar günleri onun dükkânında rastlaşacaklarını biliyorlar, gelenek hâline getirmişler bunu.

— Şu bizim küçük Antoinette tedavi edilecek, iyileştirecekler onu, diyerek Benoit beliriyor kapıda.

Ayaklı gazetedir Benoit. Başına hiçbir şey gelmez onun, ama işi gücü başkalarıyla uğraşmaktır.

— Biliyorum, diyor halam. Bu sabah söylediler bana da. Sabahın yedisinde çok kimse duymuştu bu haberi: Büyük bir göz hekimi gelecekmiş şatoya, şatodakilere konuk olacak ve bol bol ava çıkacakmış.

— Zavallıcık, bir melektir o! diye derin derin göğüs geçiriyor dükkâna giren kadın.

Acı ve hırçın sesiyle Brisbille karışıyor söze:

— Hep iyileştirecekler o küçük kızı, hep söylerler. Allah kahretsin! Kimsenin ilgilendiği yok aslında, yalan mı?

— Yo, herkes ilgileniyor onunla, diyerek bir ağızdan ona cevap yetiştiriyor kadınlar, çileden çıkmış görünüyor ikisi de.

— Yardım gelecek derken perişan oldu gitti fukara, diyor Brisbille ve o artık alıştığımız budala, cafcaflı sözünü yapıştırıyor hemen:

— Toplumun kurbanı o çocuk!

Bay Joséph Bonéas girdi Brisbille'in dükkânına, sık sık çıkıp geliyor böyle, mahallenin insanlarıyla içli dışlı olmaktan çekinmiyor çünkü; Bay Focard ve Crillon da geldiler onun peşi sıra; yeni tıraş olmuş Crillon, yüzünün derisi gerilmiş, kokular sürünmüş başka insanlar var arkalarında. Bay Mielvaque'ın sedef beyazı kel kafasını görüyorum meselâ, görgü kurallarına aşırı düşkünlüğü yüzünden şapkasını çıkardı demin. Kâtiplik yapıyor fabrikada; artık lime lime olmuş gömlekler giyiyor ve türlü biçimlerde dene-

diği tek bir ceket var sırtında, görünüşe bakılırsa pek yakında paralanacak o ceket.

Beni bayağı etkiliyor Joséph Bonéas. Yandan bakılınca inceliği daha iyi beliren yüz hatlarına, sırtındaki matem elbisesinin sadelik dolu koyu gölgesine, yaldızlı hatlarla süslü siyah ve parlak eldivenlerine çevriliyor bakışlarım.

O da çıkardı şapkasını. Köşemde, kimseye fark ettirmemeye çalışarak ben de elime alıyorum şapkamı.

Doğuştan ince, şık ve gösterişli bir genç adam Joséph Bonéas. Ama hasta bir adam aslında, her tarafı çıban dolu. Boynu kamburlaşmış gibi duruyor ne zaman baksam veya solgun şişlikler dolaşıyor bileklerinde. Alabildiğine hastalıklı, dayanıksız vücudunda pırıl pırıl ve katıksız bir zekâ yaşıyor. Hayranlık duyuyorum ona, aklı başında ve kendine özgü düşünceleri olan bir insan çünkü, üstelik konuşmasını da biliyor. Son karşılaşmamızda bugünkü Fransa'nın geçmişteki Fransız geleneklerine nasıl sımsıkı bağlı olduğunu anlattı bana, benim için yepyeni bir uyanış olan enfes bir sosyoloji dersi verdi. Bu genç adamın dostluğunu özlüyor ve ona benzemeye çalışıyorum; beni geniş ölçüde etkilediğini herhâlde bilmiyor.

Onun çok sözü geçiyor çevrede, Viviers'de bir «gençler topluluğu» kurmak istediğini söylüyor sık sık. Ve sık sık şunu söylüyor bana:

— İlerledikçe bütün insanların kısa görüşlü ve yobaz olduklarını fark ediyorum. Burunlarının ötesinde neler olup bittiğini hiçbiri bilmiyor, hiçbir şeyi göremiyorlar.

— Evet, diyerek hak veriyorum ona.

Sonra adamakıllı kısa buluyorum verdiğim cevabı, uzayıp giden sessizlik bu duyguyu çaresiz bir hızla büyütüyor içimde. O da benim gibi düşünüyor olmalı; bu o kadar belli ki beni bırakıp çevresindekilere dönüyor, onlarla konuşuyor, Brisbille'in loş gölgelerle dolu mağarasında kulaklarıma kadar kızardığımı hissediyorum.

Crillon, elden ele dolaşan ve oradakilerin tutkuyla seyrettikleri

eski bir şapkanın onarımını tartışıyor Brisbille'le. Oturmuş Crillon, şapkadan hiç ayırmıyor gözünü. Bütün ruhu ve bütün enerjisiyle kendini vermiş bu tartışmaya. Fukara tamirci ya, bu işin belli bir ücret tarifesi yok tabiî, bu yüzden emeğinin değerini tek başına savunmak zorunda kalıyor zavallı. Beyaz üstüne gri çizgili pantolonunun dizlerini yumrukluyor boyuna ve geniş ensesinde hiddetle havaya kalkan saçlarıyla yaban domuzlarını andırıyor.

— Bu fötr! diye inliyor adetâ. N'olmuş buna, bakın anlatayım: yağmur suyu boğmuş bunu. Pis bir mendilden farkı kalmamış şimdi. Çok işi var; buharlayacaksın, kola süreceksin, kurutacaksın. Çok vakit alır meret!

Karşısındaki üç köylüyle konuşuyor bay Justin Pocard, ellerinde kasketleri, onu can kulağıyla dinliyor köylüler. Çın çın öten sesiyle durmadan anlatıyor bay Pocard, hazırladığı büyük malî vurgunu haber veriyor onlara.

Büyük kazançlara böylesine yakınlaşmış olmanın ürpertisi seziliyor yanındakilerde.

— Böyle işlerin hakkından geleceğiz elbette! diye hayran hayran mıradanıyor Crillon, kısa bir süre için bile olsa elindeki şapkanın tasasından kurtarıyor kendini, sonra tekrar şapkaya çeviriyor bakışlarını.

Joséph Bonéas usulca kulağıma eğiliyor, beni ötekilerden ayırması hoşuma gidiyor doğrusu:

— Okumamış bir adam Pocard, ama en kestirme yoldan hedefe ulaşmayı gayet iyi biliyor. Her şeyi kavramakta üstün yetenekleri var, evet, en azından benim baktığım gibi bakıyor olaylara.

Sanıyorum, bu kadar genç değil de daha yaşlı bir adam olsaydım veya mahallede sözüm geçseydi ben de katılacaktım Pocard'ın hazırladığı büyük vurguna.

Brisbille gittikçe huzursuzlanıyor. Açıkça söyleyemediği kuşkulu bir gerginlik birikiyor içinde: dükkânı dolduran bu kalabalık buraya hapsediyor onu, oysa canı ölesiye içmek istiyor şimdi. Şaraba olan düşkünlüğünü bir türlü gizleyemiyor. Yiyecek gibi bakıyor oradakilere. Haftanın herhangi bir günü bu saatte çok-

tan başlamıştı içmeye. Susuzluğu gittikçe artıyor, kanı tutuşuyor, bir gruptan öbürüne gidip geliyor. Gücünün çok üstünde bu bekleyiş, onun direncini aşıyor.

...Ve ansızın açık kapıdan dışarıya, sokağa bakıyor herkes.

Bir payton arabası kiliseye doğru yol alıyor: gümüş fenerli yeşil kupa araba bu. Bir kırbacın işlemeli sapını, koca eldiveniyle sımsıkı avuçlamış yaşlı arabacı: o kadar kat kat olmuş ki gerdanı, tek başına değilmiş hissini veriyor insana. Arabayı çeken siyah at boyuna yere vuruyor ayaklarını.

— Bir piyano gibi parlıyor, diyor Benoit.

Asil bir kadın var kupa arabada; baronun karısı. Arabanın bütün perdeleri kapalı, bu yüzden kimse görmüyor onu. Ama arabayı gören herkes selâma duruyor.

— Bizim insanlarımız esir ruhlu, diye homurdanıyor Brisbillie. Bakın şu hâllerine! Şu paralı ve moruk karıyı görür görmez iki büklüm oluyor hepsi, burunları yere sürtüyor, saçlarının keli meydana çıkıyor, kamburlaşıyorlar.

— Bu kadının herkese iyiliği var ama, diyerek ona cevap veriyor birisi.

— İyilikmiş, sevsinler, diye hırıldıyor, sanki kolundan tutan varmış gibi debeleniyor konuşurken. Ben gösteriş derim böylesine, başka anlamı yok bu numaranın.

Oradakiler omuz silkiyor. Bay Jeséph Bonéas gene alabildiğine soğukkanlı ve sâkin; gülümsüyor sadece.

— Her devirde zenginler de yaşadı dünyamızda, diyorum, Boneas'ın gülümseyişinden cesaret alarak bunu söyledim biraz da. Zenginlere de ihtiyacımız var.

— Devenin pabucu, diye söze karışıyor Crillon. Çok zorlanınca insan böyle sayısız masal uydurur kendi kendini kazıklamak için. Bakın bir şey söyleyeyim size: Hasedinden çatlayanlar vardır mutlaka. Kıskançlığın kudurttuğu insanlardan değilim ben...

Bay Bay Mielvaque yüzü taş gibi donuk, şapkasını giyiyor ve telâşla kapıya yöneliyor. Bay Joséph Bonéas da sırtını dönüp uzaklaşıyor.

Birdenbire «İşte Petrarque!» diye bağırıyor Crillon, onu görür görmez pergel gibi uzun bacaklarını açarak kaçmaya çabalayan iri yarı adamın peşine düşüyor.

— Bir de Belediye'de meclis üyesi olacak bu serseri! diye Crillon'un peşi sıra haykırıyor Brisbille, insanı dehşete düşürecek kadar hınçlı bir ifâde var yüzünde. Tuh be!

İçinde kabaran öfkenin etkisiyle ağzından köpükler saçıyor. Öylesine titriyor ki nasıl olup da ayakta kalabildiğini anlamak bile güç. Gözlerini yere dikmiş. Islanmış ve ezilmiş bir sigarayı hiç durmadan parmaklarının arasında evirip çeviriyor.

Hep homurdanarak, sık sık omuz silkerek ve dört bir yanından patlamış terliklerini sürüyerek örsün başına gidiyor, körüğün zincirine yapışıyor öfkeyle. Her asılışında mavili beyazlı ve cızırtılı bir ölü alev fışkırıyor körükten. Ocağın başına geçiyor demirci.

Durduk yerde öfkeleniyor, mosmor kesiliyor, bütün öbür mahkûmlardan farklı bir mahkûm o şimdi; evrenin sonsuzluğuna baş kaldırıyor.

Dua vakti geldi çattı, onu atölyesinde bırakıp çıktık. Brisbille hâlâ homurdanıyordu ben ayrılırken. Bana da söyledi söyleyeceğini, sıçtı sıvadı. Fakat gerçekten merak ediyorum; aleyhimde atıp tutabilmek için nelèr buldu kim bilir?

Kilisenin önündeki meydanda yeniden buluşuyoruz bütün tanıdıklarla. Sürekli olarak horlanan ve bütün davranışları kuşku ile izlenen bir avuç işçi bir yana, kadın erkek kim varsa hepsi devam ediyor kiliseye, dua saatlerini kimse kaçırmıyor, biraz şatodakilere duydukları saygı yüzünden, biraz da patron sınıfına ve Tanrı'ya olan bağlılıklarından yapıyorlar bunu. İki sokak ve ayrıca iki yanında elma ağaçlarının boy verdiği iki yol var meydana açılan, böylece dört ayrı yönden hem şehirle, hem köylerle içli dışlı oluyor meydan.

Dev boyutlu bir yüreği andırıyor bu meydan ve bayağı güzel bir yer. Eskiden dibinde ölüm cezalarının infaz edildiği kocaman ve yaşlı bir ağaç var bir köşesinde; çevrede daha büyük, daha boylu ağaçlar olduğu halde «Büyük Ağaç» diyorlar ona. Kış gelince delik bir şemsiye gibi kararır bu ağaç; yazın aydınlık bir yeşile bürünür. Gölgeli bir yeşil. Ağacın yanı başında kocaman bir haç duruyor, meydanın demirbaşı bu haç.

Meydan bir karınca yuvası gibi kaynıyor şimdi, insandan geçilmiyor. Civar köylerin insanları bu toplananlar; pamuklu bezden kukuletalar geçirmişler kafalarına, Yeni Sokağa açılan o eski köşebaşında birikmiş hepsi, sepete istif edilmiş yumurtalara benziyorlar. Köyde üretip yetiştirdikleri ne varsa getirmişler. Bir köylü kadın bir baştan öbür başa yürüyor meydanı, kocaman ve simsiyah bir fileyi sımsıkı kavramış tepesinden, ölü bir görünüşü var filenin. Kapkara insan gölgeleri şekilleniyor kaldırımlarda ve al yanaklı köylüler gelip geçiyor önümüzden. Oradan oraya koşup duruyor çocuklar, cıvıldaşıyorlar; bebeklerini karşılarına oturtmuş küçük kızlar, evcilik oynuyorlar onlarla, yaşlı başlı ev kadınlarını andırıyorlar, küçük oğlan çocukları da «haydutçuluk» oynamaya koyulmuşlar. Gösterişli tavırlar takınarak birbirlerine yaklaşıyor burjuvalar ve dua saatinden önce, dindar bir ağırbaşlılıkla kendi özel işlerini anlatıyorlar birbirlerine.

Anayol görünüyor daha uzakta; iki yanını çevreleyen ağaçların arasından süzülüyor Nisan güneşi, altın renkli ışıltılarla gölgelerin el ele oynaştığı bir şenlik yaratıyor orada ve orada bisikletlerin elektrikli çıngırakları, arabaların uğultusu kol geziyor; şimdi alabildiğine ışıltılı akıyor nehir, suyun yüzü güneşli salkımlarla ve kör karanlıklarla noktalanıyor. Bakışlarını yol boyunca dolaştırınca çok şey görüyor insan; taşlı şose yolunun yanı sıra ekilmiş tarlalar göz alabildiğine uzanıyor, bütün tarlalar iç içe girmiş ve rengârenk hepsi (kimi aba giyinmiş, kimi de bilârdo masalarına serilen yeşil çulhayı sırtlamış omuzlarına), sonra zaman zaman rengi soluyor tarlaların, birdenbire yeşillerden arınıyorlar. Bu renkli haritada küme küme çalılıklar beliriyor kimi zaman da.

Birbirinin peşi sıra dizili ağaçlarla çevrili bütün yollar; küçücük, çocuksu boyutlarla kurulmuş ağılların bittiği noktada onlar başlıyor.

Bu alıştığımız manzara her görüşte ruhumuzu okşuyor, düpedüz hoşumuza gidiyor. Biraz yağmur yağdı dün gece ve şimdi, yıkanmış, temizlenmiş taşlarıyla, yağmurun cilâladığı damları, yarı ışıklı tuğlalarıyla, pırıl pırıl kaldırımları ve ipekli kâğıttan örülmüş gibi duran beyaz bulutlarla yüklü masmavi gökyüzü, barut renkli ve sapsarı gölgelerle dilimlenen binaları, uzak ormanların morumsu kadifemsi ve bizimkine hem çok benzeyen, hem çok farklı komşu kilisenin çan kulesiyle bir akuarel tabloyu hatırlatıyor insana. Kendi ekseni çevresinde döndürüyoruz bakışlarımızı ve bir gökkuşağı kadar hoş gelen bu manzarayı keyifle kucaklıyoruz.

Sonra, kendimizi evdeki kadar rahat hissettiğimiz bu meydandan bir solukta kiliseye geçiveriyoruz. Bol ışıklı kürsüsünün gerisinden o sonsuz ve kutsal dilin sesiyle bize doğru mırıldanıyor iyi yürekli papaz, takdis ediyor bizi, analık ve babalık duygularıyla dolu bir atılışla tek tek göğsüne bastırıyor hepimizi. Asillere ayrılan yerde, hepimizin önünde, görünüşüyle bir subayı hatırlatan Monthyon markisi ve yanında, alelâde giysiler içindeki kaynanası, Grille baronunun karısı oturuyor.

Kiliseden çıkınca birer ikişer olup hemen dağılıveriyor erkekler, ama kadınlar epey sallanıyor meydanda, toplu hâlde sohbete koyuluyorlar, dua saatinin erken bitişine üzülmüş görünüyorlar; bu gürültülü kalabalık neden sonra dağılıyor.

Öğle üzeri bütün dükkânlar kapalı oluyor zenginlerinki kendiliğinden kapanıyor, öbür dükkânlara gelince; kepenklerin taşınmasına ve takılmasına yardım edecek bir Tanrı kulu bulunuyor nasıl olsa. Sonra sessizlik, kıpırtısız bir boşluk kaplıyor ortalığı.

Yamekten sonra sokaklara atıyorum kendimi, başıboş sürtüyorum. Evde sıkılıyorum, ama dışarda da ne yapacağımı pek bilmiyorum aslında. Arkadaşım yok zaten. Gidip görecek yakı-

nım yok: Benden küçüklerin arasına karışamam, çoktan geride bıraktım o çağı; benden büyükler de beni aralarına pek almıyorlar zaten. Kahveler ve meyhaneler şimdiden dolmaya başlamış, dumandan göz gözü görmez olmuş, gürültü ayyuka çıkıyor. Kahveye filân gittiğim yok aslında; boşa para harcamak istemediğim için gitmem, üstelik eli sıkı olmayı halam öğretmiştir bana. Sözün kısası, kahveye filân girmediğim için başıboş dolaşıyorum sokaklarda ve ıssız köşebaşları sıkıntıyla esniyorlar önümde. Saatler geçiyor. Onların gereksizliğine, hiçbir işe yaramadıklarına inanıyorum.

Nehir boyunca yürüyor ve zengin evlerinin sıralandığı bahçeliklere yanaşıyorum. Duvarların üstünden başımı uzatıp gıptayla bakıyorum bahçelere; gösterişli çiçek parklarını ve geçen yazın kirliliğini taşıyan ulu ağaçların dallarını seyrediyorum.

Aradan epey bir zaman geçiyor ve hayli uzakta modern eczanenin gezginci memuru Tudor'la rastlaşıyoruz. Kararsız ve kuşkulu, hangi tarafa yönelmesi gerektiğini bir türlü kestiremiyor. Her Pazar, o ünlü, artık kirden kararmış takma yakayı iliştiriyor boynuna. İyice yaklaşınca birdenbire hiç acelesi olmadığını hatırlamış olmalı ki durup bekliyor karşımda. Dudaklarının arasında sönmeye yüz tutmuş bir sigara tütüyor.

Yoldaşlık ediyor bana. Plaianes'a gelinceye kadar onun suskunluğunu sürüklüyorum yanımda. Birbirinden çok uzak ve tek tük insan gölgeleri var caddede. Birden oradaki genç kızlar ilişiyor gözüme; binaların, kapalı dükkânların önünde birikiyorlar; bazıları bayağı güzel bu kızların ve yanlarında birer karikatür gibi duran anneleri var.

Ben farkına bile varmadan çekip gitmiş Tudor.

Daha şimdiden şavklanıyor meyhaneler. Gün batımının hoşluğunda adetâ yenilmez bir kederle coşan bir kalabalık üşüşüyor meyhanelere ve bir çeşit fırtına gerginliği kaplıyor ortalığı, zaman zaman şimşekler çakıyor.

Ve sonunda akşam çöküyor ortalığa, taş sokakların katılığını yumuşatıyor bu boşluk.

Nehir kenarına indim tek başıma, dalgın dalgın geziniyorum, sarmaş dolaş sevgililer görüyorum nereye baksam. Birbirini arayan, birbirini sımsıkı kucaklayan gölgeler beliriyor. Bir görünüp bir kayboluyor çiftler, azıcık bile olsa ışıktan kaçıyorlar. Bütün renkleri, çizgileri, kadınlı erkekli herkesi, isimlerine varıncaya kadar silip süpürüyor akşam karanlığı.

Ayakta bekleyen bir kadın görüyorum kıyıda; inci beyazı bulutun önünde durmuş, bir gölgeyi andırıyor, karanlığı kendi varlığında yaşatıyor sanki. Kafamın içinde bir isim arıyorum ona, ama kadınsı hareketsizliğindeki güzellikten başka şey bulup yakıştıramıyorum. Bu derin anlamlarla yüklü kıpırtısız heykelin hemen ötesinde karanlığın hükmedemediği gök mavisinde şekillenen ve bulutlara uzanan ağaçların arasında belli belirsiz birbirine sarılıyor insanlar: bu karaltıların sevişen iki ayrı insana ait olduğu güçlükle anlaşılıyor zaten. Karanlık hepsini yutuyor ve kendi tapınağına sürüklüyor onları.

Otlarla kaplı bayırda eski bir balıkçı kulübesinin silueti çıkıyor karşıma; daha aşağıda yoğun bir sazlık var, nehre yaklaştıkça sazlar seyrekleşiyor ve dönencelerle sarmaş dolaş olarak nehre dalıyorlar sonunda, suyun pırıltılı coşkunluğunda gözden kayboluyorlar. Egzotik, hattâ dünyamızın çok eski günlerini andıran bir havası var bu manzaranın. Uzayın sonsuzluğu ve yüzyıllar söz konusu olunca insanın nerede olduğu önemini yitiriverir. O sonsuz toprak bütününün herhangi bir köşesinde olmaktır asıl önemlisi; erkekle dişinin sarmaş dolaş olabilmesi ve baş başa, kendi ruhlarının bütün gizliliğini bir elbise gibi birbirlerine giydirerek koklaşabilmeleri önemlidir.

Dalgın dalgın şehrin gürültüyle kaynaştığı kesimlere doğ-

ru çıkıyorum. Pazar geceleri verilen randevular –erkeklerin en önemli işi bu– böyle kıra açılanlar gibi gizli değil, açıktan açığa iş görüyor onlar. Cinsel isteklerini yollara, kaldırımlara kusuyorlar adetâ. Ortalığa sesler fışkırıyor, kapı aralıklarından bile kahkahalar taşıyor dışarıya; çığrışmalar, türküler gırla gidiyor.

Burada çevresini daha rahat görebiliyor insan; gaz lambalarının göz alıcı ışıkları ve dükkân vitrinlerinden sokağa vuran yansımalarla daha rahat fark ediliyor insanların çehresi. Önümden Antonia geçiyor işte; erkekler sarmış çevresini, o gürültü patırtı arasında her şeye boş veriyor ve sadece onu seyrediyorlar, yiyecek gibi bakıyorlar ona, hepsi onu arzuluyor. İşte gördü beni. Çevresinde gittikçe daralan çemberi aşarak işaret ediyor eliyle, yanına çağırıyor. Fakat aldırmıyorum onun çağrısına; bırakıyorum, geçiyor önümden ve uzaklaşıyor.

Peşine takılan erkek sürüsüyle birlikte gözden kaybolur kaybolmaz burnumu havaya dikiyorum ve hemen Petrolus'un kokusu, o bildik koku gelip yapışıyor burnuma. Fabrikanın kandilcisi, lambacısı Petrolus. Sapsarı, toprak rengi suratı ve bir gözü patlak; işte böyle adam bu Petrolus, üstü başı yağ kokuyor, petrol bütün vücuduna sinmiş sanki. Aslında silik bir adamdır o. Varlığı pek hissedilmez, sadece kokusu duyulur.

Başka kadınlar da var orada. Bazı pazarlar, ben de haşır neşir oluyorum kadınlarla, aralarına karışıyorum, bir süre dolaşıyorum onlarla.

Bu bıkıp usanmadan laf ebeliği yapan, birbirine yapışan insan kalabalığının ortasında yapayalnız bir kadın dikkati çekiyor, çevresi bomboş ve bu hâliyle bir telgraf direğini andırıyor bu kadın: Louise Verta.

İnsana korku verecek kadar çirkin söylentilere bakılırsa erkekleri hoşgörü ve hattâ sevinerek karşılayacağına, namusluluk taslamış vaktiyle, erkekleri küstürmüş. Böyle davrandığına bin pişman şimdi ve hiç çekinmeden herkese anlatıyor bu piş-

manlığını, namus denen şeyden aklı sıra intikam alıyor şimdi. Bir sevgiliye sahip olmak bütün isteği; onu kimse istemiyor ama, iri kemikli suratı ve bir çeşit egzama hastalığının buruş buruş ettiği teni yüzünden kimse yanaşmıyor yanına. Çocuklar bile alay ediyor onunla: çocuklar bile öğrenmiş onun neye hasret çektiğini, büyüklerin gevezeliği onların da gözünü açmış anlaşılan. Beş yaşında bir kız çocuğu minnacık elini ona doğru uzatarak homurdanıyor: «Erkek istiyor, erkek istiyor.»

İşte Veron, rüzgârda savrulan ölü bir yaprak gibi gelişi güzel yürüyor meydanı; Veron bu, eline fırsat geçsin yeter ki, pervane olur Antonia'nın çevresinde. Kafasını hep sağ tarafa yatırarak, o alıştığımız sarsak yürüyüşle dolanır durur ortalıkta; dudaklarında hep renksiz bir tebessüm vardır, işi gücü yoktur, babadan kalma gelirlerle geçinir gider. İyi yürekli ve yumuşak insandır ve bazen aşırı duygulanır; adamakıllı çöker, yıkılır böyle zamanlarda.

Veron ve Louise Verte birbirlerini fark ettiler işte ve karşılaşmamak için ikisi de yol değiştirdiler. Resmen korkuyorlar birbirlerinden.

Aşkın bütün bütün dışında olan bir adam da Joséph Boneas, entellektüel yeteneklerine rağmen acınacak bir fizik yapısı var onun da. Devrik kenarlı şapkası ve boynuna sardığı beyaz fularla sınırlanan sapsarı, kederli ve macun gibi bir yüzü var.

Birbirlerini, kendi benliklerini arayan bu yalnızlara gerçekten acıyorum! Onların, bu bomboş, dayanıksız, ezik, eksik, paramparça gölgelerin savruluşunu görmek üzüyor beni.

Neredeyim acaba?

İşçi evlerinin, sayısız pencerelerle örülmüş o dev yapının önündeyim tam. Burada oturuyor Marie Ttisson, onun da babası tıpkı benim gibi Bay Gozian'ın yanında memur olarak çalışıyor ve bu evlerin bakımından sorumlu. Farkında bile olmadan, garip bir içgüdüyle sürüklenip geldim buralara, insanlardan ve hattâ çevremdeki her şeyden kaçarak geldim, ama bunu kendi kendime tekrarlayacak kadar bile cesaretim yoktu demin.

Yeğenimdir Marie, fakat onu görmeyeli çok zaman oluyor. Kırk yılın başında bir rastlaştığımızda kuru birer «günaydın» çekiyoruz birbirimize, ama o her seferinde yüzüme bakarak gülümsüyor.

Bir çınara yaslanıp Marie'yi getiriyorum gözümün önüne. İri yapılı bir kız o; sarışın, güçlü kuvvetli, tatlı bir kız üstelik, alelâde giysiler içindeki geniş kalçalı bir Venüs'ü hatırlatıyor yürürken; gözleri gibi pırıl pırıl yanıyor güzel dudakları.

Onun şimdi çok yakınımda olduğunu bilmek adamakıllı sarsıyor beni. Hani geçen defaki karşılaşmamızda olduğu gibi, gene ansızın çıkıverse önüme, heyecandan yüzdeyüz ürperirdim şimdi: yüzünün olanca aydınlığıyla karanlıktan sıyrıldığını, ipek inceliğindeki hatlarla çizilmiş vücudunun sallanışını ve küçük kız kardeşinin elini avucunda saklayarak bana doğru yaklaştığını tekrar görebilseydim ne olurdu sanki?

Fakat olmadı. Önümdeki binanın masmavi ve soğuk gövdesinde yumuşak ışıklarla ısıtılan iki pencere yanıyor sadece; kimbilir belki de bu pencerelerden birinde yaşıyor o, burada soluk alıyor. Ama bu ışıklar bulanık ve başka bir dünyanın ışığı olarak kalıyorlar karşımda. Ağaçların arasından çekiliyor ve pencerelerle örülmüş koca binayı seyretmekten vazgeçiyorum. Kendi evimin yolunu tutuyorum, yaşadığım monoton günlerin sonuncu halkası sayıyorum bu geceyi ve kendi içime kapanıyorum.

*

Birdenbire küçük Antoinette çıkıyor yoluma –böyle tek başına nasıl sokağa bırakıyorlar bu çocuğu?– bana elini uzatıyor. Yol göstermemi istiyor, besbelli. Elinden tutup götürüyorum onu. Sorular soruyorum yol boyunca, kendimi ona uydurarak küçücük adımlarla yürüyor ve kulak veriyorum cevaplarına. O kadar küçük ve çaresiz ki bütün çabasına rağmen hiçbir şeyi anlatamıyor bana. Yıkık dökük evinin kapısına kadar götürüyorum çocuğu, zavallının gözleri o kadar zayıf ki karanlık bastırınca bütün bütüne görmez hale geliyor, körleşiyor.

Kendi sokağıma giriyorum, lumbozu demir parmaklıklarla örülü ve bir deniz fenerine benzeyen evinin kapısında bekliyor Eudo baba; kafasına geçirdiği başlık adamakıllı kederli bir hava vermiş ona.

Bu adam korkutuyor beni. Pek aklı başında değil, biraz oynatmış. Ama ne ölçüde suçlu olursa olsun, acınacak bir adam aslında; yanaşıyorum ona, konuşuyorum. Başlığının zifiri karanlığını sıyırarak bembeyaz ve buruş buruş suratını çeviriyor bana. Havalardan, gittikçe yaklaşan ilkbahardan söz açıyorum. Dalgın, beni dinliyor hep, arada belirsiz bir «evet» sözü çıkıyor dudaklarından, şöyle konuşuyor sonra:

— Tastamam oniki yıl oldu karım öleli, oniki yıldır hep böyle yalnızım, oniki yıldır onun son sözleri çın çın ötüyor kulaklarımda.

Anlaşılmaz kederinin içine gömülmüş bu adam, yavaş yavaş uzaklaşıyor benden; biliyorum, «İyi akşamlar» desem, akıl edip teşekkür bile etmeyecek.

Aşağıdaki odada ateş yanıyor, ama içerisi soğuk. Şöminenin başında, arkalıksız küçük iskemleye çökmüş halam. Çıtır çıtır yanan kömürün alevinde şekilleniyor yüzü; şömineye uzatmış ellerini, alevlere asılmış gibi duruyor bu hâliyle.

İçeriye girer girmez önce sırtının kamburunu farkediyorum. İncecik ensesi bir kemik beyazlığı içinde; dokunulsa kırılacak sanki. Halam adamakıllı dalgın ve hülyalı, ama bir yandan elindeki maşalara hükmetmeye çalışıyor. Her zamanki yerime oturuyorum. Benim suskunluğum, ses vermeyişim üzüyor halamı. Maşayı bırakıyor elinden, madenî bir takırtıyla yere düşüyor. Ve halam, alışılmadık bir canlılıkla mahallenin insanlarını anlatıyor bana:

— Her cinsten insan var burada. Özellikle pazarları gösteriş yarışına çıkıyor hepsi; hiçbirinin ağzından «Ben» lafı eksik olmuyor. Paris'e veya yabancı diyarlara filan gitmek şart değil zaten. Bizim mahalle öbür dünyalardan pek farklı değil aslında, her yerde dönen çarkın küçük bir modeli diyelim buna; gururla

başını sallıyor bunları söylerken. Parası pulu, gezmiş görmüşlüğü olan insanlar değiller, küçük insanlar hepsi. Kuklalar gibi. Kukla bile değil, kukla filan yoktur çünkü: hep başkalarını düşünürler, aslında herkesin mutlu olmaya hakkı var, yavrucuğum. Burda da, her yerdeki gibi iki cins insan yaşıyor: hallerinden hoşnut olmayanlar ve yavrucuğum, bir de rahatı yerinde olanlar, eskiden yaşanmış ne varsa gelecekte hepsini tekrar yaşayacağız çünkü.

GÜN BATISI VE GÜN DOĞUŞU

Fabrikadaki odamdaydım, tam Sesmaisons'ların hesabını kapatıyordum ki –bütün ayrıntılarıyla hatırlıyorum o anı– alışmadığım gariplikte ayak sesleri ve gürültüler duydum, camlı bölmenin gerisinden «Bay Paulin'in halası ağır hasta» dediklerini işittim sonra.

Bu söz şaşkına çevirdi beni. Ayağâ fırlıyorum... Bir adam beliriyor karşımda. Rüzgârın savurduğu kapı gürültüyle çarpıyor.

Yola koyulduk. Benoit geldi bizi aramaya. İkimiz de acele ediyoruz. Soluğum kabarıyor... Günlük çalışma bütün hızıyla devam ediyor fabrikada, atölye kısmından geçerken gene eskisi gibi gülümsüyorlar bana işçiler, durumdan hiçbirinin haberi yok.

Soğuk ve pis bir gece. Acı, ısırgan bir rüzgâr; oluk oluk yağmur boşanıyor gökyüzünden. Su birikintilerinin üstünden aşarak yürüyoruz. Benoit önümden ilerliyor ve ben onun köşeli omuzlarına, ceketinin rüzgârda yalpalayan eteklerine kapılmışım, peşi sıra yürüyorum.

Yol boyunca, rüzgâr, tek tük binaların arasından öylesine amansız bir şiddetle esiyor ki, onun öfkesine ürpererek boyun eğiyor çalılıklar, dehşetli bir boşluğa doğru atılıyorlar sanki. Ah! Büyük olayları göğüsleyecek çapta yaratılmamışız ki.

Odaya girer girmez şöminede yanan odun ateşinin gürültülü alevleri karşılıyor bizi ve içerisi öyle sıcak ki, adetâ insanı dışarıya itiyor bu sıcaklık. Yoğun bir kâfur ve eter kokusu doluyor genzime. Tanıdık çehreler var yatağın çevresinde. Bana dönüyor ve hep bir ağızdan konuşuyorlar.

Eğilip halama bakıyorum. Mermer beyazı yatakta kaskatı yatıyor. Başı iyice gömülmüş yastığa. Yarı aralık duran gözleri kıpırtısız. Teni kararmış. Her soluk alıp verişinde hırıltılar çıkarıyor hançeresinden; dudaklarının bu belirsiz hareketi bir yana bırakılırsa, o küçücük, kırık dökük gövdesinde bir taş bebeğin hareketsizliği var. Kukuletası yok başında; toz bulutları gibi alnına düşmüş kır saçları.

Pek çok ses duyuyorum, hep bir ağızdan konuşuyor odadakiler: şiddetli bir kanama başlamış ve kalbi yetersiz kalmış. Baş dönmeleri, dehşet verici bulantılar yatağa mıhlamış onu. Çok sayıklamış ve bir zaman dilinden düşürmemiş beni, sonra birdenbire... Artık umudunu kesmiş doktor, gene gelip yoklayacakmış. Peder Piot da saat beş sularında gelmiş evimize.

Sessizlik sürüp gidiyor. Bir kadın odun atıyor şömineye; uğultulu ateş yumağının tam göbeğine düşüyor odun, alevler titrek yansımalarla genişliyor odanın içinde.

Uzun bir süre halama bakıyorum; acıklı bir çirkinliğin iyilikle sarmaş dolaş olduğu bu çehreyi seyrediyorum. Şavkı gittikçe kaybolan ve artık kapanmak üzere olan gözlerine bakıyorum. Ondan ölüme benzer, karanlık bir şey yayılıyor odaya ve durmadan ağırlaşarak zavallının üzerine çöküyor, kendi benliğinin derinliklerinden gelen bu karanlık şekilsizleştiriyor onu. Nasıl alabildiğine yıpranmış olduğu daha iyi anlaşılıyor şimdi; meğer bir mûcize ayakta tutuyormuş onu.

Önümdeki bu zavallı, bu ölüm mahkûmu tam yirmi yıl benim kahrımı çekti. Tam yirmi yıl elimden tuttu, yön verdi bana. Öksüz kaldığımı bile unutturdu. Yıllarca; o ufacık ve hastalıklı gövdesine rağmen hep benden büyük, üstün ve iyiydi! Ve şimdi, bir çırpıda bütün geçmişi gözümün önüne getiriyorum; anlıyorum

ki, iyi yürekli bir büyücü gibi bütün çocukluğumu güzelleştirmiş bu kadın. Bana duyduğu o yılgınlık bilmeyen hayranlığı hatırladıkça saygıyla öne eğiyorum başımı. Nasıl da çok sevdi beni! Ve eğer, hâlâ küçücük bir hayat ışığı kaldıysa içinde, gene eskisi kadar ve o vazgeçilmez tutkuyla seviyor olmalı. Tek başıma ne yapacağım kimbilir!

Ne kadar duygulu, canlı ve kıpır kıpır bir kadındı! Her davranışıyla, hayatmın bütün ayrıntılarıyla tekrar yaşatıyorum onu. Büyük tahta kaşığı, maşayı, bir yandan gevezelik ederek büyük bir hünerle haşır neşir olduğu her şeyi bir bir ve şaşkınlıkla hatırlıyorum; oysa hepsi boşlukta şimdi, hepsi ölü ve kıpırtısız.

Bir rüyayı yeniden yaşamak gibi bir şey bu; konuştuğu, bağırdığı günleri, gençlikle ve baharla dolu günleri getiriyorum aklıma, sonra bu belirsiz renklerle süslü hayâllerin içinden orada, çarşafın üzerinde kapkara bir lekeyi andıran ölgün, hareketsiz elini resmediyorum kafamda.

Bir buğulanma başlıyor gözlerimde. Baharın ilk güzel günlerinde bahçemizi hatırlıyorum; hemen şu duvarın öbür tarafındadır bahçemiz – öylesine daracık, kutu gibi bir bahçe ki bu, evimizin iki penceresinde yansıyan güneş bile ışıl ışıl aydınlatıyor orasını ve sadece saksı dolusu çiçekler yaşıyor bahçemizde. Güneş huzmeleri arasında bir kuş, bir saka kuşu daldan dala sekerek dolanıyor ağaçlarda, bir kumaş parçasına iliştirilmiş bir süs, bir mücevher sanki. Kızıl tüylü, uyuşuk av köpeğimiz Mirliton toz toprak içindeki tüylerini silkeleyerek bir köşede güneşleniyor... Pazarları kırlara çıktığımızda, anlaşılmaz bir öfkeyle gözüne kestiriyor tavşanları ve peşlerine takılıyor. Şimdiye kadar tavşan tuttuğunu hiçbirimiz görmedik ama; bit ayıklamaktan başka hüneri yoktur aslında... Çocukluğumun getirdiği bir çaresizlikle ne zaman geride kalsam, yolun kenarında ellerini havaya kaldırarak gerisin geriye döner gelirdi halam ve ben ona doğru koşardım, o da hep ismimle seslenir bana.

— Simon! Simon!

Bir kadın duruyor karşımda. Odayı çepeçevre saran rüya havasından sıyırıyorum kendimi. Doğruluyorum. Marie yanımda bekliyor.

Yatağın çevresinde titreşen mum alevlerinin arasından elini uzatıyor bana. Bu ölgün ışıklı yıldızlar dünyasında Marie'nin hâlâ allak bullak, nemli yüzünü seçiyorum. Halam çok severdi onu. Parıldayan dişlerinin beyazlığında dudakları titriyor; iri göğüsleri hızla inip kalkıyor.

Yeniden koltuğa çöktüm. Yeniden eski anılar hücum ediyor üzerime, hasta gittikçe daha derinleşen, daha çaresiz hâle gelen soluklarla ölüme yaklaşıyor; yatağa mıhlanmış oluşu, kıpırdayamayışı bu ölümü daha da acılaştırıyor. Onun eski sözleri gelip takılıyor dudaklarıma. Sonra Marie'yi arıyorum bakışlarımla, buluyorum ve gözlerim onun gözlerine asılıp kalıyor.

Duvara yaslandı, öylece kaldı. Bunalmış, besbelli. Kutsal olan her şeye başkaldırmış, lüks bir güzellik, bir leke gibi köşesinde. Bronzlu ve altınlı ışıltılarla sürekli değişiyor saçlarının rengi; alnında, yanaklarında düzensiz ve nemli kabarcıklar beliriyor sanki. Hele boynu, asıl boynu olanca beyazlığıyla duruyor karşımda. Güçlükle soluk aldığımız bu yangınlı havada, bu ağır, boğucu havada bütün elbiselerinden soyundu adetâ, anadan üryan oluverdi sanki; ocaktan fışkıran alevlerle aydınlanıyor boynu, boğazının bütün gizli güzellikleri önümüze seriliyor. Belli belirsiz gülümsüyorum ona. Kalçalarında, çıplak omuzlarında geziniyor bakışlarım ve harabeden farksız odamızda yeni doğan, doğan bir günün beyazı kadar beyaz boğazına yapışıyor gözlerim.

Doktor gene geldi. Bir süre sessizce baktı onun yatağına. Yüreklerimiz donuyordu o baktıkça. Bu gece her şeyin bitmiş olacağını söyledi. Yanında getirdiği ilâç şişesini tekrar cebine koydu. Sonra daha fazla kalamadığı için özür dileyerek gitti.

Şaşkınlığımızla baş başa kaldık can çekişen halamın yanında, öylesine güçsüzdü ki zavallı, hiçbirimiz dokunmaya cesaret edemedik ona, konuşmayı bile göze alamadık.

Bayan Piot usulca bir iskemleye ilişti. Kollarını göğsünde kavuşturdu, sonra öne eğdi başını ve aradan çok zaman geçti.

Uzakta, kapıya yakın bir yerde şekillenen ve kımıldayan gölgeler beliriyor karanlıkta: ayaklarının ucuna basarak giriyor insanlar, alabildiğine alçak sesle konuşuyorlar bizimle ve gidiyorlar.

Ellerini, ayaklarını son bir atılışla çırpınarak sallıyor yataktaki kadın. Yüzü buruştu. Çenesinin üstünde karanlık bir delik gibi açılıyor ağzı ve hançeresinden belirsiz bir hırıltı fışkırıyor sapsarı.

Kemikli yüzünde bir kefen kadar gergin derisi; rengi soluyor, beyazlaşıyor.

Soluk alıp verişine dikkat kesiliyoruz, telâşla dolanıyoruz çevresinde. Ellerimizi uzatıyoruz; ellerimiz hem çok yakın ona, hem çok uzak; ne yapacağımızı bilemiyoruz.

Marie'ye bakıyorum: O küçük, arkalıksız iskemleye çökmüş, vücudu gençliğinin bütün diriliğiyle iskemleden dışarıya taşıyor.

Dişlerinin arasına sıkıştırmış mendilini, doğruluyor; hastanın yastığını düzeltiyor. Yatağa eğilirken hemen oradaki bir iskemleye koyuyor dizini. Bacağı göründü o sırada, etinin bütün doluluğu ve siyah file çorabının deliklerinden bacağında yansıyan yaldızlı ışıltılar çıktı ortaya... Ah! İşte o zaman, beynimi saran coşkunluğu içimde boğarak ve yavaş yavaş mezarlaşan bu yatağa doğru uzandım ben de. Etek düzeldi, tekrar karanlık çöktü Marie'nin bacağına; ama bu karanlıktan bir türlü ayıramıyo-

rum gözlerimi. Marie'ye bakıyorum hep, hep onu seyrediyorum. Tanıdığımı sanıyordum onu, asıl şimdi anlıyorum, asıl şimdi tadına varıyorum oysa.

— Sesi çıkmıyor artık, diyor bir kadın.

— Yok canım, çıkıyor...

— Yok, çıkmıyor... Baksanıza! diyor bir başkası.

O zaman Crillon kocaman sırtıyla kapatıyor önümü. Halamın ağzı usulca açılıyor ve hareketsiz kalıyor. Yüzünün renksiz kemik yığını hâlindeki maskesini seçebiliyorum, kan çanağına dönmüş gözlerini fark ediyorum göz kapaklarının aralığından. Onun küçücük ve artık mumyalaşmış yüzünde Crillon'un iri ellerini gördüm; ölünün gözlerini kapatıyor olmalı.

Crillon'un ellerinden anlıyoruz halamın öldüğünü, Marie haykırıyor.

Duramıyor ayakta, sallanıyor; tutmasam devrilecek, onu tutuyor ve beline doluyorum kollarımı. Güçsüz. Sımsıkı tutunuyor bana; onun genç kızlığındaki bütün ağırlığı severek yükleniyorum. Elbisesinin önünü tutan kopçalar açılmış ve göğüsleri boynuna doğru yayılmış sanki, o çaresizliğinin sarsılışıyla bana teslim olmuşken ilk defa ve çıplak olarak kendi etimde hissediyorum göğüslerini.

Vücudu ürperiyor; yüzünü ellerinin arasında saklıyor, bana dönüyor sonra. Ve işte yüz yüze geldik şimdi, birbirine yapıştı yanaklarımız ve gözlerinden boşanan yaşların tadına doyulmaz güzelliğini kokluyorum dudaklarımla!

Şikâyet dolu seslerle doluyor oda. Sürekli bir gürültü. Kırk yıllık dostlukların kılığına girerek yanımıza geliyor komşular, ama pek aldırdığımız yok onlara.

Ölümün hâlâ buram buram koktuğu bu dört duvar arasında küt küt atıyor yüreğim; öbürleri kadar bitik ve acılı olmasına rağmen, bana ve kendine rağmen odadaki her şeye hükmeden

bu genç kıza baktıkça heyecanlanıyor, kabıma sığmaz oluyorum. Nedenini çözemediğim engin bir sarhoşluk yapışıyor yakama. Etim, kaburgalarım karanlık boşluklarda uçuşuyorlar. Benimle böylesine içli dışlı olan, ama şimdi ölümün uçurumunda yuvarlanan, durmadan yuvarlanan o zavallı yaratığın kederinden yepyeni bir umut ve atılışla doğruluyorum hayata.

Yatağın hareketsizliğinde elimle dondurmak istiyorum dikkatimi. Sadece sevgili ölüyü düşünebilmek için kapatıyorum yüzümü; artık boşlukta ve korunaksız bir zavallı et yığını o; saatleri sayılı, toprağa gömülecek artık. Yüzümü ne kadar kapasam, gene de parmaklarımın arasından öbür kadına, yeni yeni tanımaya başladığım o genç kıza çevriliyor bakışlarım, acının verdiği savrukluk içindeki bu genç kızı tutkuyla arıyor ve ne yapsam ondan kurtaramıyorum kendimi.

Bayan Piot mumları değiştirdi ve düşmemesi için bir bezle sımsıkı bağladı ölünün çenesini. Kır saçlarının yün yumaklarıyla, bulanık ve alabildiğine donuk gözleriyle, gaga burnuyla yeşil bronzdan dökülmüş bir maskeyi andırıyor halamın yüzü. Örtünün altında iki küçücük nokta olarak kalmış dizleri; bacak kemiklerinin ipince iskeleti var önümde ve örtüyü duvara çakılmış iki uzun çivi gibi havalandırıyor ayakları.

Ağır ağır gitmeye hazırlanıyor Marie. Entarisinin önünü ilikledi; kopçaları iliştirdi, mantosunu geçirdi sırtına, örtündü. Bana yaklaşıyor, yaşlar kurumuş yanaklarında, hiç konuşmuyor, sadece gülümsüyor.

Hafifçe doğruldum yerimden, dokunmak istercesine onun dudaklarında düğümlenen gülümseyişe doğru uzandı ellerim; geçmişin küllerini aşarak uzattım ona ellerimi; bana ikinci bir ana gibi bakan zavallı ölünün küllerini aşarak uzandım Marie'ye.

Gecenin sonuna doğru şöminenin ölü ateşi soğuk dalgalar yaymaya başlamıştı odaya, bir bir gitti bütün kadmlar. Tek başıma oturuyorum, bir saat, iki saat geçiyor böylece. Önce bir tarafa, sonra bir başka tarafa gidip geliyorum odanın içinde, ürpererek bakıyorum çevreme. Halam yok artık. Kala kala, artık

şekilsiz, yitik, yer altındaki toprağın renklerine bürünmüş bir yığın kaldı geriye, yeri bomboş şimdi. Onun yanındayım, ama yapayalnızım artık! Gelecekteki günlerimin tek sorumlusuyum bundan böyle, allak bullak olmuşum, yaşanması gereken yeni dolanıyor içimde; çektiğim acı dev boyutlar verdi ve bambaşka bir zamanın korkusu, soğuk ürpertisi bana, birdenbire büyüdüm. İşte yeni başlayan günün beyazı doğuyor pencereme, odamın tavanına ak düşüyor, mumların titrek ışığında günün ilk aydınlığı doluyor içeriye.

Boyuna ürperiyorum. Kendimi bileli içinde yaşadığım bu odada, bu odayı kendi varlığıyla dolduran genç kızın hayâliyle baş başa kalıyorum birdenbire. Keyifli bir ateşin çıtırdayacağı bir şömine, kırmızı alevlerle donanmış bir şömine geliyor aklıma; yüzü altın ışıltılarla aydınlanan bir kadın düşünüyorum, alevler kadar güzel ellerini uzatıyor ateşe. Gölgedeyim, karanlıktayım ve onu seyrediyorum gizlice.

O geceden sonraki öbür iki geceyi de odamda, insanın içini karartan bir hareketsiik içinde yaşadım, şömineden yayılan alevlerin yansımasından başka kıpırtı yoktu çevremde. O iki gün boyunca çeşitli işler yarattım kendime, onlarla avunmaya çalıştım. Umutsuz çırpınışlardı bunlar, gittikçe yavan ve bıktırıcı şeylerdi. Son gece halamın mücevher kutusunu açtım. «Küçük kutu» diye bilir, öyle isimlendirirdik onu. Komodinin üzerine yığılmış eşyaların arasında duruyordu. Eski devirden kalma sarı yakuttan küpeler çıktı içinden, kimbilir hangi küçük kız çocuğunun boynundan kopup buralara kadar gelmiş ve kutsal bir eşya saygısıyla kâğıda sarılmış altın bir haç vardı, benim çocukluk resimlerimden biri ve bütünüyle atmaya kıyamadığı okul defterimden koparılmış ve benim el yazımla dolu bir defter sayfası; lime lime olmuştu bu sayfa, yıllarla girdiği yarışta bir dantelâ inceliği kazanmıştı ve ilk bakışta bir dantelâ kadar değerli görünüyordu.

İşte bütün zenginliği, bütün hazinesi buydu halamın. Yaşadığı hayatın bütün yoksulluğu ve yüreğinin bütün zenginliği koyun koyuna duruyordu bu mücevher kutusunda.

Ölüyü gömdüğümüz gün bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. O gün, kalabalık sabahın erken saatlerinde birikmişti evimize; her gelen derin derin göğüs geçiriyor, sonra çekip gidiyordu. Cenazenin tabuta konması saat ikiyi buldu. Sonra, baş sağlığına gelenlerin toz toprak içinde bıraktıkları dar koridora çıkardık tabutu. Geciken bir çelengi bekledik.

Şemsiyeler açıldı sokakta ve matem elbiseleriyle kapkara bir koyun sürüsünü hatırlatan kortej yola koyuldu.

Kiliseden çıktığımızda saat dörde yaklaşıyordu. Yağmur hâlâ dinmemişti ve ilerlediğimiz yolun iki yanından küçücük dereler halinde yağmur suyu akıyordu. Çok çiçek vardı: çiçekleri taşıyan arabalar göz dolduruyor, çiçeklerin fazlalığı yüzünden bayağı hoşa gidiyordu. Kalabalıktı üstelik; başımı çevirip sık sık geriye bakıyordum. Ve özellikle Eudo babayı görüyordum her seferinde; o kapkara yağmurluğu sırtındaydı gene, çamur deryâsının ortasında sekerek yürüyordu, kamburu çıkmıştı ve bu hâliyle bir kargaya benziyordu. Tavanından şıp şıp yağmur suyu akıtan cenaze arabasının hemen ardındaydı Marie, kadınların arasında ilerliyordu. Yılgın ve kesik adımlarla yürüyordu. Sadece mâtemimizi düşündüğü öylesine belli ki! Ve bir kere daha, üzerimize çöken akşam karanlığında gözüm karardı, keder içime işledi.

Su kabarcıklarıyla vıcık vıcık mezarlığın toprağı, her taraf çamur deryâsı. Ayaklarımızın altındaki toprak her adımda yapışkan gürültüler çıkarıyor, eğri büğrü oluyor, şeklini kaybediyor. Sadece birkaç ağaç var çevrede; bütün yapraklarından soyunmuş, çırılçıplak şeyler. Gökyüzü alabildiğine bulanık, kargalar dolanıyor tepemizde.

Bütün çirkin şekilsizliğine rağmen gene de insana benziyor

halamın tabutu, arabadan indirdik ve henüz kazılmış, taze ve nemli toprağın içine yerleştirdik onu.

Sıraya girdik mezarın önünde. Marie ve babası yanımdalar. Hep aynı sesle konuşuyor ve önüme kim gelirse «teşekkür» ediyorum. Şaşkın çehreleri, çaresizlikleri, beni teselli etmek üzere hazırladıkları sözler ve koyu mâtem elbiseleriyle birbirine müthiş benziyor buradakiler. Şatodan kimse gelmedi başsağlığına; ama gene de çok kalabalık bir cenaze oldu bu ve bu kadar çok insanın aynı anda benimle haşır neşir olması cesaretimi arttırıyor.

Lucien Gozian geliyor yanıma; «sayın bay» diyerek söze giriyor ve dayıları adına başsağlığı diliyor, kalabalık bizi seyrediyor.

Joséph Bonéas «Aziz Dostum» dedi, beni çok duygulandırdı bu söz. Bay Pocard yanımda şimdi, «Daha önceden haberli olsaydım konuşur, bir iki söz ederdim halanız hakkında. Üzücü bir kayıp...» diyor bana.

Öbürleri de... Sonra, sicim gibi yağan yağmur altında önümdeki insanların sırtından başka şey göremez oldum: rüzgâr var ve akşam karanlığı iyice bastırdı.

— Hadi... Gidelim artık.

Acılı çehresiyle bana bakıyor Marie. Tatlı, iyi yürekli, mutsuz bir genç kız o; ama beni sevmiyor, biliyorum.

Dağınık gruplar hâlinde geriye dönüyoruz, soğuk havalar yüzünden cansız kömür yığınlarına dönen çıplak ağaç iskeletlerinin ortasında yürüyoruz.

Mahalleye vardığımızda akşamı, bütün kızıl renkleriyle sokaklara çöreklenmiş buluyoruz. Soluk soluğa Povard'ın düzenlediği büyük vurgun işini konuşuyor insanlar. Sonsuz bir vahşetle yaşıyor ve hep zenginliğin, başarının peşinde koşuyorlar!

Büyük duvarın dibinde, el yordamıyla ilerleyen küçük Antoinette'i görüyorum ansızın, bu kalabalık insan sürüsünün gürültüyle yanından geçtiğini duyuyor, anlıyor, olduğu yerde mıhlanıp kalıyor, görebilse merakla bakardı mutlaka. Akşam kızıllığında yavaş yavaş kaybolan gölgesini fark ediyor çevremdekiler.

— Zavallıcık, küçük meleğim benim! diye mırıldanıyor bir kadın.

Rampaille tarafında sağıma soluma bakınıyorum; Marie ve babasından başka kimse kalmamış yanımda. Törene katılanlar çoktan yerlerine dağılmışlar.

Bizim eve geliyoruz. Kapının önünde Marie elini uzatıyor bana. İkimiz de bir an kararsız kalıyoruz.

— Girsene...

Giriyor. Odanın cansızlığını onunla beraber seyrediyoruz. Yerler ıslak ve sanki sokaktaymışız gibi müthiş bir rüzgâr var içerde. İkimiz de ağlamaklıyız. O konuşuyor sonunda:

— Yarın geleceğim, düzeltmeye... Yarın görüşürüz.

Şaşkın şaşkın tokalaşıyoruz.

Bir zaman geçti aradan, sonra ansızın kapı vuruldu; çekingen, hani ürkütmekten korkan bir elin usul usul doknuşuydu kapıya; uzun boylu birisi bu gelen.

Veron. Giriyor içeriye; ne yapacağını, ne söyleyeceğini pek kestiremeyen bir hâli var. Boşlukta sallanan bir tabelâ gibi duruyor iri gövdesi ve dengesiz olduğu için devrilecekmiş gibi bir o yana, bir öbür yana savruluyor. Duygulu ve saf bir adamdır Veron. Zahmet edip de bugüne kadar kimse öğrenmemiştir onun nasıl bir adam olduğunu. Şöyle mırıldanıyor:

— Küçük dostum, mösis (her üç kelimede bir mutlaka bu şekilsiz ve anlamsız söz çıkıyor ağzından, bir çeşit tik herhâlde). Paraya, başka bir şeye ihtiyacınız olabilir... Paraya ihtiyacınız, mösis mösis... Bugünkü masraflar... «Ona para götüreyim» dedim kendi kendime.

Ve gene «mösis» sözcüğünü tekrarlayarak dikkatle bakıyor bana. Gözlerim doluyor, ellerini sıkıyorum. Paraya ihtiyacım yok. Fakat bu iyilik dolu davranışı ömrüm boyunca unutmayacağımı biliyorum.

Vermek istediği parayı geri çevirdiğim için şaşkındı giderken, fena yalpalıyordu koca gövdesi, yüreğinin iyiliğinden ve uzun bacaklarından utanmıştı adetâ. Ürperiyorum, bir köşeye çöküyorum, sonra kalkıp deminki kadar kimsesiz, ıssız bir başka köşeye, sığınıyorum bu sefer. Elimde ve benliğimde yaşayan ne varsa, hepsini giderken Marie alıp götürdü sanki. Yaslıyım, yapayalnızım. Onun yüzünden.

MARİE

Yolun kıvrılarak aşağıya, nehre doğru inmeye başladığı noktada, duvarın boylu bir gül fidanıyla kesiştiği yerde, bir sıraya çöktüm, oturuyorum. Gelmesini söylemiştim Marie'ye, işte akşamın alacakaranlığında onu bekliyorum şimdi.

Uzun kararsızlık günlerinden sonra ansızın toparladım kendimi ve onu buraya çağırdım; önce bir süre sustu, şaşkındı. Ama teklifimi geri çevirmedi; hiçbir şey söylemedi. O sırada başkaları geldi yanımıza, fazla kalmadı Marie, gitti. İşte onu bekliyorum şimdi.

Ağır adımlarla yürüyorum nehrin kıyısında. Tekrar yukarıya tırmanınca buluşmak için sözleştiğimiz yerde bir karaltı görüyorum, hayli belirsiz bir gölge bu. Adamakıllı seçemiyorum yüzünü; sadece göğüslerinin solgun beyazlığını ve etekliğinin hışırtılı bulanıklığını fark ediyorum. Eğiliyorum ve o zaman olanca ürkekliği ile titreyen sesini duyuyorum:

— Geldim işte, görüyorsun.

Cevap veriyorum:

— Marie!

Yanına oturuyorum. İkimiz de susuyoruz. Yüzünün, boynunun ve ellerinin siyah elbisesinin dışına taşan beyazlığını daha iyi fark ediyorum artık: örtülere sarınmış ışıklı bir güzellik onunki.

Düne kadar, her hatırlayışta bana coşkunluk dolu ürpertiler veren, ama benden çok uzak, ayrı ve kendi hayatını benim dışımda yaşayan bir varlıktı o. Oysa şimdi, cevap verdi sesime ve yanıma geldi.

Kızgın, yakıcı bir gün yaşadık bugün; öğleden sonra, geç saatlerde öfkeli bir yağmur indi dünyamıza, bir süre devam etti, sonra kesildi. Duvarın üstünden, ağaç dallarından gecikmiş yağmur damlacıkları aşağıya süzülüyor hâlâ. Toprağın, yaprakların ve çiçeklerin kokusuyla yüklü hava ve bunaltıcı bir rüzgâr yumak yumak dağılıyor çevremizde.

İlk önce o konuşuyor, şurdan burdan söz açıyor bana.

Bilmiyorum, ne söylüyor: ağzını daha rahat, daha net görebilmek için yüzüne yaklaştırıyorum yüzümü. Sonra cevap veriyorum:

— Hep seni düşünüyorum, aklım fikrim sende.

Kulak veriyor sözlerime. Susuyor. Karanlıkta gittikçe büyüyor suskunluğu. Biraz daha yaklaştım ona; o kadar yakınız ki şimdi, soluğunun olanca sıcaklığını yanağımda hissediyorum, suskunluğu bile okşuyor beni.

Sonra, ellerim boş kalmasın diye bir sigara çıkarıp yaktım; parmaklarımın ucunda beliren bu alevi umursamıyorum bile; Marie'nin solgunluğunu, ürperişini seyrediyorum bu alevin aydınlığında. Bir gülümseme beliriyor yüzünde; bir anda bütün yüzüne yayılıyor.

Gözlerim doluyor, ellerim titriyor. Öyle istiyorum ki konuşmasını.

— Konuşsana...

Boynunun yusyuvarlak hatları geriliyor, konuşmak üzere başını kaldırıyor ve bana bakıyor. Elimdeki kibritin alevinde birdenbire ve ikimiz aynı anda bir şeyin farkına varıyoruz: duvara kazınmış bir işaret bu; kocaman bir kalp oymuşlar duvara ve yanına H.S. harflerini yerleştirmişler... Oraya bu kalp resmini vaktiyle

ben çizdim aslında, bir gece çiziverdim. Küçük sevgilim Helene şu köşeye büzülmüştü ve ben, ona sırılsıklam âşık olduğumu sanıyordum. Geçmişin, artık unutulmuş eski hataların ansızın karşımda beliren bir tortusu bu. Hiçbir şey bitmiyor Marie, ama bu harflerin bir kadın isminin ilk harfleri olduğunu sezer gibi oluyor, yabancı bir gölgenin aramıza girmesi susuturuyor onu. Kibritin alevi sönmeye yüz tutuyor, farkına varınca yere atıyorum. Can çekişen alevin son bir atılışla ışıklandırdığı yerde, onun sırtındaki o alabildiğine yıpranmış ve bu yüzden gece karanlığıda bile parıldayan gri serj elbisenin etekleri takılıyor gözüme; ayağındaki iskarpinleri fark ediyorum sonra. Çorabı tam topuk hizasında delinmiş, işin kötüsü çorabın bu ayıbını ikimiz aynı anda gördük. Çok utandı Marie, ayağını telâşla eteğinin altına kaçırdı. Bense onun etinin gizliliğini, sahici beyazlığını gözlerimle bile olsa okşayabildiğim için tepeden tırnağa ürperdim.

Karanlığın ortasında usulca kalkayor yerinden, kaderi değiştiren bu ilk karşılaşmamız burada bitiyor.

Evlerimize dönüyoruz. Karanlık çepeçevre sarıyor ikimizi de, büyük ve düşmanca bir inatla karşımıza dikiliyor. Karanlığın ördüğü odacıklarda alabildiğine yalnız ve baş başa yürüyoruz yol boyunca. Duvarlarda belli belirsiz yansıyan ışıklarda gölgesini, elbisesinin hışırtılı titrekliğini seyrediyorum. Gecenin koynunda ikinci bir gece kadar karanlık ve somurtkan duruyor sırtındaki elbise; ama o kocaman bir gerçek olarak soluk alıp veriyor yanımda. Kulaklarım uğulduyor; coşkun bir aşk türküsü aydınlatıyor dünyamı.

Artık adamakıllı ıssız sokaklarda kaldırımın kenarından yürüyor. Yüzüm onunkine yakın olsun diye kaldırımın hemen dibinden, oluk oluk akan yağmur sularına bata çıka ilerliyorum ben de; su soğuk, pabuçlarımdan etime sızıyor, ayaklarımı üşütüyor.

Ve bu gece, kısacık ömrümde böylesi ilk defa başıma geliyor, öylesine çılgın ürpertiler içindeyim, öylesine inanıyorum ki beni sevdiğine, elini bir kere bile olsun tutmak aklıma gelmedi. Evinin

önünde, tam ayrılırken «Yarın görüşürüz» dedim ona. O zaman «Evet, yarın görüşürüz» dedi uzaklaşırken.

Sonraki günlerden birinde, bir öğleden sonra, bütün vaktimin boş ve elverişli olduğunu görünce oturdukları o kalabalık ve kocaman binaya yöneldim. İlk iki katın daracık, sıkış tepiş merdivenlerini tırmandım, uzun, eğri büğrü koridoru geçtim. Burası işte: oturdukları dairenin kapısı aralık duruyor üstelik. Kapıyı tıklatıyorum. Giriyorum içeriye; uçsuz bucaksız bir sessizlik karşılıyor beni. Evde kimsecikler yok; sızılı bir hayâl kırıklığı etimi kanatıyor.

Bir su şıkırtısı geliyor kulağıma; daracık antreyi mutfak kapısının camından süzülen boğuk gün ışığı aydınlatıyor sadece, çölü andıran bu dört duvar arasında kararsız ve ürkek adımlarla dolanıyorum. Önüme ilk çıkan kapıyı açıyorum sonra. Perdelerin ölgün bir ışıkla sarıp sarmaladığı bir oda görüyorum; gök mavisi saten kumaştan örtüsüyle bir yatak duruyor karşımda, madenî bir ışıltısı var örtülerin. Marie'nin odası! Bir yapma gülün süslediği gri şapkası duvardaki çiviye asılı; halamın ölümünden beri giymiyor bu şapkayı; şapkanın yanına da siyah elbiselerini asmış. Bu aydınlık, masmavi ve kutsal bir resim kadar iç açıcı odaya giriyorum; karlı havaların soğuk ve insanı üşüten aydınlığı dolmuş içeriye.

Bir hırsız gibi sağa sola uzatıyorum elimi. Ve her gün ona, onun tenine dokunan, onu okşayan bu elbiseleri okşuyorum ben de. Masmavi yatağına yöneliyorum sonra.

Etajerin üstünde kitaplar var, beni düşündürüyor bu kitaplar: onun ne düşündüğünü, aklının nelere takıldığını merak ediyorum çünkü... Sonra yatağına ilerliyorum; kitaplarla haşır neşir olmaktan daha çok hoşuma gidiyor böylesi... Garip bir çılgınlık hevesi kaplıyor içimi, soluğum kabarıyor ve onun vücuduyla koyun koyuna yaşadığını düşünerek garip bir heyecanla çekiyorum örtüyü. Yatağı bakışlarımla delip geçiyorum adetâ, kenarına dizlerimi yaslıyorum sonra; sanki onun diri ve alabildiğine güzel vücuduna dokunuyorum.

*

Günlük hayatımı gene her zamanki akışı içinde yaşıyorum, gene her zamanki gibi işimde gücümdeyim. Crillon'un nakarat hâlinde uzayıp giden sözlerini, Brisbille'in bir fırtına öfkesiyle dolu saldırgan konuşmalarını, Pocard'ın düzenlediği vurguna ait dedikoduları, Bay Joséph Bonéas'ın kurduğu milli ve ülkücü derneğin, «La Revanche»ın gittikçe ilerleyen çalışmalarını ve gelişmesini izliyorum her gün. Çevremdeki herkesi sarıp sarmalayan o tekdüze, renksiz ve kuru hayatın bir parçasıyım ben de. Ama o, halamın acısıyla kıvranırken birdenbire garip ve inanılmaz bir sevinçle ürperdiğim geceden bu yana, eskisinden çok daha başka gözlerle bakıyorum dünyaya. Eşyalar da, insanlar da artık uzak, bulanık ve adamakıllı belirsiz görünüyor gözüme, ne zaman kalabalıktan sıyrılıp da bir başıma kalsam içime bu his yerleşiyor; giyinip kuşanıyor ve odamda oturuyorum bazen, karanlığı seviyorum galiba ya da masaya çöküyor, orada miskin miskin oturuyorum saatlerce. Bazen halamın hayâli gelip yapışıyor yakama. Ve bazen Marie'nin ismini duyar gibi oluyorum; her seferinde bütün vücudum ürperiyor; hep Marie'yi konuşuyarlar mahallede hiçbir şeyin farkında değiller ama. Telâşlı ve sıcak bir güzelliği var ayrılığımızın, o kadar ki Marie'nin yokluğunu bile pek hissetmiyorum böyle anlarda.

...Kolkola girdik ve kırlara doğru açıldık; yaz mevsiminin bütün tadını ve yaşamak denen şehrin nasıl ve vazgeçilmez ve güzel olduğunu asıl şimdi anlıyorum...

Günün belirli saatlerinde tıklım tıklım ve uğultuludur onun oturduğu ev, ama çoğu zaman da bomboş, ıssız ve karanlıktır; kapkara merdivenleri, daracık sokakları andıran koridorları, şıp şıp su damlatan musluklarıyla alabildiğine yalnız, alabildiğine kimsesizdir... Şimdi ikimiz de uçsuz bucaksız ve çıplak yalnızlığımızın ortasında yürüyoruz onunla. Binanın dik merdivenleri-

ni tırmanırken kutsal bir heyecanla ürperiyorum. Daireler çizerek üst katlara tırmanan merdivende insanca bir şey buluyorum; keskin hatlarla çizilmiş bütün basamaklar, hepsi ölçüsüz ve hepsinde göze hoş gelen, anlatılmaz bir çekicilik var. Tavanarasının damında yusyuvarlak bir lumboz camı; bu halk çocuklarına özgü evin, bu fukara yapısı binanın ışık gördüğü tek yer orası. Adım adım karanlık bir kuyudan gün ışığına doğru tırmanıyoruz sanki. Karanlıktayız ikimiz de, gizlenmiş gibiyiz; basamakları yürüdükçe gökyüzüne tırmanıyormuşuz gibi bir his uyanıyor içimde.

İkimiz de aynı uyuşukluğun pençesine kaptırıyoruz kendimizi, basamaklardan birine oturuyoruz. Koca binada çıt çıkmıyor ve tepemizde o yusyuvarlak lumboz deliği var sadece. Merdiven iyice dar olduğu için azıcık kımıldasak mutlaka birbirimize sürtünüyoruz. Onun vücudunun ateşi içime işliyor; bu nedenini çözemediğim ışıltılı sıcaklık tedirgin ediyor beni. Onunla paylaşıyorum bu sıcaklığı, hattâ kafasının içinde bir şerit gibi akıp giden düşüncelerini bile paylaşıyorum. Karanlık çöktü üstümüze, adamakıllı yoğunlaştı. Şimdi, bu yanımda oturan iki büklüm, sıcak ve bir kuş yuvası kadar derin genç kızı güçlükle seçiyorum bu yüzden.

Usulca onun ismini heceliyorum dudaklarımın arasında sanki bar bar bağırarak bir sır veriyorum ona! Dönüp bakıyor, yüzünü bütün çıplaklığı ile ilk defa şimdi görüyorum. Kolumu omuzlarına doluyorum. «Öp beni» diyor o zaman. Sonra hiç konuşmuyoruz, kekeliyor, anlaşılmaz şeyler mırıldanıyor ve bol bol gülüşüyoruz.

Elimdeki o küçük, dört köşe kâğıda bakıyoruz ikimiz de. Yolun kenarındaki tahta sıranın yanında buldum onu. Özenle katlanmıştı gördüğümde; unutulmuş bir görünüşü vardı, bir kuş hafifliği içinde uçmaya hazır bekliyordu orada. Düzgün bir yazıyla birkaç satır karalamışlar üstüne. Marie ve ben, bir solukta göz gezdiriyoruz satırlara:

«Katı yürekliler nasıl yaşar, bilmiyorum; hiçbir şey bilmiyorum aslında; coşkunluğun ve çilekeşliğin ta kendisiyim ben; bana gülümseyen güzelliğine baktıkça gözlerim doluyor, yanaklarına süzülen yaşlardan başka şey göremiyorum.»

Sonra tekrar okuyoruz, bizi etkileyen büyülü tılsımlı bir yanı var galiba. Ve bu tesadüfen bulduğumuz, ne söylemek istediğini bile doğru dürüst anlamadığımız kâğıt parçasını şaşkınlıkla evirip çeviriyoruz parmaklarımızda.

O Pazar günü, mezarlığa gidelim» dedim ona, gene her sözümü kabullenişindeki çabuklukla kabul etti. Bahçeleri aşarak gül fidanlarının arasından çıkıp geldi buluşma yerine. Hiç konuşmadan bir süre yürüdük; konuşmak alışkanlığını gittikçe yitiriyoruz galiba. Halamın sonsuz uykusunu uyuduğu o dört köşe ve çevresini çiçeklerin kapladığı parmaklığı seyrettik sessizce – bir kadının boyutlarına göre düzenlenmiş bir bahçe burası. Mezarlıktan geriye dönerken tarlaların arasından geçiyoruz; güneş batmak üzere ve biz el ele tutuşuyoruz, beklenmedik bir sevinç bir mutluluk kaplıyor içimizi.

Siyah yün elbise var Marie'nin sırtında, etekleri, kolları ve yakası habire dalgalanıyor rüzgârda; sık sık bana çeviriyor aydınlık yüzünü, bana baktıkça daha çok aydınlanıyor gözleri. Yürürken vücudunu hafifçe öne eğiyor, yanakları ve saçı dalga dalga gelen yemyeşil yansımalarla şavklanıyor, çevremizdeki otlardan ve çiçeklerden fışkıran yeşil ışık bu. Tam o sırada bir kelebek koşturarak önümüze geçiyor ve ilerde göz önünde bir yere konuyor, tekrar kanatlanıyor biz yaklaşınca, daha uzakta bir yere konuyor bu sefer, sonra tekrar havalanıyor ve ikimiz hep bizi düşünen, hep bizimle uğraşan bu kelebeğin hâline kıkır kıkır gülüyoruz.

Güneşin çapraz ışıkları altın yansımalarla dolaşıyor yüzümüzde, eski bir derebeyinin orman kenarına diktirdiği Flore heykeline kadar el ele ilerliyoruz. Uzak tepelerin haraketsizliği

önünde ışıl ışıl duruyor bu çıplak peri kızı; beyaz bir taş örtüyle gizliyor sapsarı kalçasını. Heykelin dibinde umutsuz bir atılışla Marie'yi göğsüme bastırdım. Ve sonra, bu kutsal ormanlığın yalnızlığında el attım ona. Simsiyah elbisesini omuzlarından sıyırdım, gömleğinin fiyonluk askılarını çözdüm; onu heykeldeki peri kızına daha çok benzetebilmek için yusyuvarlak ve dik memelerine çıplaklık verdim.

Başı önde, sessizse okşatıyor kendini, alabildiğine güzel bir bulanıklık okunuyor gözbebeklerinde, gözlerinden kan ve güneş fışkırıyor.

Usulca onun dudaklarına yapıştırıyorum dudaklarımı. Şimdiye kadar onu ne zaman öpsem kendini koyverir, hareketsiz bir bekleyiş içinde kendini bırakırdı bana. O da benim kadar coşkun ve istekli bu sefer, o da aynı hırsla öpüyor beni ve öpüşürken haz dolu ışıltılarla kıvılcımlanan gözlerini yumuyor. Sonra boğazının ve boynunun göz kamaştırıcı güzelliğinde kavuşturuyor ellerini; bekliyor, benden hem uzak, hem bana iyice yakın ve hazır, alev alev yanıyor, yüreği dudaklarında atıyor şimdi.

Göğüslerini kapadı. Ansızın ve sert dalgalar hâlinde geliyor rüzgâr: elma ağaçlarını dalgalandırıyor bahçelerde, dallardan kuşlar havalanıyor, daha uzakta ipe asılmış sıra sıra çamaşırlar uçuşuyor. Hava iyiden iyiye kararır. Rüzgâr yavaş yavaş yükseliyor ve sonunda her şeye hâkim oluyor. İşte rüzgârın alabildiğine kudurduğu gündü o! Tepenin yamacında insafsız şamarlarla hırpalıyor ikimizi. Sonsuzdan geliyor bu rüzgâr; ormandaki vahşi ağaçları böğürtüyor, kara ve kalın gövdeli ağaçların dalları çaresizlikle kıvranıyor.

Gökyüzünde pamuk yüklü bulutlar oradan oraya koşturuyor, bir buluttan öbürüne fırlatılmış taşlara benziyor kuşlar ve başımız dönüyor. Vâdinin aşağı kesimine doğru iniyoruz, birbirimize tutunarak rüzgârı alt etmeye çabalıyoruz.

Gırtlağımıza kadar rüzgâra saplanmışız, sonsuzluğun uğultusu fır dönüyor kulaklarımızda, nehrin sahil kısmına sığınıyoruz. Yüksek dallarında yaprakları birbiriyle öpüşen, hışırdayan ağaç-

ların arasından akıp gidiyor nehir. Yumuşak, nemli ve daracık toprak yolda, bir biriyle kesişen dalların önünde başımızı eğerek yürüyoruz. Yerde duran bir kayık ilişiyor gözümüze; balıkçıların olmalı. Kayığa bindiriyorum Marie'yi, tahtalar gıcırdıyor, kayık sarsılıyor. İki eski ve aşınmış kürekle nehre açılıyor, kendimizi suyun akışına bırakarak gidiyoruz.

Gözlerimiz yaratıcı ışıltılar saçıyor ortalığa ve yaratıcı vuruşlarla atıyor yüreklerimiz: toprak kaçıyor bizden, ağaçlar ve çalılıklar inanılmaz bir hızla uzaklaşıyor. Biz olduğumuz yerde kalıyor, hiç kımıldamıyoruz oysa! Az sonra yüksek otların arasında sığ bir yere takılıyor kayık. Marie boylu boyunca uzanmış, yatıyor, hiç konuşmuyor. Dizlerimin üstünde doğrularak yaklaşıyorum ona. Beni yanına çağıran bir ifâde kımıldanıyor yüzünde; vücudunun bütün yenikliği, hazırlığı ve kıvır kıvır elbisesinin altında göğüslerinin bütün gerginliği, karnının bütün yalvarışı ile yanına çağırıyor beni.

Sahip oldum ona. Yenik uysal ve olağanüstüydü, hiç ses çıkarmadan okşattı kendini, hiç karşı koymadan kızlığını bozdurdu bana. Artık benim o, ölünceye kadar benim! Ne olursa olsun bana vız gelir artık; kışlar yazları, mevsimler mevsimleri kovalayabilir, zaman olanca hızıyla akıp gidebilir; o benim ya artık, hayatım anlamını buldu, gerisi vız gelir! Eski devirlerin o büyük âşıklarına benzediğimizi düşündükçe gururlanıyorum, göğsüm kabarıyor; aşkın karşısında hiçbir kuralın sökmediğini daha iyi anlıyorum şimdi. Yaprakların kanatlanan hışırtısı altındayız, yer ve gök zaman zaman birbirine kavuşuyor bakışlarımızda ve boyuna «Hiç ayrılmayacağız» diyoruz, «Daima beraberiz» diyoruz, sonsuzluğa doğru haykırıyoruz.

Ağaçlar yaprak döktü, yılın sonuna geldik. Düğünümüzü Noel'de yapacağız.

Ben istedim böyle olmasını: aslında Marie her seferinde

«evet» diyordu benim teklifime, ama bütün gün rakam yığınlarının içinde boğuşan babası akşamları eve dönünce sessiz ve şaşkın oluyor, feci bir kazadan paçayı zor sıyırmış bir adam gibi aval aval dolaşıyor ve nedense çılgın bir inatla karşı koyuyordu evlenmemize.

Bazen, şafak henüz sökerken Châtaigniers tarafındaki dağ yolundan gidiyorum fabrikaya, Marie sık sık yoluma çıkıyor; henüz solgun ve belirsiz bir kızıla çalan şafak beyazında karşımda peydahlanıyordu. Sabahın kızıllığına, serinliğine göğüs vererek el ele yürüyor ve aşağıda, tam altımızda yavaş yavaş uyanan, küllerinden temizlenen şehri beraber seyrediyorduk. Bazen de, fabrika dönüşü ansızın karşımda beliriyordu, o zaman birlikte dönüyorduk, evlerinin önüne kadar beraber gidiyorduk. Konuşmasını öğrenemeyecek kadar çok seviyorduk birbirimizi. Seslerimizi öpüştürmek için, o da topu topu üç beş kelime konuşuyorduk sadece, üstelik hep başkalarından söz ediyor ve bol bol gülümsüyorduk.

Günlerden bir gün Monthyon markisi şaşırtıcı bir sevimlilik gösterdi ve şatodaki gece eğlencesine çağırdı ikimizi, mahallenin tanınmış ve belli başlı kişileri de geldi bu toplantıya. Bir ara, büyük ve kıpkırmızı perdelerle, gösterişli heykellerle süslü bir galeride toplandı bütün konuklar, muzipliği öteden beri seven marki bunu fırsat bilip salondaki ışıkları söndürttü. Yanı başımda duran Marie'ye gülümsüyordum, ansızın dipsiz bir karanlık çöktü üstümüze. İleriye uzattım kollarımı, onun beline sarıldım ve sertçe kendime çektim Marie'yi. O güne kadar hiç rastlamadığım bir coşkunlukla atıldı kollarıma, dudaklarımız her zamankinden daha büyük bir iştahla kavuştu ve çevredekilerin bağrışarak ileri geri yalpaladıkları bir sırada biz de onlara uyduk. Sonra birdenbire ışıklar yandı. Ve ansızın koptuk birbirimizden... Kollarımda tuttuğum kadın Marie değildi! Kollarımdaki kadın bir başkasıydı ve isyan etmeye hazır bir utangaçlık ve şaşkınlıkla yanımdan uzaklaştı, hiçbir şeyden, yapılan yanlışlıktan haberi olmayan sevdiğine doğru kaçtı. Allak bullak olmuştum, gözlerim

kamaşmıştı, ben de Marie'ye koştum; ama uzun bir süre kendimi toparlayamadım. Her şey bir yana, bu hiç tanımadığım ve bütünüyle yabancı bir kadınla öpüşmek bayağı keyif vermişti bana; belki biraz korkulu bir keyifti, ama olsun. Sonra, bir ara, üzerindeki mavi elbiseye aldanıp öptüğüm kadını tanıdığını sandım. Oysa böyle birbirine çok benzeyen üç kadın vardı salonda. Hiçbir zaman, bu üç kadından hangisinin vücudunda ve damarlarında böylesine dolu ve coşkun bir aşk özlemi taşıdığını anlayamadım.

Düğünümüzde çok kalabalık vardı. Dua törenine Monthyon markisi ve eşi de geldiler. Allahtan Brisbille yoktu o gün: aşırılığı yüzünden kilisedeki törenleri sevmiyordu. Bir ara çok utandım kendimden: eskiden metresim olan bütün kadınlar sırayla önümden geçiyor ve yanımda duran Marie'ye en güzel gülücükleriyle bakıyorlardı; elektrikli, mistik ve alabildiğine sinirli bir kadın olan Madam Lacaille oradaydı, her zaman ve her yerde ne zaman istesem bana kendini teslim eden tombul Victorine, Madelline Chaine oradaydılar; Veron'la evlendiğinden beri hep şık dolaşan Antonia da, gösterişli şapkası, yüzünün alev alev yanan numaracı ifâdesiyle oradaydı. Bu, eskiden gelişigüzel seçilmiş odalarda vücuduma yapışan, benden aşk sömüren kuru, sıska gövdesiyle onu karşımda bulunca, ne yalan söyleyeyim, epey şaşırdım ve bir süre kaşlarımı çattım. Fakat bunlar artık benden o kadar uzak, artık o kadar silik şeylerdi ki aslında!

GÜNLER

Eve çeki düzen verdik. Pek büyük değişiklik yapmadık aslında; kargaşalık doğurur düşüncesiyle belli başlı eşyaları yerinden oynatmadık meselâ; halamın yıllar boyu boşu boşuna biriktirdiği eski püskü şeyleri, hiç mi hiç değer taşımayan ıvır zıvır eşyayı kaldırıp attık sadece. Duvarlarda uyuşuk bir hareketsizliğin solgun bir sarıya boyadığı eski fotoğrafları indirdik yerlerinden ve dolaplara yerleştirdik hepsini, akıp giden zamanın ezici büyüklüğü yanında pek bir şey ifâde etmiyorlardı zaten.

Yeni mobilyalar aldım eve. Aşağı odayı çepeçevre kaplayan cilâ kokusu genizlerimizi şişirdikçe «sahici bir ev oldu burası» diyorduk birbirimize. Gerçekten de mahalledeki burjuva evlerine benzemişti evimiz. Bu ölümlü dünyada gerine gerine «Bunu ben de yaptım işte!» diyebilmenin verdiği gurur değil midir bu!

Yıllar büyük bir hızla akıp geçti önümüzden. Ve hayatımızı pek öyle anlatılacak cinsten önemli olaylar renklendirmedi. Akşamları eve döndüğümde beni beklerken buluyordum Marie'yi; çoğu zaman sabahlığını, yusyuvarlak patiklerini bile çıkarmamış oluyordu ve her seferinde bana aynı şeyi tekrarlıyordu:

— Bugün de bir şey olmadı.

Uçaklar gökte yeni yeni boy göstermeye başlamıştı o zamanlar. Herkes ağzında uçakları geveliyordu ve her Tanrı'nın günü

çarşaf çarşaf uçak resimleri çıkıyordu gazetelerde. Derken bir Pazar günü, penceremizden dışarıyı seyrederken biz de bir uçak gördük: Motorunun dalga dalga gökyüzüne yayılan boğuk gürültüsünü işittik önce; kapı eşiklerinde meraklı insan kalabalıkları birikmişti, gökyüzüne çevrilmişti bakışları. Motorun gürültüsüyle inim inim inleyen gök boşluğunda ufacık bir nokta, bir karaltı belirmişti sonra; ikimiz de bakışlarımızı hiç ayırmadık bu karaltıdan, hep onu izledik ve bu gürültücü böceğin gittikçe büyüyerek bize yaklaştığını gördük. Ve birdenbire, bir şimşek hızıyla önümüzden geçip de inanılmaz bir çabuklukla ve peşinden sürüklediği yepyeni, alabildiğine gürültücü bir dünyayı da kanatlarında sürükleyerek gözden kaybolunca, dalgın dalgın içini çekti Marie:

— Uçakta olmak isterdim, dedi usulca, uçakta olmak ve rüzgârda kanatlanmak, gök boşluğuna binip havalanmak isterdim!

Bir ilkbahar mevsimiydi; günün birinde yapacağamız yeni bir yolculuğun söylentisi yayıldı ortalığa. Pocard'ın fırsatçı zekâsı eski tenekeci dükkânının vitrinlerini tren şirketine ait afişlerle doldurmuş ve bir anda değiştirivermişti. ilk yapıştırdıkları gün yakından gördük onları; mürekkepleri henüz kurumamıştı, halâ nemliydiler ve hâlâ tutkal kokuyorlardı. Deniz manzaraları, limanlar ve ön plândaki alışmadığımız insan tipleri yüzünden Korsika'yı canlandıran afişleri sevdik biz; galiba biraz da çiçeklerle süslü kıpkızıl bir dağ resmine tutulduğumuz için sevdik Korsika'yı. Çok sonra bu afiş savrulup gitti rüzgârda, kenarından köşesinden yırtıldı, ama o hâliyle bile sevimliydi.

Bir akşam eve dönmüştük, mutfakta -gariptir ama, büyülü bir çekiciliği var bazı anların, unutulmuşluğu aşıp tekrar canlanıyorlar içimizde- ateşi yakmaya koyuldu Marie, şapkası başındaydı, kömürün kararttığı elleri görünmez olmuş, karanlığın bir parçası hâline gelmişti, ansızın bana döndü:

— Daha sonra, ilerde bir gün çakacağız bu yolculuğa! dedi.

Hafta içinde, bazı akşamlar dışarıya, gezmeye gidiyorduk. Bu gezintilerimiz sırasında olanca dikkatimi veriyor ve çevremde-

ki her şeyi tutkulu bir merakla seyrediyordum, sonra aklıma ne gelirse anlatıyordum ona. Öyle uzun boylu çene çalmaktan, gevezelikten pek hoşlanmıyordu. Eskiden bizi adamakıllı heyecanlandıran Kilise Meydanında sık sık Jean ve Genevieve Trompson çiftine rastlıyorduk, o sıralarda ayrılmak üzere oldukları söyleniyor, boşanmalarının gün meselesi olduğu dilden dile dolaşıyordu: «Ayrılacaklar. İşte gereğinden fazla sevişmenin sonucu budur! Çılgınlık denir böylesine. Ben söylemiyor muydum!» diye başlıyordu bütün dedikodular. Bu sözleri, ne kadar üzülürsek üzülelim doğruluğu su götürmez sözleri duydukça tatlı bir inatla direniyordu Marie:

— Aşk kutsaldır! diyordu.

Eudo babanın, bu yarı deli adamın oturduğu evin yakınından geçerken papağanın hırıltılı sesi, öksürüklü iniltisi geliyordu kulağımıza. İki yıl önce gerçekten feci bir ölümle aramızdan ayrılan Adoluhe Piot'nun öksürüklerini, delik deşik olmuş ciğerleri yüzünden inim inim inleyen bu zavallı adamı taklit ediyordu papağan; alabildiğine yaşlı ve artık derisinin yeşili bile solmuş bir kuştu. O günlerde ne işitse hep onu tekrarlayan bu geveze hayvanın gürültüsü tırmalıyordu kulaklarımızı, belirli bir süre içimizde yaşamış ve artık kimsenin inanmak bile istemediği kötü bir ölümle yok olup gitmiş bir adamın yankısı gibi çın çın ötüyordu kulaklarımızda.

Marie'nin küçücük kızkardeşi Marthe'dan –henüz altı yaşındaydı ama, ablasına şaşılacak ölçüde benziyordu, onun küçücük bir kopyası gibiydi– yaşı ilerledikçe hapı yutan kayınbabamdan ve Crillon'dan başka kimse yoktu çevremizde. Yıllar geçip gittiği halde kendini hapsettiği camlı kulübesinden çıkmayordu Crillon, hâlâ orada yaşıyordu ve babası, büyükbabası, ataları gibi halinden memnundu. Başında kukuletası, camdan örülmüş kulübeciğinde piposunu üfleyerek kendi kendine konuşuyordu hâlâ, arada bir yere tükürüyor ve sanki bununla kendi sözlerini cevaplandırıyordu. Durumu gittikçe kötülüyordu aslında, koyu bir sefaletin pençesine düşmek üzereydi. Önemsiz şeyler için

sık sık gelip gidiyordu bize; masanın kırılan ayağını, samanları dökülen iskemleyi onarmak, kırılan bir camı yenilemek için geliyordu.

— Size anlatmam gereken önemli bir şey var, diyordu her seferinde.

Bildiği şeyleri kendine saklamaktan hiç hoşlanmadığı için o gün mahallede ne olup bitmiş ve ne konuşulmuşsa hemen bize anlatmaya başlıyordu. Mahallede neler gördüğünü sadece Tanrı bilir ya! Bir baştan öbürüne, kadın erkek herkesin çevresinde bir dedikodu ve sahtekârlık örümceği düğümleniyordu mahallede. Ne söylense, her seferinde «Olamaz, imkânsız!» diyordu mahalle sâkinleri, ama gerçekte bambaşka şeyler düşünüyorlardı.

Bütün kötülüklerin, hınzırlıkların karşısına geçip gülüyordu. Bu kendi hâlinde, uysal zanaatkâr çehresinde alçak gönüllülüğünü, güzel ve çarpıcı gülümseyişini seyretmek hoşuma gidiyor. Benden çok daha iyi yürekli bir insan aslında ve nasıl söyleyeyim, o sarsılmaz sağduyusuyla benden daha iyi anlıyor hayatı, benden daha doğru değerlendiriyor.

Bazen şöyle söylüyorum ona:

— Aşırılıklar, kötü alışkanlıklar hiç olmadı mı hayatımızda? İçkiye düşkünlük meselâ?...

— Elbette oldu, diyor Crillon, hiçbir zaman yolumu şaşırmadım ama. Zaten ben oldum olası sevemedim aşırılığı ve biliyor musunuz, kötümser insanlarda da tıpkı gözünden hasta olanlardaki bu hastalık vardır bana kalırsa. İçkiye düşkünlük nedir ki? Asıl yardımseverlik duygusu eksik insanlarımızda. Önüne gelen herkes veryansın ediyor kafayı tütsüleyenlere ve ne yalan söylemeli; herkes kurnaz sanıyor kendini! Biraz da çekememezlik giriyor bu işin içine; öyle olmasaydı iki yüzlü davrananların karşısında böyle sus pus olur, oturur muyduk? Hepimizin içinde kıskançlık yatıyor. İşin doğrusunu söyleyeyim mi size: Termite'i bir yana bırakıyorum şimdi, o kaçak avlanan avcı durumunda tabii ve şatodakilerin gözünde herkesten daha tehlikeli, ama şu Brisbille eşkiyası, şu herkesin gözünü korkutan anarşist nasıl

peydahlandı acaba. O fukara bütün bir hafta boyunca ağzına tek damla içki koymasa, gene de burnumuzu sokardık onun hayatına. İnsan serseri bile olsa, suç sayılmamalı bu. Bay Joséph'in dediği gibi «biraz uzak görüşlü ve geniş fikirli olmak gerek». Hoşgörü gerek! Hepimizin ihtiyacı var buna, yalan mı?

— Yürekli bir adamsınız siz, diyorum ona.

— Öbür insanlar gibiyim ben de, diye böbürlenerek cevap veriyor Crilion. Kalıplaşmış düşünceleri pek umursamam, antikacı değilim, ama başkalarından farklı görünmek heveslisi de değilim. Tamirciysem, öbür insanlardan farklı olmadığım içir tamirciyim; eksiğim yok onlardan, diyerek doğruluyor.

Sonra biraz daha doğruluyor yerinde ve sözünü tamamlıyor:

— Fazlalığım da yok ama!

Evde konuşmaktan usandığımız zaman yüksek sesle kitap okuyoruz. Bayan Valentine Gozian'ın öğretici ve ahlâk değeri yüksek eserleri arasından özenle seçerek kurduğu güzel bir kitaplık var fabrikada, fabrika personelinin yararlanması için kurulmuş bir kitaplık. Hayâli benimkinden çok daha geniş ve coşkun olan Marie düzenliyor kitap okuma işini. Beğendiği kitabı önüne açıyor ve başlıyor yüksek sesle okumaya; ben dalgın dalgın, tavana kaldırıyorum gözlerimi, sonra pencerenin tam karşısındaki duvarda asılı pastel insan portresine bakıyorum. Pencere camında bir görünüp kaybolan bu cansız insan yüzünü seyrediyorum, rüzgârın havalandırdığı perdenin hayâli yansıyor camda ve resimdeki adamın yüzü kırık hatlarla bulanıklaşıyor, netliğini kaybediyor.

— Boş serüvenler bunlar, diyor Marie ve okuduğu bölümün sonunda göğüs geçirerek tamamlıyor sözünü; sahici değil hiçbiri, yaşanmayan şeyler bunlar!

— Tanrı'ya şükürler olsun! diyorum hemen.

— Çok yazık! diyor.

Birlikte yaşasalar bile gerçekte birbirinden çok ayrı bütün insanlar, hepsi birbirinden farklı, hepsi bambaşka!

Bazı günler, alçak sesle ve sadece kendisi için okuyor Marie.

Sık sık önündeki kitaba adamakıllı kapılmış bir hâlde yakalıyorum onu. Bazen şiir okuyor, o zaman daha fazla kaptırıyor, kendinden geçiyor adetâ. Öne eğilmiş, donuk ve kıpırtısız çehresinde gözlerinin bir satırdan öbürüne koştuğunu görüyorum. Arada bir başını kaldırıp gökyüzüne bakıyor; gökyüzünden ötede bir yere bakıyor aslında, bu kelimelerden örülmüş garip kafesi aşıyor, daha derin, daha başka bir şeyi seyrediyor.

Ve bazen sıkıntı gelip yapışıyor yakamıza.

Bir akşam eve döndüğümüzde Marie kanaryanın öldüğünü söyleyerek karşıladı beni; sonra ağlayarak açık kafesi gösterdi, ayakları bükülmüştü kuşun, küçücük ve sapsarı bir bebek, bir oyuncak gibi kıvrılmıştı dip köşede, cansızdı. Ben de elimden geldiğince katıldım onun acısına, ama gözyaşları dinmek bilmiyor ve vakit durmadan ilerliyordu, bu küçücük kuş için gereğinden fazla acı çekiyordu: «Ne yapalım yani, dedim sonunda, topu topu küçük bir kuş bu, odanın bir köşesinde kımıldanan ufacık bir noktaydı sağlığında... Ne yani? Binlerce kuş ölüyor her gün, binlerce insan ölüyor, ya hayatın sillesini yiyenleri ne yapalım?... Fakat o inatçı bir ısrarla habire başını sallıyor ve acı çekmekte direniyordu, kuşun ölümünün çok önemli olduğunu ispatlamaya çalışıyordu bana, boyuna kendi haklılığını savunuyordu.

Aramızdaki bu anlaşmazlık, onun duyuşuyla benimki arasındaki bu çelişme bir süre için şaşırttı beni. Hiç hoş olmayan bir yabancılık duygusu bu. İnsan istese, küçücük olayları fırsat bilip saatlerce konuşmak, laf ebeliği yapmak mümkün; ama böyle şeyleri insanın canı pek istemiyor.

Fabrikada ve mahalledeki durumum gün geçtikçe iyiye gidiyor. Zam yaptılar maaşıma, bu sâyede her ay belli miktarda para biriktirebiliyoruz artık.

— Dinleyin bakalım, dedi Crillon, bir gün iş dönüşü tam evin önünde yakalamıştı beni, kolumdan tutarak dışarıya sürükledi; önümüzdeki seçimlerde belediye meclisine aday göstermek istiyorlar sizi. Şimdi büyük bir çaba gösteriyorlar, biliyorsunuz: Marki de katılacak seçimlere... Ama mahallemizin dışına çıkmışız biz, dedi Crillon ve birdenbire durdu. Hemen geriye dönelim, hadi.

Geriye döndük.

— Bay Joséph'in kurduğu milliyetçi dernek, diyerek söze girdi, bu milliyetçi dernek anarşistlerin sesini soluğunu kesti. Hep bizim yumruğumuzu hissetmeleri gerekiyor onların, bu şart. Sizin bir ayağınız fabrikada sayılır, öyle değil mi? İşçilerle görüşün, yakın olun onlara. Onlar desteklesinler sizi, peşinizden sürükleyebileceğiniz insanların varlığını ispatlarsınız böylece. Asıl tehlike işçiler çünkü.

— Doğru, asıl onlar bana yakın hissediyor kendilerini, diye mırıldandım, karşıma birdenbire umulmadık yeni imkânlar çıkınca bayağı heyecanlanmıştım.

Mahalledeki hamamın önünde yeniden durdu.

— Ayın onyedisi bugün, diyerek baktı bana; her ayın onyedisinde hamama gelir, bir güzel yıkanırım ben. Biliyorum, siz; perşembeleri geliyorsunuz. Fakat ben sizin gibi düşünmüyorum. Anlıyorum tabii, siz gençsiniz: aşklarınız ağır basıyor! Ama gelin, benim sözümü dinleyin, biraz sıkıfıkı olun işçilerle. Biraz kımıldamalı, kendini biraz zora koşmalı insan, yalan mı! Bana gelince, siyaset faslını çoktan kapattım. Sıra sizde artık!

Hak veriyorum ona. Artık yaşlı ve öne doğru çarpılmış gövdesine, buruş buruş ve tıraşı uzamış yanaklarına bakıyorum. Küçük insanların boşa harcanan çabaları, gittikçe biriken, üst üste yığılan ortak dertler, ortak görevler geliyor aklıma. Bu birbirine alabildiğine benzeyen insanlardan binlercesi gerekli aslında; yoksul kaldırım taşlarının kardeşliği üzerine kurulmuyor bu şehirler?

Gene haklı çıkıyor. Ben ki genç, ondan üstün nitelikte ada-

mım, mutlaka kendimi aşmalı, bir çaba göstermeliyim artık, her şeyi oluruna bırakmak alışkanlığını yenmeliyim, içimden silip atabilmeliyim.

Tekdüze akışı içinde uzayıp giden hayatımın birdenbire sarsıldığını, kararlı bir yenilik hevesiyle ürperdiğini hissediyorum artık.

AKŞAM KARANLIĞINDA BİR SES

Olanca iyi niyetimle yaklaştım işçilere. Gerçekte de, bilinmesi gereken, ilgi çekici meselelerle dolu bu adamların yaşantısı. Merak ettiğim konuları çevremdekilere soruyorum, onlardan öğreniyorum.

— Yağcı ustasının ne yaptığını mı merak ediyorsunuz siz? Burada, karşınızdayım işte, diyor Marcassin; zaten herkes «Petrolus» diye çağırıyor onu. Lambacıyım şimdi. Eskiden yağcı ustasıydım fabrikada. Durumum daha mı iyiydi ? Doğrusu bilemiyorum. Bakın, şurası benim yerim, işte şurası. Gece daha kolay bulursunuz yerimi, kokunun geldiği tarafa yönelin, yeter.

Fabrikanın o köşesi, yani Petrolus'un çalıştığı köşe gerçekten feci pis kokuyor. Bu mağara görünüşlü bölgenin duvarları yağlı ve kötü kötü parlayan lambalarla dolu, hepsi de bakımsız hayvanlar gibi pis. Burgu uçları ve demir iskeletler duruyor bir gerdelin içinde; ilk bakışta demirden yapılmış sanabileceğiniz tahta bir dolabın içinde de kâğıtlara sarılmış lamba şişeleri var; daha ilerde sıra sıra dizilmiş bidonlar. Her şey birbirine girmiş ve kirli bir siyahlığa bürünmüş burada, koskoca binanın bu kesimi harabeden farksız. Dev bir pencerenin hayâleti bakıyor tepemizden.

Camların yarısı kırık, sağlam olanlar da öylesine kirli ve bakımsız ki, üzerlerine sarı kâğıt yapıştırıldığını sanıyor insan. Duvar taşları, o kocaman taşlar o kadar yoğun bir is ve yağ tabakasıyla kaplı ki, mutfaklardaki kurum bağlamış ocak taşlarını hatırlatıyorlar insana; kalın toz tabakaları yuvalanmış her tarafa; yerde kapkara su birikintileri var, lambalardan kazınan yağ tabakası kirli ve sapsarı kalıplar hâlinde dökülmüş yere.

İşte böyle bir yerde çalışıyor o, tulum var sırtında, üstüne dökülen yağlar kahve telvesi kadar yoğun bir zırh geçirmiş tulumuna. Krepeden devşirme bir çaput parçasını sımsıkı tutuyor. Tellerinde madenî yağ izleri görülüyor, tırnaklarının arasından lamba fitillerinin ucu gibi fırlamışlar dışarıya. Gün boyunca hep lamba temizliyor, lamba onarıyor ve gaz dolduruyor lambalara. Bütün lambaların pisliği onda toplanıyor, it gibi çalışıyor bu adam.

— Eksiksiz yapılmalı bu iş, diyor bana dönerek, yorgunluk seni yiyip bitirse de severek temizleyeceksin lambaları.

«Bayım, tam altıyüz altmış üç tane var bunlardan (teknik konularda açıklama yapacağı zaman daima «bayım» diyerek başlıyor söze), yazıhane kısmında kullanılan o süslü püslü lambalar, kereste atölyesindekiler ve gece bekçilerine verilenler, hepsi dahil altıyüz altmış üç tane var. «Elektrik neden yok?» diye soracaksınız bana? Petrol çok burada ve hiç denecek kadar ucuza geliyor; bu ucuzluğun bir yolu, bir sırrı var elbette ama ben değil, yukardakiler, patron kısmı biliyor işin aslını. Sabahtan akşama ayaktayım ben; sabah uykusuzluktan, öğle vakti yediğim yemekten ve akşama kadar da her şeyden tiksiniyorum.»

Paydos çanı vurdu. Dışarıya birlikte çıkıyoruz. Mavi tulumunun önce pantolon, sonra da ceket kısmını sıyırıp çıkardı üstünden ve elinin altında ne kadar eski, küf bağlamış alet varsa bir kenara bıraktı. Sırtındaki alabildiğine kirli iş tulumu hayli yapılı ve cüsseli gösteriyordu onu. Ama birdenbire daracık, biçimsiz ceketinin altındaki çelimsiz vücudu çıkıverdi ortaya. Kısa ve geniş paçalı pantolonunun içinde sıska bacakları vardı, ayağın-

daki kederli pabuçlar bir timsah gibi uzun ve çirkindiler. Petrole bulaşmış ökçeleri toprak zeminde yağlı izler bırakıyordu.

Ve belki de, bu çelimsiz vücutlu, upuzun kolları, upuzun ayakları olan garip yol arkadaşım yüzünden ve tam fabrikanın önünde halkın gerçek yüzü bir şimşek hızıyla karşımda belirdi. (Bazı anlarda, hayatın bazı yönlerini fark ettiğim oluyor.) Ortadan ikiye bölünmüş gibi duruyor fabrikanın kapısı. Ve bu iki kanatlı hayâletin orta yerindeki boşlukta karanlık başlıyor. Fabrikadan boşalan insan kalabalığı vâdiye dağılıyor; simsiyah bacaların, kapkara demir parmaklıkların ve bulut kümelerinin önünde oradan oraya uçuşan turna kuşlarının arasında ve lekeler hâlinde dağılıyor, gittikçe uzaklaşıyorlar. Fabrikanın civarında küme küme yakılmış kömür artıkları duruyor, henüz sönmemiş bu yığınlar, üzerlerinden dumanlar tütüyor, zaman zaman mecalsiz ve kapkara alevler bile yükseliyor havaya. Daha yukarıda, bacaların kustuğu duman bulutları yumak yumak birikerek dağ gibi yükseliyorlar, bulutların etekleri toprağa sürünüyor ve gergin bir fırtına havası getiriyorlar gök boşluğuna. İnsanlık bu bulutların ötesinde koparıyor zincirlerini. Fabrikadan evlere doğru yürüyor kalabalık, itişip kakışıyor, bağırıp çağırıyor ve kenar mahallelere yöneliyor. Bitmek tükenmek bilmeyen bir uğultu kaplıyor çevremizi; kızıl bir ufuk çizgisinin çevrelediği azgın bir cehennemi hatırlatıyor insana.

İşte tam o sırada korkmaya başladım insan yığınlarından. Hepimizi aşan, tedirgin eden, sınırsız bir coşkunluğu var bu yığınların; sanıyorum, kendinden yana olmayan her şeyi günün birinde ezip geçecek bu kalabalık.

Aklım dağılmış, türlü şeyler takılıyor kafama. Marcassin'in yanı sıra yürüyorum; ismi çağrışım yaptığı için mi, yoksa vücudundan yayılan o zehir zemberek koku yüzünden mi bilmiyorum, ama şimdi karanlıkta zıplaya zıplaya kaçan bir hayvana benzetiyorum ben bu adamı. Hava gittikçe kararıyor. Rüzgâr dallardan söküp alıyor yaprakları, yağmur hazırlığı yapıyor, durmadan yüzümüzü tırmalıyor.

Perişan kılıklı yol arkadaşımın sesi bölük pörçük geliyor kulağıma. Yaptığı işin ne ölçüde bitmez tükenmez ve bıktırıcı bir iş olduğunu tekrarlıyor habire. Mırıldanarak konuştuğu için sözlerinin son kısmını anlayabildim ancak:

— hiç şüpheniz olmasın. En yakınımızda olan şeyi çoğu zaman farketmeyiz çünkü.

— Evet, doğru. Şikâyetlerinden yorulmuş bir ifâdeyle söyledim bunu.

Birkaç iyimser söz edip rahatlatıyorum onu: daha geçenlerde evlendi, bunu bildiğim için oradan tutturuyorum:

— Hiç değilse kendi köşenizde üstünüze üstünüze gelip canınızı sıkmıyorlar. Eve döndüğünüzde sizi bekleyen birini buluyorsunuz, karınız var. Mutlusunuz...

— Mutlu olmaya bile vaktim kalmıyor, gücüm kalmıyor daha doğrusu. Bakın anlatayım... Akşamları işten feci yorgun dönüyorum, karıma mutluluk verecek ve ondan mutluluk alacak kadar zinde değilim geceleri, bilmem anlatabiliyor muyum?... Oysa sabahtan akşama kadar bu mutluluğun hayâlini yaşatıyorum kafamda, ama karanlık çökünce onbir saat aralıksız çalışmış olmanın yorgunluğu yere vuruyor beni; Pazar günleri de koca bir haftanın yorgunluğu gelip yakama yapışıyor, bir türlü toparlanamıyorum. Bazen banyo bile almadan, o kir pas içindeki hâlimle giriyorum yatağa, ancak Pazar günü doğru dürüst yıkanıp temizlenebiliyorum: Sağlığın yerinde, yüzün gözün meydana çıkmış bugün, diyor görenler.

Uzun bir monolog düzeninde konuşuyor; hayatının yarı komik, yarı acıklı hikâyesini anlatıyor boyuna, Allahtan cevap vermemi filân beklemiyor –çok işime geliyor böylesi, ne cevap vereceğimi şaşırır, kekelerim doğrusu– gerçekten de Petrolus'un bazı günler değişik ve renkli görünen çehresi gözümün önüne geliyor, bol su dökünerek yıkanmışlığın izleri adamakıllı belli oluyor öyle zamanlarda.

— Neyse, bir yana bırakalım bunu, diyor ve geniş yakalarının arasına gömüyor başını. Charlotte bana çok iyi davranıyor aslın-

da. Pervane gibi dönüyor etrafımda; evi çekip çeviriyor, ama biliyor musunuz, bizim evdeki bütün lambaları yakıyor; ben gelince ortalıkta ne kadar kitap varsa hepsini toparlayıp saklıyor, üstüm başım yağlı ya, kitaplarda parmaklarımın izi kalır diye korkuyor tabii. Gayet iyi kız, ama pek mutlu değiliz nedense, insan bir kere çarpılmaya görsün, bütün terslikler üstüste gelir, bütün felâketler yığılır başına.

Sonra bir süre susuyor, hiç konuşmuyor; dayanamıyor, gene başlıyor ve şimdiye kadar söylediklerini tamamlamak istiyormuş gibi:

— Babam elli yaşındaydı nalları diktiği zaman. Ben belki de daha genç ölürüm.

Batan günün kararttığı boşluğa çeviriyor bakışlarını ve eliyle baktığı noktayı işaret ediyor bana; küme küme insanlar var gösterdiği yerde:

— Onlar benim gibi değil, çok farklı onların durumu. Her şeyi bir anda değiştirmek isteyenler var aralarında, bu hırsla yaşıyorlar. Boyuna kafayı çekenler var bir de, ayyaş takımı yani; bunlar da kendilerini içkiyle doyuruyor.

Ve başlıyor çeşitli işçi gruplarını anlatmaya, yarım kulakla ve anlattıklarına pek önem vermeden dinliyorum onu.

— Dökümhanedekiler daha başka, ekip meselesi onlarınki...

Daha demin işçileri seyrederken müthiş bir korku kapladı içimi. Anladım ki bu adamlar benim çevremdekilerden, o tek başına çalışan ve ıvır zıvır işlerle geçinen küçük insanlardan alabildiğine farklı yaratıklardır. Bu yanı başımda yürüyen adama baktıkça gene aynı ürperti dolanıyor damarlarımda: «Bu da onlardan biri, zaten hepsi birbirine benziyor» diyorum kendi kendime.

Uzaktan onları toplu halde görünce bayağı korkuyor insan –tehlikeli olan da bu zaten, onların toplu halde oluşları, kitle haline gelişleri– ama yakından hepsinin birbirine ne kadar çok benzediğini fark ediyor ve sınırsız bir şaşkınlığa düşüyorum. Galiba uzaktan bakmamak gerekiyor onlara, uzak kalmamak gerekiyor.

Petrolus coşuyor. Büyük jestler yapıyor konuşurken, şapkasını bir içeriye bir dışarıya çeviriyor şapka zaten çarpık duruyor başında, enginar yapraklarını andıran sipsivri kulakları var. Birkaç adım önümden yürüyor, ökçeleri nemli toprağın suyunu emiyor her adımda.

— Sendikalara gelince, diyerek rüzgâra savuruyor kelimeleri, onlar tehlikelidir bayım, bu noktaya parmak basmak gerek. Düşünmek yasak artık, ne yapalım, onlar da böylesine hürriyet diyorlar. Sendikaya girdiysen papazlara sevgi göstermeyeceksin, devamlı bozuk çalacaksın (tamam, ama gene de soruyorum kendi kendime, yaptığımız işle bunun ne ilgisi var?) asıl önemlisi orduyu da sevmeyeceksin.

Birden gayet kararlı bir tavırla duruyor, içi kutsal bir ışıkla aydınlanmış gibi, yorgun çehresinde Don Kişot'u hatırlatan gözlerle bakıyor bana ve şunu söylüyor:

— Hiç aklımdan çıkarmadığım bir şey var. Nedir? diye soracaksınız, biliyorum: Vatanseverler Teşkilâtı.

Karanlığın rüzgârında küçük iki kor ateşi gibi ışıldıyor gözleri.

— Deroulede! diye bağırıyor. Bu adama Tanrı gözüyle bakıyorum ben.

Bangır bangır bağırıyor konuşurken, ellerini kollarını oynatıyor boyuna, hayâllerinin kahramanına benzemeye çalışıyor; biraz da benziyor, upuzun kolları ve sıskalığı ile Deroulede'i andırıyor. Çamurlu ökçeleriyle çiğnediği nemli toprakta gölgesi gittikçe büyüyor; kaçak, sıkıntılı, titrek bir gölge bu...

— Savaş istiyor o, Alsace-Lorraine'i istiyor. Evet, sadece bunu istiyor, başka tasası yok! Almanların tarihten silinmesini istiyor, «ya onlar yok olmalı ya biz» diyor. Ah! Ne zaman politika lafı açılsa hemen soruyorum:«Deroulede'den yana mısınız?». Bu kadarı yeterli benim gözümde. Pek doğru dürüst öğrenim görmüşlüğüm filân yoktur, ama bugün silâh altına alınırsam beni erbaş yaparlar orduda, burada kandilci oluşuma aldanmayın bayım, subay kadar nüfuzum olur askerde.

Bağırarak ve şiddetli rüzgâr yüzünden sesini duyuramadığını fark edince sözlerini işaretle tamamlamaya çalışarak Paul Deroulede'le nasıl karşılaştığını ve o günden sonra bu adama nasıl saygı duyduğunu anlatıyor bana:

— Önce topluluğa konuştu, sonra sadece benimle konuştu bu adam. Sizin kadar yakınımdaydı: tastamam oydu ama! İnanabileceğim bir şeye ihtiyacım vardı, o adamda buldum bunu!

— Çok iyi, çok iyi, diyorum ona... Koyu bir vatanseversiniz, güzel bir şey doğrusu.

Anlıyorum, onun bu tutkulu inancında, işçiliğin getirdiği bencil istek ve hesapları aşan bir büyüklük var -gerçekte bu konuları düşünecek zamanım pek olmadı, ama böylesi daha uygun geliyor bana- soylu ve dokunaklı bir şey kabul ediyorum bunu... Uzaktan Eudo babanın o sipsivri evini görüyor birdenbire ve alabildiğine coşuyor, bağırarak «büyük hesaplaşma günü» geldiğinde hesabı görülecek bazı adamların bulunduğunu söylüyor. Bu ideal yüklü hamalın öfkesi birdenbire sönüyor sonra, renksizleşiyor, yürüdüğümüz yolun uzunluğu ölçüsünde yıpranıyor, cüceleşiyor. Havalanmak, kanatlanıp uçmak olanaklarından yoksun, zavallı ve kapkara bir horoza benziyor artık. Henüz başlayan gecenin karanlığına kederle açılıyor yüzü. Yürürken bacağını sürüyor, upuzun ve mecalsiz gövdesini adamakıllı öne eğiyor ve tükenmişliğin son kerteresindeyken evinin kapısında, Bayan Marcassin'in kendisini evin kapısında duruyor.

ÖZET

İşçiler kuşkulanıyor benden, beni küçümsüyor, alabildiğine sevimsiz buluyorlar. Neden? Bilmiyorum; fakat eskisi kadar iyi niyetli değilim onlara karşı, yoruldum artık.

Hayatıma başka başka kadınlar girdi gene. İlki Antonia Veron. Onun evli oluşu, benim durumum, aramızda engellerin bulunuşu ve ikimizin de bir mahpus gibi kapanmışlığımız bizi tekrar birbirimizin kucağına atıverdi. Günün birinde, kesin ve uyuşuk bir hareketsizliğin hüküm sürdüğü bizim evde ansızın baş başa buluverdik kendimizi ve o, gene dudaklarını uzattı bana. Tenindeki cinsel coşkunluk etime yapıştı, kanıma girdi ve sık sık ihtiyaç duydum ona, aradım onu, arzuladım. Her buluşmamızda tekrarlanan ve beni yeniden onun kollarına sürükleyen bu keyif; sonunda yorgun, kederli toparlanmalara, kederli uyanışlara gelip dayanıyor. Eskisi gibi gene bencil, anlayışsız, gene acaip bir kadın o, hiç değişmemiş; kaçak gölgelerden başka kimselerin gezmediği karanlık ve dar sokaklardan kendi evime dönerken sadece onun sinirli ve insanı tedirgin eden gülüşünü hatırlıyorum, bir de ağzının kenarına yapışan o yepyeni ve derin kırışıklığı.

Daha genç istekler peydahlanınca eskileri değerini yitiriyor ve aşk macerâları birbirinin peşi sıra diziliyor insanın hayatında. İnsan bir sevdiğini bir daha sevemiyor. Bazen eski sevgililerimi görüyorum da, aynı kadın için, hiç değişmediğini, hep

aynı kaldığını bile bile «Çok sevdim onu!» deyişimizin, ama bir süre sonra «Artık hiç sevmiyorum onu!» diyerek yan çizişimizin garipliğini anlıyorum, ama bu garipliğin, bu çelişmenin sırrını çözemiyorum.

Yerine getirilmesi zorunlu bir görev yapar gibi davranıyorum evimde ve Marie'nin hiçbir şey öğrenmemesi, acı çekmemesi için gerekli bütün tedbirleri alıyorum, öbür yandan da büyük bir açlıkla mutluluğun canlı ve diri olanını arıyorum çevremde. Gerçekten de, ne zaman yeni bir macerânın eşiğine gelsem, yeni tanıştığım bir kadınla buluşmaya gitsem, alabildiğine güçlü ve yetenekli bir adam sayıyorum kendimi, kendime övgüler yağdırıyorum.

Artık böyle şeyler dolduruyor hayatımı. Düşünmek kadar arzulamak da yoruyor insanın beynini, arzulamak da yıpratıyor. Bütün benliğim beğenilmek, başka başka kadınlar tarafından sevilmek arzusuyla yanıp tutuşuyor. Ve ne zaman benim önümde genç bir kadının sözünü edip de «Mutlu değil'» deseler, garip bir sevinç dalgası dolanıyor damarlarımda.

Pazar günleri, insan kalabalıklarının arasına karışıp sağa sola bakınırken hiç bilmediğim, ilk defa gördüğüm kadınlara bakışımda bile bir gariplik beliriyor, yüreğim küt küt vuruyor. İlk gördüğüm ve sonra gözden kaybettiğim bir kadını bütün gün düşündüğüm, onu hayâlimde elbiselerinden soyarak büyük bir istekle okşadığım anlar oldu. «Aradığım, beklediğim bu kadındı belki de!» diyerek kendi kendime hayıflanıyordum her seferinde, bir kadından öbürüne koşarak aradığım kadının o tesadüfen yolda rastladığım yabancı kadın olmasından kuşkulanıyordum, büyük bir fırsatı pisi pisine kaçırmışlığın verdiği kırgınlık gelip çörekleniyordu içime... Kim olursa olsun, uzaktan bakınca insanın gözüne daima hoş görünen ve aklını karıştıran bir yaratıktır kadın!

Bazen çok acı çekiyor, acınacak hâle düşüyorum. Tabiî, insanın kalbindekileri okumak mümkün olsaydı, kimse acımazdı bana. Fakat aslında bütün erkekler de benim gibidir, benden farkları

yoktur ki; Fizik yapıları gösterişliyse, sonsuz ve çılgın macerâlara hazırdır hepsi, ilk fırsatta gözü kapalı denerler bunu ve gariptir, yorulmak nedir bilmezler. Bunun böyle olduğunu hiçbir erkek açıkça söylemez ama, hiçbiri yanaşmaz buna.

Benimle yatmak istemeyen kadınlar da çıktı karşıma. Bayan Pierron meselâ, yirmibeş yaşlarında ve güzel bir burjuva kadını; yandan bakınca soğuk bir ifâdesi var yüzünün, yeni evliler gibi tuhaf bir acemilik akıyor tavırlarından ve boş, anlamsız bakışları var. Asık suratlı, sâkin, kasık bir kadın, hayranlık dolu bakışlarımı görmezlikten geldi hep.

Onun bu eksiksiz, açık vermeyen duygusuzluğu kendisine duyduğum ilgiyi alevlendirdi, kocaman bir tutku hâline getirdi. Şimdi bile aklıma geldikçe bayağı heyecanlanıyorum; bir Haziran sabahı bahçesine astığı iç çamaşırlarını görünce nasıl da ürpermiştim. Rüzgârın savurduğu bu gizlilik dolu eşyalar sıra sıra karşımdaydılar, her şeye hazır, bekliyorlardı; güneş onları biçimlendiriyor, yumuşaklık ve hayat veriyordu onlara. Güneşte kavrulan bir taraçayı ve taraçaya bakan bir pencereyi de büyük bir ürpertiyle hatırlıyorum şimdi! Kapalıydı pencere; çevremizde her şey suskundu; o olağanüstü güzel, olağanüstü arzulanan yaratıksa pencerenin ardındaydı o sırada, biliyordum. Sonra bir akşam vaktini hatırlıyorum; mavili yeşilli ve kara gölgelerle şekillenen bir akşamdı, şehir ayaklarımın altındaydı ve bütün bahçeler boyutlarını değiştirmiş, küçülmüş, güdük ve yusyuvarlak olmuşlardı; pencere birdenbire aydınlandı. Pembe ve yaldızlı bir ışık belirdi, duvarın üstündeydim ben ve şehir ayaklarımın altındaydı, kirletilmez bir inatla beklediğim kadının gölgesi penceredeydi ve inanılmaz bir cömertlikle soyunup dökünüyordu. Kıpır kıpır. Uzun bir süre ve dizlerim titreyerek, Venüs yıldızına bakan bir çoban gibi, o pencereye diktim gözlerimi. Eve dönünce, dosdoğru yatak odamıza çıktım –Marie mutfakta yemek yapıyordu– ve orada, tek başıma yıldızlı gökyüzüne kaldırdım başımı, sonsuz düşünceler kol geziyordu kafamda. Bu boşluklar, ayrılıklar ve bu içinde yuvarlandığımız, hesaplanamayacak kadar

sonsuz zaman... İşte asıl bunlar ufalıyor, küçültüp toz yığınları hâline getiriyor bizi, korkunç bir güzellik bu ve biz bu güzellikten korunmak için kaçmak gerektiğine hükmediyoruz.

Bir yıl boyunca sürekli acı çektiğim, beni kıvrım kıvrım kıvrandıran kıskançlık günlerinden net ve belirli resimler kalmadı geriye. Marie'nin bazı ters davranışlarına, sürüp giden keyifsizliğine bakarak bir zaman aramızda yabancı bir erkeğin varlığına inandırdım kendimi. Fakat onun davranışlarındaki terslikten başka elle tutulur bir işaret bulamadım ve bu yüzden gerçeği hiçbir zaman öğrenemedim. Gerçekle yüz yüze değildim, nereye baksam gerçek kılığına bürünmüş yanıltıcı bir hayâlet çıkıyordu önüme. Gerçeğin hortlamış şekli. İçim yaralıydı, kemiklerimde ağır bir sızı dolaşıyor, kendimi küçülmüş, horlanmış hissediyordum, müthiş utanıyor ve sık sık isyan ediyordum buna! Beni aşan bir sırdı bu, olanca çaresizliğimle direniyor, karşı koymaya çabalıyordum; kuşkularım küllendi sonunda. Kaçtım bu kâbustan, unutmak, unutabilmek için adamakıllı inat ettim ve galiba başardım. Marie'yi suçlayışım haksızdı belki, belki yanılıyordum; ne tuhaf, insan sadece inanmak istediği şeye inanıyor.

Şehirdeki sosyalistler uzun süredir yoğun bir hazırlık içindeydiler, ve birdenbire bütün işi durdurdular fabrikada, bütün şehri dehşete salarak sokaklara döküldüler. Bütün pencerler sımsıkı kapatıldı, kepenkler indirildi. Esnaf dükkânlara kilit vurdu, herkes bir anda kayboldu ortalıktan, trajik bir gündü bu.

— İhtilâl! diye bağırdı Marie, yüzü sapsarıydı, biraz önce telâşla Benoit gelmişti yanımıza ve işçilerin sokakta yürüyüşe geçtiklerini haber vermişti. Sen de fabrikadasın, nasıl oluyor da hiçbir şey bilmiyorsun?

— Gerçi burnumun dibinde hazırlamışlar işi, ama ne yapayım, fark etmemişim, diyerek ayıbımı kabullendim.

Aradan bir saat ya geçti ya geçmedi, en azılı elebaşılardan kurulu ve işçileri temsil yetkisi almış bir heyetin başa geçtiği ve Gozian'ların karşısına dikilerek akıl almaz isteklerde bulunduğu, istekler yerine getirilmezse şiddet kullanılacağını bildirdikleri haberi geldi kulağımıza.

Bozguna uğramış, darmadağın olmuş bir hâli vardı mahallenin. Herkes en küçük bir karışıklık anında ortadan sıvışmaya hazırdı, herkes kulağı kirişte bekliyordu. Evlerin kapıları bile isteksizce açılıp kapanıyordu. Küçük gruplar hâlinde insanlar birikmişti köşe başlarında ve fısıldaşarak hükümet kuvvetlerinin yetersizliğinden, böyle cascavlak ve hazırlıksız yakalanışlarından yakınıyorlardı.

İşçi yürüyüşü hakkında birbirini tutmayan haberler geliyor; çeşitli söylentiler yayılıyordu ortalığa.

— Nehri geçmişler.

— Croix kavşağındalar.

— Şatodakilere karşı girişilmiş bir yürüyüş bu!

Fontan'ın dükkânına girdim. Fontan yoktu. Kapalı kepenklerin gölgesinde fısıldaşan adamlar vardı içerde.

— Baronun karısı öfkeden kuduruyormuş şatoda. Oradan bakınca uzak ve kapkara bir leke gibi görünüyormuş işçiler. Silâhlı genç adamlar varmış kadırın çevresinde, hazır bekliyorlarmış. İsyan bu!, demiş onlara.

— Vay anasını! diyor Grillon, bu ne kargaşalık böyle?

— Sonun başlangıcı, diyor Ponce baba, suratı kırış kırış ve alabildiğine renksiz, başını sallayarak konuşuyor.

Epey zaman geçti. Haber yok. İşçiler orada ne yapıyor acaba? Ne haber gelecek, bakalım?

Neyse, öğleden sonra, saat üçe doğru Postaire beliriyor kapıda. Ter içinde kalmış, ağzına geleni söylüyor.

— Tamam, her şey bitti! İşler yolunda artık, ah maskaralar! diye soluk soluğa anlatıyor. Sürü hâlinde gelip dayandılar Gozian'ların köşküne. Bütün Gozian'lar içerdeydi. İşçi temsilcileri başladılar bar bar bağırmaya, kırıp dökecekler yani, ah

maskaralar ah! «Böyle olmaz, diyor Gozian'lardan biri, önce bir şeyler içelim, içersek daha iyi konuşuruz!.»

Upuzun bir masa varmış orda, bahse girerim ki şampanya vardı sofrada. Boyuna içki verdiler heriflere, ağızlarına dayadılar içkiyi. Usulcacık para da koydular heriflerin cebine, ah maskaralar ah! Toprağın yarattığı bir mucizeydi, öbek öbek şampanya şişesi geliyordu sofraya. Boyuna getiriyordu Fontan, sanki kendi eliyle yaratıyordu mübarek! Şampanya da öyle ıvır zıvır bir şey değildi hani, en hâlisinden şampanyaydı; orada dur, şampanyanın bu çeşidinden ödün bile patlamalı, kendini kaptırmaya hiç gelmez. Neyse, sözün kısası şu; üç çeyrek sonra işçi milleti dut gibi sarhoştu evin içinde. Dillerini şaplatıp aval aval bakınıyor ve sonra ansızın sarmaş dolaş oluveriyorlardı. Gerçi ayık kalanlar da vardı aralarında, ama onların sesi pek çıkmıyordu, ah maskaralar ah! Öbürleri niçin oraya geldiklerinden bile haberli değillerdi zaten! Patron takımı da rahat bir soluk aldı; kolay değil, ödleri boklarına karışmıştı demin, ama sonra açıktan açığa dalga geçtiler işçilerle, bas kahkahayı, ah maskaralar ah! İşin kötüsü, işçiler yarın da aynı numarayı yaparsa askeri bulacaklar karşılarında!

Sevinçli bir patırtı koptu içerde. Grevciler şarapla boğulmuştu! Hep bir ağızdan aynı sözü tekrar etti oradakiler:

— Yarın asker çıkacak karşılarına!

— Ah! dedi Crillon, keyiften fıldır fıldır dönen gözlerini yuvarlayarak devam etti. Yok canım, bu kadarı fazla ama!..

Koskacaman, alaycı bir kahkaha yuvarlandı dudaklarından ve o artık alıştığımız ünlü sözünü söylemeden edemedi: «Sözde hür, bağımsız bir halk bu ama baksanıza, daha doğru dürüst ayakta bile duramıyor!»

Sabahki olaylar yüzünden politik inançlarını hemen değiştiriveren korkak vatandaşların arasından ablak bir surat çıkıyor karşıma: Fontan. Birdenbire çok geride kalmış bir geceyi hatırlayıveriyorum; top mermisi gibi sıra sıra dizdiği içki şişelerinin arkasındaydı Fontan... Bugünkü zaferi o zaman haber vermiş, «birkaç gün, yakındır» demişti. Esaslı herif bu, uzak görüşlü

üstelik. Bugün o korudu düzeni, ortalığı o yatıştırdı: bir çeşit dehâ sayabiliriz bugünkü becerikliliğini.

Gün boyunca üzerimize çöken tedirginlik ve korku bir anda boşanıyor, çılgın bir neşeye dönüşüyor; elbise gibi sırtlarına geçirdikleri fesatça korkaklığı bir çırpıda atıveriyor insanlar. Ayaklanma boyunca hep kapalı duran pencereler alabildiğine açılıyor şimdi, evler rahat soluk alıyor.

— Bu haydut sürüsünden kurtulduk ya! diyorlar birbirlerine.

En sessiz ve kendi hâlinde olanlar bile aşırı bir neşe içindeler. İçkili lokantanın kan kırmızısına boyanmış kapısı önünde sekerek yürüyen Bay Mielvaque ilişiyor gözüme. Ambalaj kâğıdına benzeyen, buruş buruş gri bir elbise var sırtında, keyfine diyecek yok; fazladan üç beş frank kazanabilmek için uzun günler ve kısacık geceler boyunca yaz babam yazarak ömür tüketmişliğin yorgun izleri var yüzünde. Sadece kendisinin bildiği sebepler yüzünden, lokantaya girmeye cesareti yok, kapıda bekliyor, ama günün böyle sonuçlanmasına çok sevindiği hâlinden belli! Fakat gündelikle evlere dikişe giden ve alabildiğine yoksuli, yıpranmış bir kız olan Matmazel Constantine pek keyifli değil. Hep yaşlı, ağlıyormuş gibi duran gözlerini kırpıştırıyor gene ve gene yüzü solgun, kirli; yas havası içinde el çırpıyor boyuna.

Marie ve ben, Brisbille'in atölyesinde öfke ve çaresizlikle tepinişini dinliyor ve kahkahayı basıyoruz; kaç zamandır böyle gülmemiştik doğrusu.

O gece, uyumadan önce, demokrasi konusundaki eski geçici heveslerimi hatırlıyorum. Tanrı'ya şükürler olsun ki, gerçek bir tehlikeden korudum kendimi! İşçi ayaklanmasının namuslu insanlarda uyandırdığı korku ve dehşet havasından anlıyorum bunu, işçiler gerileyince duydukları sevinçten anlıyorum!

Eski inançlarımı bir daha geri gelmemek üzere silip atıyorum içimden, her şey gene eski hâline dönüyor.

Aradan çok zaman geçti. Tastamam on yıldır evliyim şimdi. Marie'nin babasının, bize beş kuruşluk bir mirâs bile bırakmadan göçüp gidişi bir yana, hemen hiçbir önemli olay yaşamadık bu süre içinde. Pocard'ın düzenlediği büyük işin, aslında kocaman bir sahtekârlık olduğu meydana çıktı topu topu ve sayısız küçük insan mahvolup gitti bu yüzden. Politikacılar el attılar bu skandala; bazıları da Bay Boulaque'ın düzenlediği işe para yatırmak için birbirleriyle yarış ediyorlardı o sırada, onun işini alabildiğine sağlam ve ciddî görüyorlardı. Kayınbabam hastalandı ayrıca ve sonunda öldü, gerçekten Marie'ye ağır bir darbe oldu onun ölümü, uzun süre kapkara elbiseler giyerek yas tuttuk arkasından.

Ben hiç değişmedim, Marie çok değişti ama: Bayağı şişmanladı, yayıldı ve pelteleşti: gözkapakları sahiden yorgun ve kıpkırmızı, gün geçtikçe de daha suskun ve içine kapanık bir kadın oluyor. Günlük hayatımızın küçücük ayrıntıları üstünde bile kolay kolay anlaşamıyoruz onunla. Eskiden her sözüme hep «evet» derdi, oysa şimdi hep «hayır» diyerek tersliyor beni. Ben diretirsem o da diretiyor ve çoğu zaman tatsız, hatta kötü niyetli bir inatla karşı koyuyor bana. Söz gelimi, aşağı kattaki tahta perdeyi yıkıp yıkmamak konusunda öylesine sert davrandık ki birbirimize, sesimizi işitenler kıyasıya dövüştüğümüze hükmetmişlerdir mutlaka. Her tartışmanın sonunda kaskatı kesiliyor, suratını asıyor, hınçlı bir ifâde gelip yerleşiyor gözlerine ya da haksızlığa uğramış bir insan pozuna bürünüyor saatlerce; belki kısa sürüyor bu, çabuk geçiyor, ama zaman zaman birbirimize nefretle baktığımız bile oluyor.

Çoğu zaman hiç ilgisi yokken hep şu sözü tekrarlıyor bana:

— Ah! Bir çocuğumuz olsaydı keşke, her şey değişirdi, mutlaka başka türlü olurdu!

Bir çeşit tembellik, miskinlik gelip çöreklendi omuzlarıma ve ben nedense, buna karşı savaşmak için inandırıcı sebepler bulamıyorum. Bazen ellerimi bile yıkamadan oturuyorum sofraya.

Günler, aylar geçtikçe her şeye boşveriyor, kendime bakmıyorum, dişçiye gitmiyorum meselâ: sessizce çürümeye terk ediyorum dişlerimi.

Marie'nin de beni pek umursadığı yok aslında, kıskanç davranmıyor, başka kadınlarla ilgilenip ilgilenmediğimi bile pek araştırmıyor. Gerektiğinden de aşırı bir güveni var bana! Ya pek dikkatli değil, olan bitenin farkına varmıyor ya da hiç ciddiye almıyor, önemli bulmuyor beni ve ben bu umursamazlığından ötürü öfkeleniyorum ona.

Artık beni sevemeyecek kadar genç kadınlar görüyorum çevremde. Karşımıza dikilen engellerin en önemlisi aramızdaki yaş farkı oluyor. Ama gene de korkmuyorum aşktan, gençliğe doğru coşkun bir atılış var içimde! Baldızım Marthe, geçenlerde «Çok yaşlısınız!» dedi bana. Henüz onbeşinin baharındaki bir küçücük kızın otuzbeş yaşındaki bir adama bunu büyük bir rahatlıkla söyleyebilmesi kederli bir şey aslında; yaz ortasında kışı haber vermek gibi bir şey.

Bir akşam vakti, odaya girer girmez Marie'yi gördüm pencerenin kenarında. Birdenbire doğruldu beni fark edince ve gördüm ki Marie değil; Marthe bu karşımdaki! Dışardan vuran solgun aydınlık, altın ışıltılı saçlarını da soldurmuştu genç kızın dudaklarındaki gülümsemeyi kırış kırış bir kahır çizgisi gibi düşürmüştü yanağına; gölgeler vahşi bir umursamazlıkla boynunu kalınlaştırmış ve çirkinlik vermişti çehresine; gözleri esnemekten sulanmıştı, göz kapakları kızarmış ve şeklini kaybetmişti.

İki kızkardeşin birbirine bu derece benzemesi, ne yalan söyleyeyim, acı verdi bana. Hele Marthe, pırıl pırıl gözleri, al al yanakları, dolgun, etli dudakları, geniş kalçaları ve kısacık eteğinin altından fırlayan yusyuvarlak bacakları ile Marie'nin gençliğini, eski güzel hâlini hatırlatıyor. Ve aslında, benim için beklenmedik bir şey bu. Bugünkü Marie'ye değil, asıl benim sevdiğim Marie'ye, eski Marie'ye benziyor Marthe; o hiç bilinmedik gizliliklerle dolu olarak, bir akşam vakti, bir park sırasında karşıma çıkan, sessiz, aşka hazır Marie'ye benziyor.

Olanca yoksulluğum ve saçmalığımla Marthe'ya el uzatmamak için kendimi zor tuttum: gerçekleştirilmesi imkânsız bir hayâldi bu, düşlerin en korkunç olanıydı! Onun, yeni yeni erkekleşen bir sevgilisi var şimdi, gülünç bir oğlan çocuğu bu, zaman zaman yanında görüyorum; geçenlerde, coşkun bir keyifle, bütün gün şarkı söyleyişinin tek nedeni, kendisine oyun eden ve çocuğu elinden almaya kalkan bir kızın hastalanıp yataklara düşmesiydi. Amansız bir düşmanı kadar yabancıyım onun hayâllerine, kazandığı zafere bile yabancıyım! Kapının eşiğinde durmuş, kahkahalarla gülüyor, keyiften tepiniyordu bir sabah, işte o gün, başka dünyalardan gelmiş bir yaratık gibi göründü bana.

Bir kış günüydü, Marie dışarıya çıkmıştı; kâğıtlarımı yerleştirirken eskiden yazdığım, ama göndermediğim bir mektup buldum çekmecede ve hemen ocaktaki ateşe attım bu gereksiz mektubu. Akşam, Marie dönünce, ısınmak için ocağın başına oturdu ve canlandırmak amacıyla, ateşi tekrar dürtükledi; mektup yanıp kül olmamıştı henüz, yeniden alevlendi Marie'nin ellerinde. Birdenbire, ateş demetinin ortasında bir alev gibi parıldadı ellerimle yazdığım aşk sözleri: «Senin sevdiğin kadar ben de seviyorum seni.»

Bu, müthiş bir hızla karanlığa, gömülen söz, yeni bir açıklamayı, yeni bir tartışmayı yararsız kılacağı kadar açık, belirli ve kesindi.

Oturup karşılıklı konuşmayı beceremedik o gece, birbirimize bakmayı, göz göze gelmeyi bile beceremedik. İkimiz de, öfkeli düşüncelerimize gömdük kendimizi ve birbirimizden biraz daha uzaklaştık. İkimiz de gerçekten kaçtık! Böyle anlarda, neden hep yabancılaşıyoruz birbirimize, derinliği olan yaratıklar değiliz çünkü. Başkalarından belirsiz farklarla ayrılıyoruz, ama en yakınımızdakilerden çabuk kopuyor, alabildiğine uzaklaştırıyoruz kendimizi.

İşte, bütün bu olup bitenlerden bir süre sonra yaşayışım tekrar eski akışına döndü. Bir ölünün ya da bir pişmanlığın hep kanayan acısıyla mutsuzluk çekenler gibi değilim, ama delikanlı günlerimdeki hayâllerde yaşattığım, umut ettiğim kadar da mutlu değilim. Ah! Erkeklerin sevgisi ve kadınların güzelliği çok gelip geçici, kalıcılığı olmayan şeyler bizim dünyamızda, ama gene de biz aşklarımızla, onlar güzellikleriyle doğruluyoruz hayatlarımızı. Denebilir ki aşk, bu arı, bu temiz duygu, bu yaşamaya değen tek şey, er geç kovulduğuna göre, bir cinayet değil midir gerçekte? Anlamıyorum. Yoksul, kendi hâlinde insanlarız bizler ve bizi çevreleyen her şeyde, hareketlerimizde, odalarımızın duvarlarında, saatleri yaşayışımızda bile bir yavanlık var ve bu yavanlık, tek boyutluluk boğazlıyor bizi.

Her şeye ragmen, durumum gittikçe yerli yerine oturuyor ve çevremdekilerin gözünde önem kazanıyorum. Ayda üçyüz altmış frank para alıyorum fabrikadan ve kârdan belli bir hisse düşüyor payıma, aşağı yukarı ayda elli frank tutuyor. Bir buçuk yıldan beri, o eski camlı yazıhanede sürünmüyorum, artık yeni terfi eden Bay Mielvaque çalışıyor orada. Zaman zaman «Çok şansınız var!» diyorlar bana. Ben başkalarının yerinde olmak isterdim eskiden, oysa bana gıpta ederek bakıyorlar şimdi. Önce bayağı şaşırıyor, sonra yavaş yavaş alıştırıyorum kendimi.

Politik amaçlarımı hayli değiştirdim, fakat akılcı bir düzen içinde atıyorum adımlarımı. Belediye Meclisinde Crillon'un yerine aday gösteriliyorum. Sonunda nasıl olsa seçileceğim oraya. Olayların akışı beni, yavaş yavaş önemli bir adam durumuna getiriyor, aslında beni doğru dürüst destekleyen, gerçek yakınlık gösteren kimse yok çevremde.

Hayatımın kocaman, upuzun bir bölümü akıp geçti. Bazen düşünüyorum da, geçen zamanın, tükettiğim zamanın uzunluğuna bayağı şaşıyorum; ölü günlere, yıllara şaşkınlıkla bakıyorum. Nasıl da çarçabuk gelip geçti her şey ve ben ne kadar az

değiştim; durumumun, hem bu kadar gerçek, hem bu kadar olağanüstü olması ürkütüyor beni ve bunu kafamdan atmaya çalışıyorum. Ama, geleceğim buna rağmen şekilleniyor, boyutlanıyor karşımda, bitiyor, tükeniyor hattâ. Gelecekteki günlerim de geçmişteki günlerimden pek farklı olamayacak; şimdiden benzemeye başladılar hattâ. Bir baştan öbürüne, yeniden seyrediyorum hayatımı, yaşadıklarımın yanında yaşayamadıklarımı da.

ÇIĞIRTKAN

1913 Eylülü'ndeki büyük askeri manevralar yüzünden, birdenbire tekrar önemli bir merkez oluverdi Viviers. Mavili kırmızılı üniformaların kaynaşması bir karınca yuvasına döndürdü civarı.

İçimizde sadece Brisbille karşı çıkıyordu bu manzaraya, sadece o, sistemli olarak direniyor ve ağzına ne gelirse söylüyordu. Châtaigniers'deki tepeden manevra yapan askerî birlikleri seyrediyorduk beraberce, parmağıyla aşağıdaki askerleri göstererek şöyle diyordu:

— Şu manevralar, neye benziyor aslında? Baksanıza, insan kendini tutmasa, bunlara bakarken düşüp ölebilir gülmekten! Kırmızı bereliler boyuna siper kazdı, kazdılar da ne oldu, beyazlılar gelip esir aldı hepsini. Araya gerçek savaş girmese, çocuk oyunu bunlar.

— Savaş budur işte! Askerlik konusunda uzmanlık şöhreti hayli geniş bir gazeteciydi bunu söyleyen.

Sonra bir başka gazeteciyle Ruslar üstüne koyu bir sohbete daldı aynı adam.

— Ruslar mı?.. diyerek onların sözüne karıştı Brisbille, hele bir Cumhuriyet kursunlar da...

— Basit düşünceli bir adam bu, diyerek gülümsedi gazeteci, Brisbille'i işaret ediyordu.

Baktım, gene o bilinen şeyleri bir bir tekrarlamaya koyuldu bizimki.

— Savaş olmasa bile, çılgınlık değil midir böylesi! Bakın yahu, kilometrelerce uzaktan bile kolayca fark edilir bu kırmızı pantolonlar. Sanki çok yaşamasınlar, çabuk gebersinler diye böyle, bile isteye kırmızı giydiriyorlar askere!

— Bizim o küçük, o sevimli askerlerimizin pantolonlarını değiştirmek mi? Bir bayandı konuşan, dayanamamış, o da söze karışmıştı sonunda. Böyle bir değişiklik için yeterli sebep yok ki ortada, imkânsız doğrusu hem hiçbiri istemez bunu, pantolonları değiştirmeye kalksanız, hepsi isyan eder.

— Asla! Pantolonlar değişirse hepimiz istifa ederiz! dedi genç bir subay. Hem sanıldığı kadar tehlikeli değil kırmızı pantolonlar, söylediğiniz gibi uzaktan kolayca fark edilselerdi, en önce Yüksek Komuta Heyeti fark ederdi bunu, karar alır ve arazide, başka elbise giydirirlerdi bize ama gene de kırmızılara dokunmazlar, geçit törenlerinde kırmızı giydirirlerdi!

— Kıyamet günü geldiğinde, diyerek Brisbille'e, hınçla baktı cephane çavuşu, kıyamet günü geldiğinde sizi savunalım diye ararsınız bizi!

Erkek, homurtulu sesiyle anlaşılmaz şeyler söyledi Brisbille, ama pek ısrar etmedi; cephane çavuşu boylu poslu, güçlü kuvvetli bir adamdı çünkü ve üstelik kalabalık arasında sık sık hır çıkarmakla, onu bunu eşek sudan gelinceye kadar dövmekle tanınmıştı.

Askeri kurmay heyeti şatoda konuk olarak kalıyordu. Büyük bir av partisi hazırlandı onların şerefine, gürültücü dâvetli kalabalıklarının şatoya akıp gidişini seyrettik. Konuk general ve soyluların arasında, sahici bir soylu, Avusturyalı bir prens, ünlü bir prens gözlerimizi kamaştırıyordu; askeri manevraları izlemek üzere ülkesinin resmi temsilcisi olarak gelmişti Fransa'ya.

Bu imparator görünüşlü konuğun şatoya gelişi hepimizi geniş ölçüde etkiledi, hepimizde tarihimizin şaşaalı günlerine özlem uyandırdı. Herkes sık sık onun ismini tekrarlıyor, şatonun ön

cephesine bakan dairesinin pencerelerini birbirlerine gösteriyorlardı. Bu pencerelerden birinde perdeler azıcık kımıldasa, oraya bakanlar mutlu sayıyordu kendini. Yoksul aileler, evlerinden barklarından koparak gruplar hâlinde şatonun önüne akın ediyorlardı akşamları, gelip prensin bulunduğu yere, duvarın dibine sıralanıyorlardı.

Marie ve ben, iki defa ve üstelik çok yakından gördük prensi.

İlkinde; yemekten sonra bir akşam vaktiydi rastladığımızda, herhangi biriydi sanki karşımızda. Tek başına yürüyordu. Gri bir yağmurluk vardı sırtında. Fötr şapkasının bir kenarına kısacık bir tüy iliştirilmişti. Soyunun bütün özelliklerini yüzünde taşıyordu: upuzun ve gaga bir burnu, daracık bir alnı vardı.

Önümüzden geçip gitti, o zaman Marie'yle bakıştık, şaşkınlık pırıltıları vardı gözlerimizde, ikimiz de aynı anda söylendik:

— Kartala benziyor!

Bir sürek avı partisinin sonunda tekrar gördük onu. Morteuil ormanında bir geyik kıstırmışlardı.

Kovalamaca, şatonun bahçesine açılan düzlükte, surların hemen yakınındaki boş bir alanda bitiyordu. Barones, gene halkı düşünmüş ve bahçeye bakan küçük kapının açılmasını emretmişti, av partisinin sonunu halkın da seyretmesini istiyordu.

Göz kamaştırıcı bir manzaraydı doğrusu. Bulunduğumuz yer, günlük güneşlik kırlardan uzak ve küçücük bir kapıyla dışarıya bağlanan, üstelik ormanın hemen yanında, uçsuz bucaksız, düz ve koyu yeşil renklerle gölgelenen bir alandı. ilk bakışta, bulut yığınlarına asılmış balonlara benzeyen ağaç kümeleri görülüyordu çevrede ve güneş ışığını kesiyor, yeşilimsi bir loşluk veriyorlardı alana.

Tabiatın, bu olağanüstü yücelikteki zenginliğine komşuluk eden ölgün ot yığınlarının ortasında; dalgalar hâlinde açılıp kapanan ve biraz sonra geyiğin ölümüyle bitecek kovalamacanın hazırlıkları içindeki süslü ve telâşlı kalabalık göze çarpıyordu.

Hayvan diz çökmüştü yere, bitik ve yılgındı. Çevresine birikmişti kalabalık, herkes onu görebilmek için, birbirinin omuzları arasından ufacık bir boşluk arıyordu kendine. Dili bir karış dışarıdaydı, bir ormandan farksızdı kırçıl tüyleri ve bitik vücudunu her seferinde tekrar tekrar tüketerek, kocaman kocaman atıyordu kalbi. Yanı başında, küçük yavrusu duruyor ve yarasından oluk oluk kan fışkırıyordu otlara.

Kademeli halkalar hâlinde genişleyen bir kalabalık sarmıştı onları. Küflü ve yemyeşil otlara, kırmızı giysileriyle garip ve çiğ bir kızıllık veren atlılar vardı ön sırada. Kadınlı erkekli avcılar kırmızı ceket giymişlerdi, atlardan yere inmişler ve ellerini oğuşturarak ısınıyorlardı. Malzeme taşıyan atlar yan taraftaydı ve madenî hışırtılar çıkararak homurdanıyorlardı. Meraklı kalabalığı, ileriye geçmesinler diye önlerine çekilen ipin gerisinden seyrediyordu manzarayı ve bu kalabalık, gittikçe çoğalıyor, büyüyordu.

Yavru geyikten akan kanlar hayli geniş bir birikinti şeklini almıştı yerde, av partisine katılan hanımların merakla ona yaklaştıkları ve hattâ mümkün olduğu kadar yakına gelmeye çalıştıkları, kan bulaşmasın diye de eteklerini dikkatle havaya kaldırdıkları görülüyordu. Ağaç dallarını andıran başını her an biraz daha eğen, bu yorgun ve bitik geyiğin, köpekçibaşının zor zaptettiği köpeklerin ulumasından ürperen ve gittikçe başı dönen bu hayvanın ve yanında can çekişen yavrusunun, boğazı yarılmış hâli dokunaklı bir manzaraydı aslında ve hani, insan duygularına kapılıverse, üzücü, yürek paralayıcı bir şey olabilirdi.

Geyiğin öldürülmesi, fark ediyordum bunu, tuhaf bir gerginlik, bir heyecan uyandırmıştı oradakilerde. Kadınlar ve özellikle genç kızlar, daha iyi seyredebilmek amacıyla itişiyor, baktıkça ürperiyor ve bayağı keyifleniyorlardı.

Sonunda boynunu vurdular hayvanın, yavrusunun da işini oracıkta bitirdiler; bir dua sessizliği çökmüştü ortalığa. Madam Lacaille tepeden tırnağa titriyordu yanımızda; Marie sâkindi, ama gözbebeklerinde tuhaf parıltılar yanıp sönüyordu; Marthe

sımsıkı yapışmıştı koluma, tırnaklarını anlaşılmaz bir hırsla etime batırıyordu.

Prens çok yakınımızdaydı. Av eğlencesinin son sahnesini seyrediyordu şimdi. Atından inmemişti. Öbür soylulardan daha kırmızı giysiler vardı sırtında, adetâ prensliğinin kırmızısıyla donanmıştı. Hükmetmeye alışmış bir edâ ile ve hep yüksek sesle konuşuyordu, o «emretmeye hazır» görünüş, duruşunda bile fark ediliyordu. Dilimizi, şaşırtıcı bir ustalıkla konuşuyordu ve bütün inceliklerini de biliyordu galiba. O gün, orada, yanılmıyorsam, şunları söyledi:

— Manevralar, tatbikatlar filân, sadece gösteriştir gerçekte. Hesaplı kitaplı, müzikhol eğlencesi gibi düzenlenmiş şeylerdir bunlar. Avı bin kere daha tercih ederim, avda mutlaka kan akıtılır çünkü. Yavan ve insancıllık budalası bir çağı yaşıyoruz şimdi, kandan uzaklaşıyoruz boyuna. Ah! Uluslar, avlanmaktan bıkmadığı sürece, umudumu kesmeyeceğim onlardan!

Birdenbire, borazanların gürültüsü ve geyiklerin üstüne salıverilen köpeklerin uğultusu kapladı ortalığı. Kızıl bıyıklarını ve dik başını daha da dikleştirerek, kanlı ve azgın köpeklere baktı prens; burun delikleri kocaman kocaman açılıyordu, savaş meydanını seyreder gibiydi.

Ertesi gün, sokakta, o eski konserve kutusunun terk edilmiş bir leş misâli durduğu yerde toplanmıştık; birkaç kişiydik, şurdan burdan konuşuyorduk. Ansızın Benoit belirdi yanımızda, kursağında prensle ilgili yepyeni bir hikâye getirmişti bize. Sıkıntılıydı Benoit ve dudakları, sürekli tekrarlanan bir tikle büzülüyordu.

— Prens bir ayı öldürdü! dedi, gözleri ışıldıyordu. Ah! Görecektiniz... Ayı, zincire vurulmuş cinstendi tabiî. Şöyle oldu: Avdan dönüyordu gene, Marki ve Matmazel Berthe vardı yanında, tabiî peşlerinde de bir alay insan. Ayıcıya rastladı sokakta. Upuzun, simsiyah saçlı bir adamdı bu, ayısı da gayet sevimliydi; iki ayağının üzerinde doğruluyor, kıçının üstüne oturuyor, türlü numaralar yapıyordu. Prensin tüfeği yanındaydı. Nasıl oldu, bilmiyorum, ama birdenbire bir şey geldi bu prensin aklına. Ayıcıya

şöyle dedi: «Bizdeki av partilerindeki gibi öldürmek istiyorum bu ayıyı. Söyle bakalım, bu hayvana ateş edebilmek için kaç para vermeliyim sana? Hemen ekleyeyim, kazançlı çıkarsın, kaybın olmaz». Ayıcı tir tir titriyordu, kollarını havaya kaldırıyor ve hep: «Bu ayı, benim kardeşim gibi bir şey!» diye cevap veriyordu ona. Monthyon markisi ne yaptı, biliyor musunuz? Cüzdanını çıkardı, açtı, adamcağızın burnuna dayadı. O kadar çok mangırı ilk defa bir arada gördüğü için afallamıştı adam ve oradakiler kahkahalarla gülüyorlardı hâline. Sonunda, kabul etti tabii; hem o kadar çok para aldı ki, ağlarken vazgeçip gülmeye başladı! Ayıya on adım uzaktaydı prens, tüfeğini doğrulttu ve hayvana nişan aldı, tek kurşun yere devirdi ayıyı. Görecektiniz! Çok adama nasip olmadı bu, ama ben oradaydım.

Benoit'nin hikâyesi hepimizi etkilemişti. Bir süre sustuk. Sonra, içimizden birisi atıldı:

— Macaristan'da ya da Bohemya'da, hükmünün geçtiği yerlerde böyle oluyor demek! Fakat, bizim ülkede pek rastlanmaz böyle olaylara, diyerek sözü bağladı.

— Prens Avusturyalı, dedi Tudor.

— Evet, diye homurdanıyordu Crillon; Avusturyalı, Bohemyalı ya da Macar, nerde olursa olsun, büyük bir adam o, her istediğini yapabilir, öyle değil mi?

Bundan bir zaman önce, gene bir av partisinde, vurulduğu hâlde kaçıp kurtulan, yaralı bir dişi geyiği bulmuştu Eudo baba ve nereden aklına esmişse esmiş, hayvanın yarasını sarmış, adamakıllı iyileştirmişti (şatodakiler ve şehrin ileri gelenleri çok öfkelenmişlerdi onun bu davranışına); bu sefer de söze karışmak istedi, bir şeyler geveledi ağzında. Ama hemen susturdular onu: Eudo, soylular hakkında nasıl yargıya varabilirdi, kim oluyordu!

Öbürleri, habire başlarını sallıyor ve mırıldanıyorlardı:

— Prens büyük adam...

Alçak sesle, adetâ utanarak ve fısıltılı eziklikle, söylüyorlardı bunu.

Şatoda ağırlanan önemli konuklardan çoğu Taussaint bayramı sırasında da oradaydılar. Bu bayram, bizde, her yıl geleneksel törenlere yol açar. Saat ikiyi vurunca, şehrin önemli kişileri, Châtaigniers tepesinin yamacındaki mezarlıkta buluşurlar, dua töreni açık havada yapılır.

Marie'yi koluma taktım ve vaktinden önce gittim oraya. Siyahlı beyazlı, hoş bir yelek geçirdim sırtıma ve pırıl pırıl boyalı yeni pabuçlarımı giydim. Hava güzeldi. Çanlar çalıyor. Nereye baksam, tepeye tırmanan telâşlı bir kalabalık çarpıyor gözüme; kukuletalı, bereli köylüler, tatildeki işçi aileleri; sırtlarına, önemlerinin rengini taşıyan, gelinlik beyazı saten entariler geçirmiş, beyaz tenli, pürüzsüz çehreli genç kızlar, çiçek saksıları getiren delikanlılar. Ihlamur ağaçlarının kümelendiği yere toplanıyor bu kalabalık. Çocuklar yere oturuyor.

Bay Joséph Bonéas siyahlar giyinmiş, annesinin kolunda yürüyor, Artık alıştığımız o başkalık kokan, ince hava gene üzerinde. Alabildiğine saygılı bir tavırla selâmlıyorum ikisini. Geçerken, önümüzdeki manzarayı eliyle işaret ediyor bana:

— Irkımızın bayramı, diyor.

Bu sözler, aklımı başıma getiriyor ve daha ciddî bir gözle bakıyorum önüme; bayram yapan tabiatın ortasındaki bu sâkin ve içine dönük dalgalanmayı seyrediyorum. Düşünmek ve hayatın acılı tecrübesi olgunlaştırdı beni. Kafamda bir şey beliriyor ansızın ve gitgide, daha kesin hatlarla şekilleniyor; sonsuzluğun içinde, büyük ve zamanı aşan ve benim de bir parçası olduğum, beni de kendine göre şekillendirmiş, beni de kendine benzetmiş bir kalabalık görüyorum ve anlıyorum ki, hâlâ onun peşinde, aynı yöne sürüklenmekte, «benim gibilere» yaklaşmaktayım.

Halkın karşısına çıktığı zamanlar, sık sık giydiği amazon kılığı ile barones duruyor mezarlığın kapısında. Monthyon markisi yanında, güçlü ve güzel çehresi, gösterişli gövdesiyle dikkati çekiyor. Sağlam yapısı, sporcu görünüşü, göz kamaştırıcı şıklıktaki

kol düğmeleri ve pabuçlarıyla durmadan çevresine bakınıyor, bütün tanıdıklarına gülücükler yağdırıyor. Orada, eski bakanlarımızdan bir milletvekilini, telâşlı telâşlı konuşurken görüyorum, yaşlı dük var karşısında; Gozlan kardeşler ve ismini bilmediğim bir alay insan var daha, çoğu Enstitü üyesi bunların, bilgin adamlar çoğu, bilgin olmasalar bile, zengin adamlar.

Kırmızı giysili atlılardan bir duvar örülmüş bu adamlarla halkın arasına ve Bay Fontan, bilgin ve zengin kalabalığıyla bizlerin arasında, yani halkla sahipleri arasında bir yere sıkışmış, tek başına duruyor. Ünlü tüccarın yüzü sapsarı ve yusyuvarlak, Buda göbeği gibi kat kat olmuş etleri. Bir anıt kadar hareketsiz. Hiç konuşmuyor. Sâkin ve kıpırtısız görünüşünü hiç bozmadan, sık sık yere tükürüyor.

Ve bir çeşit kutsallık kazanan bu tören için bizim mahallenin bütün belli başlı kişileri bir araya geldiler bugün, öbür mahallenin bizimkilerden alabildiğine farklı görünen, ama gerçekte bizimkilere tıpatıp benzeyen ünlüleri, zenginleri de burada.

Günlük hayatımızda sık sık rastladığımız, içli dışlı olduğumuz insanların çoğu da burada: Apolline, meselâ. Yan yan yürüyor gene. Başka bir tazelik gelmiş üstüne. Kolonya sürünmüş. Gözleri fıldır fıldır, teni iyice ovalanmış, besbelli. Kulaklarında bir pembelik. Gene de biraz kirli, bilekleri gene ağaç renginde, fakat bugün file eldivenler takmış. Karanlık, varlığı huzursuzluk uyandıran gölgeler de var aramızda: Brisbille, meselâ. Dostu Termite'le birlikte gelmiş, kırık dökük ve şekilsiz görünüşüyle bayramı protesto eden bir hâli var. İşçi toplantılarında söz alıp konuşan bir kadın da gelmiş törene, herkes onu işaret ediyor parmağıyla:

— O karının ne işi var burada?

— Tanrı'ya filân inanmaz ki, diyor biri.

— Ah! diyor bir kadın. Çocuğu yok öyleyse!

— Var, canım. Hem de iki tane.

— Öyleyse, diyor deminki kadın, çocukları hiç, hastalanmamış bunun.

Küçük Antoinette bile burda, papaz onu elinden tutuyor. Artık, onbeşinde ya da onaltısında bu kız, fakat büyümemiş halâ, belki de biz farketmiyoruz, büyüyüp serpildiğini. Papaz Piot'nun çehresi gene bembeyaz ve ifâdesi tatlı, yumuşak. Ama hayli süzülmüş, yıpranmış, belli oluyor; ölüme ağır ağır yaklaşıyor galiba. İkisi de ufacık adımlarla ilerliyorlar.

— Galiba, bu kızı iyileştirecekler sonunda. Ciddî şekilde uğraşıyorlar.

— Evet... yeni bulunan, olağanüstü bir ilâç deneyeceklermiş, doğru mu?

— Yok, öyle değil... Yeni gelen doktor, «Ben iyileştireceğim onu» demiş.

— Zavallı çocuk!

Sadece küçük ismini bildiğimiz, bu hemen hemen iki gözü de görmeyen ve sağlık durumu hepimizi çok ilgilendiren çocuk, garip bir donukluk içinde geçiyor önümüzden, sanki sağır ve dilsiz, iyi dileklerimizin hiçbirini işitmiyor ve cevaplandırmıyor.

Dua biter bitmez, biri öne çıkıp söz alıyor. Göğsünde Lejyondonnör madalyası olan yaşlı, bitik sesli, ama soylu görünüşlü bir adam bu.

Ölülerden açıyor sözü, «bugün onların günü» diyor. Ölülerden farklı olmadığımızı anlatıyor; inançlarımız ve gelecekteki hayatımız yönünden değil, «ölülerimizin hayatını devam ettirdiğimiz için» diyor.

Onlar gibi davranmak, onların inandığı şeylere inanmak gerekir, yoksa büyük ölçüde yanılır insan, gerçekle ilgisi olmayan hayâllerin eline tutsak olur. Bütün insanlar birbirlerine ve geçmişe sıkı sıkıya bağlıdırlar; hepimiz, bir gelenekler ve alışkanlıklar bütününe bağlıyız. Bünyemize uygun düşen bu ve bu alışkanlıklar dizisine karşı çıkmamak, bizim için çizilen yolu yürümek, yenilik heveslerine, nefretlerimize, kıskançlıklarımıza kulak asmamak zorundayız –özellikle, kıskançlığa, toplumsal hayatın bu kanser kadar ürkütücü hastalığına, toplumdaki disiplin düşüncesinin bu en büyük düşmanına baş eğmemeliyiz.

Susuyor adam. Dudaklarından dökülen büyük ve göz kamaştırıcı sözler, üstümüze çöken sessizlikte tek tek yankılanıyor. Oradaki herkes, konuşulanların gerçek anlamını çözemiyor tabii, ama herkes alçakgönüllülük, olgunluk, uysallık gibi kavramlara övgüler yağdırıldığını farkediyor ve rüzgârda dalgalanan başaklara benziyor çehreleri, alınları kırış kırış oluyor.

— Evet, diyor Crillon. dalgın bir ifade beliriyor yüzünde, çok güzel konuşuyordu adam. İnsanın aklından geçenleri bir bir söylüyor. İnsan belki sağduyusu yüzünden saygı duyuyor ona, pek anlatamıyorum, ama bu adam bir yerinden yakalıyor insanı ve kendine bağlıyor.

— Günlük hayatımıza yön veren buyrukları alışkanlık sayıyoruz da ondan, düzene saygımızdan bağlanıyoruz bu adama, diyor Joséph Bonéas.

— Gerçeği konuştuğu şurdan belli, diye onu tamamlıyor Crillon, hepimizin ağzında, kimse dilinden düşürmüyor onu.

— Hay Allah. diyor Benoit, herkes aynı şeyi söylüyorsa, genel prova sayılır bu.

Yaşlı papazımız, etrafına topladığı dikkatli kalabalığa hiç durmadan şunları tekrarlıyor;

— Kutsal yerlere saygısızlık etmemek gerekir. Ah! Büyük Tanrı olmasaydı, belki bir şey söylenebilirdi, ama madem ki Tanrı var, başımıza gelen her şey, İsa efendimizin de dediği gibi, olağanüstü ve güzel demektir. Daha düzelecek ayrıca. Sefaletin, büyük felâketlerin, savaşın da önü alınacak, hepsi düzelecek. Ama, bizi rahat bırakın da yapıverelim bunları, siz karışmayın hiç, köşenizde oturun ve bekleyin çocuklarım, yoksa her şey bozulur. Düzeltilmesi gerekli ne varsa, biz hallederiz, fakat hemen olmaz tabii.

— Evet, doğru, doğru! diye hep bir ağızdan cevap veriyorlar ona.

— Birdenbire mutlu oluvermek, mutsuzluğu sevince, sefaleti zenginliğe dönüştürmek! Hadi canım, öyle sanıldığı kadar kolay değil bu, hattâ imkânsız ve bakın nedenini de söyleye-

yim size; bu kadar basit olsaydı, şimdiye kadar gerçekleştirilmiş olurdu, Yalan mı?

Çanlar çalıyor. Kilise kulesinin çanlarında dördü vuruyor saat, akşam karanlığı yavaş yavaş çöküyor artık ve şimdi kilise, hem dua şarkları söylüyor, hem konuşuyor sanırsınız.

Önemli kişiler atlara biniyor ya da arabalarına kurulup ayrılıyorlar oradan – parlak üniformaların ve göz kamaştırıcı bir zenginliğin kol gezdiği bir geçit töreni bu. Ve şimdi, günün adamları, güçlüler, gösterişli bir kafile hâlinde tırmanıyorlar ölülerimizle dolu tepeye. Tepeyi tırmanıp gözden kayboluyorlar; oysa biz, tek tek aşağıya doğru iniyoruz ve tepenin altında birleşiyor, uzaktan bakıldığı zaman bile rahatça seçilen kocaman ve kapkara bir leke oluveriyoruz.

— Seyretmesi güzel oluyor doğrusu; baksana, sanki üstümüze geliyor şu atlılar, diyor Marie.

İşte bu adamlar bizim koruyucularımız, düşmanlara ve bütün ihtilâllere karşı çıkan, vatanı her tehlikeden sakınan, aydınlatan ve upuzun bir geçmişi ayakta tutan adamlar.

Ve biz, hepimiz birbirimize benziyoruz; ruhlarımızdaki farklılığa rağmen benziyoruz, çıkarlarımız aynı olduğu ve kişisel amaçlarımız hep küçücük, önemsiz şeyler olduğu için benziyoruz. Bizi saygılı bir sessizliğe zorlayan üst yapının ayak ucundayız, biz kitleyiz; bu gerçeğin bilincine çoktan vardım ben. Garip bir bütünlüğü var bu kitlenin, kendine onurlu bir teselli bulmak ihtiyacı ile kıvranıyor boyuna ve sonunda vara vara, benim yaşama tarzıma ulaşıyor, meselâ. İşte bu akşam, güneşin ölgün ışıklarını fırsat bilip kendi gözlerime bakıyor, bu gerçeği gözlerimden okuyor ve hayranlıkla seyrediyorum.

Birlikte, buğdayın yeşerdiği tarlalardan ve dalları çiçekler, olgun meyvelerle dolu ağaçların boy verdiği bahçelerden geçiyoruz. Tabiat, uçsuz bucaksız ve karanlık boşluklar hâlinde yayılıyor önümüzde ve artık, gökyüzünün rengi yeşile dönüşüyor. Çeşmeden dönen küçücük bir kız çocuğu çıkıyor yolumuza, bizi görünce kovasını bir kenara bırakıyor, gözlerini kocaman koca-

man açarak, akıl almaz bir merakla bize, bu garip kalabalığa bakıyor. Yaşının ufacıklığı ile kavramaya çalışıyor sonsuzluğu, yaşadığımız düzenin bir gereği de bu çünkü. Bayrama aldırmayıp bütün gün çalışmış bir köylü, tarlasının karanlık toprağından doğrularak yüzünü güneşe çeviriyor.

Fakat tek başına karşımıza dikilen, yolumuzu kesen bu çılgın kim? Hepimiz Brisbille'i hemen oracıkta tanıdık; sarhoşluğun verdiği bir dengesizlik içindeydi. Ansızın bir dalgalanma oluyor kalabalıkta, homurdanmalar başlıyor.

— Bütün bu maskaralıklar, sonunda nereye çıkacak, anlatayım da dinleyin! diye uluyor ve sadece onun sesi işitiliyor. Bunun sonu uçurum! Kokmuş, çürümüş bir toplum sizinki, açıkgözlerin sebeplendiği, budalaların avucunu yaladığı bir toplum! Sonu uçurum, diyorum size! Yarın topunuzun hesabı görülecek! Yarın!

Kavgacı bir kadın sesi duyuluyor karanlıkta:

— Susun bakalım, fesat ruhlu adam, korkutuyorsunuz bizi!

Fakat Brisbille sarhoşu aldırmıyor ona, avazı çıktığı kadar bağırarak devam ediyor:

— Yarın ! Gelecekte de, eskisi gibi olacak ve bu pislik sürüp gidecek sanıyorsunuz, öyle mi ? Topunuzun kafasını koparmalı! Cehenneme kadar yolunuz var!

Yanımızdakilerin büyük çoğunluğu ürküp kaçıyor oradan, göz açıp kapayıncaya kadar kayboluveriyorlar. Brisbille'in çevresinde dolananlar ise boyuna homurdanıyor ve şöyle konuşuyorlar:

— Sadece kötü yürekli filan değil bu adam, kaçığın biri, pis herif.

— Ayıp bu sizin yaptığınız, diyor genç papaz yardımcısı.

Onun üstüne yürüyor Brisbille:

— Günün birinde ne olacağını söyler misin bana, cizvit, maskara, ukalâ dümbeleği sen de! İyi tanıyoruz seni, seni de, o ağzından zehir saçan papazını da iyi tanıyoruz!

— Sıkıysa, söylediklerini tekrarla bakalım!

Bu bağıran benim; Marie'nin kolundan kurtuldum ve bir sıçrayışta onun karşısına dikildim. Brisbille'in deminki büyük kabalığını ürkek bir homurdanma izledi ve derin bir sessizlik kapladı ortalığı. Ben karşı koyunca, şaşırıyor, hatta korkuyor Brisbille ve geriliyor.

Kalabalık ancak o zaman toparlanıyor, Brisbille'in hâline kahkahalarla gülüyor ve bana teşekkür yağdırıyorlar, sarhoşun arkasından kalayı basmayı da kimse unutmuyor tabii.

— Fevkalâdeydin doğrusu! diyor Marie bana, tekrar koluna giriyorum ve ben de korkudan tir tir titrediğim halde, belli etmemeye çabalıyorum.

Eve döndüğümde hâlâ ürperiyordum, davranışımdan ötürü gururlu ve alabildiğine keyifliydim. Yüreğimin sesine kulak vermiştim demin. Atalarımdan kalma bir içgüdüyle yumruklarımı sıkmış ve herkesin düşman olduğu o adamın önüne bütün varlığımla dikilivermiştim.

Akşam yemeğinden sonra, çoğunlukla ve haksız olarak katılmadığım, üstelik Bay Joséph Bonéas ve onun kurduğu dernek tarafından düzenlenen eğlenceye ilk defa katıldım. Sokaklar çın çın ötüyordu o gece, özellikle gençler, geleceğe coşkunlukla bakmanın sevinciyle doluydular. Petrolus, fener alayını sürükleyen kalabalığın en ön sırasındaydı o gece ve fenerlerin ışığında, sert ve uzun adımlarla yürüyordu, bir rüyayı yaşıyor ve rüyasında özlem duyduğu üniformayı omuzluyordu sanki.

O gece, hem sokaklarda, hem eve dönünce epey gevezelik ettim, çenem açılmıştı. Mahalle dediğimiz yer, zaten biraz şehirlere benzer, hatta köylere, her yere benzer aslında. Eski dünyamızın küçük bir sureti gibidir ve geniş anlamıyla alırsak, hayatın küçültülmüş boyutlarla yansımasıdır gerçekte.

FIRTINA

Savaş geliyor, diyor bana Benoit, bir Temmuz akşamı, kendimizi koyu bir sohbete kaptırdığımız sırada söylüyor bunu.

— Olmaz öyle şey, diyerek karşı çıkıyor Crillon.

Günün birinde gene savaş patlayacak, biliyorum, dünya kurulduğundan beri hep savaş belası var başımızda; gene gümbürtü kopacak elbet. Fakat şimdi, böylesine büyük ve olağanüstü bir şey? Yok canım, aslı astarı yok, olmaz öyle şey.

Aradan birkaç gün geçti, daha önce yaşadıklarımızdan hiç farkı olmayan, sakin, olaysız günlerdi bunlar. Sonra ansızın, o olağanüstü haber herkesin ağzında büyüdü, dal budak sardı: Avusturya, Sırbistan, karşılıklı ültimatomlar ve Rusya işin içine karıştı. Savaşılacağı fikri kısa zamanda herkesin kafasında yer etti. Ve bu, insanların, çalışmasını bile geniş ölçüde etkiledi, yavaşlattı ve isteksizlik verdi onlara. Savaş artık evlerin içinde, kapıların ve pencerelerin ardındaydı.

Bir Cumartesi akşamıydı; Marie ve ben ne söyleyeceğimizi bilemiyor ve çoğu Fransızlar gibi, boşa çene çalıyor, havanda su dövüyorduk; köydekilerin bir eşi olan davullu tellalın davuluna vur babam vurduğunu işittik.

— Ah! İşte! dedi Marie.

İkimiz birden sokağa fırladık. Sırtı bize dönük olan ve habi-

re davulunu gümbürdeten tellâlı bulduk karşımızda. Rüzgar, ön tarafından vurarak alabildiğine şişirmişti sırtındaki gömleği. Uzaktan gördüğümüz ve pek rahat işitebildiğimiz halde, bu adamın sokaklarda belirişi iyiye işaret değildi, gittikçe büyüyen ve önem kazanan bir şeydi gözümüzde.

Köşe başına birikmiş kalabalıktan şunu söylediler bize:

— Seferberlik.

Ağızdan ağıza dolaşıyordu bu söz, ondan başka şey konuşulmuyordu. Durumu anlayabilmek umuduyla bir kalabalıktan öbürüne yürüdüm, fakat insanlar ya hiç konuşmuyor ya da çaresizlik ifadesiyle bakıyorlardı yüzüme ve kollarını şaşkınlıkla havaya kaldırıyorlardı. Başlarına geleni öğrenmişlerdi ya, artık sonrasını düşünmeyi gereksiz buluyorlardı.

Eve döndük, odamızda baş başa kalınca Marie'ye yaklaştım:

— Ben, dokuzuncu gün yola çıkacağım, Motteville'deki merkeze teslim olacağım.

Kuşkulu gözlerle süzdü beni.

Aynalı dolaptan seferberlik cüzdanımı çıkardım ve masaya oturup önüme açtım. Birbirimize sımsıkı kenetlenerek, hangi gün yola çıkacağımı bildiren kırmızı kağıdı okuduk ve ikimiz de yeni okuma öğrenen çocuklar gibi, kağıtta yazılanların tümünü tek tek heceledik.

Ertesi gün ve daha sonraki günler, gazeteler kapış kapış satıldı. Ve isimlerindeki değişikliğe rağmen, birbirine müthiş benzeyen bu gazetelerden, Fransa'nın coşkun bir silkinme içinde olduğunu okuduk ve biz de, o küçücük kalabalığımızla bir anda aynı elektrikli havaya kaptırdık kendimizi. Artık biz de heyecanlı ve kararlıydık. Gözlerimiz ışıl ışıl yanarak bakıyorduk birbirimize ve ilk defa, böylesine büyük bir heyecanı birbirimize çok görmüyorduk. Ben bile «Hele şükür!» dedim. Milliyetçilik duygusu bir anda sarmıştı hepimizi, gene suyun yüzündeydi.

Mahallede bir telaştır başladı. Her kafadan bir ses çıkıyor, önüne gelen ahlak değeri kendince yüksek laflar ediyor ve

düşündüklerini uzun uzun anlatıyordu. Her yeni haber ufacık ve önemsiz bile olsa mutlaka içimizde yankılanıyordu.

Garnizona bağlı subaylar fır dönüyordu şehir sokaklarında, artık daha cakalıydılar. Vaktiyle Almanların bize üç noktadan saldırdığı yeri, Trancheaux'yu savunan kumandan, ilerlemiş yaşına aldırmamış, tekrar görev istemişti. Alman İmparatoruna lanetler yağdırılıyor ve yakında boyunun ölçüsünü alacağına inanıldığı için, eller şimdiden keyifle oğuşturuluyordu. Bütün bu kargaşalığın ortasında, Fransa herhangi bir insan, etten kemikten bir insan olup çıkmıştı ve herkes, onun bir kere daha gözlerimizin önüne serilen büyüklüğünü, ululuğunu kendine dert ediniyordu.

— Besbelliydi bu savaşın çıkacağı, yalan mı? diyordu Crillon.

Bay Joséph Honeas ise, bıkmıyor usanmıyor ve habire dünyanın girdiği çıkmazı, yaşadığı dramı yorumluyordu.

— Budalalığa varan bir barışseverlik hevesindeydik. Küçücük ve budala azizler gibiydik. Kimse, intikam sözünü ağzına almıyordu Fransa'da, kimse intikam istemiyordu; hiçbirimiz yeni bir savaşa hazırlanmak tasası içinde değildik; sadece mutlu ve gelişen bir dünyaya özlem duyuyor ve bunun coşkunluğuyla avunuyorduk, oysa Almanya gizliden gizliye hazırlanıyor ve bizi arkadan vurmak için fırsat kolluyordu. Fakat onun da defteri dürülecek sonunda ve her şey bitecek!

Yeni bir zafer kazanma hırsı hepimize yavaş yavaş hakim oluyordu, nerde başlayacağı ve nerde biteceği bilinmeyen yeni bir Napolyon'luk hastalığına doğru dolu dizgin koşuyorduk.

O günlerde, sadece sabahlar ve akşamlar birbirine benziyor ve alıştığımız akışları içinde bitip tükeniyorlardı. Onların dışındaki her şey altüst olmuştu şimdi, geçiciydi, kalıcı değilmiş gibi görünüyordu. Garip bir miskinlik, başı boşluk çöreklenmişti işçilerimize ve çevremizde, önceleri belirsiz görünen değişiklikler yavaş yavaş su yüzüne çıkıyordu.

Garnizondaki zırhlı süvariler bir gece vakti yola çıkarıldı. Atlarının üstünde ve düzgün sıralar halinde önümüzden geçen

ve delikanlılıkları çehrelerinden okunan askerlerdi bunlar, atlarının nal sesleri müthiş bir uğultuyla büyüyor ve uzaklaşıyordu kaldırımlarda; top arabaları, yük katarları geçerken uğultu çoğalıyor, adeta ayyuka çıkıyordu. Akşam karanlığının gölgelediği kaldırımlara sıra sıra diziliyor ve onları seyrediyorduk. Ansızın bir alkış koptu kalabalıktan. Atlar ve süvariler, uykularından uyanarak ürpertiyle dikildiler, müthiş bir zafer sonrasında yuvaya dönen gururlu askerler gibi gittiler savaşa!

— Ne güzel, basbayağı kavgacı bir milletiz biz! dedi Marie ve heyecanla koluma abandı.

Topluluklar halinde ya da tek tek yolculuklar çoğalıyordu cepheye. Hesaplı kitaplı bir ayıklama sistemi, bazen de gitmek istemeyenleri jandarma zoruyla koparıp alıyordu kadınlarının yanından ve gün geçtikçe, kadınların yanında görmeye alıştığımız erkek çehreleri eksiliyor, ortalıktan kayboluveriyorlardı.

Nereye baksak, git gide artan bir kargaşalık görüyorduk. Büyük bir serinkanlılıkla uygulanan, fakat gerçekte alabildiğine girift ve zincirleme tedbirler; eskilerin üzerine yapıştırılan yeni propaganda afişleri, çeşitli yerlerin askeri hizmete ayrılması, hayvanların askerleştirilmesi, iyi yürekli ve soylu hemşirelerle subayları taşıyan otomobillerin uğultulu rüzgarı, allak bullak hale gelen insan yaşantıları, ortadan ikiye bölünen, adeta bir bıçak darbesiyle boğazlanan alışkanlıklarımız. Ama her şeye rağmen umutluluk, tasalı yüreklerimizin pasını bu umutla siliyor, içimizdeki boşluğu bu umutla dolduruyorduk. Askeri düzenin dakikliğine, şaşmazlığına hepimiz hayrandık ve Fransa'nın gerçekten hazırlandığına inanıyorduk.

Ve bazen, sokak köşelerinde ya da pencerelerde henüz giyilmiş üniformaları sırtlamış tanıdıklarla burun buruna geliyor, çoğu zaman, ilk bakışta hiçbirini tanıyamıyorduk: Orchamp kontu yedek teğmen olmuştu, doktor Bardoux ikinci sınıf binbaşı rütbesi takmıştı mesela ve hepimiz saygılı bir şaşkınlıkla seyrediyorduk onları. Ve ansızın Marcassin, o ünlü subay yardımcısı Marcassin belirdi sokaklarda, sanki yerden bitmişti, pırıl

pırıl üniforması ve mavili beyazlı elbisesinin içinde kasım kasım kasılıyordu.

— İrili ufaklı herkes, küçük insanlar da, orta halliler ve kodamanlar da üniforma giyiyor şimdi! diye keyifli keyifli söylendi bir halk kadını.

Bir başka kadın, bunu yeni bir çağın, yeni bir saltanatın başlangıcı olarak niteledi.

Cuma günü yolculuk telaşına düştüm, hazırlıklara başladım. Zaten o gün hastaneye gittik ve bana asker postalı aldık.

Hastanede kurulan sinema salonunun girişini ikimiz de hayranlıkla seyrettik.

— Her şeyi düşünmüş adamlar! dedi Marie; eliyle yatakları, değerli malzemeyle dolu sandıkları, mobilya eşyasını bir bir yokluyor ve yakışıklı sıhhiye çavuşu Varennes kumandasındaki bir hastabakıcı ekibinin düzene soktuğu, yönetici subay Lucien Gozian'ın da kontrolden geçirdiği bu yeni düzene hayranlığını belirtiyordu.

Hastanenin çevresinde adeta küçücük bir şehir kurulmuştu. Bir açık hava büfesi, göz açıp kapayıncaya kadar yerleştirilmişti oraya. Seferberlik başladığından bu yana, her günü bir Pazar gününün keyifli miskinliği ile yaşayan Apolline, büfenin gedikli müşterisi oluvermişti.

Dönüşte Bay Fontan'ın meyhanesinin önünden geçtik; Fontan telaşlıydı, bitmek tükenmek bilmeyen bir ısrarla gülümsüyordu. Dumandan göz gözü görmüyordu içerde ve hep bir ağızdan «La Marseillaise» söyleniyordu; Fontan, garson sayısını arttırmış ve kendisi de yeteneklerinin dışında, garip, alabildiğine çalışkan bir adam olmuştu, oradan oraya koşturuyordu. Felaket büyüdükçe, iyiye gidiyordu onun işi.

Bizim sokak gene eskisi kadar boş ve ıssızdı.

Uzaktan ölgün titreşimler halinde «La Marseillaise» geliyor-

du kulağımıza. Brisbille gene sarhoştu, habire demir dövüyordu. Evlerde ve pencerelerde bildik ışıklar, bildik gölgeler şekillenmişti. Tam altı gündür sürüp giden olağanüstü kargaşalık, hiç olmazsa bizim köşemizde ansızın duruvermiş ve geçmişin ağırlığı, şimdiki telaşlı havayı susturmuş, ansızın ezivermişti.

Avluda, evimizin merdivenlerini tırmanmadan önce, Crillon'un camlı kulübesine çevirdik bakışlarımızı; çevresinde sineklerin fır döndüğü bir lambanın altındaydı Crillon, elindeki meşin parçasını sinek maşası haline getirmeye çabalıyordu. Ağzı bir karış açık, dili bir karış dışardaydı. Bizi elimizde paketlerle görünce işi bıraktı, yerinde doğruldu ve derin derin içini çekerek seslendi:

— Şu tahta var ya elimdeki, kavdan beter mübarek!

Cesaretini yitirmiş gibiydi, kalktı, sonra birdenbire vahşi bir hayvan pençesini andıran elini omuzuma koydu:

— İşin başında savaş şöyle, savaş böyle... diye laf ebeliği yapıp duruyorlardı. İşte, savaşın göbeğindeyiz şimdi, yalan mı?

Odamıza dönünce, şöyle seslendim Marie'ye:

— Üç gün oldu.

Elindeki asker torbasının düğmelerini tekrar dikerek sağlamlaştırıyor ve susmak nedir bilmeden dolanıyordu çevremde. Beni eğlendirmek, oyalamak için çaba gösteriyordu. Boynu hizasından öne doğru açılan masmavi ve hayli eskimiş, ama göze hoş görünen bir iç gömleği vardı üzerinde. Bu haliyle, odanın kirli gri havası içinde, hacminin ötesinde bir yer kaplıyor, adeta büyüyordu.

Yokluğumun uzun sürüp sürmeyeceğini sordu bana, sonra da daha önce olduğu gibi, bu soruyu gene kendisi cevaplandırdı ve «Bilmiyorsun tabii» dedi. Benim de rütbesiz, basit bir asker oluşum ters geliyordu ona, bayağı hayıflanıyordu. Ve savaşın kış bastırmadan biteceğine inanıyordu.

Ben susuyordum; kaçamak bakışlarla beni tepeden tırnağa süzdüğünü farkettim, derken karşıma geçip, yeni duyduğu haberleri sıraladı bana:

— Biliyor musun, papazyamağı da rütbesiz asker olarak gitti, öbür papazlar gibi. Marki bile, yaşı cepheye gitmesine elvermediği halde, tutup mektup yazmış Savunma Bakanına, görev istemiş. Bakan da mektupla teşekkür etmiş kendisine.

Eşyalarımı paketlemiş, güzelce bağlamıştı ve üstelik, eğlenceli bir geziye çıkıyormuşum gibi, türlü yiyecekler de hazırlamıştı bana.

— Sana gerekli ne varsa, ufak tefek bütün eşyalarını bu pakete sardım. Görüyorsun ya, hiçbir şeyin eksikliğini çekmeyeceksin orada.

Sonra yerine oturdu ve içini çekti.

— Ah! dedi usulca. Savaş, sandığımdan daha feci bir şey galiba.

Gelecekteki hayatımız için trajik sonuçlar sezinler gibiydi. yüzü eski günlere kıyasla daha solgundu şimdi. Hatları yorgun, ama yumuşak ve gözkapakları kırmızıydı. Belirsiz bir gülümseme düğümlendi ağzının kenarlarında:

— Henüz onsekiz yaşında çocuklar gördüm, cepheye gidiyorlardı, savaş biter bitmez geriye dönecekler ve galiba, gönüllü olmakta haklılar; bu, onlara çok şey kazandıracak ilerde.

Pazartesi, bütün gün boyunca evin içinde dolandım durdum ve tam saat dörtte çıktım dışarıya, önce Belediye'ye, oradan da istasyona gittim.

Benim gibi bir yığın adam vardı Belediyede.

Hepsinin elleri paketlerle doluydu; asker postallarını omuzlarına asmışlardı. Yaklaştım onlara ve aralarına karıştım. Tudor bir topçu kasketi geçirmişti başına. Bay Mielvaque, gene yazıhanedeki gibi şaşkın şaşkın dolanıyordu kalabalıkta ve elindeki kağıtları evirip çeviriyordu, üstelik gözlükleri yüzünden daha şimdiden üniforma giymiş gibiydi. Herkes kendinden bahsediyordu, birliğini ve katılacağı merkezi söylüyordu yanındakine, laf arasında özel hayatıyla ilgili. bazı şeyleri de çıtlatıyordu.

— Ben, dedi silahlardan sorumlu subay; kargaşalığın ve rengi uçmuş insanların ortasında ve parlak üniformaları içinde alabildiğine fiyakalıydı. Ben kalıyorum burada ve rütbeme sahip çıkıyorum.

Çok bekledik, saatler saatleri kovaladı. Ancak ertesi gün yola çıkacağımız söylentisi yayıldı ortalığa. Ansızın koyu bir sessizlik çöktü üstümüze, hepimiz ayağa fırladık ve esas duruşa geçtik; kapı açılmış ve Trancheaux garnizonu komutanı karşımızda belirmişti.

Kadınlar kenara çekilerek yol açtılar ona. Yolunu gözleyen bir sivil yaklaştı komutanın yanına, şapkası elinde, fısıltılı sesiyle bir şeyler konuştu.

— Fakat dostum, diye haykırdı komutan ve askerce bir sertlik göstererek uzaklaştı adamdan, zahmete bile değmez; iki ay sonra savaş zaten bitecek!

Bize yaklaştı sonra. Bembeyaz bir bant vardı şapkasında.

— Tren istasyonuna da bu kumanda ediyor, dediler kalabalıktan.

Kısa, ama milliyetçi duygularla yüklü ve sürükleyici bir konuşma yaptı. «Fransızların yıllardır beklediği büyük intikam günü» dedi, «ilerde böylesine önemli saatleri askerce yaşamış olmaktan onur duyacağımızı» söyledi ve şöyle bitirdi konuşmasını:

– Hadi, yakınlarınıza veda edin şimdi. Ve artık, kadınlar boşaltsın burayı. Hemen yola çıkalım, ben de sizlerle istasyona geleceğim.

Gene uğultulu bir kargaşalık doğdu orada nemli dudaklarla kondurulan öpücüklerin şapırtısı, ağlamaklı veda sözleri, gittikçe büyüdü ve genişledi bu uğultu.

Marie ile son defa öpüşüp koklaştım, yol boyunca sıralanan kalabalığa koştum. Dörtlü sıralar halinde dizildik. Bütün kaldırımlar, bizi seyretmeye koşan insanlarla doluydu. İşte o an, kalabalığa bakarak coşkun bir heyecan kasırgasının benliğimi çepeçevre sardığını, gurur dolu ürpertilerle sarsıldığımı hissettim.

Bir sokak köşesine geldik, ansızın Marie'yi ve Crillon'u gör-

düm kaldırımda, anlaşılan bize yetişebilmek için, ara sokaklardan koşturarak gelmişlerdi oraya. Boyuna el sallıyorlardı.

–Cesaretiniz bol olsun, evlatlarım! Hem nedir ki, ölecek değilsiniz ya! diye bağırdı Crillon.

Marie hep bana bakıyor, ama bir türlü konuşamıyordu.

–Uygun adım! Bir ki! diye bağırdı Marcassin, kalabalığın yanı sıra kocaman adımlarla yürüyordu.

Akşam karanlığı şehrin üzerine yavaş yavaş çökerken mahalleden çıktık. Bir köylü yürüyordu yanımda, kömür karası sonsuzluğun ortasında, uygun adımlarla uzaklaştığımız sakin hayatının son demlerini geniş soluklarla çekiyordu ciğerlerine ve ağzında belirsiz sözler geveliyordu:

— Taşkınlık denir bizim halimize! Şu başımıza gelenleri de daha anlayamadım bir türlü. Hani, «Anlıyorum» derler bazen sakın inanma; gerçekle ilgisi yok böyle sözlerin.

İstasyondayız. Fakat durmadık; şimdiye kadar hiç aşmadıkları o upuzun ve sapsarı tahta perdeyi kaldırıp yol veriyorlar bize. Rayların birbirine girdiği, kördüğüm olduğu bir alandan geçirdiler bizi ve demir çubukların üstüste yığıldığı, Üstü kapalı ve alabildiğine karanlık bir perona çıkardılar.

Ve orada, ansızın yalnızlığımızı, kimsesizliğimizi bulduk karşımızda.

Şehir ve hayat uzakta, rayların, alçak ve duman karası binaların, kaldırımların ötesinde şimdi. Akşam karanlığı ile birlikte, beklenmedik bir serinlik beliriyor havada, terli vücutlarımıza ve yüreğimizi titreten heyecanlara siniyor. Ürperiyor ve bekliyoruz. Önce gri bir leke oluyor gökyüzü, sonra kararıyor ve gece iniyor dört bir yanımıza, herbirimizi kendi uçsuz bucaksız sıkıntılarımıza hapsederek geliyor. Dişlerimiz birbirine vuruyor; nereye baksak, karanlıktan başka şey göremiyoruz. Bulunduğumuz hangarın hemen alt kesiminde sesler duyuyorum ve tütün koku-

su geliyor burnuma. Yanıp sönen kibritlerin alevinde veya sigaraların kırmızısında fosforlu bir ışıkla aydınlanıyor insan çehreleri. Ve beklemekten usanarak bekliyor; şaşkın, bitkin, karanlıkta ve hepimizi çepçevre saran çöl ıssızlığında şaşkınlığımıza yenilerek halsiz düşüyoruz.

Birkaç saat sonra, Marcassin tekrar göründü, elinde bir fener vardı ve boğuk sesiyle kalabalığa seslendi. Sonra basıp gitti yanımızdan, tekrar beklemeye koyulduk.

Gecenin onunda üstüste tekrarlanan ve tren her seferinde bizi telaşla ayağa kaldıran «geldi», «geliyor» haberlerinden çok sonra istasyona girdi. Kapkara ve alev alev kırmızılaşarak yaklaşıyor işte, öfkeli aksırıklarla ilerliyor. Tıklım tıklım dolu, düdüğünden cırlak haykırışlar kusuyor ortalığa. Duruyor önümüzde ve peron bir sokaktan farksız gibi geliyor. Trene atılıyoruz, biniyor ve çevremizde koşturan fenerlerin ışığında, vagonlara tebeşirle yazılmış işaretleri sökmeye çabalıyoruz, miğferli askerler var pencerelerde ve vagonların kara gövdelerinde «Ordu Berlin'e!» yazıları okunuyor – zaten, bu yazılar da olmasa, nereye ve neden gittiğimizi belirten hiçbir işaret göremeyeceğiz.

Tren hareket ediyor. Kapı aralıklarına, sahanlıklara birikiyoruz ve dışarıya bakmaya, bizi gözlediklerini sanarak uzakta bıraktığımız insanları aramaya, onlarla gözgöze gelmeye çalışıyoruz; fakat insan gözü çaresiz kalıyor böyle durumlarda, tabiatın içinde erimiş, adeta yok olmuş gibi oluyor, çaresizlik içinde yerlerimize oturuyoruz. Trenin demir şangırtılarıyla noktalanan tiktaklı gidişine kaptırıyoruz kendimizi; usulca eşyalarımızı yerleştiriyor, sonra vaktin gece oluşunu da hesaba katarak zamansız uykulara, sigara dumanlarına, içkiye ve yarenliğe hazırlanıyoruz. Gayet kötü aydınlatılmış ve dumandan göz gözü görmeyen, havasız meyhaneleri andıran kompartımanlarda başlıyoruz yolculuğa; şaşkınız, kaptırmışız kendimizi, bilinmeyen bir yöne, adeta uçsuz bucaksız bir boşluğa doğru havalanıyoruz.

Trenin ırıltısına eş bir hızla mırıldanıyor dudaklar. Komşularım tarımdan, güneşli havalardan ve yağmurdan bahsedi-

yorlar. Eğlence düşkünü ve doğma büyüme Paris'li olanlar da tanınmış kişilerin ve özellikle ünlü şarkıcıların lafını ediyor. Uyuyanlar da var; tahta sıralara yaslamışlar başlarını, ağızları bir karış açık ve horultulu ve trenin sarsıntısı, bütün şiddetine rağmen, ağır uykularından bir türlü uyandıramıyor onları. Son günümü, bütün ayrıntılarıyla yeniden yaşıyorum kafamda, sonra olaysız, pürüzsüz ve alabildiğine sakin geçen günlerimin hayali gözlerimde canlanıyor.

Bütün geceyi yolda geçirdik. Bazen, trenimiz küçücük istasyonlara girdiğinde, içimizden biri doğrulup pencerenin camını indiriyordu; kompartımanın kokmuş havası değişiyordu o zaman, bir «mahzen kavrukluğu», yeni bir hava doluyordu içeriye ve camların ötesinde, karanlık uçurumları, arada sırada ışıklarla noktalayan fenerlerden başka şey göremiyorduk.

Sık sık duruyordu tren; cepheye giden taze kuvvetlere yol veriyor, onları taşıyan trenlere öncelik tanıyorlardı. Hele konakladığımız istasyonlardan birinde saatlerce bekledik ve asker yüklü trenler homurdanarak geçip gittiler yanımızdan; öylesine hızlı geçiyorlardı ki, onlarla aramızdaki mesafe kayboluyor, kapıların, hatta vagonların bile şekli bozuluyordu; başdöndürücü bir hızla akıp geçen ölgün ışıklar birbirine karışıyor ve askerler, mavili kırmızılı ve upuzun bir ışık çizgisi haline geliyorlardı. İşte, bütün yol boyunca, hep böyle upuzun ve ülkenin dört bir tarafından sınır bölgelerine doğru akıp giden insan kuyruklarıyla yüz yüze yaşadık.

DUVARLAR

Şafak sökerken durduk. «Burası» dediler. Hepimiz indik, esniyor ve bütün çabamıza rağmen, dişlerimizin birbirine vurmasına engel olamıyorduk, zaman zaman uzak düdük seslerinin yırttığı dumanlı bir perondaydık. Vagonların karanlığından kurtulan gölgelerimiz üstüste yığıldılar oraya ve şafak vaktinin dondurucu soğukluğunu iliklerinde hissederek, birer eşya gibi üstüste beklediler.

Marcassin, geçici bir süre için ayrılmıştı başımızdan, emir almaya gitmişti; çok sonra döndü.

— Burada kalacağız.

Dörtlü sıralar halinde karşısına topladı bizi.

— Yola devam! Hem uyanın artık, uygun adım yürüyün! Toparlanın da biraz adama dönün bakalım!

Uygun adım yürümenin tekdüze ve yavan temposu garip bir ağırlık veriyordu ayaklarımıza, sık sık şaşırıyorduk adımlarımızı ve yanlışlıkla birbirimizin ayağına basıyorduk. Marcassin yetkili tek subaydı başımızda ve tabiî yanımızda, gruptan ayrı olarak yürüyordu. Onu eskiden tanıyan biri vardı, adamın sorusuna bile cevap vermedi. Ara sıra, yan gözle bizi süzüyor ve uygun adımlarla yürüyüp yürümediğimizi kontrol ediyordu.

O eski, bildik kışla binasına varacağımızı sanıyordum yürüyüş boyunca; ama sonunda beklenmedik bir hayal kırıklığına uğradım. Aceleyle düzlendiği belli olan boş arazide, alçılarla sıvanmış, beyazlarla kirletilmiş ve üstelik, kadife yumuşaklığındaki sis perdesinin içinde bir ölü beyazlığı ile beliren yeni kışlaya ulaştık. Henüz boyanmış demir parmaklıkların önünde hatırı sayılır bir kalabalık birikmişti: bizim gibi birbirine benzeyen, sivil elbiseler giymiş insanlardı onlar da, güneşin ilk ışıkları vurmuştu üzerlerine, bakır sarısı yansımalarla aydınlanmışlardı. Daracık demir parmaklıklı kapıdan kışlanın içine aldılar bizi, kapı tekrar üstümüze kapatıldı.

Çevresinde muhafız bölüğünün nöbet tuttuğu sıralara oturttular hepimizi. Bütün gün orada bekledik. Yakıcı güneş, gün boyunca tepemizdeydi ve sık sık, biraz olsun serinlemek amacıyla gölgeye kaçtık, sık sık yer değiştirdik. Hemen oracıkta, oturduğumuz yerde karnımızı doyurduk; Marie'nin hazırladığı yiyecek paketini dizlerimin üzerine açtım ve bir ara, adeta onun ellerine dokunduğumu hissettim. Akşam karanlığı bastırdıktan bir zaman sonra, oradan geçen bir subay gördü bizi; ilgilendi, sorup soruşturdu ve sonunda yeniden topladılar hepimizi. Asker sırasıyla kışla binasının karanlık koridorlarına daldık. Rutubetli, ıslaklığı henüz kurumamış bir merdivenin basamaklarını hep birlikte tırmandık; bütün kışlalarda olduğu gibi, burası da pipo tütünü ve katran kokusuyla doluydu. Mavi ve dar pencerelerle havalandırılan loş bir koridora çıktık; gaz lambalarıyla donatılmıştı koridor ve rüzgar hışımla bir pencereden giriyor, öbüründen çıkıyordu.

Aydınlık bir kapı vardı koridorun ucunda, kapının önü ana baba günüydü; bu kapının elbise deposuna açıldığını neden sonra anladım. Derken, ben de girdim oraya, arkamdan bastıran kalabalığın önünde; içeriye sürüklendim. Yeni elbiselerin, aş kaplarının yığın halinde istif edildiği bölmelerde fiyakalı depo görevlileri kol geziyordu. İtiş kakış arasında bocalayarak, bütün bölmeleri dolaştım ve sivil elbiseler kolumda, ayağımdaki asker

pantolonunu, sırtımdaki mavi üniformayı çekiştire çekiştire dışarıya çıktım; o kadar şaşkındım ki, bir elimde asker kepini, öbüründe sivil şapkamı evirip çeviriyor, hangisini giyeceğime bir türlü karar veremiyordum.

Hepimiz, depodan aldığımız üniformaları geçirdik sırtımıza. Kendimi, ne halde olduğumu göremediğim için, çevremdekilere bakıyorum ve onlarda kendimi seyrediyorum. Kederli gözlerle, daracık ve sessiz bir odada, sağa sola bakınarak mum ışığında yedik kumanyalarımızı. Aşağıya, havasız ve kirli avluya açılan kapının eşiğinde durduk.

Ve avluya girer girmez, üzerimize kapatılan demir parmaklıkların gıcırtısı, kilit şangırtıları tutsaklığımızı bir kere daha hatırlatıyor hepimize. Giriş kapısının önünde silahlı bir nöbetçi dolaşıyor. Dışarıya. çıkmak kesinlikle yasak ve bu yasak kararını dinlemeyenler askeri mahkemeyi boyluyor. Batı'ya bakınca, çıplak arazi boşluklarının ötesinde, bir fabrika gibi dumanlar savuran, kırmızı ışıkları zaman zaman bize göz kırpan ve bazen boğuk şimşeklerle aydınlanan tren istasyonu var. Öbür taraf kuytu bir sokağa açılıyor; sokak boyunca, tek tük pencerelerden ışıklar sızıyor dışarıya ve bir dükkanın parlak, göz kamaştırıcı vitrini görülüyor. Parmaklıklara yapıştırıyorum yüzümü, gerçek olan ve bizim dışımızdakilerin tadına vara vara yaşadıkları hayatı, ışıklı bir hayal belleyerek dalgın dalgın seyrediyorum; o karanlık merdivenleri tırmanıyorum sonra, koridoru geçip koğuşa giriyorum, hem varlığımın gerçekliğine, hem hiçliğime inanıyorum, koca bir nehirde kaybolan ufacık bir su damlası gibiyim.

Saman yataklara boylu boyunca uzanıyoruz, İncecik battaniyeler üstümüzde; sivil elbiselerimi yastık yaptım başıma. Ancak ertesi sabah kendime geliyorum, upuzun bir rüyadan ancak o zaman uyanıyorum.

Yanımdaki bağdaş kurup yatağına oturmuş, saçları burnuna düşmüş, habire ayaklarını kaşıyor: ağzını o kadar kocaman açarak ve o kadar üstüste esniyor ki, gözlerinden yaşlar boşanıyor.

— Kendimi gördüm rüyamda, diyor bana.

Günler geçti. Kışlada hapis yaşıyor ve hiçbir şey bilmiyorduk. Sadece gazeteleri görebiliyorduk, savaş hakkında bütün bildiklerimizi gazetelerden öğreniyorduk. Savaş uzayıp gidiyordu; biz, o gürültü patırtı arasında, uyuşuk uyuşuk pinekliyor, paspas ve temizlikten başka iş görmüyorduk. Kışla dışına çıkmak gene yasaktı, ağır kokuların cehenneme çevirdiği koğuşlarda, loş merdivenlerde ve avluda, parmaklıkların arasında başıboş gezinerek, bazen de büyük binaların arkasındaki ve bütün gün yağ kokan mutfak kısmına kaçamak ziyaretlerle vakit öldürüyor, akşamı ediyorduk.

«Belki de savaşın sonuna kadar burada kalacağız» gibisine söylentiler dolaşıyordu. Canımız fena sıkılıyordu tabii. Gece yatağa uzanınca, bütün gün hareketsiz kalmışlığımızın yorgunluğu olanca ağırlığıyla üstümüze çöküyordu. Ve hepimiz, cephede olmayı çok istiyorduk.

Marcassin, istasyon şefliğine ait bir odada yatıp kalkıyordu. Bütün gün çevremizde dolanıyor ve sessizce bizi gözlüyordu. Bir gün lavaboların başında suçüstü yakaladı beni; o saatte suyu kullanmak: yasak olduğu halde bu emri dinlememiştim. Esas duruşta bekledim karşısında. Kaba bir tavırla, okuma yazma bilip bilmediğimi sordu bana, ceza vereceğini söyledi ve lafını şöyle bağladı: «Bir daha burada görmeyeyim seni!» Görünüşte belki haklıydı, ama fabrikanın bu eski yağcısı, kaba davranışıyla çok aşağıladı beni, gururumu yaraladı ve bu yüzden, akşama kadar suratım asık dolaştım. Zaten, buna benzer başka küçük olaylar da başıma gelince anladım ki, hergün kendimi kaybediyor, hergün biraz daha çileden çıkıyorum.

Bir gün, içtimadan sonra kalabalık dağılırken gruptaki Paris'lilerden biri Marcassin'e yanaştı:

– Buradan gidip gitmeyeceğimizi öğrenmek istiyoruz, efendim, dedi.

Marcassin hemen kötüye yordu ve fena öfkelendi.

— Öğreneceklermiş! Herşeyi bilmek istersiniz zaten! diye bağırdı. Fransız milletinin hastalığı bu: bilmek! Ama, burada bir şey bilmeniz gerekmiyor artık, kafalarınıza iyice yerleştirin bunu! Her şeyi biz biliyoruz şimdi, sizin yerinize biliyor ve düşünüyoruz! Laf ebeliğine paydos! Artık sesinizi kesecek ve disiplinli yaşayacaksınız!

İçimizde kıvır kıvır oynayan cepheye gitme arzusu günler ilerledikçe kaypaklaştı ve soğudu. Hele bir iki kişinin kaçması hevesimizi büsbütün kırdı, herkes birbirine aynı sözü tekrarlamaya başladı:

— Madem ki herkes voltasını alıyor, ben de giderim, tek enayi benmiyim!

Gene de, yılgınlık göstermeyenler çoğunluktaydı.

Derken günün birinde, cepheye gönderilecek «takviye birliklerinin» listesini astılar duvara; yaşlılar ve gençler gelişigüzel yazılmıştı ve bu listenin hazırlanmasında bilinen ölçülerin değil, türlü entrikaların ve torpilin rol oynadığı belliydi. İtirazlar yükseldi, büyüdü; fakat kabak gene listediklerin başına patladı.

Kışlada kırkbeş gün pinekledim. Eylül ortalarına doğru akşam yemeğinden sonra dışarıya çıkmamıza izin verdiler, Pazar günleri de izinli sayılıyorduk. Geceleri vilayetin önünde toplanıyor, yağmur damlaları gibi üstüste gelen ve hepsi de yavan bir dille yazılmış resmi tebliğleri, haberleri okuyorduk duvarlarda. Arkadaşımla birlikte kahveye çörekleniyorduk sonra, uygun adım yürürken kesik kesik konuşuyor, çoğu zaman da cümlelerimizi askıda bırakıyorduk. Bazen grup halinde dalıyorduk kahveye; burası da Fontan'ın yeri gibi kokuyordu, artık geride kalmış eski

bir rüyanın yeniden canlanmış haline benziyordu, üstüme sımsıkı yapışan bir elbiseden farksızdı ve ben, masanın ıslak mermerine gözlerimi dikerek uzaklara dalıyordum. Orada yazıyordum Marie'ye yolladığım mektupları, onun mektuplarını orada okuyordum. Her mektubunda «Sen gittin gideli, hiçbir şey değişmedi burada» diyordu Marie.

Bir Pazar günüydü; meydandaki bir sıraya oturmuş, yüzümü de gök boşluğuna çevirmiş, tembel tembel esniyordum; genç bir kadın geçti önümden Eskiden beni çok sevmiş bir kadına benzettim onu; hayatın anlamlı olduğu, o güzel kadın vücudunun beni büyük bir aşkla ısıttığı günler geldi aklıma; onu tekrar kollarıma almıştım sanki ve yüzü o kadar yakındı ki yüzüme, kadife yumuşaklığındaki sıcak nefesini göz kapaklarımda hissettim.

Yüzbaşımızı, ilk defa, bir geçit töreninde gördük. Sonra cepheye hareket edeceğimiz haberiyle çalkalandı ortalık, ama bunun basit bir söylenti olduğu çabuk anlaşıldı. Hepimiz, «Biz savaş yüzü görmeyeceğiz galiba» dedik o zaman ve rahatladık.

Duvarda asılı bir listede kendi adımı gördüm; cepheye gideceklerin listesiydi bu. Zaten içtimada tek tek okudular isimlerimizi. Yol hazırlığı için yeterli zaman bile bulamadım; hemen ertesi gece, kışlanın küçük kapısından çıkarak yola koyulduk.

DÜNYANIN ÖBÜR UCU

Sağa sola başvurup haber alanlar «Alsace horraine'e gidiyoruz» diyorlardı. Bazılarının dilinde de «Somme kesimine bu yolculuk» lafı dolanıyordu ve galiba onlarınki doğruydu.

Terli insan vücutlarının, silahların, kum torbalarının arasında sıkış tepiş oturarak, bir hayvan vagonunun içinde tam otuzaltı saat aralıksız yol aldık. Her durduğu yerde uzun süre bekliyordu katarımız. Öylesine ağır ilerliyordu ki, bugün bile hep yerimizde saymış ve hiç hareket etmemişiz duygusuna kapılıyorum.

Gökyüzünün karanlık bulutlarla yüklü olduğu bir öğleden sonraydı, damları balık iskeletini andıran ve bir süre önce top ateşleriyle dövüldüğü belli olan bir istasyona indik. Yarısı yıkılmış, harabe haline gelmiş bir kasabanın en uç noktasıydı bu istasyon ve harabe yığınları arasında, boşaltılmamış, sağlam kalmış tek tük evlerde yaşayan aileleri bir yana bırakırsak, çevrede hiçbir hayat belirtisi yoktu.

— Burası Aisne olsa gerek, dediler.

Yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyordu üstümüze. Eşya ve malzeme indirdik, sonra tayın dağıttılar hepimize, ağır ve ıslak ellerimizle avuçladık tayınları, soğuktan titreyerek, ayak üstü ve çabuk çabuk atıştırdık. Herkes kendinden başkasını düşünmü-

yordu artık, dostluğu çoktan unutmuştuk. Uçsuz bucaksız, sırılsıklam ve yeşil çamur haline gelmiş tarlalar uzanıyordu yolun iki yanında.

— Çantaları sırtlayın, ileri marş! diye bağırdı Marcassin.

Nereye gittiğimizi kimse bilmiyordu. Harabeler arasından yürüyerek kasabadan çıktık. Ağustos'ta, geriledikleri günlerde Almanlar işgal etmişlerdi burayı; yıkmış, harabe haline sokmuşlardı, ama bu yıkık haliyle bile yeniden canlanmış, yaşamaya başlamıştı kasaba; tazeliğini henüz kaybetmemiş yiyecek artıklarıyla, çöp yığınlarıyla doluydu yıkıntılar. Yağmur dinmişti. Tepemizde, gök boşluğunun uç noktalarında şarapnellerin şimşekli ışıltıları görülüyordu, salkım salkım yağıyorlardı uçakların üzerine ve uğultuları kulaklarımıza çok sonra geliyordu.

Yol balçık halindeki cıvık çamur tabakasıyla örtülmüştü, sık sık içini göremediğimiz Kızılhaç otomobilleri geçiyordu önümüzden, Yürümeye başlayınca, ilk anlarda büyük bir merakla bakınmıştık çevremize, tıpkı yabancılar gibi boyuna soruyor, öğrenmek istiyorduk. İyileştiği için hastahaneden birliğine gönderilen bir yaralı vardı aramızda, bütün sorularımıza o cevap veriyor ve her seferinde «Bu bir şey mi! Daha neler göreceksiniz ...» diyordu. Sonra yürüyüşün tekdüze ve yavan temposu hepimizin dilini bağladı, süt dökmüş kediler gibi sustuk.

Sırtımdaki çanta ve fişeklikler, ekmek torbası ve üzerimde ne varsa, hepsi ağzına kadar doluydu, bu yüzden her attığım adım dayanılmaz bir acı veriyordu bana. Vakit ilerledikçe büyüdü ve katlanamayacağım ölçüde çoğaldı bu acı. Kan ter içinde kalmıştım, havadaki yapış yapış rutubete rağmen bu elli dakikalık yürüyüşün sonunu getiremeyeceğimi sanıyordum. Ama gene de direndim, herhangi bir noktada «Artık yapamıyorum» diyerek dursam, elimde kendimi doğrulayabilecek bir gerekçe yoktu ve her şeye rağmen dayanınca bir adım, bir adım daha atabiliyor, yürüyordum. Fizik yapılarını çok aşan insanüstü çabayı ve direnmeyi, bütün askerler hep bu inatla, hep bu ruh hali içinde gösteriyorlardı ve ben sonradan anladım bu gerçeği.

Akşam serinliği zehir gibi işliyordu içimize, gittikçe koyu bir karanlığa gömülen düzlüklerin ortasında, ayaklarımızı sürüyerek yürüyorduk. Kışladayken, aramızda cepheye gitmek için can atan biri vardı; bir dinlenme anında kayalıkların dibinde gördüm onu; yorgunluktan bitkin düşmüş, adeta tanınmaz hale gelmişti ve şimdi savaştan çıktığını söylüyordu bana. Vivers'den tanıdığım Melusson adındaki çelimsiz delikanlı ise terden sapsarı kesilmiş yüzünü kaldırarak hüzünle bakıyordu gözlerime, gözkapaklarına sülük yapışmış gibi kıpkırmızıydı gözleri, sabah erkenden viziteye yazılacağını ve boyuna, hastahanede kalabilmek içine mümkünse yapacağını tekrarlıyordu.

Birbirlerinden, insana umutsuzluk verecek kadar uzak dört ayrı yerde konakladık; altımızdaki toprak renksiz, tepemizdeki gökyüzü ışıksızdı, benliğimizi kasıp kavuran iki uzun saat boyunca ve soğuktan tir tir titreyerek, uzaktaki köye açılan tepede konakladık. Ve hüzün, bir hastalık gibi gelip yapıştı yakalarımıza. Neden duruyorduk? Bunun nedenini kimse bilmiyordu.

Köye akşam vakti girdik. Fakat ilerlemedik, dış kesimdeki sokaklardan birinde bekledik. Gökyüzü iyice kapanmış, kapkara bulutlarla örtülmüştü. Köy evlerinin cephesinde yeşillerin en garibi yansıyordu şimdi. Biraz ilerdeki köy meydanı, biz baktıkça büyüyor ve genişliyordu karşımızda, hava karardıkça sırçası dökülmüş aynalar gibi boğuk ve yarım yamalak ışıltılarla dalgalanıyordu.

Gece vakti tekrar kaldırdılar bizi, «Yürüyün!» dediler. Bağıra çağıra daracık sokaklardan, havasız avlulardan geçirdiler. Hepimizi mangalara ayırdılar sonra. Onbirinci mangaya verildim; bir kısmı top ateşinden paramparça olmuş, ama isabet almamış tarafları gıcır gıcır yeni bir villaya yerleştik ve Marcassin vardı başımızda. Onun başımızda kalışına gizliden gizliye seviniyordum; doğrusu o şaşkınlık içinde, çevresinde tanıdık çehreler arıyordu insan ve tanıdık birini bulunca da bir köpek sadakatiyle bağlanıyordu ona.

Mangadaki öbür arkadaşlarla, bir kafesten farksız olan ahırda

yatıp kalkacaktık, cepheden uzakta, on kilometre ötede olduğumuzu anlattılar bana; dört gün geri hatlarda dinleniyor, dört gün de ileri hatlarda savaşa giriyorlardı, zaten en şiddetli savaşlar orada, cam fabrikası civarındaki siperlerde veriliyordu. Bu dört gün savaş, dört gün dinlenme durumunun savaşın bitimine kadar hep böyle sürüp gideceğine inanıyorlardı ve tabii, tasalandıkları filan da yoktu.

Henüz yeni gelen ve bitkinlikten oraya buraya, saman ve ot yığınlarının arasına serilenlerin yüreği biraz olsun rahatladı. Yorgunluklarını bile unuttular. Mektup yazmaya ya da kağıt oynamaya koyuldular. O gece, ben de Marie'ye cepheden yazdığım ilk mektubu hazırladım, alabildiğine gururluydum artık. Gurur denen şeyin, başkalarının zaten yaptığı şeyi yapabilmek ve «Ben de yaptım!» diyebilmek olduğunu orada anladım.

Üç gün aralıksız dinlendik. Canlı tuzaklarla, şimdiye kadar hiç karşılaşmadığım garipliklerle, angaryalarla dolu bu hayata yavaş yavaş alıştırıyordum kendimi ve yavaş yavaş eski yaşantımı unutuyordum.

Cuma günü saat üçte, tepeden tırnağa silahlanarak okulun avlusunda toplandık. Otlar bürümüştü avluyu ve duvarlardan kopan kocaman taşlar sağa sola yayılmış, bir mezara benzetmişlerdi orasını. Sert rüzgarın kamçısı altında, hepimizi tek tek kontrol etti yüzbaşı, fişekliklerimizi ve ekmek torbalarımızı dikkatle gözden geçirdi; cephanesini ve yedek kumanyasını kaybedenleri anlamak, sonra da cezalandırmak istiyordu. O akşam güle oynaya, zaman zaman şarkılar söyleyerek yola koyulduk. Gecenin geç bir vaktinde, yorgunluktan bitkin haldeydik gene, ağzımızı bıçak açmıyordu ve son bir gayretle, önümüzde bir hayalet misali yükselen tepeyi aşmak, kaygan toprağı yenmek için kendi kendimizle mücadele ediyorduk. Nereye baksam, kaygan ve vıcık vıcık çamurlu toprağa yenilerek gerisin geriye yuvarlanan gölge-

ler görüyordum. Yılgın ve öfkeli bir sesle bağırıyordu çoğu, bela üstüne bela okuyorlardı. Dört tarafımızdan bağrışmalar yükseliyordu: «Yürüyün! İleri! İleri!» diye çırpınan ve köpek havlamasından farksız, boğuk çığlıklardı bunlar. Bir ara Marcissin'in homurtusu çınladı kulaklarımda; «Ne yani, Fransa'nın kurtuluşu adına çekiyoruz bu eziyeti!» diyordu. Tepeyi tırmandık sonunda ve tekrar bayır aşağı inerek düze çıktık. Pipolarımızın ateşini söndürmemizi ve artık, olabildiği kadar sessiz yürümemizi emrettiler. Uzakta gürültülü bir dünya vardı ve gürültüsü belirsiz de olsa, bize ulaşıyordu artık.

Karanlığın ortasında, ansızın gizli bir kapı çıktı önümüze. Duvarlarında, yer yer fırın ağzı büyüklüğünde delikler bulunan ve çevresi çivili putrellerle, molozlarla dolu inşaatın içine dağıldık. Bazı köşelerde, top ateşinin tuzla buz ettiği taş ve çimento yığınları, zifiri karanlıkta bile kolaylıkla farkedilen beyaz lekeler halinde göz kırpıyordu bize.

— Burası cam fabrikası işte, dedi bir asker. Duvarları boydan boya camla kaplı bir koridorda durduk; hemen bütün camlar kırılmış ve yere dökülmüşlerdi, camlara basmadan yürümek ya da herhangi bir yere oturmak imkansızdı burada. Vıcık vıcık çamurlu yollarda yürüyerek çıktık cam yığınlarının arasından. Ve insana ürperti veren, çamurlu savanalar boyunca el yordamıyla ilerledik, yolun sonunda bembeyaz ve kocaman bir kraterin ağzına geldik. Bu uçurumun dibinde birikmiş durgun sularda, sonsuza kadar uzanan yansımalar halinde, dağlar, tepeler ve düzlükler dalgalanıyordu; ışıltılar geziniyordu suyun üstünde.

– Kireç ocakları, dediler;

Bizim için sonu olmayan yolculuk tekrar başladı. Tepelerden indik, sık sık boşluğa doğru kayarak yuvarlandık ve yavaş yavaş imdadına koştuğumuz alayın geri hatlarıyla, çeşitli askeri araçlarla karşılaşmaya başladık. Karanlıkta bir görünüp bir kaybolan barakalar çıktı karşımıza. Ateş sesleri iyice yakınımızdaydı artık ve gittikçe büyüyor, çoğalıyorlardı; top seslerinin uğultusu vın vın ötüyordu kulaklarımızda ve bastığımız toprak sarsılıyordu.

Sonra ansızın, toprağın altına uzanan daracık bir geçit belirdi önümde, askerler teker teker bu delikten içeriye dalıyor ve gözden kayboluveriyorlardı.

— Sipere giriyoruz, dedi arkamdaki adam. Burada başlıyor, ama nerede bittiği belli değil. Hadi, gir bakalım!

Tam üç saat siperin içinde yürüdük. Tam üç saat, yalnızlığın ve karanlığın içine gömüldük, sık sık duvarlara çarparak, beklenmedik dönemeçlerde tökezleyerek ilerledik. Sanki toprak, ısrarlı bir inatla bizi boğmak, kamçılamak, ezmek, paramparça etmek çabasındaydı. Gizlendiğimiz yerin üstünde silah sesleri yınlıyordu, mermiler uçuşuyordu havada. Ve bazen, top mermileri yeraltı geçidinin bağrını deşiyor, toprağı içeriye, bazen de üstümüze ya da yakınımıza çökertiyordu. Hele ağır topların ateşi başladığı zamanlar, adeta havalanıyordu toprak, kızıl alevlerle dön babam dönüyor ve sonra tekrar yerli yerine oturuyordu.

— Dikkat! Ateş hattının içinden geçeceğiz şimdi!

Ve, toprak birdenbire dik bir duvar oluyordu karşımızda. Yer altındaki geçidin sonuydu bu, gizlenerek yürümek imkansızdı artık. Bir süre ateş hattının ortasından ilerleyecek, sonra sipere ve yerin altına girecektik.

— Ama neden? diye sordum.

— İşte öyle, dediler.

Ve şunu eklediler:

— Yere yatıp sürüneceksin, kurbağa yürüyüşü. Duvara oyulmuş merdiven basamaklarını tırmanırken başlarını eğiyorlardı, ansızın yaylanıyor ve sadece karanlığın koruduğu boşluğa, ateş hattının ortasına teker teker dalıyorlardı sonra. Gökyüzünü şimşeklerle aydınlatan şarapnellerin uğultusu hepimizin nasıl da ölümlü ve kan dökmeye mahkum yaratıklar olduğumuzu hatırlatıyordu bana. Bütün vücudumu saran yorgunluğa rağmen, ben de ötekiler gibi yaptım, birdenbire yaylanarak ben de boşluğa savurdum kendimi ve soluk soluğa siperin tekrar başladığı noktaya ulaştım; bir ara çevreme bakındım koşarken ve mermi yağmurunun irili ufaklı şimşekler çakarak delik deşik

ettiği, haçlar, ölümlerine şaştığım insanlar ve silahlar gördüm, ufuk çizgisinde geceyle gündüzün amansız bir kavgaya tutuştuklarını gördüm.

— Cesetler görüyorum galiba, dedim önümdekine, soluk soluğa konuşuyordum.

Adam güldü:

— Amma köylüsün ha! dedi. Burada da ceset görmezsen, nerde göreceksin yani!

Tehlikeyi kazasız belasız, nalları dikmeden savuşturmanın sevinciyle ben de güldüm. Tekrar sipere girdik, ama bu sefer üstümüz açıktı, kırmızı alevler parıldıyordu tepemizde ve mermi alevleri, tıpkı ışıldaklar gibi bir yanıp bir sönüyordu gökyüzünde, boyuna ilerliyorduk. Kavşaklarda kah sağa kah sola dönüyor, bağlı olduğumuz alayı gittikçe inanıyor, gittikçe onun bir parçası olarak görüyorduk kendimizi.

Geceyi saran karanlığın koynunda son bir defa daha durup soluk aldık. Öylesine bitkindim ki, dayanamayıp toprağa diz çöktüm ve dakikalarca, öyle aptal aptal çevreme bakınarak bekledim.

Birliğe varır varmaz nöbete diktiler beni. Teğmen ilerdeki bir mazgalın önüne oturttu, yüzümü mazgal deliğine yapıştırarak karşımızdaki ağaçlıklarla örtülü yamacı işaret etti; iki üçyüz metre ötemizdeydi ağaçlık ve düşman bu ağaçlığın gerisinde üslenmişti, biraz uzakta. Chauny yoluna açılıyordu bu bölge: «Düşman orada» dedi. Ağaçların başladığı dar geçidi kollamak, düşmanın oraya sızmasını önlemek için vaktinde davranmak, uyanık olmak gerekiyordu. Alarm vermek gerektiği zaman ne yapacağımı anlattı ve beni orada tek başıma bırakarak gitti.

Yalnız kalınca ürperdim. Yorgunluktan beynimin içi boşalmıştı, yüreğimde garip bir ağırlık hissediyordum. Mazgala gözümü dayadım ve artık düşman bellediğim karanlığa meydan okuyarak dikkat kesildim.

Önümdeki boşlukta kol gezen bulanık gölgeler arasında, insan gölgelerinin de dolaştığını sanarak ürperdim! Dehşete kapılmaya

hazırdım, olağanüstü sorumluluk taşıdığımı düşünerek boğuk ve ancak kendimin duyduğu bir çığlık koyverdim. Ama hayır! İnsan gölgeleri birdenbire çekildi önümden; her şey, gene eski hareketsizliğine ve kıpırtısızlığına büründü.

Sırt torbamı yolda düşürmüş olmalıyım ki, çok aradığım halde bulamadım; battaniyeme sımsıkı sarındım. Sakin bir bekleyiş içindeydim, hayatımın artık makinelerin savaşıyla sınırlandığını, mermi uğultularını bilinmeyen bir tarihe kadar dinlemek zorunda olduğumu gayet iyi hissediyor, artık kendime ait hiçbir şey hatırlamıyor, görmüyor bilmiyordum.

İki saat sonra, nöbet değiştirmeye gelen askerin derbeder ayak sesleriyle toparlandım ve kendime geldim. Nöbet yerinden ayrıldım, toprağın altına koğuş niyetine kullanılan mağaraya indim.

Mağara çok genişti, ama o kadar alçak ve basık tavanlıydı ki, içine girebilmek için dirseklerimizin üzerinde sürünmek zorunda kalıyorduk. Üstelik, insan nefesleriyle kavrulmuş yoğun bir rutubet tabakasıyla kaplanmıştı.

Samanların üzerine uzandım, başımı da bir torbaya yaslayıp rahatça gözlerimi yumdum. Uyandığımda, daire halinde karavana başına toplanmış askerler gördüm, hepsi de aynı karavanaya kaşık sallıyorlardı. Öne doğru uzatılmış ayakları hareketsiz ve simsiyah birer leke gibi duruyordu. Kaşık bile yoktu ellerinde, parmaklarını daldırıyorlardı karavanaya.

Yatak komşusu olduğum asker, nöbet sırası geldiği için teçhizat kuşanıyordu. Hiç acelesi yokmuş gibi davranıyor, ağırdan alıyordu. Piposunu doldurdu, iyice eşeledi ve bana döndü:

— Sabahın altısında nöbete gireceksin bir daha. Doğrusu, mutlu saymalısın kendini!

İnleyerek, horul horul uyuyanların vücutlarından yayılan insan nefeslerine karışıyordu piposunun dumanları, eşyalarını düzeltmek için yanıma eğildi ve bu yakınlığı fırsat bilip, giderayak kısa bir öğüt verdi bana:

— Boş ver, aldırma. Burada bela gelmez insanın başına. Asıl bela nöbet dönüşüdür. Asıl o zaman acı çekersin, hele uyku bas-

tırırsa (üstelik yağmur da yağıyorsa), her seferinde katlanırsın bu yorgunluğa, ama ertesi gün hiçbir şey hatırlamazsın. Bir de şu ateş hattının ortasından geçmek var ya, insanı asıl o bitiriyor işte. Fakat ne tuhaf, benim bildiğim, şimdiye kadar kimse nalları dikmedi orada. Hep başka yerlerde öldü arkadaşlarımız. İki aydır, bu hep böyle sürüp gidiyor dostum, ve galiba savaşın bitiminde, «acı filan çekmedik» diyeceğiz.

Şafakla beraber mazgal başında nöbete girdim.

Çok yakınımda, koruluğun ağzındaki bütün çalılıklarda ve ağaç dallarında birikmiş su damlacıkları görüyorum. Ve artık mermi alevlerinin bile sönükleştiği bu şafak vaktinde, tarlalar gerçek bir tarla görünüşü alıyor ve yol iyice belirleniyor. Sağda solda kıpırtısız üç beş ceset var; uçsuz bucaksız bir tarlada ufacık bir ceset öyle tuhaf ve öyle anlamsız ki; renksiz bir çiçek demeti, ya da şekilsiz ve bodur ot yığınları bile gözden saklayabiliyor, hiçleştiriyor onları! Ve birdenbire, güneşin huzmeleri geçmiş günlerimize benzetiveriyor bu yeni günü.

İşte günler, haftalar ve aylar böyle akıp geçti; dört gün ileri hatlarda kalıyor, bıktırıcı git-gellerle ömür tüketiyor ve yavan nöbetlerde tükeniyor, uçsuz bucaksız ovaya bakarak iki saat boyunca hareketsiz kalıyor, bekleyişin sıkıntılı gerginliğine katlanıyorduk; sonra tam dört gün dinleniyorduk; yürüyüşlerle, oranın buranın temizliği ve çeşitli ceza tedbirleriyle sınırlanan; aşırı ölçüde iyimser, soyut ve gerçekten uzak resmi tebliğleri dinliyor ve sadece yedek kumanya meselesini, bir de her askerinin iki yüz mermi ile savaşa hazır olmasını dert edinen yüzbaşımızla uğraşıyorduk. Alayımızın insan kaybı hiç denecek kadar azdı; ufacık ve önemsiz yaralarla ya da kırk yılın başında bir, kaza eseri rastlanan ölümlerle kapatıyorduk çarpışmaları. Gerçekte, sadece ve sadece yorgunluklarla, kocaman yorgunluklarla boğuşuyorduk, yorgunluk dediğimiz şey de yerleşip kalmaz insanın içine, geldiği gibi gider namussuz. Bütün askerler, her şeye rağmen sakin ve gürültüsüz yaşadığımızı söylüyorlardı.

Marie boyuna mektup gönderiyordu bana; «Piot'lar çok övdü-

ler seni»; ya da «Trompson'ların oğlu asteğmen oldu», «Altır fiyatları yükseliyor ya, bilemezsin, ellerindeki altını saklamak için ne dolaplar döndürüyorlar burada! Ne tiksindirici işler bunlar!», «Her şey eskisinden farksız» gibisine şeyler yazıyordu.

Bir keresinde, gene ileri hatlardan geri çekiliyor ve dinlenmeye gidiyorduk, ama her zaman konakladığımız köyde durmadık; sırt torbalarının ağırlığı yüzünden bitkin hale düşmüş askerlerin öfkesine rağmen yola devam edildi, akşam karanlığı basıncaya kadar yürüdük ve bir saat kadar sonra, hiç bilmediğimiz bir yere girdik; karanlık görünüşlü binaların önünde toplandık ve sonra hiç alışmadığımız biçimler taşıyan yerlere kümelendik. O günden sonra, her savaş dönüşü köy değiştirmeye başladık, yeni bir köye geldiğimizi ancak vardıktan sonra fark edebiliyorduk. Merdivenlerle tırmanılan samanlıklarda, buğday ambarlarında, boğucu kokularla dolu ahırlarda, küf kokan ve her tarafından hava alan mahzenlerde, köylerin yıkık ve perişan barakalarında yatıp kalktım, tersine dönen bir dünyanın içinde yaşadım. Rüzgar ve yağmur uykularımıza giriyordu; bazen soğuktan çok yıldığımızda dayanamıyor, başımıza ağrılar üşüştüğü halde aldırmıyor ve manga ateşiyle ısınmaya çalışıyorduk. Ve her yeni dekorda bütün bunları unutuveriyorduk. Geçtiğimiz yerlerin isimlerini tek tek yazıyordum başlangıçta, ama yazdıklarımı okurken bu kelime kalabalığı arasında işin içinden çıkamıyordum bir türlü, her şeyi birbirine karıştırıyordum. Hele çevremdeki insan çehreleri öyle inanılmaz bir hızla değişiyordu ki, bir ikisi hariç, kimsenin ismini aklımda tutamıyor, hep unutuyordum.

Asker arkadaşlarımın hiçbiri bana karşı kötü davranmıyordu, ama onların gözünde başkalarından farklı da değildim. Geri hatlarda, basit er elbisesinin içinde ezilerek, kadınların bakışlarıyla horlanarak ve önüme çıkan rütbelilerden bir çeşit «şamar oğlanı»

muamelesi görerek dolaşıyor, boş vakitlerimde başıboş gezinip duruyordum.

Trompson'ların oğlu gibi subay olamazdım. Benim bulunduğum bölgede pek kolay değildi bu. Subay çıkabilmek için, olması imkansız şeylerin gerçekleşmesi gerekiyordu. Ben, yazıhane işinde çalışmak istiyordum sadece. Benim yanımda lafı bile edilmeyecek kimseler çalışıyordu yazıhane işinde, bunu görüyor ve kendimi büyük bir haksızlığın kurbanı sayıyordum.

Günün birinde, Brisbille'in yaşlı meslekdaşı ve ünlü yoldaşı Termite'le burun buruna geldim – gönüllü olarak yazılmıştı askere, yaşlılığına aldırmayıp yollara düşmüştü!

Üniformasına rağmen, gene eskisi gibi sıska görünüşlü ve vücudu eğri büğrü bir adamdı. Sırtındaki yeni kaput bile yıpranmış gibi duruyordu, postallarını da ters giymişti adeta; gene kapkara bir kıl ormanıyla örtülüydü yanakları, sesi gene boğuk ve çatlak, yüzünün ifadesi gene iç açıcı olmaktan uzaktı. Gönüllü yazıldığı için eskiden yaptığı kepazeliklere pişmanlık duyduğunu sanarak güleryüzle karşıladım onu, gayet iyi davrandım. Bunu fırsat bilip hemen senli benli oldu. Viviers'den söz açtım ona, hatta Marie'nin son mektubunda yazdığı önemli haberi bile çekinmeden söyledim: Jandarma subayı çıkabilmek için imtihana girmişti Joséph Bonéas.

İhtiyar yan yan baktı bana ve bileğindeki kocaman bakır bilekliğin şangırtısına aldırmadan havaya savurdu kolunu. Kıllı suratında rütbelilere ve zenginlere duyduğu düşmanlık beliriverdi gene:

— Şu belanın belası milliyetçiler böyledir zaten, diye homurdandı. Hepimizin kafasına intikam fikrini aşılamak için bangır bangır bağırdı herifler; Milliyetçi Dernekleri, savaş malullerini, gazeteleri ayaklandırdılar; o çok istedikleri savaş kapımıza dayanınca da bize dönüp «Döğüşün bakalım, bu sizin savaşınız» dediler.

— Ön saflarda gık demeden ölenler de var aralarında. Paylarına düşenden fazlasını yaptılar onlar.

O kendine özgü, ihtilalci içgüdüsüyle itirazı bastı ihtiyar:

— Hayır. Hiçbiri görevlerine düşenden fazlasını yapmadı.

Bay Boneas'ın çelimsiz, hastalıklı bir insan olduğunu hatırlatacaktım ona, fakat baktım ki bu kıllı suratlı soytarının karşısında elim kolum bağlanıyor, sustum. Onun yanında bir daha bu konulan açmamaya, ısırmaya hazır beklediği meselelerde ona fırsat bırakmamaya karar verdim.

Marcassin, uzaktan uzağa, ama sürekli olarak gözlüyordu bizi. üniformalı yeni kişiliği, eski görünüşünü, fabrikadaki yağcı ustasının kimliğini çoktan unutturmuştu ona. Hatta değişmiş, şimdi daha kültürlü, daha derli toplu bir adam olmuştu ve artık hata yapmadan konuşuyordu.

Sürekli olarak kendini göstermek çabasındaydı; hele, gece devriyelerinde mutlaka ortaya çıkıyor, ne yapıp yapıp ön saflara geçiyordu.

Fakat sık sık öfkeleniyor, suratını asıyordu; ona göre, insanların içinde artık tutku, canlılık adına bir şey kalmamıştı ve bu durum umutsuzluğa düşürüyordu onu. Angarya işlerde, insanı yıpratan uzun bekleyişlerde, hayal kırıklıklarında, yağmurun kol gezdiği büyük soğuklarda kafası bozulanlara hep şu cevabı veriyordu:

— Yahu farkında değil misiniz, Fransa için katlanıyoruz bunlara! Şeytan götürsün hepinizi! Madem ki Fransa için katlanıyoruz!

Bir sabah ateş hattından dönüyorduk, bitkindik hepimiz; içimizden biri, basit bir asker, dayanamadı sonunda ve soluk soluğa «Bıktım artık yahu!» diye homurdandı.

Ansızın ona döndü Marcassin ve hışımla cevap verdi:

— Domuz, utanmıyor musun? Fransa, senden ve hepimizden daha mı değersiz?

Asker, öfkesine hakim olmaya çalışarak tekrar homurdandı:

— Fransa nedir işin ucunda, biz değil miyiz, yani Fransızlar?

Yanındaki de, yorgunluktan bitkin haline aldırmadan Marcassin'e dikildi ve sesini yükseltti:

— Elbette, insanlar önemlidir zaten, vatanı da insanlar yaşatır.

— Şeytan götürsün sizi! diye suratlarına haykırdı Marcassin, Fransa Fransa'dır, ne fazla ne eksik, Fransa'nın yanında senin ne değerin var!

Fakat asker, sırt torbasını düzeltmeye çalışarak dikildi. Onun sert çıkışı karşısında ses tonunu alçaltarak, ama düşüncesinde ısrarlı bir inatla tekrar cevap verdi:

— Ne yani, insanlık değil miyiz biz, yani insanlar. Yalan mı söylüyorum ?

Marcassin, kol halinde yürüyen birliğin bir başından öbürüne, heyecan dolu ve ürpertili sesiyle bağırarak koşturdu:

— İnsanlık, benim umurumda filan değil; gerçek de vız gelir bana. Senin kafandan geçenleri çok dinledik biz; 1789'dan kalma müzelik bir adalet anlayışıdır seninki; o da vız gelir. Benim için önemli olan tek şey Fransa'nın zaferidir. Almanların kıçına vuracaksın tekmeyi ve Alsace-Lorraine'i ve bütün zenginlikleri geri alacaksın, işte bu görev veiildi sana. Bu iş bitince, her şey halledilmiş olacak. Mesele gayet basit, senin gibi bir budala için bile basit. Anlamıyorsan, akılsız kafanı kaldırıp büyük idealimizi görmek istemiyorsun, dedi. Ya da sosyalistin, hain ve satılmışın tekisin!

Sessiz sıralar halinde yürüyen askerlerden uzaklaştı, sürekli şekilde homurdanıyor, kötü kötü bakıyordu hepimize. Yanımdan geçerken ellerinin titrediğini farkettim ve gözlerinde birikmiş yaşlar gördüm ve bu bayağı dokundu bana!

Hepimizi tek tek ve sürekli bir hınçla göz hapsinde tutarak oradan oraya koşturuyor, öfkesini güçlükle zaptediyor ve yüzünün kırış kırış olan hatlarında gizliyor. Her seferinde Deroulede'in sözünü ediyor yanımızda, kimse kendisi gibi düşünmediği için sürekli bir şaşkınlık ve üzüntü çekiyor. Fakat gerçekten etkiliyor çoğumuzu, çünkü birlikteki askerlerin

çoğunda, belki küllenmiş, ama alevlenmeye, patlamaya hazır aşırı duygular yaşıyor.

Yüzbaşı sert yaradılışlı ve en ufak bir hatayı bile derhal cezalandırmak taraflısı bir adam olduğu halde, Marcassin'e kıyasla daha aklı başında, daha sakin. Aslında o da beğeniyor Marcassin'i, onun dürüst fikirli bir insan olduğuna inanıyor, ama kendisi hiçbir zaman onun davrandığı gibi aşırı davranmıyor bize karşı. Beni hayli seviyor yüzbaşı. Görevine düşkün bir asker olduğumu ve benim gibilere çok ihtiyaç bulunduğunu söyledi geçenlerde. Zaten insanları değerlendirmesini, tartıya vurmasını bilen bir adam.

Teğmenimiz çok genç, kibar ve sevimli, üstelik iyi bir adam.

— Efendi çocuk, diyor herkes. Bazıları vardır, karşılarına alıp poz atar ve korkutmaya çalışırlar seni. Oysa bu, en mankafa askerle bile rahat rahat konuşuyor. Aileni, kendini rahatlıkla anlatabiliyorsun, ilgi çekici olmasa bile dinliyor adam, lafımıza kulak veriyor.

Yaz sıcağı, yeni bir köye girdiğimiz gün, habersiz ve kıskıvrak yakaladı bizi. İşte o köyde geçirdiğimiz günlerden birinde, Margat'yı (Köyün tek bakkalına ateş püskürüyordu o sıralar, bakkal da soyguncunun tekiydi doğrusu) kolundan çekip sürükledim, bombardımanların yarı yarıya yıktığı bir eve daldık onunla. Evin iskeleti çıkmıştı ortaya, sıvaları dökülmüş, tavanı kocaman deliklerle güneşe açılmıştı ve dalgalarla boğuşan bir gemi gibi sallanıyordu. Bu, artık bütün tılsımı ve büyüsü kaybolmuş evin merdivenlerini tırmandık ve salona çıktık, görünüşüyle boşluk duygusundan da öteye bir his uyandırdı içimizde. Lüks ve rahat bir hayatın son kalıntıları duruyordu önümüzde; kırık dökük ve telleri dışarı fırlamış bir piyano, kapaklan kırılmış bir gardrop; kitap leşleriyle, yaldızlarla ve alçı kırıntılarıyla dolu ve her adımda gıcırdayan bir döşeme. Camları paramparça olmuş pen-

cerenin bir kenarından sarkan ve bir baykuşu andıran perdeler. Ortasından ikiye ayrılmış şömine ve el değmemiş gibi tertemiz duran upuzun ayna.

İşte o anda, ansızın birbirimize baktık ve ikimiz de bu aynanın el değmemişliği karşısında inanılmaz bir şaşkınlığa düştük. Bu görünüşüyle upuzun bir insan gövdesini andırıyordu. İkimiz de aynı anda birer tuğla aldık, nedenini bilmeden ve bütün gücümüzle aynaya savurduk tuğlaları, aynayı tuzla buz ettik. Sonra sanki sözleşmişiz gibi, aynı anda merdivenlere koştuk. Aşağıda, tekrar birbirimize baktık ve yaptığımız barbarlığın aşırılığı karşısında garip bir utanç duygusuna kapılarak sustuk.

— Ne yapalım yani! Görüyorsun, insanlaşıyoruz gene, insanca bir şey bu, dedi Margat.

Yapacak işimiz yoktu, onunla yan yana oturduk. Bütün vadi ayaklarımızın altındaydı. Üstelik hava gayet güzel, ortalık günlük güneşlikti.

Margat oradan oraya dolaştırdı bakışlarını; alnı kırış kırış oldu ve kendi köyüne benzemediği için bu köyü hiç sevmedi. Köyü böyle kurmak ne saçmalık! Kiliseyi, kilisenin alışılmadık gariplikteki yapısını, çan kulesinin olması gereken yerde değil de, başka tarafta kurulmuş olması hiç hoşuna gitmemişti.

Güneş gitgide soluklaşan ışıltılarla akşamın yaklaştığını haber verirken Remus ve Orango gelip oturdular yanımıza.

Çok uzakta bir top mermisinin patlayışına, gök boşluğunda dağılışına tanık olduk. Bu, bize çok uzak ve zararsız patlayışa kahkahalarla güldük. Remus, gerçekten doğru bir şey söyledi:

— Buraya düşmedi, üstümüzde patlamadı ya, umurumuzda değil. Sanki hiçbir yere düşmedi bu meret, yalan mı?

Tam o sırada, aşağıda ve köyün tam üstünde kocaman bir toz bulutu peydahlandı, bize aşağı yukarı beşyüz metre uzaklıkta koptu gümbürtü ve gittikçe büyüyerek kulaklarımda yankılandı.

— Köyü ateş altında tutuyorlar, dedi Orango. Margat, demin aklına takılan şeyden hala kurtaramamıştı kendini:

— Bakkal dükkanına düşmedi meret, bakkal köyün öbür

başında çünkü. Her şeyi istediği fiyata satıyor herifçioğlu, «Beğenmiyorsan, git başka yerden al» demesi yok mu, o da cabası. Allah kahretsin!

İçini çekerek ekledi:

— Vallaha, şu bakkal milletini anlayamadım gitti. «Geberin, sürünün, bana vız gelir, yeter ki ben kâr edeyim!» diyor hepsi.

— Neden bu kadar uğraşıyorsun bakkallarla, ikide birde çamur atıyorsun adamlara, diye sordu Orango. Dünya kurulalı beri öyledir onlar, yalan mı ? Hırsız çetesinden ne farkları var!

Bir sessizlik oldu, Remus öksürdü ve usulca şunu söyledi:

– Ben de bakkallık yapıyorum sivilde. Margat hemen cevap verdi ona, basit bir gerçeği hatırlatıyordu:

– Ne yapalım dostum. Biliyorum ben, çıkarı söz konusu olunca insan her şeye boşverir.

– Elbette, doğru söze can kurban, dedi Remus.

Bir gün, ordugah yerine saman taşıyorduk; kendi halinde ve sessiz arkadaşlardan biri geldi yanıma, şunu söyledi:

— Anlatır mısın bana, neden adaletin esamisi okunmuyor bu ülkede; geçen gün yüzbaşının yanına çıktım, teyzemin öldüğünü ispatlayan mektubu gösterdim kendisine ve hakkım olan birkaç günlük izin istedim. «Masal okuma bana» dedi. Şimdi söyle bana; savaşla birlikte neden herkes için eşitlik ve adalet yaratılmadı bu ülkede, öyle ya, kimse «Hayır, istemem!» diyemezdi o zaman? Neden tersi oldu? Dahası var, benim uğradığım haksızlıkla bitmiyor bu iş, savaş sayesinde her zamankinden kat be kat fazla kazanan iş adamları varmış şimdi; ya o hepimizden daha semiz, daha besili olan, ama yüksek tabakaya mensup oldukları için geri hatlarda tutulanları, Jusserand'ın anlattığı beyleri, o şehirlerde karılarla keyif çatan, şampanya zıkkımlananları ne yapmalı?

Gerçek ve eksiksiz bir adaletin imkansızlığını, meseleyi bir

bütün olarak düşünmemiz gerektiğini söyledim ona. Sonra arkadaşımın ısrarlı, beceriksiz, ama kararlı tavrı karşısında acze düştüm, tek başına bir ışık, bir kurtuluş yolu arayışındaki içtenliğe hayran kaldım!

Bu olaydan sonra, uzun ve sıkıcı günler boyunca hep savaşı düşündüm ve savaş hakkında bütün bildiklerimi toparlamaya çabaladım, bir yargıya varmak için kafamı kurcaladım. Yapamadım. Bazı konularda kesinlik ve açıklık var kafamın içinde, ama bu öteden beri olan, doğrulanan bir şey. Fakat ötesini bir türlü çıkaramıyor, aydınlığa kavuşturamıyorum. Bize kılavuzluk eden ve devleti yönetenlere bırakıyorum bunu. Bazen, Joséph Bonéas gibi bir akıl hocasından yoksun kaldığım için gerçekten hayıflanıyorum.

Aslında, çevremdeki bütün insanlar gazetelerde okuduklarını papağan gibi tekrarlayan gevezeler ve çıkarcı oldukları İçin hesaplı bir kurnazlık güdenler hariç, kendilerine uzak her meseleye, derin düşünmeyi gerektiren her konuya sırt çeviriyorlar. Anlık meselelerin, doğrudan doğruya kendileriyle ilgili konuların dışında, cahil ve güçsüz kalacaklarını sanki önceden kestiriyor ve susuyorlar.

Bir gece, konakladığımız ahıra girdiğimde herkesi bir noktada birleşmiş buldum; ben gelmeden önce, boylu boyunca uzandıkları saman yığınlarının arasında uzun uzadıya konuşmuş ve sonunda söz birliği etmişlerdi. Aralarından biri meseleyi şöyle bağlamıştı ben girdiğimde:

– Yaşıyoruz ya, bu bize yeter.

Fakat Termite, saman yığınlarının üstünde kıvrıldığı yerde uyumuyor, onları can kulağıyla dinliyordu. Kıllı suratını dikleştirerek doğruldu sonra, şöyle bir silkelendi ve bilekliğini bir çıngırak misali kolunda sallayarak söze karıştı:

– Hayır, yetmez bu. Düşünmek gerek, ama başkalarının aklıyla değil, kendi aklınla düşüneceksin.

Dalga geçmeye hazır insan çehreleri gördüm karşımda, sürüp gideceğini düşündükleri bir konuda verip veriştiriyordu hepsine

– Dikkat beyler, birazdan «militarizm» lafıyla boğacak hepinizi, dedi Pinson; uyanık, zeka dolu ve alaycı bir adamdı.

– Elbette, «militarizm» diye bir mesele var tabii, dedi Termite.

Ağzı açıkhava toplantılarına özgü, kocaman kocaman laflarla kalabalıklaşan, köpüren bu şekilsiz adamın haline güldüler kahkahayla.

Almanlar «militarist» değil mi yani! Bunu mu söylemek istiyorsun? dedi bir tanesi.

– Onlar «militaristin dik alası» tabii, diye cevap verdi Termite.

– Yarım ağızla söylüyorsun galiba, diye onu alaya aldı Pinson.

— Ben bu işin derininde filan değilim dostum, dedi bir başkası, üstelik senin kurnazlığın bende yok. Fakat önce herifler saldırdı bize ve biz sakin sakin köşemizde oturmak ve herkesle iyi geçinmek 'istiyoruz. Bak, mesela bizim orda, Creuse tarafında...

— Bir bok bildiğin yok senin! diye hırsla bağırdı Termite. Basit, uysal ve evcil bir hayvansın sen, böyle senin gibi milyonlarca zavallı var bu ülkede. Oysa, yukardakiler istedikleri zaman topluyor, istedikleri zaman da ayırıyorlar bizi. İstediklerini söylüyor, canları istemezse söylemiyorlar. «Yüreğinde şu ... şu ... olacak» cinsinden emir

Eskiden, yoldaşı Brisbille'e nasıl dikildiysem, şimdi de aynı öfkeyle dikildim Termite'in karşısına, sert bir tavırla sözünü kestim:

— Kimmiş onlar, o yukardakiler?

— Krallar, dedi Termite.

Kaldığımız ahıra açılan yolun başında Marcassin belirdi o sırada.

— Beyler dikkat, bizim yapışkan geliyor, dediler.

— Düşündüğümü söylemekten çekinmem ben; diyerek sindi Termite. Sesinin tonunu ustalıkla düşürmüştü bunu söylerken

ve yan bölmeyi kapatan saman yığınlarının arasına usulca gizlemişti kendini.

Kahkahalar devam etti. Sadece Margat ciddi davranıyordu:

— İki çeşit insan var yeryüzünde, dedi. Dalgacılar ve «evet, efendimciler».

— Bu moruk neden gönüllü yazıldı sanki!

— Evinde yiyecek ekmeği yoktu da ondan!

Sonra gürültüyle esnedi bunu söyleyen, dört ayağı üstünde emekleyerek yatağının samanlarını düzledi ve devam etti:

— Boş vermektir en iyisi. Elimizden başka şey gelmiyor zaten.

Uyku saatiydi. Ahırın iki tarafı da boşluğa açılıyordu. Fakat hava soğuk değildi.

— Kötü günler bitti artık, hepsi geride kaldı, dedi Remus. Bundan sonra kötü gün görmeyeceğiz.

— Şükürler olsun! dedi Margat.

Yan yana ve boylu boyunca uzandık samanların üzerine. Köşedeki, yatmadan önce mumunu söndürdü.

— Savaşın sonunu kutlamalı öyleyse! dedi Orango.

— Bisikletçi ehliyeti alabilsem, bana yeter, diye mırıldandı Margat.

Sustuk, belirsiz ve mırıltılı dualara kaptırdık kendimizi, kimimiz de Margat'nın yaptığı gibi, gelecekle ilgili hayallerimizin gerçekleşmesi için dua ettik. Samanların üzerinde, gecenin karanlığına sarınıp gözlerimizi yumduk.

Köyün aşağı kesiminde, uzun pembe evde sevimli bir kadın vardı, gelip geçerken göz kırpıştırarak gülümsüyordu bana. Yağmur ve sis yüklü kocaman bir kış sonrasında, baharın gençliği ve diriliği başıma vurmuştu, bu yüzden yiyecekmiş gibi bakıyordum kadına. Küçücük bir burun, iri gözleri, boynunda ve dudaklarında incecik ve yaldızlı sarı tüyler vardı. Kocası cephedeydi. Önüne gelen kur yapıyor ve asılıyordu ona. Evin önünden geçen askerlere gülümsüyor, yardımcı subaylarla rahat rahat konuşuyor ve ne zaman bir subay görse saygılı bir tavırla hareketsiz kalıyor

du. Ve bir türlü aklımdan çıkmıyordu bu kadın, öyle ki Marie'ye mektup yazmayı bile unutmuştum onun yüzünden.

Kadın hakkında konuşurken «Uğraşmaya değer mi, iş çıkar mı acaba?» diye birbirlerine soruyor ve genellikle «İş çıkmaz» cevabını veriyorlardı.

Günlük güneşlik bir sabah vakti, ahırda zıkkımlandığımız sabah çorbasından sonra, dut gibi sarhoş bir askerin çevresine toplandı arkadaşlarım, zaman zaman şarap veriyorlardı ona ve sarhoşluğun keyfini çıkarmak amacıyla olmadık kurnazlıklar düşünüyor, boyuna azdırıyorlardı zavallıyı. Termite'in siyasi nutukları cinsinden bir eğlenceydi bu, sabah sabah açmadı beni, usulca dışarıya çıktım.

Kaldırım taşlarıyla döşeli yoldan aşağıya indim.

Bahçelerde henüz açmamış yemyeşil tomurcuklar vardı ve elma ağaçlarında bembeyaz çiçekler yeşermişti. Nereye bakılsa, aceleci bir ilkbahar kendini müjdeliyordu. Pembe eve yaklaştım. Yolun üstündeki kadın, güneşleniyordu. Bir süre kararsız kaldım. Yürüyüp geçtim önünden. Sonra yavaş yavaş adımlarım ağırlaştı, durdum, gerisin geriye döndüm. Evin kapısına yaklaştım. Kendime rağmen içeriye daldım.

Önce garip bir aydınlık aldı gözümü! Mutfaktaki kıpkırmızı tuğlaların üzerinde ışıl ışıldı güneş. Tencereler ve leğenler renkli yansımalarla gözlerimi kamaştırıyordu.

Oradaydı kadın! Yalağın başındaydı, boynunun ve kollarının olanca çıplaklığı ile duruyordu karşımda, önündeki kovaya akan gümüş parıltılarla suyu seyrediyordu. Camlardaki yeşillik tenine yansıyor, yeşillerle süslüyordu onu. Beni görünce gülümsedi.

Biliyordum, herkese böyle gülümsüyordu. Ama şimdi yalnızdık, baş başaydık onunla! İçimde uyanan ve gitgide büyüyen, coşan bir arzu vardı. Beni aşan bir şey vardı içimde ve bu onun hayalini inatla kirletiyordu. Saniyeler ilerledikçe güzelleşiyor, gittikçe daha güzel görünüyordu bana. Şişkin entarisi içinde vücudunun bütün kıvrımları şekilleniyor ve boyalı takunyalarıyla, entarisinin uçuşan etekleriyle dayanılmaz bir kadın oluyordu.

Boynuna, boğazının yuvarlak hatlarına arzulu gözlerle bakıyordum. Omuzlarından coşturucu, bayıltıcı bir koku yayılıyordu ortalığa ve bu, onun vücudundaki tek büyük gerçek oluyordu benim gözümde. Dayanamadım, ne konuşacağını bile bilmeden yaklaştım.

Hafifçe öne eğmişti başını; saçlarının sık örtüsü altında, burnunun tam üstünde ye adeta tek çizgide birleştirmişti kaşlarını; gözlerinde tedirginlik ve korku okunuyordu. Şehvetin şaşkına çevirdiği erkek çehrelerine alışmış olmalıydı. Fakat bana göre bir kadın değildi! Dudaklarının arasından dökülen kahkahayı sert bir şamar gibi indirdi suratıma ve ansızın içeriye kaçarak kapıyı yüzüme kapadı.

Kapıyı açtım; hangarın içinde onun peşi sıra koştum. Anlaşılmaz sözler mırıldandım, sonra elimi uzattım ona. Tekrar kaçtı; tekrar bulunması imkansız bir fırsatın kaçışına benziyordu bu haliyle... Ama ansızın, dehşetle irkildi ve olduğu yerde çakılıp kaldı!

Gök gürültüsünü andıran ıslıklı bir çatırtıyla indi tavan ve duvarlar birbirine yapıştı, akıl almaz büyüklükte bir delik belirdi tavanda, her şey simsiyah bir duman tabakasıyla örtüldü. Gözlerim, kulaklarım cayır cayır yanıyordu, alabildiğine sıcak bir rüzgar duvara doğru savurmuştu beni, beynim zonkluyordu; taşlar birbirine geçmiş, yerle bir olmuştu çevremde, ansızın kan kırmızı ve barut karası bir leke halinde karşımda buldum kadını; bacaklarının beyazını iç çamaşırlarınınkine yapıştıran bir savruluş içinde havalandı, suratıma doğru geldi ve ağzının içi kan kokusuyla doldu.

Bağırdığımı hissediyorum. Dehşet verici bir öpücüktü bu, kadının deminki güzelliğine uzattığım eli öldüren, kahreden, insafsız bir sondu ve ben perde perde sönen gürültünün, üzerime yağan toz bulutlarının, dumanların arasından dışarıya zor attım kendimi. Duvarlar çatırdıyordu. Ve bina ansızın çöktü. Koşarak kaçıyordum uzaklara ve yuvalarından kurtulan serseri taşlar yağıyordu üstüme, bir kuşun kanat çarpışını andıran boğuk

gıcırtılarla çöküyordu bina ve her şey yavaş yavaş toz haline geliyordu.

Bulunduğum yere ateş yağıyordu. Biraz ötedeki, ortadan ikiye ayrılmış küçücük evin önünde askerler koşuşuyor ve yüksek sesle bağırıyorlardı birbirlerine. Eve kimse yaklaşamıyordu, her an çatırtılar duyuluyor ve mermilerin ıslıklar çalarak o bölgeyi kasıp kavurduğu görülüyordu. Bir duvarı siper aldık kendimize, dumanların arasındaydı ev, üstüne toz yığınlarının çöreklendiği bir yıkıntı oluvermişti.

— Yahu, yüzün gözün kan içinde senin! dedi yanımdaki arkadaş, korkulu gözlerle bakıyordu bana.

Adeta dilim tutulmuştu, şaşkınlıkla eve bakıyordum hala, deminki sahnenin dehşeti gözlerimin önünden gitmiyordu bir türlü.

Bina boydan boya çökmüş ve cephesi yerle bir olmuştu. Saniyede çöken, şimşeklerle dağlanmış hale gelen iskeletiyle feci bir görünüş almıştı. Salondaki masanın çevresinde karşılıklı oturmuş ve kahvaltı ederken, oldukları yerde kavrulmuş iki subayın cesetleri duruyordu; dört başı mamur bir kahvaltı sofrası vardı önlerinde, çeşit çeşit tabak, kadehler ve bir şişe şampanya.

— Teğmen Norbert ve teğmen Ferriere bunlar! Cesetlerden biri ayaktaydı, askıda kalmıştı ve boydan boya yarılan gövdesi, patlamış kafatası ve bir bayram sevinci içinde, havada duran koluyla hala gülümsüyordu bize. Öbürü iskemleye oturmuş ve dirseklerini masaya dayamıştı, yüzü gözü kan içindeydi, ama uzun sarı saçları el değmemiş kadar temiz ve lekesizdiler.

— Bir üçüncü ceset daha var! diye bağırdılar. Önceleri farketmemiştik onu, pantolonundan asılmıştı direklerden birine, boşlukta sallanıyordu ve kolları iki yana düşmüştü. Duvara yayılmış kan lekeleri bir gölge gibi duruyordu yanında. Mermiler hedefini buldukça, hızla savruluyordu bu ceset ve ölümden korkan canlı bir hedef gibi ürperiyordu.

Duruşundaki bu iğretilik, bu soytarı havası iğrenç ve yürek paralayıcı bir şeydi.

Termite'in sesi duyuldu o sırada:

— Zavallı çocuk!

Siper aldığımız duvardan ileriye fırladı.

— Aklını mı kaçırdın? Ölmüş, yaşamıyor ki zaten, baksana! diye bağırdılar.

Yanı başımızdaki merdiveni kaptı Termite, mermi darbeleriyle gümbür gümbür sallanan yıkık binaya doğru yürüdü.

— Termite, emrediyorum, dur! diye seslendi teğmen. Ne işe yarayacak sanki!

— Teğmenim, kendi kendimin sahibiyim ben, dedi Termite ve devam etti yoluna.

Binaya dayadı merdiveni, yukarıya tırmandı ve asılı kaldığı yerden kurtardı ölüyü. Mermi yağmuru altında, ustalara özgü bir soğukkanlılıkla yere indirdi cesedi, oraya bıraktı ve koşarak döndü yanımıza sahneyi merakla seyreden yüzbaşının önünde yere yattı.

— Dostum, anarşist olduğunuzu söylemişlerdi bana, dedi yüzbaşı. Fakat görüyorum ki gözüpek bir adamsınız, gerçek bir Fransızın yarısı demektir bu.

Ve elini uzattı Termite'e, o ise pek önemsememiş görünerek sıktı yüzbaşının uzattığı eli.

Yanımıza geldi ve kırçıl sakallarını sıvazlayarak şöyle konuştu:

— O çocuk var ya, belki budalalık, bilmiyorum, fakat annesi geldi aklıma.

Garip bir saygıyla seyrediyorduk onu; hiç çekinmemiş, mermi yağmuru altındaki binaya girmiş, üstelik sağ salim geriye dönmesini de bilmişti. Hepimiz, onun başardığı işi başarmak ve geriye onun gibi dönmeyi çok isterdik! Tuhaf bir askerdi o, hiçbirimiz anlayamıyorduk onu.

Bombardıman dinmiş, bir sessizlik çökmüştü ortalığa.

— Bitti, dediler.

Dönüşte hepimiz Termite'in çevresini aldık. Ve içimizden biri, hepimiz adına konuştu.

— Söylesene dostum, anarşist misin sen?

— Hayır, dedi Termite. Ben «enternasyonalciyim». Bu yüzden gönüllü yazıldım.

— Ah! Demek öyle!

— Yani bütün savaşlara karşıyım ben!

— Ama savaş bazen iyidir; kimi zaman savunmak amacıyla savaşı göze alır insan.

— Yanlış, dedi Termite. Savaş daima saldırgandır, çünkü saldırganlık olmasa, savunma da olmaz.

— Ya!

Türlü sürprizlere gebe gök altında, yıkıntılarla dolu sokaklardan geçerek yürüdük ve yol boyunca garip bir gevşekliğe kapılarak gevezelik ettik.

— Ama, senin gibi insanlar yüzünden Fransa hazırlıksız yakalandı bu savaşta!

— Böyle felaketlere engel olabilecek sayıda insan yok ülkede, herkes benim gibi davransaydı savaş filan olmazdı.

— Bunu bize değil, Almanlara ve ötekilere söylemen gerekiyor.

— Bütün insanlara söylerim. Enternasyonalistim ben.

Termite uzaklaşırken, yanındaki, anlamadığını belirten bir tavırla omuz silkti.

— Neyse, önemli değil, dedi, bu adam hepimizden daha yürekli ve iyi.

— Yavaş yavaş her meseleyi Termite'e danışmaya, sürekli olarak onun fikrini almaya başladılar birliğimizde; çocuksu bir taraf vardı bu soruların çoğunda. Öyle ki bazen kahkahalarla gülüyor, ama bazen da bayağı öfkeleniyordum.

O hafta Termite'e şunu sordular mesela:

— Hep top ateşi altında tutuyorlar bizi, hücuma mı geçecekler yoksa?

Fakat Termite onlardan farklı değildi, onların bildiğinden fazlasını bilmiyordu.

GÖLGELER

Bildirilen günde hareket etmedik cepheye. Hava karardı, akşam oldu, gece bastırdı... Ama beklenen hareket emri gelmedi. Bekleyişimizin beşinci günüydü; o sabah, şaşkın ve kararsızdık, bir sokağa açılan yıkık evin duvarı dibinde toplandık.

— Savaşın sonuna kadar burada kalacağız galiba, dedi bir arkadaş.

Çoğunluk böyle düşünmüyordu ama, «hayır» itirazları yükseldi ve bu, önceden kararlaştırılmış günde bırakıp gitmediğimiz küçücük sokak, eski ve bildik sokakları, o kendi hayatımızı sürdürdüğümüz sokakları yeniden canlandırdı hayalimizde!

Saatlerin saatleri kovalayışını, inanılmaz bir gevşeklikle seyrettiğimiz –en kötü tütünleri içerek, sigaraları hızla tüketerek vakit öldürüyorduk– sokağın biraz ötesinde kurmuşlardı reviri. Kapıdan girip çıkan üstü başı perişan, kirli ve yorgun, süzgün bakışlı askerlere ve başlarındaki sıhhiye onbaşısının yeni, pırıl pırıl üniformasına bakıyorduk.

Reviri sık sık ziyaret edenler aşağı yukarı aynı insanlardı. Askerlerin büyük çoğunluğu hasta olmamayı, hastalık bahanesiyle revire gitmemeyi bir şeref meselesi yaparlar, onlar için gizli bir kahramanlık duygusunun tutkulu görünüşüdür bu. Ama bazıları da zahmete ve acıya katlanamazlar ve mümkün olabildi-

ği kadar çok viziteye çıkarlar, genellikle doktor binbaşının kapısından geri dönmek zorunda kalırlar. Bu kalabalığın önemli bir kısmı artık insanlıktan uzaklaşmış, açıktan açığa görülen ya da gizli kötülüklerin eline tutsak olmuş kimselerdir.

Vizite odası binanın bodrum katındaydı, odanın bütün eşyaları bir köşeye yığılmış ve doktor binbaşıya yer açılmıştı. Açık pencereden doktorun gür sesi dışarıya taşıyor ve insan biraz eğilse, onu masasının başında, gözünde gözlükleri, hastalarla konuşurken görebiliyordu. Önünde, şapkasını parmaklarının ucunda evirip çeviren, ya ceketini koluna almış ya da pantolonu postallarının üstüne düşmüş bir asker beklerdi; varisli ayaklar, tekrar açılan ve sürekli kanayan yaralar, bitip tükenmek bilmeyen soğuk algınlıklarının, bronşitlerin zayıf düşürdüğü cılız vücutlar bir geçit törenindeki gibi, sırayla önünden geçerlerdi. Dürüst bir adamdı binbaşı ve galiba iyi bir doktordu. Fakat nedense, hastaları öyle uzun uzadıya incelemeden başından savıyordu şimdi:

— Yürüyebilir. -Sağlam. - Muayene oldu, ceza istemez.

Bu «muayeneler» sonunda, mutlaka gerisin geriye çevriliyor ve birliklerine postalanıyordu askerler; şaşmaz bir kesinlikle bütün hastalara reva görülen buydu.. Kimse kurtaramıyordu kendini. Ansızın, yarı soyunuk bir hastanın inleyen sesi karşı çıktı doktora, ısrarlı bir direnme gösterdi. Doktor, içten gelen bir iyi yüreklilikle konuştu o zaman ve sonra, beklenmedik bir katılıkla yükseltti sesini:

— Ne yapayım aslanım, elimde değil, cepheye göndermek zorundayım seni. Emir aldım çünkü. Biraz dişini sık. Dayanırsın.

Ve vücudu çarpılmış, hareketleri garipleşmiş hastaların peşpeşe dışarıya süzüldükleri görülüyordu. Hemen hemen aynı şeyleri mırıldanıyorlardı:

— Çaresiz kaldık. Yapabileceğimiz bir şey yok, Melusson al al yanakları, pembe ve uzun burnuyla, sabahın erken saatlerinde gelip katılıyordu bize. Şimdiye kadar hiç viziteye çıkmamıştı, ama sık sık vizite sözü ediyordu:

— Bugünlük fena sayılmam; fakat yarın hiç durmayacağım, basıp gideceğim buradan.

Onun lafına kimsenin aldırdığı yoktu. Yanı başımızda duran bir başkası, kendi kendine konuşur gibi sürekli şekilde tekrarlıyordu şunu:

— Binbaşının «emir aldım» deyişi, iyiye alamet değil.

Gene o sabah, içtimada «Yüksek Komutanlık Emriyle» başlıklı bir yazı okudular bize. Alayda, verilen emirlere karşı çıktıkları gerekçesiyle kurşuna dizilenleri isim isim tekrarladılar. Uzun, upuzun bir liste. Başlangıçta, hoşnutsuzluk belirtisi sayabileceğimiz bir homurtu yükseldi kalabalıktan. Ama sonra, isimler sıralandıkça derin bir sessizlik kapladı ortalığı; ölülerin hayaletleriyle böylesine yakın olmak kuşkulandırmıştı hepimizi, bir dehşet rüzgarı estirmişti tepemizde ve bize boyun eğdirmişti.

Sonraki günlerde aynı durum sık sık tekrarlandı. Derken bir sabah içtimasında, genellikle pek seyrek görebildiğimiz kumandan karşımıza çıktı ve dört birliği boş bir arazide çevresine topladı. Askeri durumdaki yeni gelişmeleri anlattı, bütün cephelerde avantajlı olduğumuzu üstüne basa basa tekrarladı ve kesin zaferin çok yaklaştığını, artık gün meselesi olduğunu söyledi. «Yakında evlerinize döneceksiniz» dedi ve ilk defa gülümseyerek baktı bize.

— Dostlarım, ilerde neler olacağını kestiremiyorum, fakat en sıkışık anlarda bile güveniyorum size. Her zamanki gibi göreviniz eksiksiz yapın ve sesinizi çıkarmayın. Susmak ve iş görmek çok kolay aslında!

Uygun adımlarla dağıldık. Ordugah yerine dönünce, yüzbaşımızın fişeklik ve yiyecek kontrolü yapacağını haber aldık. Ancak yemek yiyebilecek kadar vaktimiz vardı. Majorat'nın canı fena sıkılmıştı, herkesi kolaylıkla dinlediği için Termite'in yanına koştu ve derdini ona döktü:

— Bu belanın belası yüzbaşının suçu bütün bunlar. Esirden beter olduk yahu!

Fakat Termite kötü kötü baktı ona, omuz silkti ve şöyle cevap verdi:

— Yumurta gibi laf ediyorsun. Yüzbaşı da emir kulu, o yapmıyor ki yönetmelikleri. Onlar da senden, benden farksız birer makine, bizlerden daha pahalıya maloluyorlar yukardakilere, ama o kadar işte. Disiplini ortadan kaldırmak niyetindeysen, önce savaşı yok et; onu yok etmek, eğlenceli hale getirmekten daha kolaydır çünkü.

Majorat'ya dengesini kaybettirdi sözün kısası, öbür arkadaşları da yeni bir çıkmaza sürükledi. Bu sözümona savaş aleyhtarı adamın, içinden çıkılması güç sorular karşısında büyük bir ustalıkla yan çizişini ve hep haklı görünmesini belirli bir hayranlıkla izliyordum.

Yürüyüşlere ve subayların erat üzerindeki hakimiyetini arttıran eğitim çalışmalarına yeniden hız verildi. Yorgunluktan ölecek hale düşmüştük gene, gece karanlıklarında kayalıklar arasında koş babam koşarak yaptığımız eğitimden dönünce, yemek bile yemeden devrildik torbalarımızın yanına ve sızıp kaldık.

Gecenin geç saatlerinde, uykumuzu bir bıçak gibi bölen haykırışlara uyandık:

— Alarm verildi! Hemen silahlanın ve kuşanın! Hepimiz öylesine baygındık ki, bu çığlıklara uyanınca, gerçekle değil, sıkıntılı bir kabusla burun buruna olduğumuzu sandık. Sonra, açık kapıdan içeriye hücum eden keskin soğuk iliklerimize işlerken, koşuşmalar duyduk sokaklarda ve yattığımız bölmelerde görevli onbaşılar mumları ateşledi, bar bar bağırarak ayaklandırdılar hepimizi; doğrulduk, eşyalarımızı hazırladık ve sonra ayağa fırladık ve yüreklerimizde bir helecan, dizlerimizin bağı çözük ve tir tir titreyerek sıraya girdik.

Bağrışmalar, birbirini izleyen emirlerle bir süre karanlıkta oyalandık. Ansızın «Yürüyün!» dediler sonra ve bitkin dönüşle-

rinin şaşkınlığı içinde yola koyulduk. İşte böyle, nereye gittiğimizi bile bilmeden yürüdük.

Artık alıştığımız, bizim için bilinmeyen yanı kalmamış eziyetli yürüyüşlerden biriydi bu. Tekrar aynı yollardan geçerek gözden kaybolduk ve gene sonsuz karanlıklara daldık.

Cam fabrikasına vardık sonunda; paramparça olmuştu burası. Gün atarken kireç ocaklarına ulaştık, yeni günün beyazlığı daha kahırlı, daha berbat gösteriyordu ocakları. Yorgunluk, içimizde gittikçe büyüyor ve hızımızı kesiyordu. Çehrelerimiz kaskatıydı artık, sanki birer demir parmaklık örülmüştü yüzlerimize. Dört bir yanımızdan «İleri!» sesleri yükseliyordu, bu seslerle kuşatılmıştık adeta; gökte günün aydınlığı ve toprakta gecenin karanlığı saltanat sürüyordu hala. Ve her doğruluşta, yeni bir çaba göstermek zorunda kalıyorduk.

O bölgede hareket halindeki tek alay değildi bizimki. Karanlıklar askerle doluydu. Kireç ocaklarının çevresi bitip tükenmek bilmeyen ve durmadan yürüyen insan gölgeleriyle sarılmıştı; toprağı bir karasaban sabrıyla sürüp kaldırıyorlardı adımlarıyla. Nereye baksak, bizden farksız ve bizim gibi bilinmeyen yönlere giden insan kalabalıkları görüyorduk. Gitgide aydınlanan güne eş bir hızla tepeleri aştı bu kalabalıklar. Tepeden bakınca, koca alayın yokuş aşağı indiğini ürpererek seyrettim. Eski günlerimi, bir akşam vaktini hatırladım birdenbire; kitlenin, yığınların ürkütücü gücünü, yenilmezliğini bir kere daha farkettim.

Durup mola verdik bu uçurumun dibinde, bir süre soluk aldık; birkaç asker, sırf eğlenmek amacıyla üstüne üstüne gittiler Termite'in, kızdırmaya çalıştılar onu. Yorgunluğun ağır ve kederli maskesini atmaya, bu maskeden kurtulup gülmeye çabalayan insan çehreleri gördüm orada, çaresizlik içinde kıvranan o ufak tefek adamın çevresinde toplanmışlardı. Sonra tekrar yola çıkmak gerekti.

Gelişimizde hep gece vakti geçmiştik buralardan, şimdi pek tanıyamıyor, nerede olduğumuzu pek kestiremiyorduk bu yüzden. Siperlere ulaşan dar yolu indiğimiz zaman, defalarca gelip

geçtiğimiz çorak arazi çıktı karşımıza: Uçsuz bucaksız bir düzlük. Su birikintileriyle kaplı tarlalar. Gökteki bulutların donuk ve cansız bir yansıması gibi duruyorlardı önümüzde. Kıvır kıvır yollar uzanıyordu boşluğa;kazma ve kürek darbeleriyle ve binbir emek harcayarak kazılmış siperlerdi bunlar; yer yer büyük çukurlar görülüyordu. Kuzey'deki tepelerde toprak havalanmıştı sanki, ağaçlar cayır cayır yanıyor ve alevler gökyüzüne fışkırıyordu, orada koca alaylar bile çaresiz bir insan kadar yitik ve güçsüzdü.

Ovaya girdik, siperlere dalıp gözden kaybolduk.

Siperlerin birdenbire bir duvarla sınırlandığı ve ateş hattına açıldığı bölgede daracık bir tünel açılmıştı şimdi ve mermi yağmurunun ortasında, ancak yüzükoyun sürünerek geçmek mümkündü oradan. Sırt torbalarımız sağa sola takılıyor, hızımızı kesiyor ve her seferinde, bir yüzücü misali ıslak toprağın üstünde kıvranmak zorunda kalıyorduk. Korku ve sürünürken gösterdiğim aşırı çaba yüzünden bir ara kalbim duracak gibi oldu ve kendi ölümümü bir kabus halinde ansızın karşımda buldum.

Bu sınırsız eziyetin bittiği noktada tekrar doğrulduk ve ayağa kalktık. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte ve şafak kırmızısı, kanlı ışıltılarla patlıyordu top mermileri. Toprak, upuzun kavak ağaçlar gibi dikiliyor ve ateş yığınları zaman zaman gözümüzü alıyordu. Her yanımızdan, peşpeşe intihar eden top mermilerinin uğultusu geliyordu kulaklarımıza.

Hava kararıncaya kadar toprağın altında yürüdük. Zaman zaman sırt torbalarımızı düzeltiyor ve sırılsıklam saçlarımızın terini, keplerimizi bir kol darbesiyle yüzümüzde ve alnımızda gezdirerek siliyorduk; hani tesadüfen eliniz takılsa ve kep yere yuvarlanıverse, bir makine şaşmazlığı içinde yürüdüğümüz için, eğilip yerden alacak fırsat bile bulamayacaktık; yollarla amansız bir yarışa girmiştik. Tüfek kayışlarında donup kalmıştı avuçlarımız, omuzlarımızda baş edilmez ağrılar peydahlanmıştı ve tüfek

kayışlarını kavrayan bükük kollarımız sanki kırılmış, ortadan ikiye ayrılmışlardı.

Melusson'un iniltili sesi, sürekli tekrarlanan bir nakarat gibi uğulduyordu kulaklarımda, artık dayanamadığını, yürüyemediğini ve duracağını söylüyordu boyuna, fakat durmuyor, önündeki adamın ayaklarına basarak tökezlese bile, yürümeye devam ediyordu.

Yığınlar susuyordu. Bu sususuştaki ezici güç Marcassin'i yıldırıyor, coşkunluk ve hareket meraklısı bu adamı çılgına çeviriyordu adeta. Yol boyunca bir baştan öbürüne koşturuyor, bizi çabuklaştırmak, canlandırmak için ne mümkünse yapıyordu, durumu elverişliydi bu gösteriye, sırt çantası taşımıyordu çünkü.

Uykulu sessizliği bozan ağır adımlarımızın yankısıydı sadece ve bir de, sık sık çevresine sataşan Marcassin'in şamatacı sesiydi.

— Domuz; kin ve nefret duymadan vatanseverlik olur mu, böylesi nerde görülmüş? Öbür ülkelere düşman gözüyle bakmayınca, kendi vatanını insan nasıl sevebilir?

İçimizde sadece Termite ciddiye alıyordu «militarizm» sözünü, garip bir çaresizlikle homurdandı Marcassin:

— Fransız militarizmi ile Prusyalılarınki birbirinden çok farklı, bambaşka şeyler; öyle ya biri Fransızların, öbürü de Prusyalıların!

Aslında, bütün bu taşkınlıkların onu tükettiği, yorduğu kolayca farkediliyordu. Ansızın sustu, suratını astı.

Hiç bilmediğimiz bir yerde durup mola verdik, daha ileri hatlara yürümek için önce keşif yapmak gerekiyordu ve belki de ilk defa geldiğimizden, gözümüze adamakıllı berbat bir yer olarak görünüyordu burası. Mermi yağmurundan korunmamız gerekiyordu, bu yüzden üstümüze yağan mermilerden kaçarak siperlerin dört bir tarafına dağıldık ve bütün gece koştuk. Hayaletlerin kol gezdiği, uğultulu bir geceydi. Sabah hepimiz şaşkındık, tekrar yola çıktık. Kol başından «İleri!» çığlıkları geliyordu. O zaman ister istemez telaşlanıyor ve adımlarımızı sıklaştırıyor, gökyüzündeki bulut yığınlarına bakarak bizi sürükleyen bu

amansız gücün adını koymaya çalışıyor, ama bir türlü uygun bir isim bulamıyorduk; tanrı kadar güçlü bir şeydi oysa.

Sonra bütün ova, bir baştan öbürüne ateş yağmurlarıyla havalandı ve delik deşik edildi; gökyüzü, uçsuz bucaksız ve ağır bir toz bulutuyla örtüldü.

Oradan çok uzakta bir yerde, ansızın «dinlenme» emrini verdiler. Adımlarımızın uğultusu dindi. Derin bir sessizlik çöktü. Sırt torbalarımızın üzerine bıraktık yorgunluğumuzu ve oturduk; bir başka birlik yürüyüşe devam ediyordu yanımızda ve gözlerimiz ilerdeki demiryoluna takılıp kalıyordu. Mazgalın öbür tarafında, altüst olmuş bahçeler, kulübeler, hallaç pamuğu gibi atılmış ağaçlar ve ot yığınları vardı. Demiryoluna iyice yakındık şimdi, yol boyunca uzanan direklere bağlı tellerde, sinekler misali sallanan cansız insan gövdeleri gördük.

Çeşitli iklim değişiklikleri yüzünden adeta erimiş, şekli bozulmuş vücutlardı hepsi, zaman onları inanılmaz ölçüde yıpratmıştı. İki saat, hep bu tellerle örülmüş garip, insanlık dışı dünyayı ve yere bir türlü ayak basamayan, hep boşlukta sallanan cansız insan gövdelerini seyrettik. Hele bir tanesi, öbürlerinden daha belirli bir şekilde sallanıyordu rüzgarda, delik deşik edilmiş bir hedef tahtasına benziyordu. Bir başkası adeta burnumuzun dibinde denebilecek kadar yakınımızdaydı, tellere takılmıştı elbiseleri, tellere esir düşmüştü. Akşam karanlığı yavaş yavaş üstümüze çökerken rüzgar yükseldi ve sertleşti, sert şamarlarla savurdu cansız gövdeyi, cesetten bir toz bulutu yükseldi ortalığa. Toz bulutu, dön babam dönerek savruldu ve dağıldı; adamın bulunduğu noktada hava iyice kararı ve rüzgar, cesedi takıldığı yerden koparıp alarak boşluğa savurdu, gök boşluğuna doğru sürükledi.

Güneş batarken mermi yağmuru hızlandı ve yoğunlaştı, ıslık çalarak tepemizden geçiyordu mermiler. Uğultu sarhoş ediyordu hepimizi, eziyor, hamur gibi yoğuruyordu. Güme gitmemek, ansızın vurulup ölmemek için bütün kurnazlıkları düşünerek bakınıyorduk çevremize ve bu, Marcassin'i çileden çıkarıyordu. Kafasında bir şeyler kurduğunu fark ediyorduk. Birdenbire karar

verdi ve zaferden dönen bir adam edasıyla beklenmedik bir nara koyverdi:

— Bakın bana!

Siperin duvarına fırladı, kör bir sarhoşluk içinde ayağa dikildi orada, kendini feda etmeye kararlı bir din büyüğünün coşkun tavrıyla yumruğunu boşluğa savurarak bağırdı:

— Almanlara ölüm!

Tekrar sipere indi, inanmışlığının heyecanı ve olağanüstü bir zafer başarmışlığının coşkunluğu içindeydi.

— Tekrarlama bu çılgınlığı, diye bağırdılar ona: güpegündüz, canlı bir askerin, siperin dışına fırlayışı ve bilerek ateş yağmuruna meydan okuyuşu şaşkına çevirmişti oradakileri; hayranlık duydukları ve yüreklerindeki korkuyu aşan bir küstahlık, bir fütursuzluktu bu.

— Tekrarlama, öyle mi? Bakın bakalım! Yeniden korkuluk duvarına sıçradı Marcassin, çelimsiz gövdesini dimdik tutarak upuzun bir kavak ağacı gibi kasıldı, yeniden bağırdı:

— Sadece Fransa'nın zaferine inanıyorum ben.

Başka şeyin önemi yoktu onun gözünde; insanlıktan çıkmış, basit bir inanç yumağı haline gelmişti sanki. O görünmeyen amansız fırtınanın karşısında, sözlerini henüz bitirmişti ki, ansızın havaya savurdu kollarını, gök boşluğunda bir haç işaretini andırarak kendi ekseni çevresinde döndü ve gümbürtüyle siperin içine yuvarlandı, düştüğünü görünce hepimiz korkuyla bağrıştık. Yüzükoyun yuvarlanmıştı. Yanına koştuk. İnanılmaz çeviklikle döndü ve bu sefer sırtüstü devrildi, sonra kolları gevşedi, gözbebeklerindeki parlaklık kayboldu. Oluk gibi kan akıyordu yarasından; kocaman postallarımızı geri kaçırdık, kanını çiğnemek istemiyorduk.

— Budalaca öldü, dedi Margat, sesi boğuktu.

— Hey Allah! Ne güzel şeydi bu!

Kepini çıkardı, ölüyü selamladı ve başını eğdi.

— Bir inanç uğruna kendini feda etmek güzel şey! dedi Vidame.

— Çok güzeldi yaptığı! Çok güzeldi! dediler etraftan.

Büyük ölünün cesedi üstünde tel tel dağılan çiçeklere benziyordu bu sözler.

— Kepi nerde, çok severdi kepini! diye inledi Aubeau ve telaşla çevresine bakındı.

— Kep öbür tarafta kaldı, gidip getireyim, dedi Termite.

Ve gene, bu garip adam gitti kepi almaya. Sakin bir tavırla duvarı aştı, eğilerek yürüdü.

Zavallı bir maymun gibi ürpertiyle ateş hattına yürüdüğünü gördük. Neyse ki, bu korkulu yürüyüşün sonunda, eliyle koymuş gibi buldu Marcessin'in kepini, gerisin geriye koşarak tekrar sipere atladı. Sakar suratında iyice ufalmıştı gözleri ve gözbebeklerinde garip bir gülümseme belirmişti, bileğindeki bakır zincir şıkırtılarla sallanıyordu.

Ölüyü götürdüler. İki asker taşıdı onu. Bir üçüncüsü peşlerindeydi, Marcassin'in kepi vardı elinde. «Onun için savaş bitti!» dedi bir başkası, ceset geri hatlara taşınırken, yeniden topladılar bizi ve gizliliğini çözemediğimiz, bilinmeyen bir yöne doğru sürüklendik gene. Fakat nedense, biz ilerledikçe her şey geriliyordu, olaylar bile.

Beş altı gün boyunca siperlerde ilerledik, aralıksız yürüdük ve hemen hiç uyumadık. Zaman zaman birkaç saatliğine durup mola veriyorduk; görmediğimiz, bilmediğimiz ve kapalı, ya da tıkanık olduğu söylenen hatların, geçitlerin açılmasını bekliyorduk. Çoğu zaman gerisin geriye dönüyor, aynı yollardan bir daha geçiyorduk. Siperleri bekliyorduk hep; kömür karası toprak yığınlarının ve ateş yağmurunun ortasında bir köşeye büzülüyorduk. Hep aynı uçurumları seyretmeye, onlarla koyun koyuna yaşamaya mahkûm edilmiştik.

İki gece üstüste ve sabaha kadar, üçüncü hattaki siperleri onardık; upuzun bir çizgi halinde uzanan siperlerin nemli ve kapkara iskeletini kurduğu parçalanmış silahları, yırtık elbisele-

ri, artık kullanılmaz haldeki teçhizatı ve siperleri dolduran uçsuz bucaksız pisliği temizledik. gece çalışıyor, gündüz saklanıyor ve dinleniyorduk. Sadece akşamüstleri, hava kararırken görebiliyorduk gün ışığını; bizim için hep gece yaşanan, karanlık bir şeydi hayat.

Gecenin sonunda, gün ışırken yerini kederli bir bezginliğe terk ediyordu yorgunluğumuz, sırayla mahzenlere giriyor ve orada bir köşeye kıvrılıp baygın bir uykuya terk ediyorduk kendimizi. Yer sarsılıyordu, boğuk bir uğultu sürekli şekilde vınlıyordu kulaklarımızda. Pipoları ateşlemek için yaktığımız kibritlerin ışığında görüyorduk birbirimizi. Tüfekler yanımızda ve teçhizat üstümüzdeydi, uyurken bile; hele fişeklikleri çıkarmak kesinlikle yasaktı.

Karanlıkta bir ses şöyle mırıldanıyordu:

— Tarlalar, yollar ve deniz vardır benim memleketimde; dünyanın başka bir yerinde yoktur bunlar.

Mahzenlerin koynunda, ilk insana benzeyen bu adamın elini görebilmek, ruhunun derinliklerinde tarlaların, denizin hayaliyle yaşayan ve bu hayali bize de yaşatmaya çabalayan adamı bilmek istiyordum; bir ışık huzmesinin çevresine üşüşmüş dört adamı seyrediyordum bazen, inanılmaz bir kıvraklıkla iskambil oynuyorlardı, bazen de Margat'ya çeviriyordum bakışlarımı, Termite'in cebinden düşmüş bir gazeteyi açıyordu önüne ve sık sık ofluyor pufluyordu. Ve Majorat, sürekli olarak yaşadığımız hayata öfkeleniyordu, matarasını ağzına dikiyor ve sonsuz bir istekle durmadan su içiyordu ve «Yaptığı işin, kafesten kurtulmak için tek geçerli çare» olduğunu söylüyordu. Sonra uyku hepimizi susturuyor, dudaklarımızda düğümlenen bütün sözcükleri öldürüyor, bütün düşünceleri yokediyordu. Birkaç laf ediyordum kendi kendime ve ağzımdan çıkanları anlamaya, yorumlamaya çabalıyordum. Uyku bana da hakim oluyordu sonra, ağır, yavan ve derin bir şeydi bu ve karanlık bastırınca etimize giriyor, yapabildiğimiz her şeyi dağıtıyor ve yeni bir gün başlayıncaya kadar ölüme mahkum ediyordu bizi.

İleri! Gecelerimizi, parça parça koparıp alıyorlardı bizden. O okşayıcı zehir bulunan, itiraflar ve geri dönen hayaletlerle şekillenen her şey eninde sonunda silkelenir kafamızın içinde, doğrulur ve yeniden hortlayıverir. O zaman düştüğü kuyudan çıkıverir insan, nefeslerin kalın örtüsünü yırtıp atıverir üstünden; renksiz, kokusuz ve boşluğa uzanan bir sonsuz çıkar. Yürüyüşün kesildiği kısacık ve zavallı süreler boyunca, kendini koyverir ıslak toprağa adeta baygın düşer. Sarılacak başka şey bulamadığı için de toprağa sarılır.

Sonra, yeniden «hareket» denen şeyin fırtınasına kapılırız. Belirli aralıklarla işittiğimiz adım seslerinin ahengine uyarız, «hareket» bir daha bırakmaz bizi ve içimizde büyür, içimizde yeşerir. Kafalarımızda, dişlerimizin gıcırtısında bile şu tek kelimenin, «İleri!» kelimesinin temposuyla şekillenir ve bu, bütün borbardımanlardan daha uzun, daha sonsuzdur aslında. Kuzeye, ya da doğuya doğru atılırız hep, uzadıkça uzayan, gündüzleri ve geceleri kapsayan sıçramalarla ilerleriz. Çeliğinin gürültüsüyle uğuldayan zincirler haline getirir hepimizi; tüfeklerin mekanik tıkırtılarla damgalanan sesi, mermilerin uğultusudur bu. Kocaman, amansız bir makinedir. Hayatın gerçek yüzünü gösterir bize, hayatla gerçek arasında sürüp giden kavgayı seyrederiz onunla.

Sadece başımızdaki liderlerin bildiği korkulu bir trajediye sürüklendiğimizi fark ediyorduk; fakat asıl trajedi, işi bu noktaya getirmekti.

Gene yer değiştirdik. Siperlerden dışarıya, toprağın yüzüne çıktık. Bizi düşmandan ayıran ve düşmana karşı koruyan yüksek bir tepenin yamacındaydık.

Müthiş bir sis tabakası kaplamıştı çevremizi, uçsuz bucaksız arazi hortlamış hayaletleri andıran ağaçlarla örtülüydü ve sis tabakası inanılmaz bir hızla boşlukta yüzüyor, bizi boğmaya geliyordu. Kömürlü bir ıslaklık vardı havada ve soğuk yüzünden buz gibi ürpertiler geziniyordu vücutlarımızda. Bulaşıcı bir şey çepçevre sarmıştı hepimizi, vebaya benziyordu. Yol boyunca, sık sık rastladığımız haçlar bize sürekli olarak ölümü hatırlatıyordu.

Oradaki onuncu gecemizdi ve bu sonuncusu hepsini bastırıyor, adamakıllı gözümüzde büyüyordu. Sis tabakasının altında, mesafeler homurtularla bir görünüp bir kayboluyor ve birdenbire, kocaman kayalıklarla sınırlanarak çıkıyorlardı karşımıza; bazen ışıklı bir aydınlık beliriyordu önümde, peşi sıra yürüdüğüm askeri ancak o zaman seçebiliyordum. Askerin sırtındaki koyun derisinden paltoya adeta yapıştırmıştım gözlerimi, sırtına bağladığı fişeklikleri, kasaturasını, küreğini gözden kaybetmemeye çalışıyordum; tüfeği, matarası, sırt torbası ve torbanın üstüne bağladığı battaniyesi, çadırı ile yükselen garip bir yığını andırıyordu sırtı; öylesine kabarıktı ki adamın başını maskeliyor ve bana göstermiyordu. Yakından bakınca, kuşanmış ve silahlı bir asker nasıl da ağır, güçlü ve kocaman bir yığın halinde görünüyor insana!

Bir ara yanlış verilen ya da yanlış anlaşılan bir emir yüzünden ortalık iyice karıştı, birlikte geniş bir dalgalanma oldu, gerisin geriye koşuştu askerler. Koyun derisinden paltolarıyla birbirine benzeyen elli kadar adamdılar, şaşkınlık içinde oradan oraya koşuyorlardı ve hiçbiri ne yapacağını bilmiyordu; peşlerinde yardımcı subaylar vardı, onları geri çevirmeye, hizaya sokmaya çabalıyor ve bar bar bağırıyorlardı. Sonra her şey yeniden düzene girdi ve tepemizde beyazlı mavili alevlerle uçuşan mermilerin ıslıklı aydınlığında yeniden dörtlü ve düzgün sıralar halinde, uygun adım yürümeye başladılar.

O gece içki dağıttılar hepimize. Fenerlerin ışığında mataralarımız pırıl pırıl yanıyordu, titrek ellerimizle içki dağıtanlara uzatıyorduk onları. İçki neşe ve coşkunluk verdi uyuşuk gövdelerimize. Acılı tadı, derin titreşimler yarattı içimizde, yürüyüşümüz canlandı, dirildik adeta ve tüfeklerimizi vazgeçilmez bir öldürme, vurup kırma arzusuyla sımsıkı kavradık.

Ne yazık ki, gece bu kısacık rüyadan daha uzun, daha insaf-

sızdı. Bir süre sonra, gölgelerimize gelip yapışan o güzel yüzlü tanrıça hepimizi terk ediverdi. Ellerimiz gene boşluktaydı artık, zafer ürpertileri gene hiçbir işe yaramıyordu.

Hatta, damağımızda kalan tadıyla, yüregimizi sevgisiz bir acılık ve buruklukla doldurdu bu içki:

— Gördün mü, siper filan yok buralarda, diye homurdanıyordu askerler.

— Neden siper kazdırmamış bu sersemler? dedi bir tanesi, düpedüz öfkelenmişti. Askerlerin hayatı pek mi önemsiz yani!

– Sersem, geri hatlarda siperin ne faydası var! Siper dediğin ileri hatlarda olur, budala!

— Dinlenme!

Bir projektörün ışığında tümen kurmay heyetinin önümüzden geçişini seyrettik. Sanki toprak birdenbire yarılmış ve yer altındaki bir saraydan bir yığın prens çıkmıştı yeryüzüne. Kollarda, boyunlarda ışıl ışıl yanan kurmay nefteleri vardı elbiselerinde; şapkalarının siperliğinde yanıp sönen yaldızlı kokalar görülüyordu.

Göz kamaştırıcı bir manzaraydı bu ye hepimizi, üstümüze çöken o ağır gevşeklikten çekip aldı.

Vadinin dip kesimine birikmişti askerler ve subayları dikkatle seyrediyorlardı. Yüksek rütbeli subaylar, projektör hüzmesine sırayla giriyor, birkaç adımlık mesafe içinde göz kamaştırıcı bir ışıkla aydınlanıyorlardı. Birer bayrak gibi önlerinden gelip geçen subayları gördükçe belirli bir utanç duygusuna kapılıyordu rütbesizler, seslerini alçaltıyor ve kendilerini karanlığa gizliyorlardı.

Kurmay heyetinin peşi sıra yürüyenlerin hepsi tanıdık çehrelerdi, bizim alayın subaylarıydı bunlar. Karanlıktaki askerler, onlara baktıkça fısıltılı seslerle söyleşiyor, sevdikleri subay hakkında iyi konuşuyor, sevmediklerini de kötülüyorlardı.

— Askerin boşu boşuna telef olmasına göz yumdu bu adam!

— Bak, böyle subay için gözümü kırpmadan ateşe bile atarım kendimi.

— Bizim piyadecilerin subayı öldü, dedi Pelican.

— Kötü tesadüf denir böylesine.

— Her şeyin bir siyahı, bir de beyazı vardır kıt' a subayları için. Her biliyor musun, aslında bizim gibi birer insan onlar da. Şansın varsa iyisine, yoksa kötüsüne düşersin. Hepsi tesadüfe bağlı.

— Şansımıza küselim öyleyse.

Bunu söyleyen askerin dudaklarında belirsiz bir gülümseme düğümlenmişti, komutanların parıltılı üniformaları çehresinde yansıyordu adeta; hoşnut bir ifadesi vardı yüzünün ve çok eskiden, bazı işçilerin yüzünde rastladığım güleç ve insanca ifadeyi hatırlatıyordu bana. «Alnımıza ne yazılmışsa o olur» diye düşünüyor çevremdekiler, daha ötesini akıllarına bile getirmiyor ve karanlıkta üstüste yığılmış cansız gölgelerden farksız yaşıyorlar.

Sonra hiç tanımadığımız subaylar geçti önümüzden; tanımadığımız için iyi, ya da kötü hiçbir şey bilmiyorduk haklarında, bu yüzden sustuk. Ama onlar, tanıdığımız rütbelilerden daha fazla etkiliyorlardı bizi, daha önemli ve daha güçlü kabul ediyorduk onları. Keplerinde dalga dalga ışıldayan yaldızlı kokalar görüyorduk. Sustuk. Öbür subaylar hakkında birbirimize fısıldadığımız övücü ya da kötüleyici sözlerin değeri kalmıyordu bunların karşısında. Hepsini bir bütün olarak düşünüyor ve hepsine aynı hayranlığı duyuyorduk.

Bu düşüncenin saçmalığına kendim de güldüm.

Ama biraz sonra tümen komutanı da geçti önümüzden; ayrı, subay kalabalığından çok başka ve adeta kutsal bir havası vardı; üniformasının yaldızlı işaretlerinde bile garip bir ağırbaşlılık seziliyordu. Kaderin pençesi karşımda duruyordu, hepimiz bu generalin iradesine bağlıydık. Sırrını çözemediğim bir önseziyle ürperdim ona bakarken, gözlerim kamaştı.

— Torbaları sırtlayın, marş!

Biçimi ve ağırlığı ile bir boyunduruktan farksızdı torbalar, her

dakika daha ağırlaşıyor, canımızı daha fazla yakıyorlardı. Yeniden yürümeye başladık; geniş bir alanı kaplıyorduk, adımlarımızın altında taşlar bile titriyordu. Dikkat kesiliyor, ama gene de işitemiyordum ayak seslerimi, o büyük gürültünün içinde eriyip, kayboluveriyorlardı çünkü. Kitleleri harekete geçiren bu anlaşılmaz ve garip zekaya hayranlık duyuyordum aslında; «Yürümek gerek!» sözüne, «Siz bilmeseniz de olur!» sözüne inanmamızı sağlayan ve koca evreni müthiş bir kasırganın ortasına savuran bu zekayı seviyordum. Bizim bilmediklerimizi bilen önderlere ihtiyacımız var.

*

Yorgunluk inanılmaz bir hızla çoğalıyor ve büyüyordu vücutlarımızda, yorgunluk yüzünden bütün uzuvlarımızın şiştiğini hissediyorduk. Fakat bir süre sonra yorgunluğumuzu unuttuk; günlerin sayısını, hatta isimlerini nasıl unuttuysak, yorgunluğumuzu da öyle çıkardık aklımızdan. Hep ileriye doğru bir adım, bir adım daha atıyorduk.

Piyadeler boyuna yürüyen, hiç durmadan yürüyen zavallılardır, göçebe yahudileridir dünyamızın! Matematik hakimdir yürüyüşlerine, dörtlü sıralar halinde safta toplanır ve yürürler ya da birerli kola geçer, birbirlerinin peşi sıra dizilir ve gene yürürler. Ayaklarını sürüyerek, başları önde, yerdeki cesetlere basa basa yürürler. Zamanın uzunluğu yavaş yavaş ve öldüren bir zehir gibi yaralar onları; hareketlerin sürekli tekrarı ve çevrelerindeki hei şeyin olağanüstü fizik ölçülerle büyümesi analarını beller.

Kendi kasları ve kemikleri, kendi insanlıkları arkadan hançerler hepsini. On dalkikalık dinlenmelerde boylu boyunca yere uzanırlar.

— Vakit yok ki uyumaya !

— Olsun, der ve inanılmaz mutluluklarla dolu uykularını on dakikaya sığdırırlar.

Ansızın geldi bu haber! Geriye dönüyorduk biz, savaşmayacak, dinlenecektik. Birbirimize defalarca tekrarladık bunu. Ve bir gece, «Dönüyoruz» dediler; ileriye mi, yoksa geriye mi gittiğimizi bilmiyorduk, ama sevindik.

Önünden geçtiğimiz kireç ocağının iç tarafında ölgün bir kandilin ışığı görülüyor, bu ışıkta dört insan gölgesi var. Yakına gelince, bir nöbetçinin üç Alman esirinin başında beklediğini farkediyoruz. Lime lime olmuş, yeşilli kırmızılı üniformalarıyla bize, büyük zaferlerin güçlü kahramanları olduğumuzu hissettiriyorlar, koltuklarımız kabarıyor. Aramızdan onlara seslenenler bile çıkıyor. Yorgunluktan bitkin halde bu adamlar, sapsarı yanaklarına dayamışlar yumruklarını, üçünün de avurtları çökmüş. Bazen başlarını kaldırıp laf atanlara bakıyorlar ve cevap niyetine bir şeyler mırıldanıyorlar.

— Ne diyor? diye soruyorlar bizimkiler, çavuş Müller'e bakıyorlar merakla.

— Savaşın suçlusu biz değiliz, yukardakiler, diyorlar.

— Şeytan götürsün onları! diyerek homurdanıyor Margat.

Bir tepeyi tırmanıyor, sonra tekrar bayır aşağı iniyoruz. Aşağıdaki ışıklara doğru ilerliyoruz. Aşağıda duruyoruz. Hava kapalı, ortalık karanlık, çevremizi doğru dürüst göremiyoruz. Fırtına savaşla birleşiyor ve düşmanımız oluyor. Topların öfkeli mermileriyle uğuldayan gök boşluğunda bulutların ve şimşeklerin savaşı da var.

Bulunduğumuz tarafa doğru meyil veren, ağaçlarla ve çalılıklarla örtülü bir ovada konaklıyoruz. Yağmur sağanak halinde üstümüze boşanıyor, hava soğuk ve top mermileri müthiş patlamalarla uçuşuyor tepemizde. Ve birdenbire şimşek çakıyor, sapsarı bir ışıkla ortadan ikiye bölünüyor gökyüzü, ağaçlar birer darağacından farksız görünüyor bu ışıkta. Toprak delik deşik oluyor. Yer kabuğu parça parça koparak dağılıyor, kırmızı ve kireç beyazı renklerle bölünüyor toprak; sonsuza doğru uzanan bir vahşet çepeçevre sarıyor hepimizi.

Yere oturmak ve sırtımızı, mümkün olabildiği ölçüde rahat ettirmekten başka yapılacak şey yok. Orada biraz olsun yaşamaya, rahat soluk almaya, kafamızı dinlemeye çalışıyoruz; geçmişi ve geleceği unutturan insanca bir yatkınlık sayesinde başarıyoruz bunu.

NEREYE GİDİYORSUN?

Bir zaman sonra, ürpertili bir tedirginlik çöreklendi içimize.

— Duyuyor musun, sesler kesildi. Dinlesene!

Kurşun yağmuru dinmişti ansızın, top sesleri de kesilmişti. İnanılmaz ve olağanüstü bir durgunluk bu. Ve sessizlik uzadıkça, garip, hayvanca bir korku yerleşiyor yüreklerimize. Kaç zamandır, akıllara durgunluk verecek kadar gürültülü bir dünyanın içindeyiz; ama şimdi, bu gürültü ansızın kesiliverince hepimizi sarsıyor, şaşkına çeviriyor ve galiba böyle giderse, hepimizi çıldırtacak.

Bir yandan aralıksız taban tepiyor, durmadan ilerliyor, bir yandan da önümüzde uzanan koskoca ovanın, bir kazan gibi fıkır fıkır kaynayışını seyrediyoruz.

— Ne oluyor yahu?

Gözlerimizi şaşkın şaşkın ovuşturuyoruz. Başımızı siperden dışarıya uzatıp merakla bakıyoruz. «Görüyor musun?» diye soruyoruz birbirimize.

Oysa gördüklerimiz şaşılacak şeyler değil; nereye baksak, toprak insan gölgeleriyle kaynıyor karşımızda. Hareket halindeki karaltıların boş bıraktığı bir avuç boşluk arıyor, bulamıyoruz.

En sonunda, içimizden biri dile getiriveriyor karşımızdaki gerçeği:

— Allah kahretsin, Alman ordusu bunlar!

O zaman daha başka, daha bilinçli gözlerle bakıyor ve ovada olanca hızıyla ilerleyen, üstümüze gelen kocaman bir orduyu bütün boyutlarıyla farkediveriyoruz.

Top seslerinin uğultusu tekrar başlıyor, önümüzde ve arkamızda hızla büyüyor bu gürültüler; alevler içinde yanan bir ovaya hapsediveriyor bizi. Üstümüze yürüyen orduyu alevler aydınlatıyor şimdi. Uzakta bir ordu bu, askerlerinin sayısı hesaplanamayacak kadar kalabalık bir ordu, dalga dalga geliyor üstümüze ve zaman zaman ahengini kaybetmiş bir el yazısını andırarak şeklini kaybediyor.

Kederli bir şaşkınlıkla doluyor yüreklerimiz, karşımızdaki ordunun uçsuz bucaksız büyüklüğüne baktıkça dilimiz tutuluyor. Bu olağanüstü ordunun yetmiş beşlik toplarımız tarafından insafsızca dövüldüğünü, ateşe tutulduğunu neden sonra anlıyoruz; arkamızdaki geri hatlardan havalanıyor top mermileri ve önümüze, karşımızdaki ordunun ileri hatlarına düşüyorlar. Dev boyutlu dumanlar beliriyor mermilerin düştüğü yerde, cehennem tanrılarına benziyorlar. Toprağı çepeçevre kaplayan insan yığınlarının üstüne yağmur gibi düşüyor mermiler, insan etlerini delik deşik ediyorlar. Ama durmuyor, gerilemiyor bu yığın, bir kor ateşi gibi geliyor üstümüze, durmadan yaklaşıyor.

Büyüyerek bize yaklaşıyor düşman ordusu. Ufuk çizgisinde ardı arkası kesilmeyen dalgalar halinde büyüyor. Garip, yumuşak bir uğultu yükseliyor havaya. Top ateşinin donuk parlaklığında, gece vakti şenlik ışıklarıyla donatılmış bir şehri hatırlatıyor düşman.

Böylesine uçsuz bucaksız bir ordunun, böylesine insafsız ve saldırgan bir ordunun karşısında yapılabilecek pek az şey var. Kısa düşen bir top mermisinde ölçüyoruz direncimizin cılızlığını. Alevden ve çelikten bir dünya kuruluyor orada, deniz gibi dalga dalga köpüren bir ateş dünyası bu.

— Ateş başlasın!

Ölesiye ateş ediyoruz düşmana. Fakat çok mermi yok elimizde. İleri hatlara sürüldüğümüzden bu yana, pek kontrol etmediler bizi; cephanemizin eksik olup olmadığına pek aldırmadılar ve çoğumuz, etimizi kanatan, cılk yara haline getiren bu ağır yükten kurtulmaya baktık, sıyırıp atıverdik fişeklikleri. Üstümüze yürüyen ordu ateş etmiyor nedense, ama doğu kesiminden bize doğru, inanılmaz bir çabuklukla büyüyor ve çoğalıyor. Bozulmayan sıralar halinde yaklaşıyor. Öyle ki, uzaktan bakınca, düşman askerlerinin kol kola girdiklerini, hatta birbirlerine yapıştıklarını düşünüyor insan. Ateş etmiyorlar. En büyük silahları, sayılarının sonsuza uzanan çokluğu. Bizi ayaklarının altında ufalayıp ezmek için geliyorlar üstümüze.

Rüzgar yükseliyor birdenbire ve eter kokuları getiriyor burnumuza. Bize doğru ilerleyen düşman birliklerinin düpedüz sarhoş olduğunu anlıyoruz o zaman! Bunu şaşkınlıkla birbirimize tekrarlıyoruz:

— Sarhoş bunlar! Hepsi sarhoş! diye bağınyor yanımdaki, her tetik çekişinde tüfeğin tepkisiyle omuzları sarsılıyor.

Düşman yaklaşıyor. Ve daha şimdiden, topçularımızın ateşiyle aydınlanan tepelerde birer karaltı olmaktan çıkıyor ve artık sahici görünüşleriyle, asker giyimleriyle beliriyorlar karşımızda. Hem garip bir düzen, hem garip bir düzensizlik koyun koyuna yaşıyor düşman sıralarında. Kaskatı siluetler halinde yaklaşıyorlar, taş kesilmiş çehreleri var hepsinin; tüfekleri omuzda ve elleri bomboş. Tıpkı uyurgezer hastalar gibi, ayaklarını mekanik bir hareketle hep ileriye uzatarak yürüyorlar. Top mermileri, düştükleri yerlerde taş üstünde taş bırakmıyor, yakıyor, yıkıyorlar. Boşlukta birer meşale figürü çizerek devriliyor askerler, ya tek tek ya da gruplar halinde avlanıyor ve ölüp gidiyorlar.

Elli adım ötemizdeler şimdi, eter kokularıyla yüklü nefesleriyle karşımızdalar. Kalabalık sanıyorduk kendimizi; oysa bakıyoruz ve onların karşısında çok zayıf ve güçsüz olduğumuzu fark ediyoruz; derhal boşaltıyoruz siperleri, gerisin geriye dönüyor ve

tepeye tırmanıyoruz. Tepenin uç noktalarında siperlenmiş yetmiş beşlik toplarımızın yanına kaçıyoruz. Çamur deryasının ortasında güçlükle ilerliyoruz, düşman ateşinin karşısından canlı birer hedef halindeyiz şimdi. Ve nedense düşman ateş açmıyor üstümüze. Ateş açılsa, yüzde yüz ölürdük. Soluk soluğa, oradan oraya sıçrayarak ve peşimiz sıra ilerleyen düşmana bakmaktan bile korkarak tırmanıyoruz. Bulunduğumuz yerin çırılçıplak görünüşü içinde, çaresizlikle koşturuyor, oradan oraya kaçıyor, kendimizi gizlemeye çabalıyoruz. Toplar, topçeker aygırlar, toz bulutları ve modern çağın bütün rezilliği de bizimle birlikte kaçıyor. Hayvanlar kadar suskun ve ezik, torbalarımızın ağırlığı altında soluksuz kalarak çekiliyoruz geriye, soluklarımız uzun ve sonu gelmeyen cümlelere benziyor.

Tepeden bakınca, uğultulu bir coşkunluk içinde saldıran düşmanı görüyoruz aşağıda ve bizim demin terk ettiğimiz siperlere yerleşiyorlar; düşman öyle kalabalık, öyle çok ki siperler almıyor hepsini. Bir bataryanın arasından geçiyoruz, topların uğultusundan kulaklarımız zonkluyor, namluların ağzında çakan şimşekler gözlerimizi alıyor, sonsuz düşman kalabalıklarına durmadan ateş ediyorlar, düşmanın etine saplanıyorlar her seferinde. Top ateşinin böylesini hiç görmemiştim. Köpek gibi uluyor namlular, kulakları sağır edici gürültülerle sarsılıyor ve her merminin savruluşunda önce ileriye, sonra geriye yaylanıyor.

Bataryaların yerleştirildiği oyuklarda, fosforlu bir yelpaze gibi açılıp kapanan alevlerin aydınlığında, mermileri kucaklarında taşıyan topçu askerlerin gölgeleri şekilleniyor. Kolları ve gövdeleri kızıl bir alevle aydınlanıyor. Yüksek hareketli döküm fırınlarında rastlanan kan ter içindeki işçilere benziyorlar; namluların dip tarafı hararetten kızıllaşıyor; topların çeliği akşam karanlığında ışıklı pencereleri andırıyor.

Birkaç dakikadan beri daha ağır, daha isteksiz ateş açıyor toplarımız. Yavaş yavaş tükeniyor, soluksuz kalıyorlar sanki. Ancak uzun susuşlardan sonra ateş edebiliyorlar artık... Sonra adama-

kıllı susuyor bataryalarımız; salvo ateşi kesilince, topların çeliğindeki kızıl yangının söndüğü görülüyor.

Sessizlikle kaplı uçurumlarda, bir topçu askerinin iniltili sesi duyuluyor:

– Mermi kalmadı.

Gökyüzü bomboş, batan günle birlikte gelen kızıl karanlık çöküyor üstümüze. Hava soğuk. Anlaşılmaz ve dehşet verici bir yas havası bu. Karanlıklardan fışkıran iniltili soluklar; yorgun gözler, iki büklüm insan sırtları, kan ter içinde çehreler görüyorum çevremde. Yüreğimizi dağlayan bir heyecanla «geri çekilme» emrini tekrarlıyoruz birbirimize; acılı bir felaket çığlığına benziyor dudaklarımızda. Dengesiz adımlarımızın şaşkın hızıyla tepeden aşağıya iniyoruz, ağır adımlarla uçurumlara atıyoruz kendimizi.

Bayır aşağı inince, bir vadinin ortasında buluyoruz kendimizi, sonra tekrar bir yüksek tepe beliriyor önümüzde. Tepeye tırmanmadan önce durup soluk alıyoruz, düşman peşimizden kovalasa, hiç beklemeden kaçmaya hazırız. Korunaksız ve sipersiz, göz alabildiğine uzanan ot yığınlarının geniş bir çayırlığın ortasındayız, geri hatlara geldiğimiz halde bizim takviye birliklerimizi göremedik ve en çok onların yokluğuna şaşıyoruz. Büyük bir boşluğun, hiçliğin koynunda yaşıyoruz sanki.

Çayıra yayılıyor, grup grup oturuyoruz. Alnını, bükülmüş dizlerine kederle yaslamış bir asker var aramızda, hepimizin aklından geçen şeyi o dile getiriyor:

— Bizim suçumuz yok bu işte.

Teğmen yakınımızda. Askere yaklaşıyor, elini omzuna koyuyor ve okşayan sesiyle şöyle diyor ona;

— Evet dostlarım, sizin suçunuz yok bu işte.

O sırada yeni müfrezeler geliyor bulunduğumuz yere, «düşmanı oyalamakla görevliydik, en arkadaydık» diyorlar. Tepede-

ki yetmiş beşlik bataryalarımızın düşman eline geçtiğini haber veriyorlar. Ve ansızın bir düdük sesi inletiyor ortalığı.

— Kalkın, yürüyoruz.

Geri çekilmeye devam ediyoruz. Topu topu iki tabur ediyoruz; arkamızda ve önümüzde, bizden başka Fransız askeri yok. Çeşitli sınıflardan hiç tanımadığımız insanlar var yanımızda, hepsi de yılgın, ürkek ve alabildiğine yorgun; bu ilk defa gördüğümüz çehreler bir görünüp bir kayboluyor çevremizde, adeta birdenbire doğuyor ve birdenbire ölüyorlar.

Sonra, kumanda kademesinde bir karışıklık başgösteriyor, o kadar belirli ki, biz bile anlıyoruz bu tersliği.

Nereden çıktığına bir türlü akıl erdiremediğimiz bir kurmay subay karşımızda beliriyor, yolumuzu kesiyor, kederli öfkelerle noktalanan sesiyle bar bar bağırıyor:

— Ne yapıyorsunuz, sersemler! Kaçıyorsunuz! Fransa adına emrediyorum, dönün geriye, düşmanı karşılayın! Emrediyorum size!

Askerler -ki onlar, emirsiz geri çekilmeyi akıllarından bile geçirmezler- şaşkın, neye uğradıklarını şaşırıyorlar.

— Ne yapalım, «geri çekilin» dediler, geri çekildik!

Verilen emri dinleyip geriye dönüyorlar. Gruplar halinde yön değiştiriyor ve öbür arkadaşlarına sesleniyorlar:

— Arkadaşlar, bu tarafa gidiyoruz galiba, emir var!

Fakat geri çekilme emrinde ısrar ediliyor, kesin bir emir bu, yeniden yön değiştiriyor askerler, «ne istediğini bilmeyen kumanda kademesi» için ağızlarına ne gelirse söyleyerek homurdanıyorlar, demin ters emir veren kurmay subay da kalabalığın akışı içinde eriyip kayboluyor.

Daha hızlı yürüyoruz şimdi, adımlarımız çabuklaşıyor. Nereden ve nasıl yaratıldığını çözemediğimiz garip bir atılış içinde yaylanıyoruz. Önümüzde aşılması gereken bir tepe var ve gece karanlığında kocaman bir dağ gibi yükseliyor.

Tepenin yamaçlarına ulaştığımız bir sırada, dört bir tarafımızda ıslıklı mermi gürültüleri beliriyor. Mermilerin tıkırtılı

sesi gök boşluğuna yükseliyor uzaklarda ve bir saniyecik başımızı çevirip de arkamıza bakınca, tepenin zirve noktalarında topraktan fışkıran toz bulutları görüyoruz. Bizim bıraktığımız tepeye düşman makineli tüfeklerini yerleştirmiş. Ancak şimdi farkediyoruz bunu ve kurşun yağmurunun karşısında, korunaksız birer canlı hedef durumundayız. Küfür ederek, sıkıntıyla içimizi çekerek, bağrışarak dört bir yana kaçışıyor ve dağılıyoruz. Sahici bir kavgada göğüs göğüse çarpışır gibi yapışıyoruz toprağa.

Kurşun yağmurundan sağ salim kurtulanlarla tepenin doruğuna ulaştık. Tam o sırada, boşluğu yırtan acılı sesi duyuldu teğmenin:

— Elveda, arkadaşlar!

Yere yuvarlandığını gördük, çevresindekiler sırtlayıp taşıdılar ölüsünü.

Zirve noktasından birkaç adım boyu öbür tarafa iniyor ve orada yere uzanıyoruz, sessiz, toprağın koynuna giriyoruz usulca.

Birisi soruyor:

— Teğmen nerde?

— Teğmen öldü.

— Ah! diyor bir asker, ölürken «elveda» dedi hepimize!

Biraz olsun soluk alıyoruz burada. Paçayı kurtardık ya, dinleniyoruz ya, ötesini kimse düşünmüyor.

Boşalttığımız bölgenin durumunu anlayabilmek için işaret fişekleri atılıyor havaya. Üç beşimiz, başımızı kaldırıp ölümü göze alıyor ve tepenin öbür tarafına merakla bakıyoruz. Işaret fişeklerinin aydınlığında, bataryalarımızın bulunduğu tepedeki kargaşalığı seyrediyoruz. Kazma kürek, toprağı durmadan kazıyor düşman askerleri.

Artık ilerlemiyorlar. Durdular, orada teşkilatlanıyorlar şimdi. Siper kazıyor ve tel örgü şebekesi kuruyorlar. Bir gün tekrar saldırmak ve tekrar geri almak zorunda kalacağız o bölgeyi. Yüzükoyun uzanmışız, mermisi tükenmiş boş tüfekler başucumuzda, ilgiyle seyrediyoruz onları.

Düşünüyor Margat, sonra başını sallıyor:

— Siperlerde tel örgü olsaydı, demin durdururduk onları. Tel örgü yoktu siperlerimizde.

— Ya makineliler? Bizim makineli tüfekler nerdeydi, peki?

Kumanda kademesinde bağışlanması imkansız hatalar yapıldığına kesinlikle inanıyoruz. Tedbirsizlik, mesela; yedekte takviye birliklerimiz yoktu, kimse düşünmemişti bunu. Düşmanın yolunu kesmeye yetecek sayıda tüfek de yoktu elimizde, batarya toplarına yetecek mermi bile yoktu; koskoca iki bataryada, toplar gümbür gümbür çalışırken, ansızın mermisiz ve cascavlak kalışlarını gözlerimizle gördük; mermi sayısının yetip yetmeyeceğini kimse düşünmemişti. Koca bölgede, en ufak savunma hazırlığı yapılmamıştı, siper bile kazılmamıştı; siper kazdırmayı kimse getirmemişti aklına.

Bizim gibi basit askerlerin basit gözleriyle bile kolayca görebildikleri büyük hatalardı bunlar.

— Elimizden ne gelir ki! dedi biri. Kumandanlar düşünsün.

Yeni bir yürüyüş emriyle ileri atılmasaydık ve daha önemli, daha gerekli ihtiyaçların tasası içimize işlemeseydi, defalarca birbirimize tekrarlayacaktık bunu.

Neredeyiz, bunu kimse bilmiyor aramızda. Bütün gece yürüdük. Belkemiklerimizde daha koyu, daha dayanılmaz bir yorgunluk yer etti ve bütün gece, karanlığın uğultusu vınladı kafalarımızda, Bir vadinin yatağını izleyerek yürüdük. Sonra siperlere ulaştık, adamlar gördük sonra. Dar sokakcıklar halinde kıvrılıyor ve ötede daha geniş alanlara açılıyordu siperler; orası karmakarışıktı; kumanda karargahları ya da sağlık istasyonları çıkıyordu önümüze. Gece yarısına doğru, bir sığınak yerinin aralık kapısından içeriye bakınca, beyaz bir masanın çevresinde toplanmış subaylar gördük; önlerinde kocaman bir harita vardı galiba. «Bunların şansı var!» dedi boğuk bir ses. Kıta subayları da bizim gibi, her dakika ölüm tehlikesiyle yüz yüze yaşıyorlar, hele

hücum anlarında; fakat hiçbiri bizim kadar acı çekmiyor. Mazgal başında nöbet tutmuyor, sırtlarında torba taşımıyor, angarya işlere koşturulmuyorlar.

Yapışkan topraktan örülmüş duvarlar gene başladı, mahzenler gene belirdi çevremizde. İnanılmaz bir insan kalabalığının ağzına kadar doldurduğu bir kavşak yerine geldik. Gene sabah oluyor işte, bizim kaderimiz gibi daracık ve upuzun bir gün ışığı peydahlanıyor. Feci bir koku genzimi alıyor; canlı birer yaratık gibi görünen ölüler var burada, branda bezlerinin altında yatıyorlar. Boz renkli bir branda bezi var açıkta, sabah rüzgarında bir bayrak misali dalgalanıyor ve gün ışığı kanlı haçları yavaş yavaş beyaza boyuyor.

Yüksek bir yerden uzaklara bakıyorum bazen ve ötelerde, alabildiğine bulanık geometrik lekeler halinde ülkemin dağlarını, tepelerini seyrediyorum; fakat öylesine uzak, yapayalnız, bulanık duruyorlar ki karşımda, kararsızlığa düşüyor ve sık sık «burası benim ülkem mi, yoksa başka bir yer mi?» diye kendi kendime soruyorum; bir türlü çözemiyorum bunun nedenini. Üstelik baktıkça yoruluyor gözlerim, bakmak değerini ve anlamını yitiriyor. Görmüyor insan, dünyayı tanımlamakta çaresizliğe düşüyor. Hepimizin ortak bir yönü var cephede; gözlerimiz akşam karanlığının bulanıklığını ve ruhlarımız geceyi sürdürüyor içimizde.

Ve hiç durmaksızın, sonsuz bir zincirin halkaları halinde, klor ve kükürt kokan, duvarlarının toprağı denizin dalgaları gibi yapışkan ve köpüklü siperlerde yürüyor askerler. Duvarlar yıkılacak ve onlar ezecekmiş duygusunun telaşı içinde gittikçe hızlanarak yürüyorlar. Yükseklere tırmanır gibi iki büklüm yürüyorlar, nereye gitseler birer cehennem yumağını andıran o ağır, o devasa sırt torbalarını da sürüklüyorlar ve torbaların ağırlığı altında simsiyah birer lekeden farksız görünüyorlar. Ve biz, rüz-

gar misali göçüp giden, topraklaşan askerlerin yerini dolduruyoruz burada.

Geniş bir kovuk görünce, içine giriyor ve mola veriyoruz. Sırtımızdaki torbalarla yaslanıyoruz toprağa. Ama topraktan fışkıran. nereye baksak dışarıya taşan insanlar görüyoruz; kiminin dizinden aşağısı, kiminin kafası dışarda. Bir gün aceleyle gömülmüşler buraya, fakat her geçen gün toprak biraz daha dışa savuruyor onları. Yere çömeldiğim noktada, yeraltından bir ölünün ayağı fışkırıyor dışarıya. Kenara çekmeye çabalıyorum, ama nafile; kaskatı kesilmiş. Bir ölünün, toprağın yüzünde kalan bu parçasına bakıyorum. İnsan ister istemez, dünyamızın ezdiği, kahrettiği bu et yığınına takıyor aklını; ölünün toprağın koynunda kalan gizli gövdesini hayalliyor ve kendi kafasında bir şekil veriyor ona. Nasıl olabilir çehresi... Yeraltındaki karanlıklarla örtülü çehresinde hangi ifade var acaba! Ah! Savaş meydanlarında toprağın ne felaketlere gebe olduğunu insan bunu görünce anlıyor. Ve içinde dinlendiğim bu mağaranın dört bir tarafından kollar, bacaklar, kafalar fışkırıyor toprağın dışına. Cehenneme bu kapıdan giriliyor işte; evet, bu kapıdan giriliyor yerin altına.

Buraya gelirken, o yol boyunca hep ayakta uyudum. Ufacık bir mahzene saklanmış gibiyim şimdi. İnsan etinin o yumuşacık ve zavallı çığlığından, uykudan başka şey değilim. Tam sızıyor, kafamı türlü rüyalarla dolduruyorum ki, bir adam beliriyor tepemde. Silahsız bu adam ve elindeki elektrik fenerinin yaralayıcı, ürkütücü beyaz hüzmesini tutuyor yüzüme. Albayın postası. Başımızdaki subay yardımcısını görür görmez söylüyor ne istediğini:

— Altı adam istiyoruz, iş var. Esneyerek doğruluyor bizimki:

— Butoire, Vidame, Margat, Termite, Paulin, Remus çıksınlar! diyor ve tekrar uyukluyor.

Kovuktan çıkıyoruz, sonra uykuyu fırlatıp atıyoruz üstümüz-

den. Bir köy sokağında buluyoruz kendimizi. Temiz havayla birlikte uğultulu alevler dikiliyor karşımıza, alevlerin aydınlığında görüyoruz birbirimizi. Şaşkınlıkla kaçışıyor, önümüze ilk çıkan boşluğa gizleniyoruz, aramızdan bazıları bağırıyor, «Gördüler bizi, ihanete uğradık!»

Bir zaman yük taşıyor, işimiz bitince kovuktaki yerimize dönüyoruz. Daha yorgunum, daha bitkin ve çaresizim şimdi, köşeme büzülüyorum. Yavaş yavaş kendimden geçiyorum, yanımda biri var, ısrarla günleri sayıklıyor; Perşembe, Cuma, Cumartesi, kaç gündür yolda olduğumuzu bulmaya çabalıyor. Fenerli adam tekrar görünüyor, kalabalık bir grup halinde dışarıya sürüklüyor bizi. Yeniden ve üçüncü olarak tekrarlanıyor bu yolculuk. Dışarıya çıkar çıkmaz yaylım ateşe tutuluyoruz, hızla kaçışıyor ve neden sonra, zifiri karanlık ve kuytu bir köşede bir araya geliyoruz. İkişer oluyor ve kalın keresteleri sırtlıyoruz, kerestelerden sonra sıra çuvallara geliyor; dokundukça toz bulutlarıyla ayaklanıyorlar.

Sonuncu defa, en fecisi de buydu zaten, tel örgü yumaklarını taşıdık. Otuz kilo çeken bu yumaklardan tutuşturuyorlar elimize. Teller bir hayvanın gerinmesi gibi uzayıp kısalıyor omzumuzda; küçük bir sarsıntıda hop oturup hop kalkıyor, etimize batıyor, sarkık uçları ayaklarımıza dolanıyor. Benimki adeta yapışıyor vücuduma, sanki çelmeleyip yere yıkmak istiyor beni. Bu yorucu, gücümü kemiren biçimsiz ağırlık omuzlarımda, artık bir taş ve demir yığını haline gelmiş bir istasyon binasında, harabeler arasında ilerliyorum. Kaygan bir tümseği tırmanmaya çabalıyoruz. Ayaklarımızın altında toprak kayıyor, biz ilerledikçe tümsek geriliyor, ulaşılmaz gibi 'görünüyor' gözümüze. Sonunda tümseği de aşıyoruz.

Normal bir insanım ben; hayata bağlıyım ve üstüne düşen işi de seve seve yapmaktan çekinmem. Fakat demin, beni öldürecek ve o işkenceden kurtaracak serseri bir kurşunu dört gözle bekledim.

Ellerimiz boş dönüyoruz geriye, kederli bir rahatlık duygusu

taşıyoruz yüreklerimizde. Gayet iyi hatırlıyorum, yanımdakilerden biri ya bana, ya da başkasına şöyle diyordu:

— Tırtıllı saç plakaları taşımak bundan da beterdir.

Gün doğarken angarya işlerini, yük taşımayı bırakmak zorunluluk oluyor; depo dolusu malzemeye bakarak söyleniyor istihkamcılar. Sabahın altısından yedisine kadar uyuyoruz. Gecenin son izleri de silinirken usulca çıkıyoruz kovuktan.

— Sabah çorbası yok mu? diye soruyoruz birbirimize.

Sabah çorbası yok; mutfakçılar görünürde yok çünkü. Cevap yerine şu emrediliyor hepimize:

— Yürüyüşe geç, ileri!

Yürek burkucu, soluk bir sabah. Yaklaştığımız köyün çevresinde, bahçeler 'bile şeklini kaybetmiş, insan eli değmemiş gibi duruyorlar. Toprak yanmış, hallaç pamuğundan farksız olmuş, duvarların iskeleti çıkmış, çamur deryası kaplamış bahçeleri ve çamurların ortasında askerlerin sapsarı gölgeleri geziniyor. Savaş, ruhlarımız ve çehrelerimiz kadar, tabiatı da kirletiyor.

Bütün birlik perişan, bütün çehreler kireç beyazı ve herkes yılgın. Bir hangarın önünde duraklıyoruz.

— Yorulanlar torbalarını burada bırakabilir diyor başçavuş, dönüşte alırsınız.

— Torba bırakıyorsak, hücum edeceğiz demektir, diyor bir eski asker.

Böyle söylüyor, ama o da bilmiyor işin doğrusunu.

Ve sırayla, hangarın kömür karası toprağına, içi kof vücutlar gibi düşüyor torbalar. Fakat bazıları torbaları bırakmıyorlar oraya, yanlarında taşımayı daha uygun görüyorlar; «evdeki hesap çarşıya uymayabilir» diye düşünüyorlar.

İleri! Gene bu çığlıklar harekete getiriyor bizi.

İleri! Hadi, fırlayın ayağa! Hadi, yürüyün! İsyankar gövdenizi susturun, bir tabuttan fırlar gibi fırlayıp doğrulun uykularınızdan, gücünüzün yettiği yere kadar dayanın, ileri, ileri! Gerekli bu. Çıkarlarınızın büyüklüğü söz konusu şimdi, gökten emredilen yüce bir kanun gereğince yürümek zorundasınız. Ne olduğunu

kimse bilmiyor oysa. Sadece attıkları adımları hatırlıyor askerler; gece mi gündüz mü, onu bile bilmiyorlar. Sonra yapılacak bir şey yok zaten. İnsanın kendi kendisiyle haşır neşir olduğu, soğuktan, yorgunluktan, acıdan, tiksindiği şeylerden kaçtığı günler geride kaldı. İleri ! Gerekli bu!

Bir koruluğu geçtik ve tekrar yerin altına indik. Siperlere açılan bir dehlizde yaylım ateşe tutulduk. Güpegündüz, siperlere diklemesine kazılmış bu çukurlarda yürümek feci bir şey, insan açıkta kalıyor çünkü, düşman nereden gelirse gelsin canlı hedef oluyor. Vuruluyor bazı askerler, devriliyorlar. Onların düştükleri yerde kargaşalık çıkıyor, koşuşmalar oluyor. Öbürleri, bir an, vurulan arkadaşlarına bakarak duraklıyor, kararsız kalıyor, kaşlarını çatarak ölümün geldiği yöne doğru çeviriyorlar bakışlarını, sonra kendi kendilerine söyleniyorlar:

— Ne yapalım yani, madem gerekli bu, ölüme de gideceğiz. Hadi!

Sıcak vücutlarını keskin rüzgara, soğuğa ve görünmeyen ölüm tehlikelerine açarak yeniden yürüyorlar. Canlı yaratıklarla, insan gücünü aşan olayların bu çatışmasında, vahşet dolu insanüstü ve kutsal olan bir taraf var galiba.

Beni bir gözetleme deliğine gönderdiler. Oraya ulaşabilmek için basık tavanlı ve daracık bir yeraltı geçidini, ellerimin üstünde sürünerek aşmak zorunda kaldım Önceleri ölüleri çiğnememeye çabalıyor, onlara basıp geçmek cesaretini görmüyordum kendimde; fakat sonra vazgeçilmez bir gereklilik oluverdi bu, o zaman cesaret ettim. Geçidi dolduran cesetlerin yumuşak ve pörsümüş etlerine, kaskatı kemiklerine bastıkça ayaklarım ürperiyordu.

Deliğin ağzında -galiba eskiden bir yol, ya da genişçe bir meydandı burası- kökünden kesilmiş kocaman, kalın gövdeli bir ağaç vardı. Bir süre sessizce seyrettim bu manzarayı, fizik yorgunluğun allak bullak ettiği zihnimde garip ürpertiler, uyandı, bir mezar olarak düşündüm bu ağacı ve bayağı duygulandım!

iki saat kadar sonra birliğime, konakladığımız çukurlara döndüm. Orada kalıyoruz şimdi. Top ateşi iki misli artıyor. Vakit öğleyi buluyor, öğleden sonra derken akşam karanlığı bastırıyor.

Geniş bir sığınağa götürüyorlar bizi. Bilmediğimiz bir yönde, cephenin belirsiz bir kesitinde hücuma kalktık galiba. Zaman zaman, kum torbalarının arasındaki bir boşluktan bakıyoruz dışarıya; kederli bir kış şaşkınlığı içindeki bir yol kavşağı görünüyor. Kanlı savaşın hangi kesimde verildiğini kestirebilmek umuduyla gökyüzüne kaldırıyoruz gözlerimizi. Fakat bilemiyoruz.

Top ateşi gözümüzü alıyor, hepimizi köreltiyor.

Lapa lapa yağıyor çelik yığınları, başımızın üstünde demir parçaları dağılıyor. Bir yağmur öncesinin zifiri karanlığı var gökte, patlamalar solgun güneş huzmeleri gibi dört bir yana dağılıyor. Dünyanın görebildiğimiz kesiminde toprak sarsılıyor, havaya savruluyor ve toz bulutları ağır ağır üstümüze çöküyor, sonsuzluk bir deniz kadar uçcuz bucaksız oluveriyor çevremizde. Dev boyutlu patlamalar, alevli güneşler seyrediyoruz. Doğu kesiminde, Güney kesiminde aralıksız devam eden yaylım ateş; gök boşluğunun en yüksek noktasında, yanardağları andıran şarapnel alevleri.

Dumanlarla, akıp giden saatlerle kararıyor ve yoğunlaşıyor bu cehennem. Her şeyi göze alıyor, ikişer, üçer kişilik gruplar halinde o ufacık boşluğa yapıştırıyoruz yüzümüzü ve dışarıyı gözlüyoruz. Sonsuzluktan başka şey göremiyoruz, yağmuru ve karanlıkları görüyoruz sadece gökteki bulutlar yerden fışkıran toz yığınlarına karışıyor önümüzde.

Yağmurun ve toz bulutlarının ortasında tek başına ilerleyen bir adam görüyoruz sonra; süngü takmış bir asker bu ve bir hayalet gibi tek başına yürüyor.

Bu şekilsiz yaratığın bizim hatlardan çıkışını ve ileriye, karanlığa doğru atılışını şaşkınlıkla seyrediyoruz.

Sadece onu görüyoruz ama kimbilir, belki bir başkası daha var yanında.

Önce hiçbir şey anlamıyoruz, fakat sonra ayılıyor, anlar gibi oluyoruz. Hücuma kalkan birliklerimizin öncü askerleri bunlar.

Çılgın bir makine gibi, uğuldayan boşluklara yürüyen bu yalnız, bu lanetlenmiş adam, bu yağmurda neler hatırlatabilir insana! Gök boşluğunu yırtan alev dalgalarının ışığında tuhaf bir ifadesi vardı yüzünün, keşişlere benziyordu; basit bir insan çehresiydi oysa, rüzgardan korunmak için adamakıllı örtünmüştü.

— 150'nci taburun adamı o; yok, 129'un adamı, dedi yanımdaki.

Doğrusunu hiçbirimiz bilmiyoruz, ileri hatlara verilen öncü birliklerden birinin askeri olduğunu anlayabildik sadece.

Onun kaybolduğu noktada bir yenisi beliriyor, onu bir üçüncü asker izliyor karanlıkta. Tek tek, kendi yalnızlıklarına mahkum edilerek, ölüme giden birer ölüm habercisi gibi, artık gözden çıkarılmış birer insan gibi yürüyorlar karanlığa. Kaputları buruş buruş oluyor rüzgarda. Ve biz, kendi köşemizde birbirimize sokuluyor, iyice büzülüyoruz, boşluğu ve aralıklı mesafelerle ölüme yürüyen bu askerleri daha iyi görebilmek için itişiyoruz.

Sığınaktayız tekrar, burası zifiri karanlık. Motosiklet bölüğünden bir askerin sesi yankılanarak büyüyor kulaklarımızda, öyle ki dinledikçe kendisini görmüş kadar oluyoruz. Hükümetin Bordeaux'da yerleştiği günleri, o günlerin şölenlerini, har vurup harman savrulan paraları anlatıyor boyuna ve bu zavallının, o tantanalı, ama beyhude eğlentileri hikaye eden adamın sesinde inanılmaz bir gurur seziliyor.

Fakat susuyoruz, dışardaki uğultunun büyüklüğü hepimizi susturuyor. Sığınak temelinden sarsılıyor, yer yer çatırdıyor. Şimşek düştü çıkış yerine, kısa bir süre bile olsa, olağanüstü bir parlaklıkla aydınlattı bizi, çehrelerimizde şekillenen sonsuz korkuyu ve her şeyin bittiğine inanmışlığımızın ürpertisini ele

verdi. Suçüstü yakalanan biri gibi şaşkın duruyor bir tanemiz, bir başkası kocaman kocaman açıyor gözlerini, öbürü hep başını sallıyor; bir tanesi de avuçlarının arasına almış başını, yüzünde kederli bir kargaşalık. Hepimiz birbirimizi gördük; toprağın bağrından kopup gelen o olağanüstü ışıkla aydınlandık ve bu topu topu birkaç saniye sürdü.

Top seslerinin nasılsa sustuğu bir anda, sığınak kapısının ağzında beliren bir karaltı çağırıyor hepimizi:

— Kalkın, gidiyoruz, ileri!

— Bu defa kurtuluş yok, gebereceğiz, diye homurdanıyor askerler.

Böyle konuşuyorlar, fakat kesinlikle bilmiyorlar. Alevlerin köpüklendiği, yerin altından uğultuların ayyuka yükseldiği savaş alanına çıkıyoruz.

— Süngü taksanız iyi olur, diyor başçavuş. Süngü tak!

Ve ancak, süngü takacak kadar vakit bırakıyor bize; önümüzdekilere yetişmek için koşturuyoruz sonra.

Bayır aşağı iniyor, tekrar tırmanıyoruz. Boyuna yürüyoruz, artık siperlerden çok açıldık.

— Eğilin, diz çökerek ilerleyin!

Duruyor ve diz çöküyoruz. Bir top mermisi, bakışındaki insafsız öfkeyle aşıp gidiyor tepemizden.

Merminin çizdiği ışıkta, birkaç adım ilerde, alabildiğine geniş kazılmış siperler görüyoruz. Hani bilmesek, düşecekmişiz oraya. Boş siperler bunlar Yok, hepsi dolu... Evet, boş ve kimsesiz çukurlar. Canlı kalmamış orada, kalanların hepsi ölü. Top mermisi tepelerine indiği ve patladığı zaman yaşıyorlardı oysa. Yüzlerini paramparça etmiş şarapnel, gözlerini oymuş ve şakaklarını parçalamış. Şekilsiz insan kafaları kalmış sadece ve bu dehşet verici bir manzara; çoğunun kafatasları yarılmış ve beyinleri dışarıya akmış. Daha kenardakiler ucuz kurtulmuşlar, onların sadece gözlerini oymuş şarapnel. Gözleri, mermi parçalarının açtığı bu delikler, birer oyuk, birer mağara ağzını hatırlatıyor bakınca; çamurdan yıldızlar sıçramış ölümlü çehrelerine.

Bu siperin öbür ucuna yürüdük. Hiçbir şey bilmeyen bizler; «Biliyorum», «Ben öyle istiyorum» dercesine vınlayan, dört bir yanımızdan vızır vızır geçen mermilere aldıracak vaktimiz bile yok artık; çabuk çabuk yürüyoruz. Bütün alışkanlıklar, oyunun bütün kuralları anlamlarını yitirdiler; açıkta ve korunaksız durumdayız şimdi, boyuna yürüyoruz. Son dakikaya kadar bizden gizledikleri gerçek, artık keskin hatlarla aydınlanıyor kafamda: Düşmana saldırmaya gidiyoruz!

Karşı hücuma geçtik, ama bundan hiçbirimizin haberi yoktu! Öbür arkadaşların peşi sıra yürüyorum. Başkaları gibi ölmemek! kurtulanlar gibi ben de ayakta kalmak, yaşamak istiyorum! Ya ölürsem! Ne yapayım, kaderime küseceğim ölürsem.

Öne atılıyorum. Göz kapaklarım açık, fakat hiçbir şeye bakmıyorum; kıpırtısız gözlerimde bulanık hayaller belirleniyor. Çevremdeki insanlar garip dalgalar halinde akıp geçiyorlar önümden; çığlıklar birbirine karışarak sönüyor.

Yeryüzü ve gökyüzü hayaletlerle dolu şimdi; alev alev yanarak havalanan kazıklardan altın sarısı sırmalar dökülüyor yere.

Tam önümde bir adam var, bir çaput parçasıyla sarmış başını.

Karşı yönden geliyor; öbür ülkeden, düşman tarafından geliyor bize! Beni aradığını, hedef aldığını biliyorum, ben de onu arıyordum zaten. Çok yakınımda; ansızın üstüme çullanıyor.

Ölüm korkusu, ya da onu elden kaçırmanın telaşıyla –hangisi bilmiyorum– çaresizliğin dizginlerini koparıyor, son bir atılışla gidiyorum üstüne, ellerimi açıyor, tüfeği yere bırakıveriyorum. Omzunu, sonra boynunu sımsıkı kavrıyorum parmaklarımla, insanlığına şekil veren her şeyi coşkun bir keyifle avuçlarımda boğazlıyorum. Boğazını bütün gücümle sıkıyorum, gücümü aşan bir hırsla doluyum ve iliklerime kadar ürperiyorum.

Benim gibi, ilk anda tüfeğini bırakmayı akıl edemedi. Soluğu kesiliyor, yere devriliyor. Bir kurtuluşu selamlarcasına asılıyorum ona, bırakmıyorum. Sözler, cansız birer hırıltı oluveriyor gırtlağında. Elini çaresizlikle çırpıyor boşlukta, sadece üç parmağı var elinin ve gökteki bulutların önünde bir çatalı andırıyor.

Pençelerimin arasında ölmemek için direnirken bir şimşek çakıyor ve adamı sırtından vuruyor. Kolları birdenbire yana düşüyor. Sonra başı geriye kaykılıyor; ama vücudu insanüstü bir soluk gibi yaylanarak üstüme geliyor. Mermi gibi.

Yere yuvarlandım; doğrulup ayağa kalkıyorum. Kendimi çarçabuk toparlamaya çabalıyorum, tam o sırada hafif bir sızı hissediyorum belimde. Ne olabilir bu? İleriye doğru gidiyorum, hep ileriye atıyorum adımlarımı, ellerim boşlukta. Öbür askerlerin tek tek önümden geçtiğini görüyorum. Fakat yürüyemiyorum. Ve birdenbire yere kapaklanıyorum.

HARABELER

Dizüstü yıkılıyorum, boylu boyunca yere uzanıyorum. Benden önce başkalarının başına gelen şey, şimdi benim başıma geliyor.

Yapayalnızım artık, çamur deryasıyla baş başa kaldım, kıpırdayamıyorum. Top mermileri kol geziyor çevremde. Boğuk sesli fırtınalarıyla beni arıyor, bulunduğum yeri bilmek, beni yok etmek istiyorlar adeta.

Sonra yavaş yavaş savaşın dehşeti ve ateşi uzaklaşıyor yanımdan, bu uzaklık yürek paralayıcı bir şey oluyor içimde. Bütün çabama rağmen kurşun yağmuru kafamdan siliniyor; rüzgar yükseliyor, sırtımdaki elbiselerden soyunmuş gibiyim, çınlçıplak kaldım.

Toprağa mıhlanıyorum. Yerdeki çamuru avuçluyorum, parmaklarım taşlara takılıyor, güçlükle doğruluyor, boynumu geriye çevirip sırtımdaki dayanılmaz ağırlığı görebilmek amacıyla çırpınıyorum. Fakat imkansız; sırtımda sadece sınırsız bir boşluk var.

Yükseklere tırmanıyor gözlerim. Önümde karanlıklar uçuşuyor. Bakışlarımı körelten bu kara yumaklara takılıyorum. Eskiden ayaktakilerin karaltılarıyla sınırlıydım, oysa şimdi yerde cansız yatanlar sınırlıyor beni.

Acı çekmiyorum. Olağanüstü bir huzur ve rahatlık var içimde; suskunluğun sarhoşluğunu yaşıyorum. Bu yerde yatanların hepsi öldüler mi? Kimse bilmiyor. Yaşayanların hayaletidir ölüler. Sıcacık bir şey bulaşıyor elime. Beni mahkum eden, gözlerimi sınırlayan o kapkara yumak ürperiyor. Koskocaman bir at bu, her dakika biraz daha ölüyor ve bir dil yumuşaklığı ile akıyor kanı. Yumuyorum gözlerimi, çok eskiden yaşanmış bir bayram gününü getiriyorum aklıma ve bir ormanın opera dekorlarını andıran sahteliğinde, insan kardeşlerimin sevinçli ve insafsız çığlıkları arasında can çekişen çiçeği burnunda bir yavru hayvanı hatırlıyorum.

Yakımında bir ses duyuyorum.

Bulutların ötesini göremiyorum, ama sanıyorum, aydede belirdi yukarda ve güleç yüzünü gösterdi dünyamıza. Garip bir beyazlık var cesetlerde, bu beyazlık mezar taşlarına benzetiyor onları.

Sesin sahibini bulmaya çalışıyorum. Birbirlerinin üstüne devrilmiş iki insan görüyorum. Alttaki adamakıllı iri yapılı, öfkeyle iki yana savurmuş kollarını; dağınık saçları ayaklar altında çiğnenmiş çiçekli bir taç gibi duruyorlar başında. İki balgam misali donuk ve cansız bakıyor gözleri, akla gelebilecek bütün hareketsizliklerden daha yoğun, ağır ve kıpırtısız görünüyorlar. Öbür cesette yaldızlı yansımalar çiziyor ayışığı.

İşte bu adam konuşuyor ölgün sesiyle, mırıltılarla inliyor. Bir dost yumuşaklığı ile konuşuyor, ama birbirini tutmayan, kopuk kopuk sözler mırıldanıyor. Aklını kaçırmış! Ondan hayır yok bana! Olsun, sürünerek yanına gideceğim. Uzun uzun bakıyorum. Silkiniyor, gözlerimdeki uyuşukluğu yok etmek için hiç durmadan gözlerimi kırpıştırıyorum. Lanetlenmiş, uğursuz, murdar bir üniforma var adamın sırtında!

Son bir atılışla pençelerimi gererek, önümdeki bu parıltılı karaltıya ulaşmak istiyorum. Fakat bir türlü ulaşamıyorum; vücudum benden ayrı, benim dışımda bir şey oluvermiş sanki. Adam baktı bana. Üniformamı tanıdı. Yüzümün hatlarına sin-

miş benliğimi, kendisine düşman ve yabancı olduğumu farketti. Yüzümde gördü ırkımın damgasını. Demin aydınlık olan çehresinde düşmanca bir nefretin parıltısı yanıp söndü. İkimiz de, bütün ruhumuz, bütün benliğimizle birbirimizin üstüne atılmak, birbirimizi paralamak istiyoruz. Fakat ne birbirimizden uzaklaşabiliyor, ne de birbirimizi parçalayabiliyoruz.

Fakat acaba sahiden gördü mü beni? Bilmiyorum. Vücudunun hararetiyle, öfkeli bir rüzgar gibi tepeden tırnağa sarsılıyor, damarlarından dışarıya fışkıran kan boğuyor onu. Debeleniyor, siyah paltosundan taşan kollarında yaralı bir kuşun kanatlarındaki çırpınış var.

Biraz ötemizdeki yaralıların çığlıkları geldi kulağıma, uzaktan iniltiler duyuyorum, hüzünlü bir şarkının söylenişi gibi; ilerdeki tel örgü kazıklarının; bir hallaç pamuğu gibi atılmış, içi dışına geçmiş kazıkların arasından yükseliyor iniltiler.

Adam ne söylediğinin farkında bile değil. Konuştuğunun, kafasında düşünceler düğümlendiğinin bile farkında değil. Ansızın beliren patlamalarla yırtılan gece karanlığında, saman alevi gibi yanıp sönüveren ışık hüzmelerinin ortasında sadece adamın çılgınlığı kafamda yer ediyor. Mantığın müthiş bir bütünlük taşıyan sayısız halkalarla örüldüğünü söylüyor. Aydınlık sözlerin ışıklı şimşekler gibi ansızın dudaklarından fışkırdığını fark ediyorum: İncil, tarih, krallık, çılgınlık. Şöyle bağırıyor sonra:

— İmparatorluğun yücelmesinden daha önemli şey yok yeryüzünde!

Onun bu çığlığı bütün hareketsizliğimi bir anda yok ediyor. Ve ben, susturulması imkansız bir yankı gibi şöyle bağırıyorum ona:

— Sadece Fransa'nın şerefidir önemli olan! Sahiden bağırıp bağırmadığımın da farkında değilim gerçekte, bu dehşet dolu gecenin uçurumlarında seslerimiz birbirine saldırdı mı, pek kestiremiyorum.

Başı açık, bir elini yüzüne götürdü ve bir işaret çizdi yüzünde. İncecik boynu kaputunun kürklü yakasından dışarıya fışkırıyor,

yandan görünüşüyle bir kuş çehresini andırıyor yüzü. Göğsünde mücevherleri hatırlatan ışıltılar yansıyor. Ve bana öyle geliyor ki, bizi mahkum eden bütün kederli mahpusların beyinlerinde ve ciğerlerinde sessizlik yuvalanıyor, herkes bu sessizliğe kulak veriyor.

Sesini adamakıllı yükselterek saçmalıyor, boğucu bir sır saklıyor sanki; kalabalıkları, hep kalabalıkları hatırlatıyor. Kalabalık korkunç bir tutku olmuş onun benliğinde: «İnsanlar, adamlar!» deyip duruyor. Olağanüstü yumuşaklıkta göğüs geçirmeler işitiyorum, istemeksizin itiraf edilen şeylerin mırıltılı sesi geliyor kulağıma. Zaman zaman alabildiğine ışıklı bir gümbürtüyle aydınlanıyor gökyüzü ve yeryüzü; her seferinde o ışıklı güneşin yanıp söndüğü istikamete göre yeniden şekilleniyor, çehre değiştiriyorlar. Sonra tekrar ve olanca karanlığı ile her şeyi örtüyor gece, gürültüler uzayarak ölüyor, karanlıkta yankılanıyor.

— İnsanlar! İnsanlar!

— Ee, ne var yani, n'olmuş insanlara? diyor homurtulu bir ses, yere yuvarlanan bir taş parçası gibi düşüyor karanlığa.

— Uyanmamalı insanlar, diyor adam, boğuk sesiyle ve kesik kesik söylüyor bunu.

— Rahat dur biraz! diye cevap veriyor öbürü. Sesinin alaycı ifadesi bana dehşet veriyor.

İnsan gölgeleri dirseklerinin üzerinde doğruluyor –nereye baksam görüyorum onları ve iniltilerini işitiyorum–, çevrelerine bakınıyor hepsi.

Pırıltılı gölgesiyle tekrar konuşuyor adam, çılgınca sözlerini tekrarlıyor gene:

— Uyanmamalı insanlar.

Demin ona cevap yetiştiren ses ürpertili kahkahalar koyveriyor şimdi, hırıldayarak tekrarlıyor:

— Rahat dur, dedik.

Bir baştan öbürüne gecenin simsiyah örtüsüyle susan gökyüzünü, çeliklerinin gıcırtısıyla bir baykuş gibi bozan mermiler boy gösteriyor, alevli gövdeleri parçalanarak dört bir yana dağıldıkça

ışık saçıyorlar. Şu gökyüzü, güneşli ve lekesiz maviliklerle dolu günlerin güzelliğine, huzurlu havasına yeniden kavuşabilecek mi acaba!

Biraz olsun toparlıyorum kafamı, bir garip berraklık yerleşiyor düşüncelerime. Ve işte o zaman kendimi ve geleceğimi düşünüyorum.

Ölecek miyim? Nerede yaralandım? Önce tek tek ellerime baktım; ölü elleri değil bunlar, karanlık ışıltılarında ölümü görmedim. Neden ve nasıl olduğunu bilmeden, böyle benim gibi, yere mıhlanıp kalmak, kıpırdayamamak olağanüstü bir şey. Gözlerimi yerden bir karış yukarıya bile kaldıramıyorum. Altımda boylu boyunca uzanan at birdenbire debelemeye başlıyor ve ben, öne doğru savrulduğumu farkediyorum. Kocaman ve kederli başını yan tarafa çeviriyor hayvan yerdeki otları kemiriyor dişleriyle. Bir zamanlar, yelesinde bembeyaz lekeler taşıyan bu hayvanı, alayın ortasında ve sahici savaş atları gibi şaha kalkarak kişnerken çok gördüm; şimdi yaralı ve sakat oysa, gerçek mutsuzluğu sırtlanan bahtsızlar gibi dilsiz ve suskun. Kanıyla yere, yemyeşil otlara serdiği kırmızı döşek üstünde can çekişirken gördüğüm yavru ceylanı hatırlıyorum hemen; o yavru ceylanın ölümüne o gün tasalanmadığım için asıl şimdi dertleniyorum, sıcak bir şey düğümleniyor boğazımda. Suçsuzluğun ta kendisidir hayvanlar. Bu at koskocaman bir çocuktan farksız yanımda; hayatın özündeki suçsuzluk anlatılacaksa, küçük bir çocukla değil, böyle güzel bir atla anlatılmalı bu. Boynum vücudumu daha fazla taşımıyor, inliyerek yere kapaklanıyorum, başım toprağa vuruyor.

Hayvan tekrar silkindi, ben tekrar kenara savruldum, hiç durmadan konuşan ve deli saçması laflar eden adamın yakınına düştüm. Adam sırtüstü uzanıyor. Soluk ayışığına doğru çeviriyor yüzünü. Ayna gibi. Boynundaki dehşet verici, pis yarayı farkediyorum o zaman. Artık ölecek, hissediyorum bunu. Sesler, can çekişen kuşun çaresiz kanat çırpışlarına benziyor dudaklarında

Bir İspanyol ressamı hakkında anlaşılması imkansız şeyler

geveledi ağzında, bir saraydaki insan portrelerinden dem vurdu; «Escurlal, İspanya, Avrupa» filan dedi Birdenbire öfkeleniyor, kendi geçmişinde tanıdığı insanları hınçla hayalinden kovuyor.

— Defolun, hayal meraklısı budalalar! Kan kırmızısı alevlerin kapladığı, mermi fırtınalarının inlettiği gökyüzünü sarsan bir sesle, bağıra bağıra söylüyor bunu; çakan şimşekleri ve yırtıcı rüzgarı bastırıyor sesiyle, hepimizi avuçlarında soytarıca ezen geceyi ve karanlıklan sindiriyor.

Ruhunu bütün ayrıntılanyla ele veren bir müthiş, bir dayanılmaz öfkeye kaptırıyor kendini. İç dünyası da, yaralı boynu gibi çırılçıplak şimdi.

— Gerçek devrimcidir, diyor bu ses. Gerçek meraklıları, defolun, cehaletimizi hiçe sayanlar, rüzgarı ve sözleri yaratanlar; her şeyi yeniden yaratanlar, defolun! İnsanlara insanların boyunduruğunu getiriyorsunuz! Fakat evren alay ediyor topunuzla, tiksiniyor sizlerden!

Evrenin alaycı kahkahasını duyuyor ve ona katılıyormuş gibi, katıla katıla ve keyifle gülüyor.

Ve yakınımızda inatçı bir kahkaha, başka bir kahkaha beliriyor karanlığın ortasında, inanılmaz boyutlarla büyüyor, büyüyor.

— Gene ne sayıklıyor bu herif!

— Kendi haline bırak onu. Görüyorsun, ne dediğini bilmiyor.

— Ha, ha, ha!

o kadar yakınım ki saçmalayan adama, lafını sadece benim için tamamlıyor sanki, sesini alçaltarak haykırıyor:

— Halkın zavallılığına güveniyorum ben.

İçim burkuldu bu sözlere, gözlerim dehşetle yuvalarından fırlayacakmış gibiydiler; kafamda ansızın bir şimşek çakmıştı ve adamın ne söylediğini gayet iyi bildiğini ossaat anlamıştım. Hayatın bir kabustan farksız oluverdiği bir anda, tanıdığım prens geldi aklıma; av meraklısı prens, kan dökmekten zevk alan prens

Hayli yakınımızda bir şarapnel patladı, karanlığı yırttı ve top-

rağı bir bulut yumağı gibi havaya savurarak şekillendi; adeta düşünen bir yaratık, acılı bir çığlıktı bu patlama.

Gece, kalın bir karanlık perdesiyle örtüyor hepimizi. Karanlık ve pıhtılaşmış kan tortularıyla doluyor avuçlarım; ensemde, yanaklarımda kapkara bir yağmur.

Gümüşlü ışıltılarla bölünen mermi alevlerinin geçidi tekrar başlıyor, sayısız askeri yutan bataklığı bir kere daha ışıklandırıyor bu gümüş aydınlık, orada cansız yatanları yaldızlarla süslüyor.

Ansızın, yeryüzüne nasıl ulaştığı anlaşılmayan ve şikayetçi inıltilerle dolu bir uğultu fışkırıyor toprağın altından:

— İmdat! Yetişin, imdat!

— Kurtarmayacaklar mı bizi! İmdadımıza gelmeyecekler mi?

Ve ancak denizin dibindeki yaratıklarda görülebilecek yumuşaklıkta, ağır hareketlerle el sallıyorlar.

Ölümün hala bütün soğukluğu ile hükmettiği, ama savaşın ateşini henüz söndüremediği bu uçsuz bucaksız düzlükte, kuş gagasını andıran burnuyla, o hep konuşan adamın geriye kaykıldığını görüyorum. Kaputu dalga dalga buruşuyor sırtında. Büyük ve yırtıcı bir kuş havalanmak üzereyken nasıl dimdik durursa, o da öyle sonsuz yolculuğa, öbür dünyaya hazırlıyor kendini.

Atın yarasından hâlâ kan akıyor. Bir saat dakikliği ile damla damla üstüme dökülüyor. Kanının her damlasında, bu düzlükte akıtılmış bütün kanlar damla damla hortluyor, yaralıların çektiği acı damla damla birikiyor tenimde. Ah! Gerçek, ummadığımız kadar çabuk ve inanılmaz bir hızla, bütün yönlerde dağılıyor uzaklara, nereye giderse gitsin gerçekliğini kaybetmiyor! Hayvanların çektiği acıya insanın içi sızlıyor; anlaşılır bir acı onların çektiği.

İnsanlar! İnsanlar! Nereye baksam, allak bullak olmuş bir görünüşü var ovanın. Bazen mavilerle siyahların, bazen de kırmızılarla siyahların süslediği ufuk çizgisini de aşarak sonsuzlaşıyor, dev boyutlarla büyüyor, büyüyor!

BİR HAYALİN GÖRÜNÜŞÜ

Hep aynı yerdeyim. Gözlerimi açıyorum. Uyudum mu? Bilmiyorum. Sakin, telaşsız bir aydınlık var şimdi. Akşamüstü olmalı, yada sabah. Kollarım titriyor. Paramparça bir çalılık kümesi gibiyim, yere sımsıkı yapışmışım. Yaralı mıyım? Tabii, zaten yaralı oluşum mıhlıyor beni toprağa.

Başımı kaldırabiliyorum, nemli hava kabarcıkları hücum ediyor gözlerime. Çamurlu yumakların kol gezdiği soluk benizli toprağı, yağmur damlacıklarını ve kirli, bulanık. sıkıntılı gök boşluğunu, sonsuzu sabırla seyrediyorum; sis tabakasında insan omuzları şekilleniyor, bulutlarda dirsekler, yırtık insan elleri peydahlanıyor. Beni çepçevre kuşatan, mahkum eden alabildiğine hareketsiz boşluğu daha iyi farkediyorum şimdi; yerde sürünüyor insan çehreleri, cesetlerin çamurlu ayakları kadar kirli ve vıcık vıcık hepsi, yağmur damlacıkları iri, donuk göz yaşlarından farksız bu çehrelerde.

Çok yakınındaki bir adama takılıyor bakışlarım; kederli gözleriyle bana bakıyor, öbür yanına devriliyor. Tümseğin dibinden bir hayvanın kükreyişiyle doğruluyor. Çivileri andırıyor saçının kaskatı telleri. Burnu, kemikli beyazlığını ele veren üçgen bir oyuk suratında. Dudakları yok ve dişleri, bir alfabe nin harfle-

ri gibi, dizİ dizi bakıyorlar bana. Aydınlık teninde ve yanaklarında büyümüş sakallarının yosun: bağlamışlığı okunuyor. Taş ve çamur yığını bu gövde ve çehresi derin bir ayna gibi parlıyor karşımda.

Nereye baksam, kapkara kesilmiş asker kaputları görüyorum, hepsi sırılsıklam, sanki toprağı ve bütün evreni yağmurdan onlar koruyor.

Arıyor, arıyorum ...

Sırtımı yasladığım et yığını iliklerime işliyor, buz gibi; dirseğim bu yığının derinliklerine düşüyor. Atın karnına giriyor kolum, hareketsiz ve kaskatı ayağı tam baktığım noktada, karşımda duruyor, bütün çabama rağmen bakışlarımı kaçıramıyorum o noktadan. Ölü bu hayvan! Göğsümün boşaldığını sanıyorum, oysa sürekli bir çarpıntıyla sızlıyor yüreğim. Hayatı arıyorum artık.

Gök boşluğu gümbürtülerle yankılanıyor uzakta, her boğuk gümbürtüde vücudum omuzlarıma varıncaya kadar sarsılıyor. Top mermileri ağır gürültülerle kulaklarıma vuruyor, iyice yakınımdalar. Onları görmüyorum ama, püskürttükleri alevlerde yansıyan kızıl renkleri ve havaya savurdukları toprak yığınlarında ansızın başlayan karanlığı gözümün önüne getirebiliyorum. Yerde, dört bir yanımda sürünen, oradan oraya emekleyen başka gölgeler, başka karaltılar var; kuşların kanat çırparak çıkarttıkları sesle doluyor kulaklarım ve vahşi çığlıklarını ta yüreğimde duyuyor, başıma üşüştüklerini, kafamı gagalarıyla didik didik ettiklerini sanıyorum.

Ölüm henüz tükenmedi, hala kol geziyor. Ve hayat ufacık noktalar, dar alanlar halinde direniyor burada; ölmek istemiyor, debeleniyor, acılı çığlıklar koyveriyor; vakit şafak vakti şimdi, belki de ondan bu çığlıklar. Ve rüzgar, uzak, şikayet dolu iniltileri kısa bir an için bile olsa, bize kadar getiriyor. Vücutlarındaki

o görünmeyen, hastalıklı hararetin ateşiyle tutuşanyan ölüler var daha, uzun ve alabildiğine soğuk, dondurucu ürpertilerden sonra bile alev alev yanıyorlar. Fakat soğuk, bir hamur gibi yoğuruyor onları. Evlerindeki hareketsizlik ruhlarına benliklerine işliyor, rüzgar yükünü boşaltarak uzaklaşıp gidiyor sonra.

Bütün sesler yorgun; gözler gözlere çivileniyor.

Yaralar kanamıyor artık; onlar da bitkin. Sadece taşlar ve toprak kanıyor şimdi. Günlük güneşlik sabah huzmelerinde pırıltılı ölülergördüm; daha ılıktı vücutları, sıcaklıkları buram buram havaya yükselerek tükeniyordu canlarında, ateşlerle hurdahaş edilmiş bir köyün karanlık yıkıntılarına benziyorlardı. Ölülerden yayılan bu ölgün nefesleri dikkatle dinliyorum. Kargalar, savaş çığlıkları atarak dolanıyor tepelerinde, bu çıplaklığa saldırmak için hazırlanıyorlar. Bir ölünün ayak ucundan pırıltılı taşlar çıkarıyor bir tanesi, ölünün yaralı ayağını gagasıyla didik didik ediyor bir tanesi de, bir ölünün iki karış açık ağzına saldırıyor. Ve bazen ölülerden biri, daha aşağıya yuvarlanıyor. Yeryüzünün son insanları gibi, mezarsız ve törensiz gidiyor buradakiler.

Çok yakınımda başka şeylerin de varlığını hissediyorum, hepsini görmek istiyorum. Dirseğimi atın karnına yaslayarak doğrulmaya çabalıyorum, başımı o yöne çevirmeyi başarıyorum sonunda. Ve işte o zaman, lime lime olmuş elbiselerinin içinde kaskatı insanlar çıkıyor karşıma; özellikle bir tanesi, dizüstü çökmüş ve öylece kalmış, boz kaputu kıpkırmızı kan lekeleriyle delinmiş bir adam. Yavaş yavaş aralıyorum gözkapaklarımı, kaputun yırtıldığı noktadaki kocaman deliğe olağanüstü bir dikkatle bakıyorum. Adamın paramparça olmuş etinin her parçasında bütün renkler değişiyor, üstelik öyle ağır kokuyor ki, bu yüzden yavan ve kekremsi bir tadı var ağzımın; göğüs kafesinde demir parmaklıklar gibi şekillenen kemiklerin ötesinde, en uçta,

koyu, yalnız ve yusyuvarlak bir cisim yatıyor. Hemen anlıyorum, adamın kalbi bu.

Gövdesinin üst kısmını göremiyorum, kolu ve eli boşlukta asılı kalmış gibi duruyorlar önümde. Sadece üç parmağı var, tıpkı bir çatal. Bu kalbin sahibini tanıdım! Öldürdüğüm adam bu! Bu insanüstü yaratığa doğru var gücümle haykırdım. Yenilgiye uğradığını ve gitgide ona benzediğini hissetmiştim. Gözlerimi yere çevirdim. Sonsuz ve insafsız bir yaranın çevresinde dolanan küçücük kurtlar gördüm. Çok yakındılar bana. Bembeyaz böcekler bunlar ve kuyrukları bir mızrak ucu kadar incecik, keskin: eğilip bükülüyor, bazen «I», bazen de «u» biçimine giriyorlar. Hareketsizlik bunların varlığıyla yalanlanıyor. İnsan bambaşka bir kadere doğru ufalanıyor toprakta.

Oysa eksiksiz bir insanken nefret ediyordum bu adamdan. Yabancıydık birbirimize, birbirimizi yok etmek için yaratılmıştık. Fakat onun moraran kalbini, birer kırmızı iplik gibi sarkan damarlarını görünce anladım hayatın değerini. Hayat okşayıcı bir sertlikle kendini kabul ettiriyor; bu adamın kaderini, yaşadıklarını, tanıdığı ve sevdiği insanları düşünüyorum; ucu bucağı bilinmeyen bu düzlüğün ortasında, bu adamın cesedi karşısında sabırlı bir fenere benzetiyorum kendimi. Boynunu parmaklarımın arasında sıkmaya başladığım vakit, güçlükle soluk aldığını, sönmeye yüz tutan hayatın onun etinde son çığlıklarla debelendiğini yeniden görür gibi oluyorum. Varlığı bütün meydanı kaplıyor. Sayısız şeyin yerini alıyor benliğimde. Dünyamızda, nasıl oluyor da ayrı ayrı, başka başka dünyalar bile kendi hayatlarını yaşayabiliyorlar? Bu düşünce, içimdeki her şeyi silip süpürüyor.

Bu besbeter koku, çürümüşlüğün, kokmuşluğun yansıması oluyor. Yerde, bir tavuk iştahı ve açlığıyla gezinen kargalar görüyorum.

Kendimi, bütün hayatımı getiriyorum aklıma.

Evimi, geçmişte yaşadıklarımı ve geçmiş günlerden farklı yaşanmayacak geleceği düşünüyorum! Ölümle yüz yüze kalmanın uyandırdığı yepyeni ve acılı bir pişmanlık duyarak, geçmiş-

teki küçücük, önemsiz olaylara takıyorum aklımı; yağmurun ve soğuğun ortasında ısınmak ihtiyacı ile ürperiyorum, boşluğu hiçe sayarak içime kapanmak, direnmek ve yaşamak istiyorum. İmdat istedim, bekleyişin gerginliğini bütün hücrelerime sindirerek soluk soluğa kaldım. Sonra... Sedyeler! Bağırıyor, ama kendi sesimi işitemiyorum; ya öbürleri duyuyorsa beni, sesimi işitiyorlarsa!

Bu son çabayı da gösterdim ya, artık başka şey yapacak, yeni bir direnişe katlanacak güçte değilim, başımı yere yaslıyor, karşımdaki o büyük, o koskocaman, o dünyalar kadar büyük ve koskocaman yaraya bakıyorum.

Hiçbir şey yaşamıyor artık.

Yok, birisi var galiba... Bir ölü gibiydi demin, boylu boyunca ve hareketsiz yatıyordu. Ama birdenbire, kapalı gözlerinin arasından bakarak güldü! Bu adam yaşayacak belki de; ne olursa olsun, yarattığı mucizeden ötürü teşekkür ettim ona.

Ölümünü seyrettiğim bir başkası var. Boğulacak gibiydi eli, debeleniyordu. Öbür ölülerin arasına gömülmüştü ve sadece, havada debelenen bu eliyle yaşıyor, yardım istiyor, bu el sayesinde görebiliyordu. Parmağındaki alyans, tuhaf bir hikaye yaratıyordu kafamda. Eli titreyerek yere düştüğü zaman, altın çiçekli bir bitkinin ölüşüyle hareketsiz kaldığı zaman, bir veda türküsünün uzun, upuzun bir hıçkırık gibi içimde alevlendiğini hissettim, hıçkırıklar boğazımda düğümleniyordu. Sayısız vedalarla dolu bu düzlük, insan hangisine yanacağını şaşırıyor. Kimbilir bu ovada, bu evrende şimdi kaç acılı vedayı yaşıyor insanlığımız? Kalbimiz sadece kendimizi sırtlayabilir, böyle yaratılmıştır. Her şeye bakmaktan yoruluyoruz. «Başkaları da var» diyenler kolay söylüyor; oysa bu, içi boş bir söz dizisinden başka nedir? Kendinden başkasını bilmeyeceksin, bilmeyeceksin.

Soğuk ve güçsüzlük sindi toprağın bağrına. Hiçbir şey kımıldamıyor; yağmur yüklü rüzgar bile, sonsuza yankılanan top sesleri bile, kafamın içinde gezinen ve beynimi uyuşturan türlü düşünceler bile suskun ve kıpırtısız şimdi.

İşte onlar da, o hiç durmadan yürüyenler de kıpırtısız, yaşarken boşluğun dev boyutlarla büyüclüğünü çaresizlik içinde seyredenler de kıpırtısız artık! Sırtları, kolları, bacakları zavallı birer et yığını şimdi. Neyse, özledikleri huzuru buldular sonunda. Üstlerine yağan mermiler onları değil, bir başka dünyayı yakıp yıkıyor artık. Ve onlar huzurlu.

Her şey bu noktada düğümlendi sonunda. Ve cehennemin kademe kademe inilen derinliklerine açılan yolculuk, yorgunluklar, eziyetler, göğüslenen fırtınalar, hepsi bitti burada. «Yürüyün» dedikleri için geldik buraya. Ne söyledilerse yaptık. Ve ben, Mahşer gününde verilecek cevabımızın basitliğine, sadeliğine şaşıyorum.

Ateş devam ediyor. Top mermileri gökte uçuşuyor, kilometreler boyu yaşayan, kilometrelerce ömrü olan şeyler bunlar. Ufuk çizgisinin arkasında gizlenmiş adamlar, canlı yaratıklar makinelerle elele veriyor ve boşluğa meydan okuyorlar. Savurdukları mermileri görmüyor, ne yaptıklarını bilmiyorlar. Bilmeyeceksin, bilmeyeceksin.

Ateş devam ettiğine göre, tekrar burada dövüşülecek. Bütün savaşlar kendiliklerinden doğuyor ve birbirlerini gerekli kılıyorlar! Tek bir savaş yeterli değil. Böylesi eksiksiz ve doyurucu olmuyor. Ve hiçbir şey belli bir noktada sonuçlanmıyor, bitmiyor. Ve sadece insanlar ölüyor! Kimse anlamıyor evrenin büyüklüğünü ve ben, varlığımı kuşatan dehşeti ve iğrençliği anlamadığımı artık gayet iyi biliyorum.

İşte akşam oluyor, bütün silahlar ışıklanıyor.

Batan günün solgunluğu, akşamın karanlık bulutları ve gecenin yer yer ışıklanan karanlık gölgesi dolanıyorlar çevremde.

Uyuklayan insanlara benzetiyorum kendimi, çocuklara benzetiyorum. Gücüm tükeniyor, pelteleşiyor ve gözlerimi yumuyo-

rum; evi düşlüyorum. Ölmek istemiyorum; ölmemek için kendi kendime direniyor, yalvarıyorum, gözlerimi tekrar açıyor ve belki gelmiş, imdadıma yetişmişlerdir diye sıhhiyecileri arıyorum... Evi düşlüyorum yeniden.

Orada, gecelerin bitmek bilmeyen uzunluğuna katlanabilmek için evlerde toplanıp yarenlik ediyorlar herhalde, sonra odaların bildik ve hareketsiz gölgesinde, o hiç uyanmayan eşyaların arasında uyuyakalıyorlar. Marie orada, başka kadınlar var yanında, birlikte akşam sofrasını hazırlıyorlar; bütün ev mutfak kokusuyla doluyor bir anda. Önce ayakta görüyorum Marie'yi, boyuna konuşuyor, sofraya oturuyor daha sonra. Önündeki tabakla oynuyor, ellerinin şıngırtısını işitiyorum. Sonra birisi lambanın yanına geliyor, şişeyi çıkarıyor; o zaman pencereye yürüyor Marie, pervazları kapatmaya. Pencereyi açıyor. Eğiliyor. Kolları iki yana açılıyor; gecenin karanlık koynuna giriveriyor ve bir süre öyle kalıyor. Ürperiyor, ben de ürperiyorum. Karanlığın içinden tekrar doğuyor, ben de yeniden doğuyorum hayata. Bakışıyoruz, göz göze geliyoruz. Gerçek bu, hem onun gecesi bu, hem benim gecem; uzaklık sahici bir şey değildir çünkü; alabildiğine önemsizdir mesafeler, birer hiçtirler. Aramızdaki bu sımsıkı yakınlık doğrulanıyor.

Neredeyim? Marie nerede? Hatta kimdir, nedir Marie! Bilmiyorum, bilmiyorum. Elimin kanayan yarasını bir anda unutuveriyorum, Kalbimin kanayan yarasını bile!

Bulut kümeleri yıldızlı huzmelerle donanıyor.

Alevden bir kuş kafesi, altın ve gümüş parıltılarla süslü bir cehennem bu. Olağanüstü felaketler, sonsuz ışık huzmeleri yağdırıyorlar üstümüze. Haykıran şimşeklerin ördüğü inanılmaz gariplikte saraylar kuruluyor, füzeler ışıklı kuyruklar çiziyor, donuk çehreleriyle bir görünüp bir kayboluyorlar.

Gök boşluğunu boydan boya kıpkırmızı alevlerle saran bom-

bardıman gittikçe büyüyor ve hızla üstümüze geliyor. Şimşekler toprağı havalandırıyor, bütün öbür ışıkları susturuyor. Doğaüstü bir ordu yaklaşıyor bize! Uzaydaki bütün geçitler, bütün yollar tıkanıyor. İyice yakınımda bir top mermisi patlıyor, sadece tesadüf koruyor bizi, gövdesinin sınırlarını olanca gücüyle abanarak dağıtıyor mermi. Oradaki bir hedefe yağıyor bütün mermiler... O kovuğa doğru koşturan bir adam görüyorum, ölümün henüz el süremediği bir adam bu! Belden yukarısı bembeyaz, belden aşağısı ise simsiyah, dirseklerinin üzerinde sürünerek ilerliyor, uzun bir kayığı andırıyor; «İleri!» komutlarını duyuyor hâlâ. O büyük kovuğa doğru sürünüyor; bilmiyor nereye gittiğini, o canavar ağzına benzeyen kuyuya ilerliyor. Top mermisi hedefini şaşırmıyor ama! Yer yerinden oynuyor. Gücüm yok ona haykırmaya, bütün ağırlığına, yavaşlığına rağmen oradan uzaklaşmasını söyleyecek gücüm yok, ağzımı açıyorum sadece ve bu adamın ölüm karşısında büyüyen kutsallığını seyrederken uzun ve acılı bir dua oluveriyorum. Ve yaşıyor adam, hayatı sadece o paylaşıyor benimle.

Islık sesi! Öldürücü darbe ona çarpıyor, şimşekli ışıklar yanıyor, ıslığın yükü toprağı çökertiyor ve havalandırıyor.

Yok, o değil! Şimşek bana vuruyor, ışıkla doluyor gözlerim. Havalanıyorum, olağanüstü aydınlıkta bir halkanın ortasında keskin bir şey ortadan ikiye ayırıyor beni, biçiyor. Top mermisi!.. Düşüyorum. Hep düşüyorum, akıllara durgunluk verecek bir hızla dünyanın dışında bir noktaya savruluyorum, rüzgarda savrulan kemiklerimi ve kalbimi aklıma getiriyorum bu anda, uzak sesler duyuyorum, fısıltılı sesler: «Simon Paulin otuz altı yaşında öldü» diye sayıklıyorlar.

DE PROFUNDİS CLAMAVİ

Öldüm. Düşüyorum; kolu kanadı kırık bir kuş gibi yuvarlanıyorum; göz kamaştırıcı ışıkların arasından, karanlık geçitlerden aşıyorum. Baş dönmesi kaburgalarımı sızlatıyor, böğrüm yanıyor, boğulacak gibiyim. Tepe üstü yuvarlanıyorum boşluğa, bakışlarım vücudumdan çok daha büyük bir hızla düşüyorlar.

Üstüme saldıran derinliklerden fışkıran çılgın bir nefes doluyor genzime ve aşağıda deniz kıyısını fark ediyorum. Vücuduma adeta yapışmış, yağmurlu, çırılçıplak keder dolu bir rıhtım hayaleti dikiliyor karşıma. Kumların, bulutların ve suyun yarattığı kalın sis perdesini aralamaya çabalıyorum. Kıyıda tek bir canlı görüyorum, tepeden tırnağa tüllere sarınmış bir kadın bu. Bu kadına veriyorum gönlümü, kaynaşıyoruz onunla. Ağlıyor. Dalgaların okşadığı kumlara akıtıyor gözünün yaşını! Dengemi kaybediyor ve boşlukta havalanıyorum, iki kolumu da olanca ağırlığıyla uzatıyorum ona, düşüşümü noktalayan iki kanat gibi duruyor kollarım. Kadının hayali ansızın siliniyor.

Uzun bir süre hiçbir şey hissetmiyorum, düşüp düşmediğimi bile ölçemiyor, değerlendiremiyorum. Görünmeyen, kıpırtısız zaman dilimlerinden başka hiçbir şey yok çevremde, denize boşalan yağmurun uçsuz bucaksız gereksizliği var sadece.

Şu ışık huzmeleri olmasa... Alevler üşüşüyor gözlerime; gücümü aşan bir yoğunluk var bu ışıkta, bu aydınlık beni sarsıyor. Tutunacak hiçbir şeyim yok... Nereye baksam, ateş ve su!

Önce ateşle suyun kavgası. Hızla dönen dünya alevlerin pençesinde kıvranıyor ve suyun kapladığı alanları bulutlaştırarak yok etmeye çabalıyor. Fakat su, ateşi söndürüyor, ateşin yerini alıyor. Şimşeklerle bölünen yoğun karanlıkların altında, yüzbin yıl sürüp giden sağanaklar yaratılıyor. Yüzyıllar boyunca ateş ve su karşı karşıya vuruşuyorlar; ateş alabildiğine hafif, hep ayakta, oradan oraya sıçrıyor; su kaygan ve ağır bir çizgi halinde beliriyor önce, sonra yayılıyor, genişliyor. Ateş ve su yüz yüze gelince, ıslıklı çığlıklar koyveren hangisi? Ateş mi, su mu? Hesaplanması imkansız, alabildiğine geniş ve parıltılı bir ovada sessizlik taht kuruyor. Göktaşı parça parça olup dağılıyor, türlü şekillere giriyor ve yeryüzü suyun sınır tanımayan elinde kalıplanıyor.

Maddelerin savaştığı bu en eski düzlükte yapayalnız ve terk edilmiş bir insan değilim artık. İlerdeki kayalığın hemen yanında bir başka kayalık filizleniyor, ateş gibi dimdik yükseliyor havaya ve kıpır kıpır oynuyor. Taslak halinde, henüz oluşuyor, ama düşünüyor. Sonsuzu, geçmiş ve geleceği yansıtıyor kendi varlığında ve geceleri, yıldızların baş koyduğu bir kürsü oluveriyor sonra. Birdenbire hayvanların saltanatı başlıyor, görünüşünden ve zavallı çığlığından başka şeyi olmayan o zavallı, o kıpırtısız taş yığınına, gizli bir iç dünyası ve yüreği olan taş yığınına boyun eğdiriyor, orada sonuçlanıyor! Fakat yürek, ilk insanların dünyasında sadece dehşete kapılmayı öğreniyor. Toprağın üstünde beliren ve ruhunu akıl sır ermez bir kargaşalık halinde içinde saklayan yaratık, yani insan, kendisine tıpatıp benzeyen şekiller, başka yaratıklar buluyor karşısında, başkalarının da varlığını tanıyor. Erkek erkeği öldürmek, kadını da hırpalamak içgüdüsü ile davranıyor. Karnını doyurabilmek için ısırmak, sımsıkı sarılabilmek, okşayabilmek için vurup yaralamak, güçsüz bırakmak

–kaçamaklarla dolu bir şey, gecenin koynunda, kuytu köşelerde doğup büyüyen bir şey, aşkın insana verdiği gözü karalık buğrunda boğuşulan, kavga edilen bir mağarada yaşayabilmek ve hayatı sevdiğinin gözlerini, göğsünü, karnını koruyabilmek umuduyla sürdürmek.

Çevremde büyük bir sessizlik.

İnsanlar meydanlarda toplandılar. Şafak vaktinin buharlı beyazlığında kitleler halinde toplandılar, dişi geyik sürülerini andıran kadın ve çocuk kalabalıkları var aralarında. Doğu'daki dağlara bakınca ulu bir fresk sessizliği içinde şekillenen ve el ele tutuşarak avlanmaya giden erkekle dişinin upuzun saçlarına vuran beyaz ışıltılar görüyorum.

İşte hepsinin benliğinde varolan, yaşayan bu aydınlık yüzünden birbirlerine koştu insanlar, aydınlık aydınlığa benziyor çünkü. Ve şunu gösteriyor:

Tek olan, ne ölçüde özgür ve pervasız olursa olsun, dört duvar arasına hapsedilmiş bir insan gibi mutsuzluğa mahkumdur; daha güçlü olabilmek için, hatta huzurlu kalabilmek ve yaşayabilmek için insanların el ele vermesi, birleşmesi gerek.

Çünkü bütün insanlar, hayatı derinlemesine olduğu kadar uzunlamasına da yaşayabilmek için yaratılmışlardır. İnsan benliğinde bütün maddelerden ve bütün korkulardan daha büyük, daha yoğun olan şey olabildiğince çok yaşamak ve günlerini kendine ayırmak, alabildiğine değerlendirmek içgüdüsüdür.

Bu sadece bir hak değil, insanın öbür yaratıklara olan üstünlüğüdür.

Öbür insanlarla alışveriş kurmak insandaki dehşet duygusunu, korkuyu sindirir ve tehlikeleri zararsız kalıplara döker. Yırtıcı bir hayvan bile tek başına yakaladığı insana saldırdığı halde, belli bir insan kalabalığı karşısında tutunamaz, geriler. Evlere kutsallık veren şey de sıcaklığın yeni boyutlarla çoğaltılmasıdır; ocak ateşinin zavallı, ölgün ışıklı yansımalarında bile kutsal bir zenginlik, bir cömertlik vardır. Ve mesela, gün boyunca aşıp geçtiği tuzaklardan sonra, kendi işinde daha iyi imkanlara ve şartlara

kavuşmak insanoğlunun en olağan hakkıdır; gece, bütün yorgunluklardan, bütün tasalardan sonra uyku dediğimiz o sıcak, şefkatli yorgana sarılmanın da büyük tadı vardır. Günlük işlerin telaşıyla yaşadığımız gündüzlerden ve gecelerden geriye kalan upuzun bir mırıltıdır aslında, perde perde yayılır boşluğa, tek tek düşünülen ve çoğu zaman da unutulan sözlerin türküsüdür bir bakıma.

Çoğunluğun çıkarını gözeten düzene, adıyla sanıyla «ahlak düzeni» derler. Ahlakın bundan başka ve bunun dışında başka bir amacı olamaz; yeryüzü tek bir insana göre yaratılmış olsaydı ahlak var olmazdı. Kişinin açlıklarını, kişisel isteklerini başkalarını da gözeterek belirli bir dengeye oturtan şeydir ahlak. Bu yüzden hem kişisel çıkarları, hem de toplumun çıkarlarını gözeten akılcı bir dengesi vardır. Şaşmazlığı ve doğaya uygunluğu vardır; ışıklarla karanlıkları çatıştırmayacak kadar hünerli olan tabiat hünerini göstermiş, bu akılcı dengeyi kurmuştur. Öyle basit ve kolay anlaşılır bir şeydir ki, her insana tek tek kimliğini çizer ve öğretir. Hiçbir idealden doğmamıştır ahlak, ama bütün ideallerin kaynağındadır.

O en ilkel, en büyük felaket yeniden çöktü dünyamızın üzerine. Güzel bir rüya gibiydi kafamdakiler, yeni doğan güneşte insanın insana saygısını ve yardımını anlatıyordu; bu rüya tekrar feci bir kabus oluyor şimdi.

Ve şimdi bu azgın kargaşalık, dünyamızın ilk oluştuğu, maddelerin yeni yeni belirlendiği ve hayatın henüz şekil kazandığı devirlerdeki kargaşalığa hiç benzemiyor. Azgın alevleri tabiata karşı çıkıyor, zincirlerinden kurtulmuş bir disiplinin ve öfkesi kabarmış bir bilgeliğin ifadesi oluyor. Düşüncenin, irade dediğimiz şeyin ve çekilen acıların hamuruyla yoğruluyor. Damarlarındaki sonsuz kanın öfkesiyle boşluğa savrulmuş insanlar birbirlerini paralıyor. Yeni bir hayal üstüme geliyor, yere vuruyor

beni; sel geliyor. Yattığım hendeğe dört bir taraftan saldırıyor. Savaşlarda ıslık çalarak, haykırarak büyüyen ateş, suyun karşısında da aynı şeyi yapıyor. Ve bu ateş, insanlığımızın özüne uzanan kaynaklarda tükeniyor.

Gördüğüm hayale karşı direniyorum galiba; boylu boyunca yatmış, yere mıhlanmışım ve hissediyorum, bir şey kıskıvrak yakalamış beni, tutuyor ve bırakmıyor; hatta bir ara, tabiatüstü sesler geliyor kulağıma, öbür dünyadaymışım gibi...

İnsanları arıyorum, tek bir kelimenin, birkaç cümlenin yardımını özlüyorum şimdi! Oysa bir vakitler «laf kalabalığı» diyordum hepsine! Kusacağım geliyordu. İnsanların toprak seviyesinde yaşadıkları bir dünyadayım artık. Fırtınalı bir gök var tepemde, baş dönmesi veriyor bana, çeşit çeşit yıldızlarla donanmış ve bulutlarla süslü; zaman zaman gün ışığı olmayan, ama aynı parlak beyazlığı taşıyan bir başka ışığın parçaladığı bir gökyüzü; aşağıda, uçsuz bucaksız ve her köşesi top mermileri tarafından insafsızca dövülmüş bir ova.

Yakından bakınca, tarlaların türlü renklerle coşan ve henüz filizlenmiş görünüşü; oysa bu görünüşün ardında, koca bir birliğin ölüleri ve cesetler gizli. İnsan daha da yakınlaşırsa, ayaklarının dibinde yatan beyinleri patlamış delik deşik edilmiş zavallıları olanca çirkinlikleri içinde seyrediyor. Evet, insan büyüklüğünde ölümlü yaralar gördüm orada! Yer yer kırmızıya boyanmış çirkin, alabildiğine pis suyun yüzünde sarhoş kargalar dolanıyor, geceleri alevlerin aynasında cesetlerin üzerinde yansıyorlar.

Çevrim şebekesini koruyan gözetleme çukuru var orada. Amansız bir kıskaca yakalanmış beş altı gözcünün gömüldüğü bir çukur, hepsinin keplerinde cehennemi yansıtan kırmızı kan lekeleri ve çehrelerinde alabildiğine umutsuz, canavarca ve donuk ifadeler.

Neden savaştıkları sorulunca, hep şöyle diyor bu adamlar:

— Vatanımı kurtarmak için.

Kan, çamuru bile değiştiriyor; başlangıçta sarıyken gitgide karalanan, mor karasına bulanan su birikintileriyle dolu geniş düzlüklerin, demir gövdeli çalılıkların ve artık kendi gölgeleri kendilerine bile yetmez hâle gelmiş ağaçların ötesine çeviriyorum bakışlarımı ve aranıyorum; büyük bir çarpıntıyla birbirine vuran dişlerimin tıkırtısını işitiyorum. Kocaman ve şimdi allak bullak olmuş, ölülerle, iniltili canlılarla dolup taşan engin mezarlığın orta yerinde, eğri büğrü, artık ilk şeklini kaybetmiş bir tepenin bıraktığı geniş düzlük var. Eskiden köy filan yoktu bu düzlükte, kemikleri ve kaburgasının biçimiyle bir köyü hatırlatıyor, ama köy değildi; düpedüz bir tepe, hayli yüksek bir tümsekti bu. Benim vatandaşlarım çabuk tıkanan çukurlarla, sonu getirilmemiş zavallı yollarla örmüşler burasını; elleriyle kazmışlar toprağı, ayaklarıyla kazmışlar. Hepsinin yüzleri gergin, ileriye uzatmışlar başlarını, çevreyi kolaçan ediyor, düşmanı kokluyorlar.

— Neden savaşıyorsun?

— Vatanımı kurtarmak için.

Mesafeleri, bir kilise çanının tıngırtısı gibi aşıyor bu cevaplar, top namlusunun gümbürtüsünü andırıyor, aynı coşkunlukla dudaklardan dökülüyorlar.

Ve ben hâlâ arıyorum; bir ateş, bir ihtiyaç, bir çılgınlık bu. Debeleniyorum, becerebilsem mıhlandığım yerden kurtaracağım kendimi, gerçeğe doğru kanatlanıp uçacağım. Birbirlerini boğazlayan insanların farklarını, karşıtlıklarını arıyorum, fakat sonunda birbirlerinden farksız olduklarını ve birbirlerine şaşılacak derecede benzediklerini görüyorum. İnsanların bu benzerliği allak bullak ediyor beni. Boğulacak gibi oluyorum, bağırmaya çalışıyorum, dudaklarımdan tuhaf, anlaşılmaz sesler dökülüyor.

Birbirlerinden farklı elbiseler giyiyor, ayrı dilleri konuşuyorlar, fakat hepsinin benliğinde ortaklaşa taşıdıkları ve insanca

olan şeyler var. Aynı tasaların ezikliğini yaşıyor, aynı öfkelerle kuduruyor ve aynı nedenler yüzünden çılgına dönüyorlar. Yaraları nasıl benziyorsa, onlar da öyle benziyorlar, benzeyecekler. Acılı çığlıkları da, sözleri de, ölü dudaklarından fışkıracak suskunluk da hepsinin ortaklaşa malıdır. Sadece göğüs göğüse getirildikleri için vuruyorlar birbirlerini. Karşı karşıya vuruşuyorlar ama, kavgalarında bile aynı nedenler, aynı amaçlar yatıyor. Birbirlerine bu kadar çok benzedikleri için öldürüyor, birbirlerine acımıyorlar...

Savaşın ortadan ikiye bölündüğü iki dilim halinde yaşıyorum gecelerle gündüzleri; elim kolum bağlı, bir şey yapamıyorum, onların insafsızca birbirlerine kazdıkları mezarları çaresiz gözlerle seyretmekten başka şey gelmiyor elimden. Uçurumlar yaratılıyor aralarında, tuzaklar, patlamalar ve boy boy silahların gölgesinde uçurumlar yaratılıyor. İnsanları birbirlerinden ayırmaya yarayacak ne varsa kullanılıyor ve ölüler, hele ölüler... Kutsal ateşlerle, kahramanlıklarla ve nefretlerle dolarak ölüyorlar.

Ve bahtsızların o sınırsız mutsuzluğu yaratılıyor.

Gerçek ve tutarlı nedenler bulamazsınız bu kıyıma; böylesine hunhar bir neden gösterilemez, yalan olur. İstemiyorum bu boğazlaşmayı. İnliyor, tekrar yere yıkılıyorum.

Sonra gene kuşkulu sorular üşüşüyor kafama.

Neden, neden? Ağlayan bir rüzgar gibiyim. Arıyor, aklımın ve yüreğimin sınırsız umutsuzluğuna karşı direniyorum. Çevreye kulak veriyorum. Her şeyi hatırlıyorum artık.

Bir gümbürtüdür kopuyor gene, ürpererek ve bir kuşun tempolu kanat çırpması gibi, belirli aralıklarla kesilerek dağılıyor ortalığa, tükenmek bilmeyen çukurlarda gizli insan kitlelerinin tepesinde dolanıyor, ileri hatlarda oradan oraya koşuşan askerlerin tepesinde dolanıyor:

— İleri! Gerekli bu! Bilmeyeceksin, nedenini bilmeyeceksin.

Hatırlıyorum. Daha önce defalarca gördüm, şimdi de görü-

yorum. Ayağa kalkan bu kitleler, bu yığınlar akılları başlarında değil bunların; beyinleri, ruhları, iradeleri bir tuhaf çalışıyor, kendilerini kaybetmişler artık!

Ve bazı adamlar, uzakta, çok uzakta onlar, yığınlar adına düşünüyor, yığınlar adına bazı şeyleri istiyorlar. Yığınların ellerini, ayaklarını kurnazlıklarına alet ediyor, kullanıyorlar; bazen ileriye sürüyor, bazen geri çekiyorlar insanları; bütün ipleri ellerinde tutuyor ve başkentlerin saraylarında yaşıyorlar. Ulu bir kanun var insanlara hükmeden, insanların üstünde onlardan daha güçlü bir çark dönüyor. Yığın olmak, yani kalabalık ve güçlü olmak, güçsüz olmak anlamına da gelir. Gayet iyi hatırlıyorum, biliyorum, kaç defa gözlerimle gördüm bunu. Savaş, bir bakıma yığınlaşmak demektir bir bakıma da yığınlaşmanın karşıtı sayılır! Neden ilk gördüğüm anda farketmemişim bunu?

Asker! insanlar arasından tesadüfen seçiyorum seni, sakın unutma sözlerimi; kendi benliğini, kendi varlığını sürdürdüğün tek bir dakikayı bile yaşamadın savaş meydanlarında. O hep cevapsız bıraktığın «Gerekli bu, yapacaksın» komutunun ağırlığı altında ezildin, kamburun çıktı. Barış günlerinde, sürekli bir çalışma düzeninin çarkında makinelerin, dairelerde kırtasiyenin, yazışmaların elinde tutsaktın; aletlerin, kaleminin, yeteneklerinin ya da başka şeylerin elinde tutsak oldun hep, sabahtan akşama horlandın, işe sürüldün, sana sadece hayatın karşısında tutunabileceğin ölçüde imkan tanıyan, ama fazlasını çok gören «ekmek parasının» şamarını yedin ve sadece rüyalarında rahat yüzü gördün.

O hiç istemediğin savaş gelip çatınca –adın ve milliyetin ne olursa olsun–, boğazını pençeleyen o müthiş uğursuzluğun iğrenç maskesi yavaş yavaş düşmeye başladı. Mahkumdun. İnsanlığına saldırıyor, şantaj kokan tehditlerle gelip yapışıyorlar sana, düpedüz hürriyetinden alıkoyuyorlar seni; yoksulluk tarihin hiçbir

devrinde bu vahşetten kaçamamıştır. Bir solucan gibi çırılçıplak bırakılıyor, sonra da kişiliğini hiçleştiren bir üniformanın yalnızlığına terk ediliyorsun; boyuna bir numara vurup damgalıyorlar, bu da cabası. Giydiğin üniforma içine işliyor, tenine yapışıyor, eğitim istenen o yeni kalıba göre biçimlendiriyor seni, onların istediği biçimde yontuluyorsun. Çevreni kuşatan parlak elbiseli yabancılara esir düşüyorsun. Tanıyorsun onları, tanıyoruz; aslında yabancı değil hiçbiri.

Vahşi ve başedilmez bir karnaval kargaşalığı başlıyor o zaman; yepyeni şefler çıkarılıyor karşına, yaldızlı iktidarlarını yumruklarıyla tepene indiriyorlar. Yoksul, aşağılanan, ezilen, hor görülen bir adam oluyorsun gün geçtikçe. Sana emredenler, daha yukardakilerin buyruğunu yerine getiriyorlar sadece ve sen kötü besleniyor, itilip kakılıyor, kurulu düzene bekçibaşı olarak görevlendirilenler tarafından sürekli olarak horlanıyorsun. Her dakika, kendi yalnızlığına ve yılgınlığına biraz daha mahkum ediyorlar seni; ne zaman ufacık bir kıpırtı görseler cezayı basıyorlar, çoğu zaman da sana mal niyetiyle bakanların bir emriyle yok ediliyorsun. İnsan kardeşlerinle yüz yüze gelmeni, konuşmanı bile yasaklıyorlar. Çelikten bir ağ gibi, yalnızlığı ve sessizliği örüyorlar çevrende. Düşünmek yasaklanıyor, düşünürsen derin bir sızı kaplıyor yüreğini. Kitleleri bir bütün haline indirgemek, onlardan bir ordu yaratmak için ilk şarttır disiplin. Şeflerinle, aranızdaki insanca yakınlığı bile boğuyor ve sindiriyor; seni de, onları da mekanik ve insanlık dışı bir çarkın elinde oyuncak ediyorlar, senden olan ne varsa, silip süpürüyorlar içinden ve bir çeşit ölüye benzetiyorlar seni.

— Sözde birleştiriyorlar bizi, aslında ayırıyorlar! diyen bir çığlık yükseliyor geçmişin külleri arasından.

Bu demir pençelerle örülmüş kafesten paçayı kurtaran üç beş kişi güçlüler arasında yer alanlardır ve kalleştirler. Görünüşe aldanmamak gerekiyor, bu düzende sahiden güçlü olanların sayısı parmakla sayılacak kadar azdır, çünkü kalleşlik apayrı bir hünerdir. Sen terkedilmiş, kenara fırlatılmış, alelade bir

insansın; kocaman insanlığımızın basit bir zerresisin, hiçbir şeyden kaçmazsın, engel tanımaz, her şeyi sonuna kadar sürdürür, sonuna kadar direnir, katıldığın işe bütün gücünü ve varlığını koyarsın.

Ezileceksin sonunda. Sadece senin gibilerin çarpıştırıldığı olaydır savaş; öleceksin, kurtulsan bile hasta ve sakat, yenik bir insan olarak döneceksin evine; neşelenmenin, sağlıklı olmanın tadını bile unutacaksın, zamanı amaçsız ve boşuna tüketmişliğin yılgınlığı çöreklenecek yüreğine. Tesadüfün mucizesi seni kurtarsa bile, görülmemiş bir zaferin askeri olsan bile, yenik döneceksin. Sonra o yavan, keyifsiz tüketilen iş saatlerinin girdabında daha büyük belalar dikilecek karşına; kan emiciler orada da sömürecekler seni, daha fazla kazanmak için kudurmuş bir öfkeyle saldıracaklar insanlığına ve sana ödetecekleri fatura, savaş yüzünden, gittikçe kabaracak ve büyüyecek. Savaş günlerinde şehirlerdeki sığınaklarda, köy evlerinin ahırlarında geceleyen sen, savaş meydanlarının sonsuzluğunu dolduracaksın ve eğer yaşarsan, her şeyi yeni baştan ödetecekler sana! Senin olmayan bir zaferi, ya da harabeleri gene sen ödeyeceksin.

Birdenbire, birkaç adım ötemde, başucumda -bir odadayım sanki, geniş bir yatağa boylu boyunca uzanmışım ve ansızın uyanıyorum şekilsiz bir karaltı beliriyor. Karanlıkta bile farkediliyor şekilsizliği Bulanık, ama pırıltılı bir tuhaflık var çehresinde; yere basan ayaklarının titrekliğinde de aynı tuhaflık okunuyor. Konuşamıyor, fakat inatla boşlukta sallanan eliyle göğsünü, tam kalbinin bulunduğu yeri işaret ediyor bana. Etinin karanlıklarına gömülmüş kalbine bakıyorum; simsiyah bir kan dolaşıyor damarlarında ve sadece dışarıya fışkıran kanın kırmızı aktığını farkediyorum. Damla damla akan kanına benzeyecek sözleri, yaşasa şunları söyleyecek; «Yapılacak bir şey yok artık» diyecek, biliyorum. Toparlanmaya, ondan kurtarmaya çalışıyorum kendimi. Fakat beceremiyorum, korkunç bir kabusun pençesine düşmüşüm; hayali silinip gitmeseydi bile, gölgesinin verdiği şaşkınlık içinde, uzun bir süre, hiç kıpırdamadan kalacaktım orada.

Konuşmadı adam. Cansız bir eşya gibi sustu, dilsizdi. Ve gitti. Kimbilir, mahvoldu belki ve yeryüzünden silindi, belki de hayat kadar bile merak etmediği ölüme koştu. Gene kendi kendimle baş başa kaldım.

O bildik çehresiyle yeniden belirdi karşımda. Ve bu sefer, başını çepçevre kuşatan kalın bir bez var alnında, bu işaretinden tanıyorum onu. Boğazını sıktığım, yere yatırıp kemiklerini kırmak için uğraştığım dakikaları tekrar yaşıyorum. Oydu, evet... ta kendisi! Bendim aynı zamanda! Sonsuz uçurumlarda yaşıyor şimdi, hiçbir şey söylemiyor, cehaletimin ve sessizliğe mahkum edilmişliğimin içinde bana en yakın, kardeş kadar yakın bir varlık olarak yaşıyor. Korkunç ve sızılı bir pişmanlık yayılıyor bütün vücuduma, boğazımda acı bir çığlık olarak düğümleniyor, aşıyor beni, bir başkasını arıyor.

Kimi?

Bu adamı benim ellerimle boğan ve öldüren uğursuzluğun hiç mi insanca yanı yok?

— Krallar! diyor Termite.

— Büyüklerimiz! diyor tuzağa düşürdüğümüz Alman, forsa mahkumlarını andıran suratı ve tepeden tırnağa yeşillere bürünmüş hayaliyle gene önüme çıkıyor.

Krallar, soylular, insanüstü yaratıklar hepsi; olağanüstü anlamlarla yüklü isimleri ve etiketleri var hepsinin ve hiç aldanmıyorlar. Fakat bütün bunlar tarihe karışmadı mı, hayatımızdan silinmedi mi daha? Henüz bilinmiyor.

Çünkü bize hükmedenleri, bizi yönetenleri kimse görmüyor. Verdikleri emirleri ve buyruklarını fark edebiliyoruz sadece, bir de başkalarına reva gördükleri şeyleri fark edebiliyoruz.

Neden hep onlar hükmediyor, hep onlar emrediyor? Bunu da kim se bilmiyor. Kitleler teslim olmadı onlara, onlar esir aldılar kitleleri, üstünlüklerini hala koruyorlar. Olağanüstü, müthiş bir

güçleri var. Eskiden de böyleydi, şimdi de böyle. Bunun tılsımı da şu sözde düğümleniyor: «Gerekli bu».

Toplumu yöneten güçlere hükmettikleri gibi kafalarımıza da hükmediyorlar.

Hep şöyle söylerler bize, diye bağırıyordu adam, zavallı askerlerin insan yerine koyup dinlemedikleri bir adamdı; «Şunu taşıyacaksın yüreğinde ve aklından hiç çıkarmayacaksın», diye emrederler hepimize.

Ulu bir dinin bölünmezliğine ve katılığına benzeyen bir şey var onlarda, işte o «bir şey» elimizi kolumuzu bağlıyor, yaşayan ve varolan her şeye o «bir şey» hükmediyor.

Ansızın iniltili bir ses işitiyorum kulaklarının dibinde, can çekişen bir ses bu ve hançerlenen bir şahin gibi kıvranarak ölen adamın hayalini buluyorum karşımda. Ölürken söylediklerini, bu sefer çok daha açık seçik duyuyorum, zifiri karanlık ve ışıklı şamarlar yemiş kadar sersemliyorum, insanlığım yaralı.

Uyanmamalı insanlar, gözleri açılmamalı! İnançlar da yukardakilerin bulaştırdığı şeyler! diyor Marcassin; oysa, kırmızı pantolonuyla Savaş Tanrı'sının kanlı papazı rolündeydi hayattayken.

Haklıydı böyle konuşmakta; gerçeğin karşısına gerçeğin bu yönüyle dikilirken meselenin özünü kavramıştı galiba. Her insan, elbet önemlidir, tek tek alırsak, fakat cehalet bizleri birbirimizden ayırıyor ve ne zaman kaderimize boyun eğsek dağılıyor, birbirimizden uzaklaşıyoruz. Her insan, yüzyılların sindirdiği korkaklığı ve uşaklık ruhunu taşıyor benliğinde. Yüreği hınçla, nefretle ve olağanüstü şeytanlıklarla dolu kimselere yem oluyor.

Çamurda debelenir gibi, kafamdaki bulanık düşünceleri yırtarak aradığım halk adamı, kendisinden kat be kat güçlü ve baş edilmez işlere tutsak olan işçi, yorgunluk ve eziyetten hiçbir zaman sıyıramaz yakasını; modern bir esirdir o, gayet rahat ve eksiksiz çiziyorum hayalimde onu. Sanki karşımda. Avlunun dip köşesindeki kulübesinden çıkıyor. Kukeletası bir tuhaf duruyor başında. Uzamış sakallarında yaşlılığın, pul pul ışıldayan izle-

ri var. Piposunu kemiriyor dişleriyle ve zaman zaman gürültülü nefeslerle tüttürüyor. Başını sallıyor hep, iyi yürekli ve sağlam bir güçlükle şenleniyor yüzü ve şöyle diyor:

— İnsanlığın her devrinde olan bir şeydir savaş, gene olacak.

Çevresindeki bütün insanlar onun gibi düşünüyor, ruhlarının en kuytu derinliklerinde bile buna inanıyorlar. Beyinlerine işlemiş bu, artık hiçbir şey, bu inancı söküp alamaz kafalarından. Kaldırım taşlarından farkları yok, birbirinden ayrı, fakat baştan başa beton döşenmiş kalıplar gibi yaşıyorlar hayatı; insanlığımızın hayatını taştan örülmüş, kocaman bir anıt olarak görüyor, bütün buyruklara körü körüne boyun eğiyor ve küçük çocuklara rağmen geleceği düşünmüyorlar. Bütün benliklerini inanılmaz bir kolaylıkla kaderin pençesine terk ediveriyorlar; alkol var sonra, alkol insanlıklarını kemiriyor ve şarap küçüklükleri içinde boğuyor onları.

Kralları gören yok ortalıkta, sadece kitlelere reva gördükleri haksızlık kalabalıklarda yansıyor.

Hayranlıkla, şaşkınlıkla kamaşan gözlerimiz.

Hayallere dalıyorum, gözlerim kamaşıyor.

Çocukluğum geliyor aklıma; masada oturmuşum ve yanı başımdaki genç adamın okuduğu kitabı saygıyla tekrarlıyorum şimdi.

«Rolands ölmedi. Irkımızın bu büyük atası, bu savaşçılar savaşçısı, yüzyıllar boyunca Fransa'nın bütün dağlarını, bütün tepelerini karış karış gezdi. Bütün milli felaketlerde, her zaman bir zafer işareti olarak halkımızın karşısına çıktı, o göz kamaştırıcı güzellikteki miğferi başında, keskin kılıcı elindeydi. Yangınların alevlerle kızıla boyadığı, kanlı savaşların kararttığı, vebanın kokuşturduğu ufkumuzu şanlı bir kahramanlık anıtı olarak süsledi. Atının yelesinden sarkan kanatlara doğru eğilmişti ve her adımında, toprak sarhoş bir titreyişle dalgalanıyordu. Geçmişin ideallerini ve büyük zaferlerini canlandırarak önümüzden geçti. İmparatorla Papa'nın sonu gelmeyen kavgaları başlayınca Avusturya'da ortaya çıktı, Arapların ve Akdeniz'i hallaç pamuğu

gibi atan rengi bozuk ırkların hücumlarında da umut kaynağımızdı. Büyük Roland hiç ölmedi.»

İşte o genç adam, Roland destanından böyle bölümler okuyordu bana, sonra durup gözlerimin içine dikkatle bakıyor, sevip sevmediğimi anlamaya çalışıyordu.

Şimdi hatırlamaya çalıştığım ve alabildiğine uzak, geçmişin karanlıklarına gömülmüş anıların kahramanı olan genç adam babamdı. Bütün bu hikayelerin güzelliğine daha o zaman inandırmıştım kendimi, babam inandığı için inanmıştım.

Evimizin basık tavanlı salonunda, vitrayların yemyeşil aydınlığında şöyle bağırmıştı bir gün: «Aklından zoru olan çok insan var aramızda ve sanıyorlar ki, ilerde Fransa İngiltere ile savaşmayacaktır!» Geçmişin fırtınaları arasında beliriyor hayali, kayboluyor sonra. Ve bir gravürün altında defalarca okuyarak kafama yerleştirdiğim üç beş satır yeniden canlanıyor: «Eski rıhtımın tahta iskelesinde, suratı yara izleriyle süslü, tuzlu rüzgarların kararttığı öfkeli bir korsan, yaşlı sırtı rüzgarda bir yelken misali şişerken, uzaktan geçen yelkenliye sallıyordu yumruğunu, kendi gemisinin direklerine yaslandığı eski, güzel günleri hatırlıyor ve ırkının İngilizlere duyduğu bitmez tükenmez kini dile getiriyordu.

«Rusya da Cumhuriyet!» Gökyüzüne uzanıyor bütün kollar. «Almanya da Cumhuriyet!» Gene gökyüzüne uzanıyor kollar.

Ya halkımızın öncüleri, şairler, türkücüler; ne dedi onlar? Bilmeden alkış vurdular, bilmeden övgü yağdırdılar. Yaşlı Homeros, sahil boyunca uygarlık kuran ilkel kabilelerin en ulu sözcüsü olan, seri çocuksu dehanın bir aynası gibi duran sakin ve saygıdeğer yüzünde, üç bin yılın çilesini sırtlanmış sazınla ve boş gözlerinle bizleri şiirin güzelliklerine kavuşturan, yol gösterip önderlik eden sen! Ve siz, uşak ruhlu şairler, anlamıyordunuz ve sürüden farkınız yoktu; büyük adamların büyük soyluların ocağında kul köle olduğu devirleri anlamayanlar ve siz, cehaletlerini cafcaflı sözlerin ardına gizleyenler, bugünün budala ve sahte büyüklüğünü kutlayanlar, insanların bilinçsiz düşmanları!

Şatafatlı geçitler ve törenler eğlendiriyor kitleleri; türlü renklerle, yıldızlarla, yaldızlı rütbe işaretleriyle süslü üniformalar gözlerini alıyor; mızıka sesleri, kılıçların şıkırtısı, madalyalar şaşkına çeviriyor kitleleri; kadınların duygularını azdırıyor bunlar ve delikanlı yaştakilerin çocuksu yüreklerinde azgın ateşler yakıyor, savaş fikri sinsi bir şeytan gibi içlerine işliyor. Zafer anıtları, geniş meydanlarda düzenlenen geçit törenleri ve uygun adımlarla ölüme yürüyenler çoğalıyor. Güçlü oldukları, genç oldukları için ölüme atılanlar ve savaş çağrıları ve büyüklerin önünde diz çökmekten sahici zevkler alabilen zavallıların gururu. Atlılar tepeyi bir hamlede aşıyor: «Ne güzel, adeta üstümüze geliyor atlılar!» «Böylesine kavgacı, savaşsever oluşumuz ne güzel şey, ne mutluluk!» diyor kadınlar, hep böyle söylüyor ve kendilerini bırakıp savaşa gidenlerin kollarını ürpererek avuçluyorlar.

Yeni bir hayal şimşek hızıyla çakıyor kafalarında, cehennem uçurumlarına sürükleniyorum gene: «Sarhoş bunlar, sarhoş!» diye bağırıyor yanımdaki asker; kol kola yürüyen, sarsılmaz bir inatla dalga dalga yaklaşan Alman birliklerine bakarak haykırıyor. Hepimizi körleştiren şatafatlı ışıklar bunlar, karanlıklar da öyle, onlar da körleştiriyor bizi. Yalan bize hükmedenlerle birlikte hüküm sürüyor, bütün benzerlikleri siliyor ve farklılıklar yaratıyor. Nereye dönsek, yalandan kurtaramıyoruz kendimizi. Yalanın yaşayamadığı, hükmedemediği yer var mı? Yalanların peşpeşe dizilmesi ve göremediğimiz, bizi prangaya alan zincirler!

Gerçek bir türlü ulaşamıyor insanlara. Yalan olan ya da büyütülmüş, yeni kılıklara sokulmuş haberler yağıyor. Burada güzel olan her şey, birdenbire değişiyor öbür tarafta, aşağılık bir şey oluveriyor. «Fransız militarizmi Prusya militarizmine benzemez; biri Fransız, öbürü Prusya militarizmidir de, ondan». Gazeteler, bize hükmedenlerin elinde çirkin birer oyuncak, onlar da boğuyor bizi, kabus gibi çöküyorlar üstümüze. Günlük hayat hepimizi eziyor, uzağı göremiyoruz. Yiğit, ama kıt imkanlı gazeteler gerçeği konuşturuyor. Savaşta ölen ve sakat kalanların çocukları

kavganın gerçek nedenini çok sonra öğrenecekler; savaşın uluslar arasında değil, hükmedenler arasında kanlı bir hesaplaşma olduğunu uzun zaman bilmeyecekler.

Sarayların ve konakların kuytu köşelerinde düzenlenen bir oldubittiye kurban edilecek uluslar ve şöyle söylenecek onlara: «Artık çok geç, şimdi ölmemek için tek çare öldürmektir».

Son anda, savaşı çıkarmak için bahane edilen önemsiz, zavallı olay yüzünden ayağa kaldırılacak bütün ordular, insanlar silahlara tutsak edilecek ve «İşte, savaşın tek nedeni bu» denecek. Doğru değil oysa; savaşın tek nedeni, savaşı yapan ve kan döken kitlelerin belli bir azınlığa kul köle oluşudur aslında.

«Zaferi kazanalım, bak o zaman zulmün kökünü nasıl kazıyacağız, büyük bir barış getireceğiz insanlara» derler. Doğru değil bu; kitleler kendi kaderlerine hükmetmedikçe barış olmayacak yeryüzünde.

Acaba barış gelecek mi dünyamıza? Vakit bulabilecek mi, insanlık hızla ölüme sürükleniyor çünkü! Bütün yaldızlı sözler, bütün yalancı bahaneler toplumun çıkarlarına taban tabana zıt sahte oyunlardır gerçekte, ama kitle insanını hayvanca bir cehaletin içine gömmeye yeterlidirler.

— İnsanlık tarihi aklın eseri, aklın ürünü değildir, diye bağırıyordu adam; henüz soğumamış vücudunun ölgün nefesleri arasında inleyerek söylüyordu bunu. Soyluların iradesidir tarihe yön veren ya da bayrakların yüzyıllar boyu sürüp giden kavgasıdır; başka türlüsü imkansız, yoksa dünyamızın çılgın ve doğaüstü kurallara boyun eğdiğini kabul etmemiz gerekirdi.

O bağıran adamın taş kesilmiş elini hissediyorum vücudumda; silkinmeye çalışıyorum, yattığım yerde tepeden tırnağa ürperiyorum. Top gürültülerini andıran yoğun bir çınlama peydahlanıyor kulaklarımda ve bu uğultu beni teslim alıyor:

— Gerekli bu, gerekli! Bilmeyeceksin! Düpedüz bir savaş çığlığı bu, savaş çığlığı.

İşte bu çığlıktan sonra gelecek savaş, bu çığlıktan sonra başlayacak. Savaşanlar değil, başkaları karar verdikçe hep böyle başlayacak. Aynı nedenler aynı sonuçları yaratmaya devam edecek ve insanlar yavaş yavaş bütün umutlarını yitirecekler.

Büyük fırtınaların, hangi tarihsel çelişkilerden doğacağını kestirmek imkansız gibi bir şey, ilerde insanlığımıza zorla kabul ettirilecek ideallerin niteliğini şimdiden bilemeyiz. Savaş için gerekli nedenleri her zaman, her yerde kolayca bulacak başımızdakiler; fakat asıl neden, halkların gerçek özgürlükten korkmalarında aranmalı.

Her yıl baş döndürücü bir hızla silahlanacak devletler. Kesinlik denen imansız işkence yeniden beynime vuruyor pençesini. Üç yıl askerlik yapıyoruz; çocuklarımız beş, torunlarımız on yıl askerlik yapacak. Şimdi savaş hazırlıkları için yılda iki milyar ödüyoruz. Yirmi milyar, elli milyar ödeyeceğiz, o günler de gelecek. Elimizde avucumuzda ne varsa savaş için harcanacak, bütün zenginliklerimiz bu işe yatırılacak. Savaş sadece insanları değil, zenginlik adına ne varsa hepsini öldürüyor ve tüketiyor; tükeniyor; harabe oluveriyor her şey, duman yığınları haline geliyor ve ne yapılırsa yapılsın, asker sayısından daha yoğun bir zenginlik yaratmak imkansız. Sayı saymak bile anlamını yitiriveriyor bir noktada. Bir trilyon milyon kere milyon... Kelimeler bulanık resimler gibi duruyor kafamda. Savaşın yarattığı bu kelimeleri anlamak güç; boğulacak gibi oluyorum.

Bir an gelecek, her şeyi savaş için düşünecek insanlığımız, sadece savaşa hazırlayacak kendini. Bütün diri ve insanca güçler savaş tarafından yok edilecek; bilim, yeni buluşlar, özgür düşünce, hep savaş yutacak bunları. Göklere hakim olabilmek için girişilen yarış, ulusların bütün zenginliklerini silip süpürecek. Havacılık, bütün ulusların imrendiği bir buluş ve gökleri ele geçirmek amacıyla daha şimdiden başladılar çatışmaya.

Bu kötü oyuna harcanan paralar yüzünden başka alanlara

yatırım yapmak imkansız hale gelecek. İnsanlığımızın özlemini çektiği mutluluklar, güzel amaçlar hiçleşecek. Son çağında, işte böyle çizilecek insanlığımızın yolu.

Savaş günlük güneşlik kırlara benziyordu eskiden, şimdi kocaman ve kasvetli bir şehre –hatta uçsuz bucaksız bir fabrikaya– benziyor ve artık insanlar, savaş çarkının karşısında insanların ufacık bir nokta kadar kalışları bile önemsiz. Beton sığınaklar arasındaki demir merdivenler ve sahanlıklar arasında, kapkara ve kan ter içinde dolaşan insanlar görülüyor, vatanlarını kurtarmaya gelmiş askerler bunlar. Fırtınanın bütün dehşetini, savaşın en uğursuz kesitinde, ateş başında onlar sırtlanıyor. Dante'nin cehennemlik gölgeleri gibi geziniyorlar çukurlarda. Bekliyorlar, mermilerin ağır ve yoğun uğultusuna mahkum edildiklerini gayet iyi biliyor ve bekliyorlar. Kendilerinden önce yaşamış ve ölmüş askerler gibi, onlar da günün birinde mutlaka unutulacaklarını, unutkanlığın külleri arasında boğulacaklarını biliyorlar. Çığlıkları toprağın yüzüne bile ulaşamayacak, biliyorlar. Kahramanlıkları bile zavallı gövdelerinde unutulup gidecek.

Bir uçaktayım şimdi; çocuk masallarındaki ok yağmurları gibi havayı karartıyor bu uçaklar, gün beyazını kapkara bulutlar halinde gölgeliyorlar. Bu filo bir milyona yakın insanı, yiyecekleri ve savaş malzemeleriyle birlikte bir anda başka yere taşıyabilir. Çok değil, bundan sadece birkaç yıl önce ilk uçakların gürültüsüne dikkat kesilmiştik. Motorlarının uğultusu gökleri inletiyor şimdi. Kendi ağırlığından yüzlerce defa daha güçlü bu motorlar, uğuldayan titreşimlerle sarsıyor beni ve aşağıda, sayısız top bataryasının toplu iğne başı kadar ufaldığı dağlardan gittikçe uzaklaşıyor, gittikçe yükseliyorum. İki bin metre yukarıdayım. Bir hava boşluğuna yakalandım orada ve ansızın cansız bir taş parçası gibi bin metre aşağıya yuvarlandım, bıçak keskinliğinde soğuk ve sert bir rüzgar iliklerime işliyor. Savaş tanrısının dal-

galı saçlarını hatırlatan dumanlı bulutlar, yangınlar ve patlamalar gördüm. Toprağın derinliklerine inen sığınaklar, sürekli bir gel-git içinde alçalan ve yükselen asansörler ve bir gece her şeyi cehennem ateşiyle tutuşturan düşmanı gördüm. Dağın taşın ve bütün vadinin alevlere tutsak oluşunu seyrettim, geceyi dehşet verici bir şafak kızılına boyayan bu alevlere şaşkınlıkla baktım.

Kimya dediğimiz bilim, türlü şenlik ateşleriyle bulutlarda şekilleniyor, şehirler boyunca zehirli örtülerle yağıyor insanların üzerine; kimyanın böylesine hiçbir set, hiçbir duvar karşı koyamıyor, kendini hiç göstermeyen kahredici bir ölüm yayılıyor ortalığa. Endüstri akıllara durgunluk veren mucizeler yaratıyor. Elektrik zincirlerinden boşanıyor ve dehşet saçıyor, tıpkı bir mermi gibi müthiş ve inanılmaz bir gücü var.

Kimbilir, belki de elektriğin bu baş edilmez gücü değiştirecek savaşın gidişini; ışınların bir merkezden yönetilişi ve kilometrelerce uzaklıktaki hedefleri kolaylıkla yok edişi, toprağın altını üstüne getirerek, insanları birer kömür yığını haline sokarak ölüm saçışı ve kimbilir, belki yakın bir gelecekte, belli bir merkezden verilecek kumandaya uyarak depremler yaratışı bile olağan görünüyor artık!

Bugünün insanları bunları mutlaka görecekler, ama aslında, geleceğin bu alabildiğine yakın saydığımız görüntüsü de, kafalarında dev boyutlarla şişirdiğimiz zavallı şeyler. Bilimin kendine özgü metodlarla çalıştığını, ama henüz çok kısa bir süreden beri yararlı olduğunu düşünmek dehşet veriyor insana. Yıkmak dünyamızın en kolay işi. Her şeyi kahretmek için bilimin hangi yeniliklere gebe olduğunu, hangi müthiş zehirleri sakladığını kimse bilmiyor. Hergün yirmi bin ölünün verildiği bu savaşı insanlara nasıl unutturacağımızı kimse bilmiyor; yüzyirmi kilometre uzağa mermi fırlatan silahlardan, bir ton ağırlığında havai füzelerden, saatte ikiyüz elli kilometre hızla giden uçaklardan ve Atlantik'i soluksuz geçen denizaltılardan başını alıp yararlı işler yapamadı insanlık; işte böyle vahşi bir savaş bu, ama uğrunda yapılan masraflar zenginlerin serveti kadar büyük olamadı henüz.

Ve sadece rakamlarla ifade edilebilen felaketler hayatlarımızı söndürecek sonunda. İnsan kıyımı belli bir noktada mutlaka duracak. Hepimiz sayı sayımayı unuttuk, ama olayların akışındaki uğursuzluk unutmadı bunu. Gün gelecek, bütün erkekler ve kadınlar ve çocuklar ölmüş olacak. Askerlerin hunharca öldürülmesine sevinenler, onların ölümü sayesinde haksız bir zenginliği yaşayanlar da ölecek o zaman, üzerine bastıkları temel çöktüğü için onlar da mahvolacak. Fakat şimdi, günlerini gün ediyor ve bu böyle sürüp gidecek sanıyorlar. «Bizden sonrası umrumuzda değil» diyorlar... Gün gelecek, meydanları dolduran askerler tükendiği için savaş duruverecek.

Can çekişen bir görünüşü var yarınlarımızın. Bilginler, dünyamızın bin yıl sonraki halini bugünden düşünüyor, sonumuzu şimdiden kestirmeye ve nasıl öleceğimizi bulmaya çabalıyorlar. Bir başka gezegen mi çarpacak dünyamıza, su mu tükenecek, güneşin ışınları mı kaybolacak? Bunları söz konusu ediyorlar boyuna, fakat akla en yakın şeyi unutuyorlar nedense, insanlığımızın intiharını akıllarına bile getirmiyorlar. «İnsanlık durdukça, savaş kaçınılmaz bir olaydır» diyenler, ne konuştuklarını bilmeyenlerdir. Kısa görüşlülük diyebileceğimiz bulaşıcı bir hastalık kemiriyor onları. Namuslu ve sağduyu sahibi insanlar olarak görüyorlar kendilerini. Oysa, yüreksiz katiller kadar kaba ve duygusuz yaratıklardır onlar. Umutsuz bir çığlık koyveriyorum, fakat bana öyle geliyor ki, öbür yanıma döner dönmez, yastığa kapanarak dudaklarımda boğuyorum o çığlığı.

Her şey çılgınlık. Bunun böyle olduğunu söylemeye cesaret edecek tek adam yok ortalıkta, geleceğin uğursuz olmadığını, değiştirilemeyecek bir şey olmadığını söylecek tek adam yok.

— Halkların çıkarı, kendilerini yönetenlerin çıkarıyla bir değildir. Eski dünyamızda, başlangıçtan beri iki eski ırk boğuşur; büyüklerle küçük insanların kavgasıdır bu. Büyüklere yar-

dım edenler, görünüş ne olursa olsun, daima büyüklerdir. Halklara yardım edenler de daima başka halklardır. Dünyamız her yerde, ahlaksız ve parazit azınlıklarla, hep yenik düşen halkların kavgasıyla çalkalanıyor.

Cesareti güzel bir meyve gibi yüreklerinde saklayanlar da yaşadı yeryüzünde. Gerçeği çekinmeden haykıranlar da yaşadı. Dünyamızı çepçevre kuşatan azgın keşmekeş içinde, el yordamıyla da olsa didinen ve halkların hayatına aydınlık getirmek için çabalayanlar da yaşadı. Henüz bilinmeyen bazı gerçekleri ve daha önemlisi, artık unutulmuş gerçekleri haykırdılar insanlara.

Fakat güçlüler inanılmaz bir paniğe kapıldılar o zaman!

— Gerçek devrimcidir! Defolun başımızdan gerçekçiler! Hayatımızı yeni buluşlarla kahredenler!

İşkenceli anlarla törpülenen bir gece işitmiştim bu sözleri, kolu kanadı kırılmış bir düşman askeri can çekişirken, «insanlar bir daha uyanmasın, gözleri açılmasın» diye çırpınırken söylemişti.

Kitleleri kandırmak, göz boyamak amacıyla düzenlenen törenlerde büyük yaratıcıların konuştuğu gibi konuşmak, onlardan yana olmak bir kurnazlık, sahte bir alışkanlıktır; yaratıcıları, sonradan daha iyi ve kolay hançerleyebilmek için basit bir politika oyunudur. Gerçeği yüreklerinde bir bayrak gibi taşıyanları kenara çekilmeye, susmaya zorlarlar aslında. Ve onlar, hep horlanan, hep ezilen, hep hakaret edilenlerdir. Hayvanca kahkahalar koyverilir çevrelerinde, alay edilir onlarla:

— Barış düşüncesi zavallı bir ütopyadır, sen tek başına durdurabilir misin savaşı?

Cesetlerle dolup taşan savaş meydanlarını gösterirler onlara:

— Savaş yok edilecek, diyorsun! Baksana, budala!

Batan güneşin kızıl halkasında şekillenir paramparça edilmiş insanlığımız:

— Güneş dünyamızdan büyük, diyorsun? Baksana, budala!

Haksız düzenin kurbanları da onlarla birlik olur ve başkaldı-

ranları horlar, ezerler. Ayaklananlara ilk taşı kurbanlar atar, acı çektikleri halde.

Wagram'da toplanan yaralı askerler bile «Yaşasın İmparator!» diye haykırırlar; sokakları dolduran ve hep horlanan, ezilen zavallılar da onlar gibidir, insanca bir hayat ve eşitlik uğrunda bayrak açıp yenik düşenlerin felaketine onlarda alkış tutar. Öbürleri bile bile susar, yukardakilerin «Bizden sonrası umrumuzda değil» sözüne koro halinde katılırlar ve bu ses gittikçe yoğunlaşarak büyür, dağı taşı inletir; inanılmaz bir kalabalık mırıldanır bunu.

— Halkın cehaletine güveniyorum.

Ya ben?

Ben, ben ki normal bir insanım, ne işe yaradım bu dünyada, ne yaptım? Büyük ve pırıltılı güçlerin önünde diz çöktüm, boyun eğdim onlara; gerçeği aramadım, o güçlerin bizi nereye, hangi felakete sürüklediklerini düşünmedim bile. Gözlerim aklım neye yaradı sanki?

Utancımdan ağladım ve hep «Bilmiyorum!» dedim. Öyle kuvvetle bağırdım ki, bir an geldi, sıçrayarak derin bir uykudan uyandığını bile düşündüm. Eller görüyorum, beni tutuyor, yatıştırıyor, sınırlıyor ve kendi kefenimin dar sınırlarına ustaca hapsediyorlar.

Çok yakınımda bildik ve yumuşacık bir ses duyuyorum, okşayıcı bir ses bu ve tanıdık, sevgili bir çehrenin üzerime doğru eğildiğini hissediyorum:

— Sen de onlardan biri olabilirsin, çocuğum.

Gerçeği haykıran büyük önderlerden biri olabilirsin!

Anlamıyorum. Ben mi? Nasıl olabilirim? Her şey yeniden karışıyor kafamda, her şey yeniden bulanıyor. Tekrar yuvarlanıyorum... Gözlerimde demir bir karyolanın ve bu karyolada cansız yatan yaşlı bir kadının hayalini de götürüyorum. Her şey susuyor karyolanın çevresinde, ayaktaki bir karaltı dualar mırıldanıyor. Fakat bu hayalin üzerine ansızın bir perde çekiliyor. C

küçücük odanın hayali ansızın siliniyor, geniş bir düzlük alıyor onun yerini.

Hangi yöne çevirmeliyim bakışlarımı? Tanrım?

Tanrı. Hayalimin bir köşesinde, o deminki karaltının dudaklarından dökülen mırıltılı dua Tanrı'yı hatırlattı bana.

İsa'yı gördüm, göl kenarındaydı. Alelade bir insan gibi çıktı karşıma. Azizlerin çevresinde, başlarında çizilen o bildik ağıl yoktu başında. Yüzünün solgunluğundan ve yumuşaklığından tanıdım onu. Işık huzmeleri dansediyordu çevresinde. Gökteki ışıltılar gibiydi, pırıl pırıl. Sakalı ve saçları kitaplarda yazıldığı gibi, şarap rengiydi. Hristiyanlığın dünyamıza vurduğu kapkara lekeyi seyrediyordu, sadece onun ayaklarının ucunda kırmızı ve insancaydı hristiyanlık. O kapkara lekenin tam ortasında kilise dualarıyla, silahlı ve kanlı kavgaların insanlıktan çıkardığı kalabalıklar kolkola yürüyordu. Yanı başında, kocaman bir bez parçasının üstünde kanlı haç resmi vardı. Birbirini yiyen, paralayan uluslar ve taçlı krallarla fısıldaşan kilise büyüklerini seyrediyordu.

O nur yüzlü, basit ve insan adamı gördüm karanlıkta, olağanüstü yumuşaklıkta ve okşayıcı ifadelerle dalgalanıyordu sesi:

— Bana reva gördükleri bu kötülükleri haketmemiştim, diyordu.

Kendi adına yaratılan vahşete ve murdarlığa bakıyordu. Uzun zaman var ki, aç gözlü ve kanlı yaratıklar kendi tapınağından sürüp çıkardılar onu, papazları koydular onun yerine. Her haçta tekrar çarmıha gerdiler büyük adamı. Geniş düzlüklerin ortasında savaşın yıktığı kiliseler görülüyor; savaş henüz bitmedi, ama daha şimdiden kazmalı kürekli adamların kiliseleri onarmaya çalıştıkları, duvarlara taş yetiştirdikleri görülüyor. İsa ışıklı kollarını onlara uzatıyor ve şöyle sesleniyor:

— Kiliseleri yeniden kurmayın. Yanıldınız, sahici tapınaklar değildi onlar. Kiliseleri yeniden kurmayın.

Barış günlerinde forsalar gibi çalıştırılan ve savaşta ölüme sürüklenenlerde bütün umudumuz, sadece onların ışığa, aydınlığa ihtiyacı var. Bütün umudumuz dünyamızın yoksul insanlarında.

Beyaz odanın içine beyaz gölgeler doluyor galiba... Gerçek çok basit. «Hayır, gerçek girift ve karışıktır» diyenler yanılıyor; gerçek karışık filan değil. Görüyorum işte, evim hiç uzak görünmüyor bana, bir erkek çocuğu var uyuyan, bir kız çocuğu sonra; ipince iki çizgi halinde uzuyor ikisinin de gözleri... Uzun bir süre sonra, halamın hayalini çağırdık evimize, ona evimizi gezdirdik. Daha rahat daha varlıklı olduğumuzu gösterdik. Şefkat dolu bakışlarla süzüyor bizi, beğendiğini söylüyor; fakat dayalı döşeli odaların eşiğinde ve tam çıkacakken duruyor, fısıltılı sesiyle konuşuyor: «Daha güzeldi benim zamanımda». Karanlığa açılan bir pencerenin kanatlarını farkedince tepeden tırnağa ürperdim; boşluğa açılan bu pencerenin çağrısı doğrudan doğruya böğrüme saplanıyordu. Bir gece yüreğime saplandı.

Ben, benim yüreğim... Kanlı ışıltılarla yansıyan kocaman ve karanlık bir delik o. Benim yüreğim bizim yüreğimiz. Yürek, yaşarken aldığımız yaraların sızısıdır içimizde. Kendime acıyorum.

Evrenin yaratılışını seyrederken gördüğüm yağmurlu sahili görüyorum yeniden ve sahildeki kadını. Şikayet ediyor, ağlıyor yağmur altında. Öyle yumuşak ki sesi, bana seslendiğini anlıyorum. Benden bir parça olduğunu, kopmayacağını farkediyorum. Sevmek... Hatırlıyorum; sevmek, mutsuz bir adam ve mutsuz kadınlar demek.

Hayata yeni doğan bir bebek gibi belirsiz bir çığlık koyveriyor, sonra uyanıyorum.

Her şey beyazlaşıyor, Eter kokusu feci bir hayali getiriyor aklı-

ma. Oda beyaz, duvarlar beyaz ve beyaz önlüklü kadınlar üzerime eğiliyor. Sesim boğuk, kararsız:

— Anlamsız şeyler gördüm düşümde. Anlamsızlığı kovalamak için gözlerimde gezdiriyorum elimi.

— Çok sayıkladınız, hele uçuruma yuvarlandığınızı sandığınız anlar bayağı feryat ettiniz, diyor sakin bir kadın sesi.

— Demek öyle, diyorum.

SABAH

Kafamın içi allak bullaktı, uyudum; dünyamızın yaradılışına uyanan ilk insan gibi uyandım sonra.

Geniş bir salon ve ben yataktayım. Çıt yok. Sessizlik bir trajedinin boyutlarıyla büyüyor. Karşılıklı ve sıra sıra dizilmiş karyolaların birinde yatıyorum, yatağa hapsedilmişim. Upuzun, çizgili parkeyle döşemişler yeri; uzaktaki kapıya kadar. Pencereler yüksek, çamaşırlara ve bembeyaz örtülere sarınmış bir dünya. Burada başka şey yaşamıyor zaten. Hep buradayım ben, ömrüm burada tükenecek.

Beyazlar giyinmiş, aceleci kadınlar mırıldanıyor salonda. Önce bulanık uğultular halinde işittim seslerini, sonra sesler de kayboldu. Beyazlar giyinmiş bir adam oturdu yanıma, dikkatle bana baktı ve elleriyle vücuduma dokundu. Garip bir parlaklık vardı gözlerinde, gözlüklüydü, belki ondandır.

Uyuyorum, sonra bir şey içiriyorlar bana. Upuzun bir öğleden sonra, vakit bu upuzun ve koridorumsu salonda geçmek bilmiyor. Akşam karanlığı basınca lambalar yanıyor; gece olunca ışıkları söndürüyorlar. Lambalar da, karyolalar ve pencereler gibi, sıra sıra dizilmişler tavana, gece karanlığı onları da yok ediveriyor. Sadece bir lamba yanıyor geceleri; tam ortada, benim sağ tarafıma düşüyor. Eşyaların hareketsizliği ve yoğun sessizlik,

kıpırtısızlığa sürüklüyor insanı. Gözlerim açık, gittikçe açılıyor, uyanıyorum. Gölgelerin koynunda kendime geliyorum.

Yataklarına devrilmiş, perişan gölgelerde bir kıpırtı başlıyor. Upuzun, ucu bucağı olmayan bir salon burası. Birer kefen gibi görünüyor yataklar, hışırtılı gölgelerle hareketleniyorlar. Sesler çeşit çeşit ve öksürükler.

Ve ansızın, aydede suratlı ve karnı davul gibi şiş bir karaltı beliriyor ortada; el yordamıyla, karyola demirlerine tutunarak yolunu çiziyor; ipincecik bacakları var. Hemen yanımdaki komşu yatağa geliyor. Bir başka yatakta, hacıyatmaz gibi eğilip kalkan bir karaltı daha; bir zenci bu, koskocaman kafası incecik boynunda bir tuhaf duruyor.

Ciğerlerden fışkıran boğuk seslerin gürültülü konseri önce büyüyor, genişliyor, usulca sönüyor sonra. Havaya, boşluğa uzatanlar var kollarını, hayaletleri andırıyorlar. Öbürleri gölgeli örtülerin altında gömülü. Zaman zaman, titrek karaltılar dolaşıyor yatakların arasında ve bir demir kovanın tangırtısı işitiliyor. Salonun öbür ucundaki hastabakıcı kadın, beyaz önlüğünün gölgesiyle beliriyor. Yataktan yatağa, kıpırtısız insanların arasında dolaşıyor. Ölmemeleri, yaşamaları için elinden geldiğince uğraşan bir peri kızı sanki.

Başımı öbür tarafa çeviriyorum. Yanımdaki yatakta, salondaki tek lambanın ölgün aydınlığında bücür, alabildiğine bacaksız bir adam görüyorum, lapa rengi kalın bir kazak var sırtında. Sivri kafasını tavana çevirip sık sık öğürüyor, elindeki tükürük hokkasına yoğun balgamlar kusuyor. O kadar yakınımda ki, etini delik deşik eden bu fırtınanın soluğunu yüzümde hissediyor, kokusunu duyuyorum.

Uyudum. Düne kıyasla daha açık seçik görüyorum her şeyi. Önüme gerilen o kalın perde kalktı artık. Hareket halindeki her şeye büyük bir doymazlıkla çevriliyor gözlerim. Hoş ve yoğun

bir koku doluyor genzime; kaynağını arıyorum. Tam karşımda bir hemşire var, kömür karası elleriyle yatalak bir hastanın, savaş meydanlarında çile doldurmuş, bitkin ve çürümeye yüz tutan ayaklarını ovalıyor. Hoş kokulu sıvının sürüldüğü yerde köpüklü tabakalar şekilleniyor.

Adamın elleri dehşete düşürüyor beni. Bütün gücümü toplayıp soruyorum, sesimi yükselterek soruyorum üstelik:

— Neden yıkamıyorsunuz ellerini?

Sağ tarafımda yatan o eciş bücüş adam beni işitti galiba, başını sallıyor.

Öbür tarafa bakıyorum ve saatlerce, gece vakti korkunç bir karaltı olarak gördüğüm, o karnı davul gibi şiş adamı seyrediyorum. Gece bembeyazdı adam, gündüz sapsarı, kocaman kocaman açılan ve sapsarı gözleri var. Hırıldıyor durmadan, yeraltındaki su kaynakları gibi hırıltılı sesler yükseliyor karnından, kelimelere karışıyor bu sesler. Öksürüyor, tükürüyor; yumurta beyazı, yumurta sarısı balgamlar iplik iplik şekilleniyor dudaklarında. Önündeki tükürük hokkası dolu. Acılı ürpertilerle kalbini tutan elinden anlıyorum, çürüyen ciğerlerinin öfkesiyle zorlanan kalbi küt küt vuruyor ve acı veriyor ona. Karnındaki uçsuz bucaksız su yığınını boşaltabilmek içgüdüsüyle yaşıyor. İkide birde sidik şişesini kontrol ediyor, yüzü şişenin sarı ışığında aydınlanıyor. Bu adamın vücuduyla çektiği işkenceyi seyrettim gün boyunca. Kepi ve üniforması artık hiç benzemiyorlar ona, başucundaki bir çivide asılı duruyorlar.

Uzanmıştı bir ara, hırıldıyordu, karşıdaki zenciyi işaret etti parmağıyla; zenci durmadan başını sallıyordu gene:

— Evini, yurdunu özlediği için öldürmek istedi kendini.

Doktor «İyisiniz, düzeliyorsunuz» dedi bana. Biraz olsun, benden bahsetmesini isteyecektim; vakit bulamadım!

Yün kazaklı komşum, başını sallıyor gene ve sabahki soruma şimdi cevap veriyor:

— Ellerini yıkayamazlar adamın, yıkasalar da çıkmaz.

Günün daha ilerlemiş bir vakti, sinirlerim kabarıyor neden-

se. Beyaz örtülere sarınmış kolumu kaldırdım havaya. Güç tanıdım bu eli, öylesine yabancıydı bana, ipince ve güçsüz. Bileğimde kimliğimi yazan madeni plakayı gördüm. Demek cehennemin dibine kadar geldi benimle!

Yabancı iskarpin sesleriyle çınlıyor salon. Gözlerimi açıyorum. Bir kadın duruyor karşımda.

Birdenbire allak bullak oluyorum. Hayallerimdeki kadın bu. Gözlerim büyüyor, dikkatle bakıyorum ona.

— Benim, diyor.

Sonra eğiliyor, usucla tamamlıyor:

— Ben Marie'yim, sen Simon'sun.

— Ah! Hatırladım, diyorum.

Dudaklarından dökülen derin sözleri bir bir tekrarlıyorum. Uzaksesiyle gene konuşuyor. Hafifçe doğruluyorum, kendim hakkındaki her şeyi tek tek yeniden öğreniyorum.

O anlatıyor; göğsümden ve kalçamdan yaralanmışım, üç gün ortada bırakılmışım; yaralarım derinmiş, üstelik çok kan kaybetmişim, müthiş yorgunmuşum, ateşim yüksekmiş.

— Yakında kalkacaksın ayağa, diyor.

Ayaktaki halimi gözümün önüne getiriyorum. Şaşkınım, dehşet içindeyim.

Marie gidiyor; her adımında yalnızlığım yoğunlaşıyor, büyüyor; uzun bir süre gidişini ve yokluğunu seyrediyorum.

Akşam vakti, kahverengi kazaklı hastanın başında fısıltılar işitiyorum. İyice büzülmüş adam, soluk alıp verişinde bile bir zavallılık okunuyor. Şöyle konuşuyorlar başucunda:

— İki saate kalmaz, ölür. Öyle feci durumda ki, sabaha kalsa çürür burada, kokar. Ölür ölmez kaldırıp götürmeli onu.

Gecenin dokuzunda söylüyorlar bunu, ışıkları söndürüp gidiyorlar sonra. Ve ben ondan başkasını göremiyorum. Tepemizde yanan tek lamba bekliyor zavallıyı. Soluğu kabarıyor, terler

boşanıyor vücudundan. Yağmurda ıslanmış adamlar gibi boncuk boncuk terliyor. Sakalları uzamış, kapkara. Alnına yapışmış saçları; boncuk boncuk alnında biriken terlerin boz bir rengi var.

Sabah uyanınca bakıyorum yatağına; boş ve yeni, tertemiz örtüler sermişler.

Ölüsüyle birlikte, bütün zehirlenmiş eşyalarını, ona ait her şeyi götürmüşler.

— Sıra 36 numarada, diyor hastabakıcı. Baktığı yöne çeviriyorum gözlerimi. Ölümü yaklaşan adamı görüyorum. Mektup yazıyor. Konuşuyor, yaşıyor. Fakat yarası karnında. Kendi ölümünü karnında besliyor.

Çamaşır değiştirme günü. Bazı hastalar yardımsız becerebiliyorlar bu işi; öbürlerine hemşireler yardım ediyor. Çıplak vücutlarda delikler, derisi dökülmüş çukurlar, yamanmış parçalar görülüyor. Biri var hastalar arasında, uzuvlarından birini kesmişler ve o kesilen yer yeni doğmuş bir çocuk teni gibi pesbembe. Hastabakıcılar kendisini soyarken hep başını sallıyor zenci, sırtına geçirilen yeni çamaşırların beyazında bile devam ediyor ve gözlerinin aralığından uzaktaki Afrikası'nı ve güneşi seyrediyor.

Marie tekrar geliyor yanıma. Baş başa, kaç zamandır unuttuğum bir şeyi, geçmişi yeniden kuruyorum onunla. Birdenbire sayısız mesele birikiyor kafamda.

— Biliyor musun, evimize çok yakınız, diyor. Bu sözler mahallemizi, evimizi getiriyor aklıma ve boşlukta yankılanıyor.

O gün, ilk defa doğruldum yatağımda ve hep, yanımda, yanı başımda duran pencereden dışarıya baktım. O gün ilk defa gördüm gökyüzünü; gri ve keyifsiz bir avlu gördüm aşağıda, hava soğuktu ve kapalıydı, yaşadığımız hayata benziyordu.

Günler birbirini tüketerek akıp geçti. Yavaş yavaş, geride kalmış bir çocukluğun ilk günlerine dönmüş hastalar arasında, bu inleyen, acılı insanlar arasında toparladım kendimi ve ayağa

kalktım. Hastane odalarında, sonra ağaçlı bir yolda gezindim. Artık «iyileştin» diyecekleri saati bekliyorum ve galiba bir ay sonra çürüğe çıkaracaklar beni.

Derken bir sabah beni almaya geldi Marie. Eskiden bir okul olan hastanenin avlusunda, saatin altında, bir sırada otururken buldu beni (avlunun bu köşesi güneş alıyor). Koltuk değnekleriyle yürüyen, kiminin alnı veya kolu sarılı adamlar arasındaydım. Hemşireye veda ettim, Marie'nin peşine takıldım, mucizelerle dolu avludan böyle ayrıldım.

Bizim kilisenin papaz yardımcısı onbaşı rütbesiyle hastabakıcılık yapıyor burada; bütün papazlar gibi, askerlerin acısını paylaşmak için burada kaldığını söylüyordu herkese. «Onu görmeyecek misin?» diye soruyor Marie, «Hayır!» diyorum.

Gölgeli bir yoldan yeni hayatımıza doğru yürüdük, sonra anayola çıktık. Ağır, sakin adımlarla ilerliyorduk. Marie taşıyordu torbamı. Savaş yüzünden bomboş duruyordu tarlalar. Ve ben, tepeden tırnağa yıkanmıştım artık, gözlerimde perdeler yoktu, artık yanılmıyor, açık seçik görüyordum her şeyi. İçimde henüz kullanılmamış, yepyeni bir mantığı taşıyordum.

Uzak değildi kasaba. Zaten biraz sonra geçmiş günlerimiz tanıdık ve bildik ağaçlarla, binalarla yeniden canlanıyordu.

Marie bana bakıyordu, anlatılması güç bir ifade büyüyordu çehresinde.

— Buz gibisin... dedi ansızın, ürperiyordu.

— Hayır, değilim... dedim ona. Öğle vakti bir handa konakladık, yemek yedik, dinlendik. Kasabanın sokaklarına girdiğimizde vakit akşamdı.

Biraz ötede yürüyen bir adamı işaret etti Marie:

— Bay Rampaille, dedi. Savaş yüzünden zengin oldu şimdi. Sonra bir köşe başında, mavili beyazlı üniforma giymiş bir kadın gösterdi bana:

— Antonia Veron bu. Kızılhaç'da çalıştı savaş boyunca. Madalya aldı bu yüzden.

— Ah! Demek her şey değişmiş, dedim.

Eve iyice yakınız artık. Köşe başından bakınca evimizin bulunduğu nokta olduğundan da kısa görünüyor. Meydan ansızın bitiyor önümde. Gerçekteki boyutlarından daha başka, daha küçülmüş görünüyor. Eski hayatımın bütün anıları da böyle zaten.

Ev, odalar... Merdiveni defalarca indim ve çıktım, Marie dikkatle gözlüyordu beni. İkimizden başka kimse yoktu evde, bütün insanlar bana görünmemek için sözleşmiş gibiydiler.

— Artık evimizdeyiz, dedi Marie. Oturduk, yüz yüzeyiz onunla.

— Ne yapacağız?

— Yaşayacağız...

— Evet, yaşayacağız...

Hayale dalıyorum. Kaçamak bakışlarla beni süzüyor. Kendini, bakışlarındaki tedirginliği ele vermemek için ne mümkünse yapıyor. Az sonra birdenbire farkediyorum, ağlamaktan, kızarmış gözleri. Hastaneyi, boz renkli sokakları ve her şeyin aslında ne kadar basit olduğunu düşünüyorum.

Bir gün geçti işte. Bir gün içinde bütün geçmişi yeni baştan kurdum. Eskiden neysem, oyum. Eskisi kadar güçlü ve sakin değilim ama.

Fakat gerçek eskisinden daha basit. Tanıdıkları soruyorum Marie'ye, sorup öğreniyorum.

— Neden hep çocuklar gibi konuşuyorsun? İkide birde «neden?» diyorsun, diye çıkışıyor Marie.

Pek konuşmuyorum aslında... Marie telaşlanıyor, belli ki suskunluğum korkutuyor onu. Hatta bir ara, karşısında uzun süre konuşmadan oturduğumu, hep sustuğumu görünce avuçlarının arasına aldı yüzünü ve hıçkırarak sordu:

— N'en var senin, neden susuyorsun?

Kararsızım...

— Her şeyi olduğu gibi görüyorum artık, diye cevap veriyorum.

— Zavallı sevgilim! diyor. Ağlıyor gene.

Hayatı bıraktığım noktadan aldığımı biliyorum oysa, ayaktayım ve güçlüyüm. Tükenmedim daha, yeniden başlıyorum.

İkimizin yatağında tek başıma derin bir uyku çektim.

Ertesi sabah, aşağı katta Crillon'la karşılaştım.

Kollarını bana doğru açarak sevinçle haykırdı. Hoşbeşli sözlerden sonra anlatmaya koyuldu:

— Belediye meclisinde olanları bilmiyorsunuz, değil mi?

Ve mecliste belediye başkanını tedirgin etmek için kurulmuş bir komployu anlattı bize.

Bu hikayeler modası geçmiş masallara benziyor artık. Cevap bile veremiyorum ona, sustu ve Marie'yle birlikte şaşkın şaşkın bana bakıyor. «Ya!» diyebiliyorum sadece. Öksürüyor. Biraz sonra gidiyor.

Derken başkaları geldiler ziyaretime, kendi işlerinden, mahallede olup bitenlerden bahsettiler. Garip bir uğultu kulaklarımda. Birisi ölmüş, birisini subaylığa yükseltmişler, bir başkası yazıhane işinde çalışıyormuş. Öbürü zengin olmuş. Savaş nasıl?

Meraklı ifadelerle cevabımı bekliyorlar. Oysa daha sonsuz, onların akıllarına bile gelmeyen soru işaretleri yanıp sönüyor gözlerimde.

GÖZLER

İki gün geçti. Kalkıp giyiniyorum, pervazları açıyorum sonra. Pazar bugün, dışarıya bakınca belli oluyor zaten.

Eski elbisemi geçiriyorum sırtıma. Üstüme başıma, saç tuvaletime aşırı bir titizlik gösteriyorum, ama kendim de şaşıyorum buna; aynı şeyleri tekrarlarken bile şaşılacak bir sabır ve direnç oluyor insanda, ondandır belki.

Yüzümü seyrediyorum aynada, eski haline kıyasla daha yorgun şimdi, daha çizgili. Göçmüş.

Sokağa çıkıyorum. Tanıdıklara rastlıyorum. Bayan Piot, kaç düşman öldürdüğümü soruyor. «Bir düşman», diyorum. Hemen değiştiriyor lafı. Sorusuyla cevabım arasında uçurumlar var, hissediyor bunu.

Bütün dükkanlar kapalı, kepenkler inik. Chataigniers kesimine, tepeye doğru yürüyorum. Tepeye tırmanınca çevreme bakınıyorum. Çizgiler, hatlar ve renkler hiç değişmemiş. Dünün manzarası da, bugünün manzarası da birer renkli kartpostal gibi duruyorlar. Evimi seçebiliyorum buradan. Tatlı bir ürperti sarıyor vücudumu. Bu toprağı gerçekten sevdiğimi şimdi anlıyorum –hele evimi; asıl evimi seviyorum–.

Peki, değişen bir şey, yeni bir şey yok mu hayatımda? İnsan olarak da değişmedim mi acaba? Mesela, elbiselerim üstüme

olmuyor, bol geliyor; daha yaşlıyım şimdi ve elimdeki bastona yaslanarak yürüyebiliyorum.

Günün alabildiğine lekesiz ve basit beyazlığına rağmen ağır ve çorak bir manzara duruyor karşımda. Bilmiyorum ama, garip bir bekleyiş içindeydim nedense, değişik şeyler bekliyordum. Fakat boşlukta geziniyor bakışlarım, umduğumu bulamadım.

Fırtınalara gebe bir karartı ile örtülüyor gökyüzü, sabah vaktinin beyazlığı akşamın karanlığına dönüşüyor birdenbire. Gök boşluğunu garip, olağanüstü bir ahenkle dolduran kızıllığın ötesinde, ana caddede biriken insan kalabalığı dikkatimi çekiyor.

Yol boyunca dizilmiş ufacık karaltılar bunlar, hepsi aynı boyda, aynı büyüklükte ve birbirinden ayrı, değişik gölgeler. İnsanların birbirine benzediği uzaktan daha iyi farkediliyor.

Çan seslerine irkiliyoruz, kiliseye çeviriyoruz bakışlarımızı. Karınca yuvası gibi kaynıyor kilisenin kapısı. Kalabalık sel halinde içeriye giriyor.

Toprak, gökyüzü... Tanrı'yı görmüyorum artık. Nereye baksam, Tanrı'nın yokluğunu görüyorum. Her baktığım yerden boş ve yorgun dönüyor gözlerim. Hiçbir yerde görmedim O'nu.

Kimse görmedi. Biliyorum –hep biliyordum!– Tanrı'nın varlığı somut şeylerle ispat edilemez, doğrulanamaz; önce inanmak gerekir varlığına. Ama nerede gösteriyor kendini; kimi nasıl kurtarıyor, işkencelerin önüne nasıl geçiyor, hangi felaketlerin pençesinden kurtarıyor bizi, yüreklerimizde peydahlanan bozgunu nasıl önlüyor? İsminden başka, elle tutulan ve gözle görülen nesi var? Sadece yokluğu! Yokluğu sadece! Yüzbin yıldan beri hayat ölüme çare arıyor ve bunca zamandır insanoğlunun kutsallığa ulaşmak için çırpınıp durmasından daha beyhude, çaresizliği daha gerçek biçimde yansıtan hiç bir şey yaşamadı insanlığımız.

Tanrı'yı görmeden nasıl yaşadım, bunca zaman nasıl taşıdım

içimdeki boşluğu? İnanmam gerektiğini söylemişlerdi çünkü, inanıyordum. Artık emir de verseler, kolay kolay inanmam her şeye; benliğimdeki bu değişikliği farkediyor, kurtulmuş hissediyorum kendimi.

Eskiden, kendimi fasulye gibi nimetten saydığım ve bilgiçlik tasladığım günlerde nasıl yaptıysam, gene öyle yaptım. O bodur taş duvara yaslandım.

Kilisenin kapısından, o kapkara delikten içeriye giren ailelere ve yalnız insanlara takılıyor gözlerim.

Galiba, insanlara gittikçe daha yakın hissediyorum kendimi; gözümün takıldığı en önemsiz hayallerin bile derinine inmeye çalışıyorum artık! Tek tek her insanın gerçek zenginliklerine inebiliyorum. O küçücük ve ilk bakışta önemsiz görünen insan yaşantılarını getiriyorum aklıma ve «gerçeği iki üç kelimenin dar anlamına hapsedip, hesabını kolayca görüveriyoruz» diyorum içimden; o küçücük, önemsiz insan yaşantılarının aslında büyük bekleyişlerle, uzunluklarla, sonsuz yorgunluklarla dolup taştığını şimdi daha iyi anlıyorum.

Anlıyorum, insanlar neden inanmak istiyorlar Tanrı'ya ve neden kolayca inanıyorlar; çünkü çağımızda inanç dediğimiz şey bile güdümlü.

İyi hatırlıyorum; gene burada, aynı yerde, geçmişin küllerini yırtarak zavallı bir kadın sesi geliyor kulağıma ve şöyle diyor:

— Tanrı'ya inanmıyor o kadın, hiç çocuk doğurmadı çünkü ve eminim, hastalık yüzü görmedi.

Çehrelerini çoktan unuttum ama, öyle insanlar tanıdım ki, hemen hepsi geçmişin karanlıklarında şu sözü tekrarlamışlardı bana:

— Tann'nın yokluğu büyük haksızlık olurdu! demişlerdi.

Tanrı'nın varlığını doğrulayan tek şey O'nun varlığına duyduğumuz ihtiyaçtır. Eksikliğini hissettiğimiz her şeye verdiğimiz isimdir Tanrı. Belirli bir varlık değil, göklere savurduğumuz hayallerimiz, dualarımızdır O.

Ve ben din dediğimiz rüyadan kurtardım gözlerimi. Günün

birinde açılacaktı gözlerim ve bu sefer hiçbir şeyi görmeyecektim, işte oldu.

Ayak sesleri duyuyorum. Marie beliriyor önümde, griler giyinmiş. Beni arıyor. Uzaktan farkediliyor; yanakları al al olmuş, rüzgarda yanıyor. İpek gibi gözkapakları var. Yorgun. Düşüncelere dalımış buluyor beni. Tedirgin, kırılmaya hazır bir annenin süzgünlüğü okunuyor bakışlarında, bana gösterdiği bu yakınlık, bu sıcaklık huzur veriyor içime.

Aşağıdaki kalabalığı gösteriyorum ona ve boşu boşuna kiliseye toplanan duacı kalabalığını kınayan acı sözler söylüyorum. Kimi gerçekten inanıyor dualara... Kimi de inanmış görünüyor, zavallılar!

Din meselesini enine boyuna düşünmemiş Marie.

— Ah! Bunu hiç düşünmemiştim, diyor. Hep Tanrı'nın varlığına alıştırdılar beni, ben de inandım...

Fakat, bilmiyorum aslında... Bildiğim bir şey varsa, diye devam ediyor, bir yandan da mavi gözlerini gözlerime dikerek bana bakıyor, bütün bildiğim şu: Hayatın işkencelerine, eziyetlere katlanabilmek için bir hayal, avunabilecekleri bir şey gerekli insanlara...

Ve birden sesini yükselterek tamamlıyor:

— Bahtsız insanlara bir din gerekli, kapıp koyverirler yoksa. Belki çılgınlık ama, onu da kaybederlerse ne kalacak o zavallılara?

Giderken burada bıraktığım bu tatlı ve normal kadın bile «bir hayal, avunabilecekleri bir şey» diyor. Israr ediyor düşüncesinde, bahtsız ve mutsuz insanlardan yana çıkıyor. Ya kendisini de hesaba katarak böyle konuşuyor, ya da bana acıyor.

Hemen yükleniyorum:

— Hayır, hayal görmemeli insanlar, hata yapmamalılar. Yalan olan her şeye paydos demeliler. Ne tarafa gideceklerini şaşırıyorlar sonra.

Direniyor, «yanılıyorsun» anlamında işaret ediyor bana.

Susuyorum. Yorgunum. Fakat önümdeki dekorun gücüne baş eğmiyorum; insafsız, acımasız gözlerle seyrediyorum olayları, sahte bir Tanrı'ya ve sahte papazlara «Hayır!» diyorum.

Kilisenin önünden geçiyoruz. Marie, sanki demin din meselesini tartışan biz değilmişiz gibi davranıyor, şunları söylüyor bana:

— Bak, mahvettiler güzelim kiliseyi; çan kulesinin bir tarafı perişan oldu; uçaktan atılan bomba yaptı bunu. Zavallı papaz üzüntüsünden hasta olup yataklara düştü. İyileşir iyileşmez, kulenin onarımı için para bulmaya koştu, sonunda buldu parayı.

Binanın çevresinde dolanıyor insanlar. Kulenin aldığı yarayı meraklı gözlerle seyrediyorlar. Bütün bu insanları, benden sonrakileri düşünüyorum, gelecek günlerde yeni bombardımanların yaralayacağı kiliseler geliyor aklıma. Kafamın içinde ve kulaklarımda dünyanın en güzel sesi yankılanıyor, bu sesle yalvarabilmeyi çok isterdim insanlara:

— Yeniden kurmayın kiliseleri! Bizden sonra gelecekler! Mahşer fırtınasının sonunda her şeyi daha keskin hatlarla görmek, olayları daha gerçek boyutlarla yorumlamak fırsatı geçecek elinize, yeniden kurmayın kiliseleri! Varlığına hükmedilen kutsal şeyler yeşermedi oralarda, yüzyıllar boyunca gerçek kurtarıcılara mezar oldular, yalan ve sahte olan her şeyin anıtlaştırıldığı yerlerdir tapınaklar. Eğer inanıyorsanız, Tanrı'yı yüreklerinizde saklayın. O kısır ve iki yüzlü geleneğe katkıda bulunursanız felaket büyüyecek, beterin beteri gelecek başınıza, bilmiş olun! Adalet adına, ışıklı günler ve yüreklerinizdeki merhamet adına hepinize yalvarıyorum; yeniden kurmayın kiliseleri!

Fakat konuşmadım. Başımı öne eğiyor ve gittikçe ağırlaşan adımlarla yürüyorum.

Bayan Marcassin'i görüyorum, kiliseden çıkıyor; yılgınlığı belli oluyor. Sahici bir dul havası var bu kadında. Selam veriyorum önce, sonra yanına gidiyor ve savaşta kocasının emrinde çarpıştığımı, Marcassin'in ölümünü gördüğümü anlatıyorum

usulca. Sıkıntılı ve dalgın bir ifadeyle dinliyor beni. Aklı başka yerde, hissediyorum. «Onun hatırasına dua düzenledim burada, gelenekmiş bu.» diyor bana. Susuyor sonra, «Söylenecek şey yok başka, yapabilecek şey olmadığı gibi» demek istiyor adeta. Boşluk duygusu. Ve Marcassin'in fiyakalı ölebilmek tasasıyla ölüme atıldığı için bu kadına karşı nasıl büyük bir cinayet işlediğini daha iyi anlıyorum.

HORTLAKLAR

Marie ile dışarıya çıktık, başıboş yürüyoruz. Bir sonbahar günü. Gri bulutlar dantela örüyor gökyüzünde, rüzgar var. Her yerde cansız ağaç yaprakları; rüzgar zaman zaman onları havalandırıyor. Aylardan ağustos, fakat bir sonbahar gününü yaşıyoruz; günler, nedense insanlar gibi belirli kalıplara sığınıyor.

Adımlarımız çağlayan tarafına, değirmene sürüklüyor bizi. Nişanlandıktan sonra ilk defa gidiyoruz oraya. Kocaman ve gri bir manto var Marie'nin sırtında; başında siyah ipekten bir şapka. Ön tarafında dört köşe ve renkli bir işlemesi var şapkanın. Bıkkın görünüyor Marie, gözleri kızarmış. Önden yürüyor, sapsarı ve güzel saçları omuzlarından aşağıya dökülüyor.

İkimiz de oradaki ağaçlara ve taşlara çılgın hir neşeyle kazıdığımız eski işaretleri arıyoruz. Ağaçlarda, yaşlı söğütlerde, çağlayanın çevresinde yuvalanan taşlarda aradık o işaretleri. Çoğu kaybolmuş, silinip gitmişler. Bir kısmı da, sonradan başka aşıkların çizdiği işaretlerin gerisinde kalmış. Çoğu çirkin, ilk şeklini ve güzelliğini kaybetmiş.

Marie yorgun. Sık sık oturuyor taşlara ve oturduğu zaman, bu dalgın haliyle rüzgarın, tabiatın ve boşluğun taştan oyulmuş heykeli gibi görünüyor.

Konuşmuyoruz. Nehir kenarına doğru yürüdük, alabildiğine

ağır adımlarla ilerliyorduk. Bakıyorum da, mesafelerin bile huyu değişmiş yokluğumda; o taş sıraya umduğumdan daha çabuk rastladık mesela, karanlıkta bir gölge misali çıkıverdi karşımıza. Yanı başındaki gül fidanı kurumuş, sadece dikenleri kalmış ortada.

Kurumuş ağaç yaprakları birikmiş taş sütunlara. Biraz ötedeki kestane ağaçlarının kalıntıları bunlar.

İşte, Marie ilk defa burada geldi bana, bu an eskiden bizim gözümüzde öylesine önemliydi ki, o yerin bizimle anlam kazandığına inanıyorduk. Oysa şimdi, eski ve güzel günleri boş yere kovaladıktan sonra, gene aynı yerde çaresiziz, mutsusuz.

Sakin, basit ve boş bir tabiat yaşıyor çevremizde; vücutlarımızda sebepsiz ama derin ürpertiler dolaşıyor. Öyle kederli ki Marie, dalgınlığı bile ilk bakışta farkediliyor.

Eğildim. Dirseklerimi dizlerime bastırdım. Ayaklarımın altındaki çakıl taşlarına baktım; birdenbire ürperiyorum; kumlara ve taşlara boş verdiğimi, deminden beri geçmiş günlerin güzel izlerini hasretle aradığını anlayıveriyorum.

Uzun bir sessizlik. Sonra ansızın, alabildiğine yılgın ve yenik bir ifadeyle dalgalanıyor Marie'nin çehresi, ağlıyor. Hıçkırıklarla karışan şekilsiz kelimeler dökülüyor dudaklarından; umutsuz ve vahşi sesler.

— Ah! Her şey bitti artık! diye inledi.

Kolumu beline doladım, göğsünde ve boğazında düğümlenen acıyı parmaklarımla avuçladım; benim bile değil bu acı, kimsenin değil ve garip bir kutsallığı var.

Sakinleşiyor. Elini tutuyoruım. Solgun sesiyle eski anılarımızı mırıldanıyor. Onlara yaslıyor kendini. Ben de yumuşak davranıyor, sesime okşayıcı ifadeler veriyorum. Birbirimize «Hatırlıyor musun?» diye sık sık soruyoruz.

Ayrılık ve aradan geçen zaman, yaşadığımız büyük olaylar

inanılmaz bir uzaklık yaratmış içimizde; geçmiş günlerimizle aramızda derin bir uçurum var şimdi. Hiçbir değişiklik yok ilk bakışta ama fark sonradan, dikkatle baktığımız zaman çıkıyor ortaya.

Ve bir an, geçmişteki aşk ve mutluluk dolu akşamı hatırlatıyoruz birbirimize; «Seviyorduk o zaman» diyorum; dalgın dalgın «Hatırlıyorum» diye cevap veriyor.

Gittikçe ağır bir suskunluğa kaptırıyor kendini, bunu görüyor, uyandırmak için usulca sesleniyorum ona.

Bir süre beni dinliyor; sakin, ama umutsuz bir sesle şunu söylüyor:

— Marie... Eskiden bazen böyle seslenirdin bana. Bugün aynı ismi taşıdığıma bile şaşıyorum. Bir sessizlik oluyor yeniden. Ansızın tekrar konuşuyor:

— Ah! O zaman yolculukların, türlü türlü projelerin hayalini kuruyorduk... Gerçekten yanımdaydın çünkü, hep yanımda oturuyordun.

Eskiden yaşıyorduk. Şimdi yaşamıyoruz. Yaşanması gereken şeyleri tükettik galiba. Eski Marie ve Simon öldüler, biz bambaşka insanlarız. Yüreklerimizde alevlenen o sonsuz yas iyice koyulaştı şimdi. Fakat onu isimlendirecek cesaretimiz yok; açığa vuramıyoruz, korkuyoruz.

Daracık yolda bize doğru yaklaşan bir kadın görüyoruz. Marthe bu, büyümüş, iyice gelişmiş. Birkaç kelime ya konuşuyor, ya konuşmuyor bizimle, ama sürekli olarak gülümsüyor. Sonra yanımızdan ayrılıyor... İkimizin dramında onun da yeri var ve o gülümsüyor. Habersiz. Ablasına benzeyişi beni şaşkına çevirmişti bir zamanlar, şimdi de Marie'yi şaşkına çeviriyor bu benzerlik; birbirimize söylemiyoruz ama, Marie'nin gençliğini ve güzelliğini taşıyan bu çocuğun büyüyüşünü ikimiz de aynı şeyleri düşünerek seyrediyoruz.

Marie, birdenbire açığa vuruyor her şeyi:

— Gençliğim ve güzelliğim vardı bir zamanlar, bütün kadınlar gibi. Oysa bunların ikisini de kaybettim; onlar Marthe'ın süsleri artık. Öyleyse, benden ne kaldı geriye ?

Korkulu gözlerle tekrarlıyor:

— İhtiyar değilim, otuzbeş yaşımdayım daha; fakat çabuk çöktüm, saçlarıma ak düştü, yakından bakınca görülüyor; yüzüm kırış kırış ve gözlerimin altında mor halkalar belirdi. Yaşıyorum sadece, oyalanacak şeyler buluyorum kendime. Yaşıyorum ama, biliyorum, insan ölümünden çok önce tükeniyor. Genç insanların çehresi bile başka, akıl sır ermiyor onlara. Kendilerinin dışında kalan ne varsa silip süpürüveriyorlar; öyle ki geride kalanlar, onlara baktıkça kendi gerçeklerini öğreniyor, gereksizliklerini farkediveriyorlar.

Haklı! Genç kız büyüyüverince, öbür kadının yerini alıyor erkeğin kalbinde, öbür kadını hortlaklaştırıyor. Doğruydu demek. Biliyorum... Ama bu ölçüde doğru olabileceğini hiç getirmemiştim aklıma! Gizleyemem. Yeniden hırslı bir çığlık düğümleniyor dudaklarımda ve «hayır» sözünü ağzıma kilitliyor.

Marthe'ın güzelliğinden ayıramıyorum bakışlarımı, ona bakarak Marie'nin geçmişteki güzelliğini okşuyorum gözlerimle. Marthe'ın ufak tefek, ama önemsiz maceraları oldu, biliyorum. Fakat şimdi yalnız. Yalnız; bu sefer sahiden yaslanacak karşısındaki erkeğe... Gerçek, ya da hayal, erkek uzak değil ona, uzak değil artık. Göz kamaştırıyor. Eskisi gibi benliğimde taşıdığım her bencil düşünceyi ya da içgüdüyü doyurmak gerektiğine inanmıyorum şimdi ve dürüstlüğe yıkılmaz bir saygı besliyorum. Fakat ne yalan söyleyeyim, Marthe bana gelse, her şeyi göze alırdım, kocaman ve mutluluk dolu bir çığlık oluverirdim.

Tutkulu bir ısrarla devam ediyor Marie:

— Aşk için yaşar kadın, aşk da kadını yaşatır.

Aşk da işe yaramıyorsa sıfırı tüketmiş demektir.

Üzerine basa basa tamamlıyor:

— Görüyorsun ya, sıfırı tükettim ben. Kadınlığına tuttuğu

yasın, o derin uçurumun en dip, en kuytu köşesinde acı çekiyor şimdi. Sadece beni düşünmüyor. Garip bir içgüdüyle asıl büyük gerçeğin peşinde koşuyor. Kadınlığını ve aşkı bütün boyutlarıyla teraziye vuruyor, uzun uzun düşünüyor, sonra «Sıfırı tükettim» diyor. Onu sessizce seyretmek; başka şey gelmiyor elimden, zaten kimseden yardım istemiyor.

Tatlılığın, yumuşaklığın canlı bir anıtı bu kadın, aslında öyle ve onu yatıştırabilmeyi, rahatlatabilmeyi nasıl da isterdim! Terslik burada ya, böyle olduğu için bir türlü yalan söyleyemiyorum ona, içindeki o büyük kedere karşı elimden hiçbir şey gelmiyor.

— Ah! Ne olurdu, yeniden gelebilseydik dünyaya, yeniden doğabilseydik!'

Ve bana kederli gözlerle uzun uzun baktıktan sonra şöyle mırıldandı:

— Artık hiçbir şeye inanmıyorsun sen, bir hayalle bile avunamıyorsun. Sana acıyorum!

O an, şimşek hızıyla dalgalanan kafasında sadece ben varım; beni düşünüyor ve bana acıyor. İşte olanca yalnızlığına, kimsesizliğine rağmen bana verebileceği şeyi de buldu ve yarattı.

Susuyor artık. Daha basit, daha eziyetli olan şeylerin peşinde koşuyor. Kekeleyerek mırıldanıyor:

— Gerçek... Gerçek şu: İnsanların sevgisi bütün öbür mevsimlerin arasında tek olan, tekrarlanmayan, ancak bir defa yaşanan bir mevsimden farksız. Yüreklerimizde vücutlarımızdan daha ölümlü bir şeyi yaşatıyoruz ve asıl önemli olan, yaşanmaya değer olan da bu. Yani ölümden çok önce, yani o şeyi tüketince ölüyoruz asıl; gerisi yaşamak değil, sürünmek oluyor. Bildiğimizi sandığımız, fakat gerçekte bilmediğimiz, gizliliklerle dolu şeyler var hayatımızda. Mesela ne biliyoruz, ne kadar biliyoruz inandıklarımız hakkında! Mucizelere inanıyoruz. Kurtulmak için debeleniyor, büyük çaba harcıyoruz. Layık olduğumuz şeyleri göstermek, ispatlamak tutkusu var hepimizde. Her birimiz «ayrıcalık» taşıdığımıza inanıyoruz, bu yüzden hep olağanüstü şeylerin bekleyişi içindeyiz.

Fakat gerçeğin sessizliği haddimizi bildiriyor bize. İmkansız yeniden imkansızlaşıyor, kendi boyutlarına dönüyor. Sessizlik, nasıl derin ve sonsuz bir kıpırtısızlık sayılıyorsa, bizler de öyle suskun, kıpırtısız insanlar oluyoruz.

Akşam karanlığı gelinceye kadar orada kaldık, ikimiz de yalnız ve tek başımıza. Sis yumaklarının sessizlikle kesiştiği noktada yüzlerimiz ve ellerimiz fırtınadan önceki şimşekli ışıklar gibi parıldıyordu.

Eve dönüyoruz. Bekleyiş, sonra akşam yemeği.

Bu birkaç saati umursamadan yaşayabiliyor insan. Ve koca evin içinde baş başa buluyoruz kendimizi, sanki hiç böyle baş başa kalmamış gibiyiz, ne yapacağımızı bilemiyoruz. Üzerimize fırlayan o murdar boşluk duygusuyla gelen sahici bir dram bu. Beraber yaşıyoruz, günlük davranışlarımız çoğunlukla birbirini tutuyor. Ama sahici bir boşluk hep aramızda. Birbirimizi arzulamıyor, beklemiyor, merak etmiyoruz, hayal bile kurmuyoruz artık, mutlu değiliz. Hortlakların hayatı kopya edişine benzetiyorum halimizi; uzaktan bakınca birer insan kılığındayız, fakat yakına gelince insanlığımızı kaybediyor, birer hortlak oluveriyoruz.

Uyku saati gelip çatıyor. Benim kaldığım odanın tam karşısındaki küçük odada yatıyor Marie. Benimkinden daha ufak ve daha çirkin onun odası; sarıya çalan tuhaf renkli duvar kağıtlarıyla kaplı bir oda; eski, kargacık burgacık süs çiçekleri bile, duvar kağıdının çirkinliğini gizleyemiyor.

Merdiven başında ayrılacağız. İlk defa bugün yaşadığımız bir şey değil bu bölünmüşlük, ama bugün büyük bir yırtılışı yaşıyoruz, aslında yırtılış bile olmayan bir yırtılışı, daha doğrusu bir görünüşü yaşıyoruz.

Marie çoktan soyunmaya başladı hayalimde.

Korsesini çıkardı. Boynunu, gömleğinin altında sallanan hafif pörsümüş memelerini, eskiden bir saman alevi gibi omuzlarında parıldayan sapsarı saçlarını görüyorum.

— Kadın olacağına erkek olmalı insan, daha iyi, diyor usulca.

Gene kendisi cevap veriyor benim sessizliğime:

— Görüyorsun ya, artık birbirimize söyleyecek sözümüz bile kalmadı.

Odanın daracık kapısı önünde, bir çeşit sonsuzluk karşıladı onun öfkesini.

İçeriye giriyor. Kayboluyor. Ben savaşa gitmeden önce aynı yatakta yatıyorduk onunla. Yan yana uzanıyor ve kendimizden geçinceye kadar ya da aklımız başka yerlerde, öyle kıpırdamadan kalıyorduk. (Günlük hayat, Şekspir'in dramlarında anlatılan eziyetlerden bin kat sunturlusunu yaşatıyor insanlara; evli bir çift için hayat uyumak, sonra da ölmektir gerçekte.) Geldiğimden beri odalarımızı ayırdık, bir duvar çektik aramıza. Gözlerimize zorla kabul ettirdiğim bu içtenlik, yavaş yavaş içimizde yer etti ve görünüş olan, sahtelik olan şeyi gerçek boyutlarına getirdi. Marie pörsümüş ve küçümsenen vücudunu benden kaçırıyor artık. Utanma hissine, o duyguya tekrar kavuştu; genç kızlığına döndü gene.

Kapıyı kapadı. Soyunuyor, tek başına ve ağır, isteksiz hatta, çünkü artık gereksiz bir şey onun soyunması. Ve artık sadece tavandaki küçük lambanın ışığı okşuyor çözülmüş saçlarını, başkalarının göremediği yaşlılığı sadece o lamba görüyor ve biliyor.

Kapısı kapandı, bir daha açılmayacak.

TAPINMAK

Fabrikaya gittim. Upuzun bir uykudan uyanmış gibiydim orada, kaybolmuş hissettim kendimi. Çok yeni çehreler görüyorum. Fabrika, bugün eskisine kıyasla üç misli, dört misli daha hareketli ve önem kazanmış durumda; sayısız küçük bina kurmuşlar ana binanın çevresine.

— Üç ayda tam yedi bina kurdular! diyor Bay Mielvaque, bayağı böbürleniyor.

Gozian ailesinin genç yeğeni müdür olmuş fabrikaya. Paris'te yaşıyormuş genç adam, seferberlik ilan edildiği gün dönmüş ve hemen fabrikanın başına geçmiş. Fakat ihtiyar Gozian kontrol ediyor her şeyi, işleri gene o yürütüyor.

Yeniden çalışabilmek için tam bir ay beklemem gerekiyor. Bekliyorum tabii. Aşağı mahallenin evlerinde savaşa gidip de dönmeyenlerin hatırası çok. Hangi eve girseniz, cepheden gönderilen son mektubu gösteriyorlar hemen ve tabii sonu gelmeyen, ölçüsüz bir dille savaşı yerin dibine batırıyorlar. Sadece bizim sokakta dokuz ölü var; tam dokuz ev erkeksiz; Bayan Marcassin gibi artık beklemeyen, söyleyecek sözü bile olmayan tam dokuz kadın var. Bazı evlerde, hâlâ erkeklerinin döneceğine inanıyor, onun umuduyla yaşıyor kadınlar; tuhaf, anlaşılması güç bir umut onlarınki; boşluğun ve sessizliğin girdabında çaresiz bir çırpı-

nış. Mutlu bir sefaletin içgüdüsüyle yeniden yuva kurmuş, ölen erkeklerinin yerini başka erkeklerle paylaşmış kadınlar da var.

Büyük sokaklar hiç değişmemiş, meydanlar bıraktığımız gibi duruyor, sadece geniş meydanın çevresini barakalar kaplamış. Gene kalabalık orası, hem bu sefer eskisinden daha renkli, daha eğlenceli bir kalabalık. Sayısız nüfuzlu ve zengin aile çocuğu burada savaşıyorlar, yani burada vakit öldürüyorlar; idari mekanizmanın çeşitli kesimlerinde aralarında paylaşmışlar rahat koltukları. Hastanelerde papazdan geçilmiyor; onların kimliklerini hastabakıcıların, kapıcıların ve odacıların çehresinde yanıp sönen ifadelerden okumak mümkün. Oysa cephede, ateş hattında basit asker üniforması giyen ve askerler gibi sefaleti göğüsleven papazlara rastlamadım, bir tane bile görmedim!

Bir ahırda, samanların üstünde, hemen yanı başımda yatan adamı hatırlıyorum: «Neden adalet yok dünyamızda?» diye sormuştu bana. Bildiğim ve gördüğüm kadarıyla savaşla birlikte insanların eşitliğine karşı nasıl da da düşmanca bir isyan başladı ülkemizde, hâlâ dehşet içindeyim. Başkalarının kahramanlığını bile aldatılmışlık haline getiren, küçültüveren bu haksızlık açıktan açığa farkedilmediyse, buna sebep savaşın uzun sürmesidir; bu kepazelik o kadar utanmaz ve iğrenç bir görünüş kazandı ki kolları sıvamak, işi düzene sokmak zorunda kaldı baştakiler. Ve galiba korktukları için zorlandılar buna.

Fontan'ın meyhanesine giriyorum. Crillon var yanımda; evden çıkınca camlı kulübesinden çekip yanıma aldım onu. İşleri gittikçe kötülüyor; çok yaşlandı üstelik, adamakıllı çöktü, güçlü kuvvetli gövdesi bile romatizma ağrılarına esir düştü.

Oturuyoruz. İnliyor Crillon, vücudundaki ağrılarla cebelleşirken o kadar fazla eğiliyor ki bir an, başını masaya, kalın mermere vurmasından endişeleniyorum.

İşlerinin bozukluğunu anlatıyor bana, en küçük ayrıntılara

varıncaya kadar ürktüğü ne varsa, hepsini anlatıyor. Geleceğin karanlık hayalini, bulanık resimler halinde görüyor. Sarı bıyıklı ve gözlüklü bir mübaşir giriyor içeriye. Yakasında rakamlar yerine beyaz şimşekli işaretler taşıyor bu adam, yakınımızda bir masaya ilişiyor. Porto şarabı ısmarlıyor, Victorine sırıtarak önüne koyuyor içkisini. Zaten önüne gelen herkese, her adama böyle sırıtıyor Victorine, kimseyi kimseden ayırmıyor.

Kepini çıkarıyor adam, pencerelere göz atıyor, esniyor.

— Can sıkıntısı, diyor.

Daha yakınımıza geliyor ve başlıyor bizimle konuşmaya; rahat, heyecanlı ve pervasız bir dili var. Belediyede çalışıyor. Gizli kalmış çok şeyi biliyor, bunları bize de anlatıyor. Tüccar takımına ayrılmış bölümde demlenen iki adamı işaret ediyor eliyle:

— Biri bakkal, öbürü hırdavatçı, diyor. İkisi de pek becerikli dir. Savaşın ilk günlerinde olaylar denk düştü, feci bir sıkışma oldu piyasada, onlar da herkes gibi kemerleri sıktılar tabii. Fakat sonradan bunun acısını iyi çıkardılar, karaborsaya vurdular işi, hâlâ devam ediyorlar. Depolarında çeşit çeşit mal yığılı, gazetelerdeki haberin gerçekleşmesini, fiyatların alabildiğine yükselmesini dört gözle bekliyorlar! Neyse, kendilerini bağışlatacak bir koz var ellerinde; onlardan daha kodaman hırsızlar, daha beterini yapanlar var. Tüccarlar ne kadar vatansever olduklarını bu savaşta adamakıllı gösterdiler, bana sorarsanız!

Sarışın genç adam boylu boyunca yaylanarak geriniyor, ayaklarını sımsıkı basıyor yere, kollarını dimdik masaya uzatıyor ve ağzını sonuna kadar açarak esniyor, hem de uzun uzun. Sözlerini oradakiler duyacak diye çekinmiyor, sesini iyice yükseltiyor, anlatmaya devam ediyor:

— Bakanlığın tüccardan istediği, verilmesini şart koştuğu kâr bilançolarını gördüm geçen gün. Bilmiyorum, okumadım hepsini, ama eminim, (siz de eminsiniz), o beyannameler baştanbaşa yalan ve sahte!

Alaycı bir dille ve sürekli konuşan, katipliğinden gelen bir alışkanlıkla alabildiğine kesin ve ayrıntılı konuşan bir adam;

türlü dalaveraların nasıl döndürüldüğünü, nasıl insafsız kârlar elde edildiğini anlatıyor boyuna; konuşuyor, konuşuyor... en sonunda «Benimle uğraşmasınlar... yesinler isterlerse» diyerek kapatıyor...

Bay Fontan var içerde. Bir kadın, üstü başı perişan, avurdları çökmüş bir adamı tanıtıyor ona:

— Gıdasızlık yüzünden hastalanmış bu adam, diyor.

— Ne yapalım! Ben de onun kadar hastayım, diye gülerek cevap veriyor Fontan, benimki oburluktan ama.

Mübaşir usulca selam veriyor bize ve çıkıyor.

— Bu adamın hakkı var, diyor Crillon. Hep böyle geldi, hep böyle gidecek!

Susuyorum. Bıkkınım, bütün bu söz kalabalığı hem şaşırttı, hem yıldırdı beni.

Biliyorum, hepsi gerçek anlatılanların, vatanseverlik basit bir oyun böyle adamların ağzında. Basit asker üniformasını gene sırtımda hissediyorum. Kaşlarım çatılıyor, yoksulların böyle aldatılmakla nasıl ağır ve utanç verici bir şerefsizliğe kurban edildiklerini daha iyi farkediyorum.

Yan gözle Crillon'u süzüyorum. Her zamanki gibi gülümsüyor! Her geçen günün yeni izler bıraktığı geniş ve yaygın çehresiyle, yusyuvarlak gözleriyle gene sırıtıyor. Eskiden «kadere rıza göstermenin namuslu bir davranış olduğuna» inanırdım; şimdi görüyorum oysa, vıcık vıcık, pis bir illet bu. İyimser adam, bütün düzenbazların bir numaralı suç ortağıdır çağımızda. Ve bu yüzden, eskiden hayranlıkla seyrettiğim güleç ifadeyi iğrenç buluyorum artık, o zavallı suratta böyle bir ifadeye öfkeleniyorum.

İçerisi tıklım tıklım; genci ve yaşlısıyla şehirden, özellikle köylerden gelmiş işçilerle dolu.

Peki, bu yoksul insanlar, günlük ekmeklerinin peşinde koşan bu zavallılar ne yapıyor, nasıl yaşıyorlar? Üstleri başları perişan

ve pis, ama boyuna içiyor, kafa çekiyorlar. Vakit sabah, suratları karanlık hepsinin, suratları kirli. Çehrelerindeki karanlıkta sönüyor günün aydınlığı ve nereye gitseler kötü bir kokuyu da birlikte sürüklüyorlar. Hastaneden yeni taburcu edildikleri, sırtlarındaki elbiseden, postallarından ve keplerinden anlaşılan üç savaş yaralısı katılıyor kalabalığa.

İçtikçe azıyor bu kalabalık, coşuyor, bağırıp çağırıyor, fakat sonunda yenik düşüyorlar, dalgınlaşıyor ya da kendilerini kaybederek kimbilir hangi köşede sızıp kalıyorlar.

Şarapçı tezgahının başında, gümüşten bir yumak misali parıldıyor tezgah. Şarapçı da parlıyor tabii; hareketsiz görünüşüyle oraya bırakılmış bir büstü andırıyor. Suratı gibi kolları da aşağıya doğru sarkıyor. Elleri şarapla ıslanmış, ışıltılı.

— Az kalsın unutuyordum, diye sesleniyor Crillon, birkaç gün önce sizin alaydan haberler aldık. Şu bizim ufaklık vardı ya, şu Mélusson ön saflarda çarpışırken kafasını gözünü yarmış galiba. Buradayken ayakta bile duramıyordu oğlan, tembeldi üstelik. Cephede çılgınlar gibi koşuyormuş düşmanın üstüne. Ne derseniz deyin, savaş adam ediyor bazılarını.

— Termite'den haber yok mu? dedim.

— Ha, Termite mi? Uzun zamandır gören olmamış. Galiba kayıp. Sanıyorum, vurulup öldü bir kuytuda.

Sonra buradakilerden haberler veriyor; Brisbille'i diline doluyor önce; hiç değişmeyen, her zamanki gibi sosyalist ve gürültücü Brisbille'i.

— O bir bela başımızda, diyor Crillon, öbür baş belası da Eudo budalası... Casus olduğuna eminiz, ama bir türlü suçüstü yakalayamadık herifi! Geçmişinde, masraflarında, dolaştığı yerlerde inceden inceye araştırma yapıldı, kuşku uyandıracak hiçbir aşırılığı yok. Hani bu kadar kurnaz mı, diyorum kendi kendime?

Düşünüyorum; ya bütün bunlar gerçek değilse?

Her şeye rağmen, hazır fırsat bulmuşken, o yıllardır içimize çöreklenmiş budala bir inancı yok etmek isteği uyanıveriyor kafamda, üstelik hoşuma gidiyor böyle davranmak.

— Belki gerçekten suçsuzdur. Crillon havaya sıçrıyor, bağırıyor:

— Nasıl! Suçsuzluğuna mı inanıyorsunuz yani? Suratı buruşuyor, gürültülü bir kahkaha koyveriyor; kitlelerin kahkahasına nasıl da benziyor!

— Termite dediniz de aklıma geldi, kaçak avlanan o değilmiş galiba.

Taburcu askerler, koltuk değneklerine yaslanarak ağır adımlarla çıkıyorlar. Crillon bir süre sessizce bakıyor arkalarından.

— Her tarafta ölü verdik, sayısız yaralı var! diyor... Torpilli olmayanlar, zavallılar, asıl onlar... nasıl acı çektiklerini düşündükçe bir tuhaf oluyor insan! Mesela şimdi, kimbilir kaç adam ölüyor cephede? Katlanıyoruz buna, çoğu zaman aklımıza bile gelmiyor. Daha az adam ölebilirdi tabii; büyük hatalar yapıldı, ters kararlar verildi bu savaşta, herkes biliyor artık, hepimiz biliyoruz. Neyse ki, diyerek genç ve diri bir hayvan pençesini andıran kocaman elini omzuma koyuyor, gün gelecek askerlerin ölümü de, baştakilerin hataları da unutulacak; kazanan, savaşı zaferle sonuçlandıran liderin şanına şan katacak bunlar!

Bir söylentidir yayıldı mahallede, ölenleri anmak için tören yapılacaktı. Ben gitmek istemiyorum; bırakıyorum, Marie tek başına gidiyor. Sonra birdenbire fikir değiştiriyorum, nedense bir şey oraya itiyor, sürüklüyor beni, görev yaparmış gibi.

Köprüyü geçiyorum. Eski Yol kavşağında duruyorum. Mezarlık iki adım ötemde, tarlaların sınırında ve büyümüyor, genişlemiyor. Ölülerimizin çokluğuna rağmen büyümüyor. Ölülerimiz uzaklarda yatıyor çünkü ve nerde kaldıkları belli değil.

Başımı kaldırıyor, uzaklara bakıyorum. Tepe tam karşımda, karınca yuvası gibi kaynıyor. Yamacında pırıl pırıl bir güneş, daha yukarda zengin kadınların süslü tuvaletleriyle, üniformalarla, çalgıcılarla renklenen bir kalabalık görüyorum; önlerinde kırmızılara boyanmış tören yeri.

Sonra kırmızılarla sınırlanmış bir set; aşağıda ise halk, kalabalıklar bekliyor. Eski günleri hatırlıyorum tekrar. Aynı yerde defalarca tekrarlanmış başka törenleri hatırlıyorum; çocukluğum ve gençliğim bunlarla dolu. Geçen yıl, daha önceki yıl, geçen yüzyıl, yüzyıllar boyunca hep aynı hikaye.

Bir köylü var yanı başımda, ayağında tahta pabuçlar. Şekilsiz, artık rengini kaybetmiş partal bir elbise sırtında. Eskiden neyse, gene aynı, hiç değişmemiş bu köylü. Bastonuna yaslanmış, gözlerini kırpıştırıp duruyor; kukuletası elinde. Bacakları titriyor; diz çökebilir mi, bilemiyor.

Ve ben gençleştiğimi, yüzyılları aşıp yeni bir gerçeğe ulaştığımı, gerçek kişiliğime kavuştuğumu hissediyorum.

Yukarda, bayraklarla donatılmış kürsüde bir adam konuşuyor. Mermer beyazı saçlarıyla ağırlaşan başını hep sallıyor.

Epey uzağındayım, güç işitiyorum sesini. Hançeresinden daha sert fışkıran bazı sözleri anlayabiliyorum. Kadere boyun eğmek gerektiğini öğütlüyor halka, alın yazısının değiştirilemeyeceğini söylüyor. Sınıf kavgalarının uğursuzluğundan, bazı ırkların öbürlerine olan üstünlüğünden dem vuruyor. «Savaş bitsin hele» diyor; toplumsal hayatı alt üst eden sosyalizm maskaralığına göz yumulmayacağını ilan ediyor, «Savaş sayesinde disiplinin güzelliğini, yararlarını anladık» diyor; Fransa'nın yükselmesi, kalkınması uğrunda, varlıklı ve yoksul bütün vatandaşlar el ele verecek, Alman düşmanlığı hepimizin kalbinde yer etmiştir. Bunu unutmayalım» diyor.

Başka bir konuşmacı geliyor kürsüye; «Savaş öyle büyük kahramanlıklara imkan verdi ki, her şeye rağmen sevinmeli ve bu kahramanlıkları düşünerek savaştığımıza pişman olmamalıyız; savaş, çöküntü içindeki bu büyük ulusa yeni bir güç ve canlılık verdi. Uyanmaya, toparlanmaya zaten ihtiyacımız vardı».

Bu kalabalığın ortasında yapayalnızım, bir duvar köşesinde-

ki taşa oturdum. Konuşmaları dinledikçe ürperiyorum. Kanım donuyor; çünkü geçmişi geçmişe, yaşanmış bir bahtsızlığı yeni bir mutsuzluğa mahkum ediyor bu sözler. Defalarca tekrarlanmış şeyler üstelik. Uğultulu düşünceler üşüşüyor beynime. Boğuk bir sesle haykırdım: «Hayır!» üzerimize yıkılan yanlışların karşısına diktiğim boğuk bir isyan çığlığı bu. Ama öyle belirsiz ki, yanımdaki yaşlı köylü başını çevirip bakmadı bile. Ve müthiş bir alkış yükseliyor kalabalıktan, benim isyan ettiğim sözler alkışlanıyor.

Marie'yi bulmak için yukarıya yürüyor, kalabalığın arasına karışıyorum. Telaşlı insan topluluklarının arasından geçiyorum. Birdenbire koyu bir sessizlik çöküyor ortalığa. Papaz kürsüde, ayakta bekliyor. Parmağını kendisini dinleyenlere doğrultuyor ve başlıyor:

— Ölülerimiz ölmediler. Gökyüzünde mükâfatlandırıldılar; şu ölümlü dünyada bile bizden daha canlı, daha gerçek şekilde yaşıyorlar; dünya durdukça yüreklerimizde yaşatacağız onları. Minnet duygularımızın ve şereflerimizin ölümsüzlüğünde yüceltiyoruz hepsini. Ölmediler, acınacak halde değil onlar; tam tersine, hayranlıkla, hatta kıskanarak hatırlamalıyız hepsini.»

Ve oradakileri takdis ediyor papaz, kalabalık diz çöküyor önünde. Dişlerimi gıcırdatarak dimdik bekledim, yere eğmedim başımı. Ve kendi kendime mırıldanıyorum: «Bir hiç uğruna mı öldüler?» Dünyanın gidişi bozulmasın, düzen değişmesin diye harcandılar onlar da, körü körüne ateşe attılar kendilerini!

Papazın önünde eğilmeyen, başlangıçta dimdik duran insanlar vardı kalabalıkta, ama sonra onlar da eğildiler, havaya uydular. Tek başıma kaldım, oradaki kalabalığın kadere boyun eğişindeki o perişan ağırlığı omuzlarımda hissettim.

Yoğun bir kalabalık üşüşüyor Bay Joséph Boneas'ın çevresine. Onu görür görmez eski günleri hatırlıyorum; bu adamı nasıl da büyütüyordum gözümde, nasıl seviyor ve sayıyordum. Subay üniforması var sırtında, üniformanın yakası o zavallı ve sakat boynunu örtüyor. «Uzağı görmek gerek» diyor.

— Uzağı görmek gerek. Prusya militarizminde hayran oldu-

ğum tek şey, askeri teşkilatın kuruluşundaki bütünlük, şaşmazlıktır. Savaş sonrasında –dünyanın bugünkü karışık durumuna bakarak kendimizi sınırlamayalım–, Prusya militarizminden alacağımız ders budur, o geveze ve şaşkın hümanistlere, onların barış masallarına boş vereceğiz artık.

Kanısına göre konuşmacılar, savaştan sonra Almanya'yı iktisadi bakımdan iyice bağlamak gerektiğini belirtmemiş, bu konuda yeteri kadar ısrar etmemişlerdi. Ve garip bir inatla savaşın nimetlerini, sağladığı iktisadi avantajları, toplum hayatına verdiği rahatlığı uzun uzun anlattı.

Bir ara bana takıldı gözleri. Gülümsüyor, elini uzatarak yanıma geliyor. Sert bir hareketle sırt çeviriyorum ona. Böyle hainlerin ve satılmışların elini sıkmak istemiyorum artık, içim kaldırmıyor.

Kırmızılara bürünmüş seti kaldırdılar. Herkes birbirini alkışlıyor ve kutluyor. Önemli kişiler tribündeki yerlerinden iniyor, aşağıya geliyorlar, fısıldaşarak beni gösteriyorlar birbirlerine ve galiba, savaşta yaralandığımı hatırlıyorlar, bana doğru yürüyor bir kısmı. İlk konuşmayı yapan o beyaz saçlı aydın kişi de var aralarında; iskambil kağıtlarına resimleri çizilen kağıt kralları-nınki gibi bomboş ve anlamsız gözleri (adamın ismini de söylediler demin, ama tiksinerek sildim kafamdan). Hayatımın uzun bir bölümünü Bonéas türünden maskaralara inanarak geçirdiğime yanıyorum ve ne kadar bilgili, usta olurlarsa olsunlar, onun gibi yazarlara ve aydınlara inandığım için kendimi suçluyorum; budala ve rezil yaratıklardı çünkü. Artık kaçıyorum onlardan, cevap verecek, karşılarına dikilecek güçte değilim daha; fakat yaşadığımızfelaketli günlerden bize sadece iğrenç duyguların ve acı bir çılgınlığın kaldığını biliyorum.

İşte çağımızın kralları bunlar. Çeşit çeşit Tanrı olduğu gibi, çeşit çeşit krallar yaratmıştır insanlığımız. Krallar değişir, ama

krallık hiç değişmez; o eski düzenin sarsılmaz kökleri her krallığa kendi biçimini verir, insanlardan güçlü ve üstündür bu büyük makine. Mesela şimdi, şu tribünde yan yana oturan adamlar –iş adamları, din büyükleri, politikacılar, büyük tüccarlar, yüksek memurlar ve gazeteciler, göğsü madalyalı generaller, fiyakalı yazarlar– hep o düzenin bekçileri ve uygulayıcılarıdırlar.

Çıkarları yüzünden bölünmez bir ortaklık kurulmuştur aralarında ve bu ortaklık küçük insanların, kitlelerin çıkarlarına düşmandır, karşıttır; sarsılmaz bir sağlamlığı vardır bu ortaklığın, onu hiçbir şey değiştiremez! Küçük insanları o düzenin, o çarkın dişlilerine hapsedenler bu adamlardır işte; aldatanlar, göz boyayanlar, küçük insanın beynini ve emeğini kemirenler, ondaki kötü ve insanca olmayan duyguları körükleyenler, onlara yalan ve sahte inançlar aşılayanlar, her şeyi kendi açılarından rahatça yorumlamak ve bunu kesin bir Tanrı buyruğu gibi insanlara kabul ettirmek hep onların marifetidir. İşte onlar yüzünden değişmiyor o vahşi ve köhne düzen, hayat ahlak ve mantığın gereklerine uygun bir akışla yaşanmıyor.

Bunun bile farkında değil bazıları, ne önemi var!

Bazıları, halkın tutsaklığından öbürleri kadar yararlanamıyorsa, hatta bazıları acı şekilde yok oluyorsa bile ne önemi var! Maddi ve manevi, pekişmiş ve bölünmez bir ortaklığın insanları değil mi onlar da! Bu insanlar hükmediyor başka insanlara, kralların yokluğunda kendilerini kral yapıyor ya da krallarla ortaklık kuruyorlar.

Bay Gozian'dır en dehşetlileri; spekülasyonları, akıllara durgunluk veren serveti gittikçe ve kendi kendine büyüyen, her alanda istediği kârları kolayca çekip koparan ve ülkeye gizlice hükmeden bir ihtiyardır o. Onun yanında öbürleri ikinci sınıf oyuncular.

Fontan da tribünde. Yusyuvarlak ellerini birbirine dolamış, uyukluyor. Bu obur ve şişko yaratık, ağzında tereyağ kokularıyla horulduyor, midesindekiler de onunla birlikte. Rampaille, kasap Rampaille ise halkın arasında. O da zengin, fakat öbür zengin-

ler tarafından horlanıyor, sık sık şöyle konuşuyor zaten: «Kendi halinde bir halk adamıyım ben; bakın elbiselerim dökülüyor, öbürlerinden ne farkım var?» Yardım Komitesinin görevlisi önüne geldiği zaman tuzağa düştü Rampaille, çevresindekilerin bakışları altında ezile büzüle ceplerini karıştırdı, bula bula üç metelik çıkardı sonra. Setin bu kesiminde ona benzeyenlerin sayısı epey kabarık, halktan biri gibi görünmeyi pek seviyorlar nedense; oysa sadece meslekleri yüzünden halkla içiçe yaşıyorlar, gönüllü olduklarından değil. Çağımızın kralları, o eskiden giyilen özel ve şatafatlı elbiseleri giymiyorlar artık. Herkes gibi giyiniyor, kendilerini gizlemeyi seviyorlar, böylesi işlerine geliyor. Fakat ne kadar gizlenirse gizlensin, krallığın belirli özellikleri var; vahşet, yırtıcılık, insafsızlık. Bunlar kolay kolay silinmiyor.

Gelgelelim, o zavallı ve her şeyden habersiz kitleler ne yapacak, sürünüyor onlar! Saatlerce taban tepip köylerden ve şehirlerden geliyorlar. Mevsimlerin yaktığı ve kararttığı çehrelerinde köylülükleri, vaktinden çok önce kocamışlığın izleri görülüyor, yoksulluk gözlerinin yuvalarında dalgalanıyor; solmuş, gençliklerine rağmen çökmüş kadınlar; yavan saatlerin ve besinsizliğin ufaladığı memurlar, eziyetli bir hayatın yıprattığı küçük insanlar. İşte asıl güçlü kalabalık onlarınki. Hak ve adaletin gerçekliği onların varlığında doğrulanıyor, bu kavramlar boş, iğreti sözler değildir çünkü; mümkün olduğu kadar çok sayıda insan hayatının değerlendirilmesi, anlam kazanması demektir. Canlılara yakışan gerçek kavramlardır, soyutlama değil. Adalet aramak ve istemek, bulanık bir rüyanın uzantısı değil, yoksulların yüreğinden kopup gelen haklı ve özlü bir çığlıktır.

Marie'yi buldum. Onun yanında elim kolum bağlanıyor, tek başıma daha rahat oluyorum. Şenliği, o gürültülü kargaşalığı seyrediyoruz; derken baronesle göz göze geliyoruz, gülümsüyor bana ve eliyle işaret ediyor, beni yanına çağırıyor. Gidiyorum; herkesin önünde övgü dolu şeyler söylüyor, beni kahramanlığımdan ötürü kutluyor. Siyah kadifeden bir elbise var üstünde ve bembeyaz saçları bir tacı hatırlatıyor insana. Yirmi beş yılın ver-

diği alışkanlıkla bu kadının önünde eğiliyorum, susuyorum sonra. Kendime, yüreğimde kabaran isyan duygusuna rağmen ezik bir tavırla Gozian'lara da selam veriyorum; hâlâ büyük nüfuzları var üzerimde; nasıl olmasın, yokluğumda her ay para yolladılar Marie'ye, hâlâ yolluyorlar, bu para olmasa insanca yaşamak imkansız olurdu bizim için. Herhangi bir adamdan farklı değilim aslında.

Artois cephesinde gözlerinden yaralandı Tudor, el yordamıyla yürüyor bu yüzden. Barones şatonun mutfağında sudan bir iş vermiş ona.

— Yaralılara çok şefkat gösteriyor doğrusu, diyorlar. İyilik perisi bu kadın! Kurtarıcı!

Sesimi yükselterek söze karışıyorum:

— Gerçek kurtarıcı bu adam!

Ve parmağımla artık dünyası kararmış ve hareketsizliğe mahkum edilmiş genç adamı işaret ediyorum; bir ağaca yaslamış sırtını, kıpırdamıyor.

— Evet, evet, doğru! diye mırıldanıyor çevremdekiler, utangaç utangaç bakışarak gözlerini kırpıştırıyorlar, zavallı kurtarıcının aydınlığıyla şavklanmış gibi sırıtıyorlar.

Çalgılar uğultulu bir neşeyle coşuyor ve bütün sesleri bastırıyor; sırıtkan adamların sesi kayboluyor, birbirlerini işitmiyorlar artık. Zafer geçidi başlıyor: İleri! Bilmeyeceksin! Çalgıcıların ahenkli sesine ayak uyduruyor oradakiler, alkış tutuyorlar.

Tören bitiyor. Tribündekiler kalkıyor. Fontan'ın gözlerinden uyku akıyor, kocaman şapkasını güçlükle yerleştiriyor başına, suratını buruşturuyor. Sonra gülümsüyor. Birbirlerini kutluyor oradakiler; el sıkışıyor ve kucaklaşıyorlar. Bu azgın vatanseverlik gösterisinden sonra huzur içinde dağılacak, bencil hesaplarına ve eğlencelerine dönecekler, gene kendilerinden başkasına hayat hakkı tanımayacaklar, gene «Biz!» diyecekler.

Brisbille orada; kürsüde fiyakalı fiyakalı bağıranlardan biri tam önünden geçerken Brisbille öfkeyle baktı ona, «Ukala dümbeleği!» diye hırladı, verdi veriştirdi.

Borazan görültüleri yüzünden ne söylediği anlaşılmıyor, sadece dudaklarının kıpırdadığı görülüyor. Bay Mielvaque perişan, kırık dökük haline aldırmıyor, Brisbille'e bakarak kahkahalar koyveriyor; kulağıma eğiliyor sonunda:

— Komik değil mi? Şarkı söylüyor sanki! Bayan Marcassin'in çehresi inmeli hastaları hatırlatıyor bana; kocasının ölümü yüzünden çektiği acı, yüzünde derin çizgiler yaratmış. Alkışlıyor o da ve solgun yüzü bir lamba gibi ansızın aydınlanıyor.

Oğlunun ölümüne ağlayan bir ana Yardım Komitesindeki görevliye para veriyor, küçük bir kız çocuğunu peşinden sürükleyerek yaklaşıyor görevliye.

Biraz ötede bir delikanlı, önündeki subayın üniformasını hayran hayran seyrediyor. İpnotize edilmiş gibi hareketsiz duruyor. Üniformaların güzelliğindeki kötülüğü o zaman anlıyorum.

Gördüklerim yüreğimi burkuyor, bir köşeye çekiliyorum. Gerçek basit. Fakat dünya basit değil. Öyle şeyler var ki! Gerçek, yenilgisini ne zaman ve nasıl zafere dönüştürecek acaba?.. Bilmeyenleri ne zaman iyileştirecek? Güçsüz ve zayıf oluşum acı veriyor bana, tek başıma oluşum çaresizliğe düşürüyor. Gerçeğin dili yok. Ne yazık ki, hançeresinde boğulan birer çığlık oluveriyor ruhlarımız!

Destek arıyorum kendime, beni yalnız bırakmayacak birini arıyorum. Çok yalnızım. Arıyorum. Brisbille'den başka kimse yok.

O soytarı var sadece, o insandan çok karikatürü andıran adam var.

İşte karşımda. Yakından ve dikkatle bakınca sarhoşluğu adamakıllı belli oluyor! İçki alabildiğine çökertmiş onu; gözleri kan çanağına dönmüş, yanakları ve burnu kıpkırmızı, saçları alnına düşmüş ve bir gözünü yarı yarıya kapatmış. Yol kavşağının orta yerinde, kasırgaya tutulmuş gibi yalpalıyor. Bir an,

kısa bir an tam karşımda hareketsiz kalıyor, öfkeli sözler mırıldanıyor; ama bu sözlerde inandığım doğruları buluyorum ben! Zengin sınıfı taklit ediyor sonra, gözlerini gökyüzüne kaldırıyor, eliyle kalbine bastırıyor; «Sınıf kavgasının ne gereği var!» diyor. Bu acemi oyunda bile insana dehşet veren bir tuhaflık seziyorum.

Yere yığılıyor. Kırmızılaşmış suratını yumrukluyor.

— Halk kötü değil, diyor; budala halk, budala. Ve ağlıyor. Ansızın papaz Piot beliriyor orada, gene her zamanki yumuşak ve sevimli gülümseme var dudaklarında, gene her zamanki gibi sessiz dualar mırıldanıyor. İkimizin arasında duruyor önce ve başını sallayarak şöyle diyor:

— Savaşın en önemli özelliği insanı dinî inançlarına kavuşturması.

Tiksindirici bir yumuşaklığı var bu sözlerin ve ben iliklerime kadar ürperiyorum, Brisbille coşkun bir çılgınlığa kaptırıyor kendini. Ayağa fırlıyor, papaza doğru atılıyor ve bir türlü katılaştıramadığı yumruğunu onun burnuna dayamak için çırpınıyor:

— Bilmek ister misin, sesini duydukça neler geçiriyorum içimden? Öğrenmek ister misin!

Gençler yapışıyorlar yakasına, tuttukları gibi boşluğa savuruyorlar, yere düşüyor. Toprağa vuruyor başı ve hareketsiz kalıyor. Papaz Piot havaya kaldırıyor kollarını, Brisbille'in yanına diz çöküyor. Gözleri dolu, dokunsalar ağlayacak.

Birkaç adım uzaklaştıktan sonra bir çeşit cesaret geliyor bana ve konuşmamak istediğim halde kendimi tutamıyorum; Brisbille'in gerçekte haklı olduğunu, doğru şeyler söylediğini fısıldayıveriyorum Marie'nin kulağına. Şaşırıyor Marie, «Ya!» diyor o şaşkınlıkla.

— Eskiden, diyor sonra, bu adama vurmuştun ama!

Ne anlatmak istediğimi Marie'nin hemencecik sezmesini çok arzu ederdim. Densiz bir sarhoş olmasına rağmen haklı olduğunu anlatmaya çabalıyorum. Gerçeği kekeleyerek söylüyor Brisbille, fakat gerçek onun acemiliği, tersliği yüzünden gerçekliği-

ni kaybetmiyor ki! Sevimli bir ihtiyar olan papaz Piot sinek bile öldüremez belki, ama o sahte dünyanın ve yalancıların elinde basit bir oyuncak. Zincirin halkaları arasında küçücük bir halkadan başka şey değil, cellatların bulunduğu yana bakıyor hep, hep onlara gülümsüyor.

— Fikirleri insanlarla bir tutmamak karıştırmamak gerek. Büyük bir hatadır bu, insanlığımıza zarar verir.

Marie öne eğiyor başını, bir süre konuşmuyor, çok sonra mırıldanıyor:

— Evet, doğru.

Dudaklarından dökülen bu küçücük cümleyi aklımın bir köşesine özenle yazıyorum. İlk defa benden yana çıkıyor ve bu yüzden geldiğimden beri ilk defa yaklaşıyoruz birbirimize. Kadınlar, mantığa aykırı aşırılıkları bir yana bırakılırsa, erkeklerden daha anlayışlı oluyorlar. Şöyle tamamlıyor sözünü:

— Bakıyorum, geldiğin günden beri her şeyi tasa ediyorsun kendine.

Crillon peşimizdeymiş, ansızın karşıma dikiliyor. Hayli kırgın bana.

Biraz önce söylediklerinizi işittim, diyor. Bakın, kaç gündür buraların yabancısıymış gibi davranıyorsunuz; ne bileyim, sanki Fransız değil de Amerikalı ya da Belçikalı'sınız. İnanılmaz şeyler geveliyorsunuz ağzınızda. Başlangıçta aklınızdan zorunuz olduğunu düşünüyorduk. Keşke öyle olsaydı, ama çok başka şey sizinki. Bir tuhaf olmuşsunuz, savaş buruklaştırmış sizi. Nasıl bir çıkarınız var bilemem, ama herkesin canını sıkmaya başladınız. Her şeyi yerli yerine koymak gerek. Hele Brisbille gibilerini. Şurda burda sık sık ipe sapa gelmez laflar ediyorsunuz, belli bir art niyetle konuştuğunuz anlaşılıyor, kimsenin gözünden kaçmıyor bu. Öbür insanlardan ayrılıyorsunuz. Böyle giderse gülünç olacaksınız sonunda, hele çevrenizdekileri ürkütürseniz beterin beterini bekleyin. Haberiniz olsun!

Karşımda bekliyor. Gün ışığı yüzünün hatlarını daha yaşlı, daha çökmüş gösteriyor. Yüzünün derisi buruş buruş, kemikler-

den sarkıyor, boyun kemikleri eski ve gıcırtılı çekmeceleri andırıyor.

— Ne istiyorsunuz yani, anlayalım? Savaşmayacak mıyız Almanlarla?

Kendimi zorluyorum, daha söze başlamadan yorgunum, soruyorum ona:

— Ee sonra?

— Sonra ne? Sonra savaş tekrarlanacak, hem bu sefer daha uygar, daha insanca olacak. Sonra mı? Gelecekteki refah dolu hayat! Hadi çekinmeyin, çıkarın dilinizin altındakini; dünyayı kurtarmak niyetindesiniz, değil mi? Tabii, insan öyle büyük işlere kalkışırsa mutlaka sapıtır. Gelecek mi? Boşverin!

Başımı öbür yana çeviriyorum. Geçmişin artık öldüğünü, şimdiyi yaşadığımızı, yani gelecekten başka olumlu ve umutlu hiçbir şeye sahip olmadığımızı nasıl anlatayım ona, hem neye yarar!

Crillon'un babacan öfkesinin ve azarlarının gerisinde bütün çevrenin beni ısırmaya hazırlanan dişlerini görüyorum. Henüz açık bir düşmanlık girmedi aramıza; fakat yavaş yavaş cepheler aynlıyor, derin uçurumlar kazılıyor.

Uzaklaşıyorum oradan, gene Marie var yanımda. Vadiye iniyoruz. Sonra Chataigniers tepesine tırmanıyoruz. Eskiden sık sık dolaştığım bu yerleri bayağı seviyorum, bir cehennemde yaşadığımın farkında bile değildim o günlerde, şimdi öbür dünyadan geri dönmüş bir hortlak kabul ediyorum kendimi ve bu yüzden Chataigniers tepesini daha çok seviyorum. Marie'nin eski hali geliyor gözümün önüne, galiba o da buralarda benim eski halimi hatırlıyor. Onunla bölüştüğümüz ortak bir şey var ki, o şey buralarda ikimize de duyuruyor varlığını, ikimize de hissettiriyor; giderken bir sır gibi yüreğimde taşıdığım ve cepheye götürdüğüm o şeyi geri getirmişim demek ki. «Bizim oralarda tarlalar,

ağaçlar ve deniz vardır; dünyanın hiçbir yerine benzemez» diye sayıklayan askeri hatırlıyorum.

Yol kenarındaki çıkıntının üzerine oturuyoruz.

Şehir görünüyor uzakta, istasyon ve yol boyunca ilerleyen at arabaları görünüyor; ilerde, arabaların geldiği yönde üç köy var, yan yana, güneş zaman zaman birbirlerine bitiştiriyor onları, kaynaştırıyor. Ufuk çizgisinden bizi çepeçevre saran mırıltılı bir sessizlik yükseliyor. Durduğumuz kavşak noktasında tam dört yol birleşiyor, birbirlerine kavuşuyorlar.

Kafam çok değişti. Belirsiz, bulanık bile olsa, ne aradığımı yüzdeyüz bilmesem de arıyorum. Olayları düşünürken mutlaka kaynaklarına bakmak, sonuçlarını iyice değerlendirmek gerekiyor.

Bir hışırtı. Bir kız ayaklarını sürüyor ve elindeki sopanın tok, katı tıkırtısı muntazam aralıklarla kulaklarımızda yankılanıyor. Marie dikkatle bakıyor ona, haç çıkarıyor: «Zavallı yavrucak!»

Küçük Antoinette bu, köpeği yanında. Yolunu, elindeki sopa ile önünü yoklayarak buluyor. Gözleri hiç görmüyor artık. Kimse tedavi etmedi onu. Tedavi edeceklerdi, iyileştireceklerdi, fakat yapmadılar. Hep «Zavallı yavrucak!» dediler ve bununla yetindiler.

Gözleri görmüyor, ama öyle feci durumda ve üstü başı öyle perişan ki, insan utancından önüne bakıyor, cesaret edemiyor ona bakmaya. Öyle dolaşıyor, yapılan bu kötülüğü, sadece seyredilen ve önüne geçmek mümkünken umursanmayan körlüğünü bile kavramaktan aciz. Geveze bir vurdumduymazlık ve kalleş unutkanlıklar; insanların hastalığı, en zavallı tanık kör kız buna. Önümüzde duruyor, titrek parmaklarını birleştirerek avuç açıyor, dileniyor artık! Kimse ilgilenmiyor onunla. Köpeği ile konuşuyor. Şatonun avlusunda doğdu bu köpek. Marie anlattı: Hasta doğmuş hayvan, koskocaman bir kafası varmış, gözleri hastalık-

lıymış; boğup öldüreceklermiş, o zaman barones engel olmuş, öyle ya hep iyilik düşünüyor kadın; «Zavallı kör kıza verin köpeği» demiş. Kız onu zaptetmeye çabalıyor, fakat hayvan ufak, öbür köpeklerle oynaşmak arzusuyla yanıp tutuşuyor, kör kızın çağrısına pek aldırdığı yok. Kaçıyor, uzaklara gidiyor ve Antonia'yı hep bekletiyor.

Uzun zaman oturuyoruz, başka başka insanlar da geçiyor önümüzden. Fakat hepsine aynı merakla bakmıyoruz, bazılarını görmüyoruz bile.

Derken dönemecin başında, Brüksel cinsi bir köpek peydahlanıyor, sahici bir «şahsiyet» gibi fiyakalı adımlarla yürüyor; boynundaki incili boncuklu tasmasından şıngırtılar saçılıyor ortalığa. Yaşı ufak, ama ismi ve serveti büyük sahibesinin varlığını müjdeliyor adeta; işte küçük ve boysuz midillisinin sırtında Eveline de Monthyon. Amazon kılığında ve elinde bir kamçı.

Uzun süredir öksüz büyüyor. Şatonun tek sahibesi. Oniki yaşında ve milyonlar değerinde serveti var. Atlı bir uşak geliyor peşinden, onu birkaç adım geriden simsiyah ipekliden elbiselere bürünmüş yaşlı mürebbiyesi izliyor.

Eveline de Monthyon –ne güzel ismi var–, belki tuhaf ama, hiç ismi olmayan Antonia'yı getiriyor insanın aklına. Aynı ölçüde suçsuz, günahsız iki varlığın farklı kaderleri allak bullak ediyor bizi; ikisi de çocuk ve kötülüğün dışında, birbirlerine bu kadar benzerken alabildiğine farklı kader çizgilerinde yaşıyorlar. Birinin hayatını karartan sefalet, öbürünün zenginliği var, fakat ikisi de hak edilmemiş şeyler. Yoksul, perişan bir çocuğu seyretmek utanç veriyor insana. Aynı şekilde, zengin bir çocuğa bakmak da utanç veriyor.

Kendi, payıma o küçük ve zengin prensese hınç duyuyorum, yaşının ufaklığına rağmen burnu havalarda; öbür kıza, hayatın sillesiyle silinmiş zavallıya da yürekten acıyorum. Farkediyorum, Marie de aynı duyguları paylaşıyor benimle, o da hisleniyor.

Duyguların etkisinden koparmaya çalışıyorum kendimi; duy-

gularla değil, aklımızla değerlendirmeliyiz olayları. Merhamet gerekli değil bize, adalet gerekli.

Eşitliği tanıdığım için eşitsizliği de biliyorum.

Sahici olan şeylerde de, gerçek olan şeylerde de eşitsizlik var. Kötülüklerin ilk tohumu insanlığın kaynağında atılıyor, kötülükler insanlıkla beraber başlıyor. Hayatı dengeleyen kanunlar canlılar için yaratılmıştır. İnsanlığın akışı içinde herkes tesadüfen değil, kendi yeteneklerinin değerini ve karşılığını bulabilmeli.

Gelenekler! Kötülükleri örtmek için gelenekler yeterli olamaz, olmamalı! Gelenek dediğimiz şey, şimdi yaşadığımız zaman diliminin geçmişe yapmacıklı bağlarla bitiştirilmesidir, olmayan bir zincirin sahte boğumudur. İnsanların felaketini gelenekler yaratır. Sahici gerçeklere, uydurulmuş ve yapmacıklı halkalar yapıştırır; haklı haksız dengesini altüst eder, aklın önüne çıkar ve bütün özgürlüklere karşı direnir, aklın gereğini uydurma şeylerle, safsatalarla değiştirir.

Sadece bilimlerin özünde ve uygulanmasında, bazen de sanat alanlarında, deney olarak isimlendirdiğimiz şey; tabiat kanunu hükmündedir, yaratıcılık alanında kazanılmış bilgilerin birbirine eklenmesinde doğruluk vardır. Ama bu doğruyu salt düşünce alanına ya da hayatın zaman dilimleriyle bölünen olaylarına doğru genelleştirdiniz mi, akıl dışı bir birikim yapmış ve eşitliği daha kaynağında boğazlamış olursunuz.

İşte bunların sözünü ediyorum, Marie'ye anlatmaya çalışıyorum hepsini. Sözlerimin doğruluğu yüzünden tedirgin değil Marie; anlatış tarzımdan, anlatırken ele verdiğim öfke ve sertlikten tedirgin oluyor. Boğuk, güç işitilir bir sesle «Doğru» diyor, başını sallıyor, sonra birden soruyor:

— Fakat senin savunduğun ahlak dengesi de bir gelenek değil midir aslında?

— Hayır. Toplum çıkarlarının aynı yönde yürüyen, kendine özgü ve otomatik bir kanunudur bu. Toplum çıkarları söz konusu olunca, bu kanun kendi kendini yaratır. Aydınlık, pırıl pırıl bir kanundur üstelik; başı ve sonu bellidir. Kaynağında akılcılık

yatar, yani eşitlik. Bir şey iyiliği, ya da kötülüğü hakkında önceden sözlü veya yazılı olarak hüküm verildi diye iyi, ya da kötü olamaz. İyi iyidir, kötü de kötü. Bunun geleneği yoktur. Zenginlik ve iktidar sahibi olmak, onları elde etmek, yani onlara layık olmak anlamına gelir; yoksa hazıra konmak değil.

Beni can kulağıyla dinliyor Marie. Düşünüyor, arkasından şunu söylüyor:

— İnsan kazandığı zenginlikleri kendinden sonra gelenlere, yakınlarına bırakamazsa çalışmaz ama.

Fakat gene kendisi cevaplıyor bunu:

— Hayır...

Çevremizden örnekler veriyor sırayla... Kazanç, ya da nüfuz sahibi olmak arzusu veya çalışma düzenindeki baş döndürücü tempo yüzünden birbirlerine rahatça kötülük edebiliyor insanlar. Üstelik böylesine büyük ve temelden bir değişiklik, hazıra konan ve vaktinden önce zenginliğe kavuşanları tembelleştirmediğine göre, emekçileri hiç etkilemeyecek demektir. Aşırı yorgunluktan genç yaşta ölen bir adam mesela ve daha nice nice tatsız, kusturucu örnekler verilebilir. Mirasa konabilmek için döndürülen iğrenç aşk ve kardeşlik oyunları da cabası.

Heyecanlanıyor; şartlar tersyüz edilince gerçek güzel olur, sözlerle gizlenebilir, ya da susturulabilir sanıyor.

Birdenbire soruyor bana:

— Sahtekarlık için her zaman fırsat bulunabilir, yalan mı? diyor. Ekliyor sonra:

— Evet, keşke söylediklerin gerçek olsa, doğrusu bu. Fakat olmaz, olmayacak.

HAYIR!

Savaş Müzesinin açılışı – sonraki günlerin en önemli olayı buydu en fazla Crillon'u sevindirdi.

Belediyenin kurduğu tahta binanın upuzun salonunda, Paris sosyetesine mensup varlıklı insanların «savaş» konusunda yaptıkları resimler sergilenmişti. Zaten resimlerin büyük çoğunluğu da Paris'ten gönderilmişti.

Crillon özenle giyinmiş, bayramlık elbisesini geçirmişti sırtına; savaş yaralılarına yardım amacıyla bastırılan ve satılan kataloglardan aldı. Resim sergileyenlerin isimlerini okudukça keyfinden dört köşe oluyordu. Soylu kişilerin isimlerini, ünvanlarını tekrarlıyordu boyuna; soylulukta hiyerarşinin nasıl işlediğini öğrenmek için önüne gelene soruyordu. Resimlerin önünde duruyor ve şöyle konuşuyordu:

— Baksana, Fransa'da bir prenses mi daha kabiliyetlidir, yoksa bir düşes mi?

Böyle şeylere takmıştı aklını, gözlerini dört açıyor ve resimlere atılan imzaları sökmeye uğraşıyordu.

Serginin açıldığı bölüm başka bir salona bağlanıyor, orası alabildiğine kalabalık.

Boy boy sehpalar yerleştirilmiş buraya, savaşta kullanılan, ya da cephede bulunmuş malzeme sergileniyor; sivri uçlu miğferler, obüs mermilerinden kopmuş parçalar falan.

Çeşit çeşit parçaları birleştirip bir Alman askeri yapmışlar, bazı parçalar lekeli, bazıları temiz.

Viviers hastahanesinden yeni taburcu edilmiş askerler vardı salonda. Sessizce bakıyor, hiç konuşmuyorlardı. Kimisi omuz silkiyordu. Fakat bir tanesi Alman askerinin önüne gelince kendini tutamadı, şöyle homurdandı:

— Gidinin domuzu seni!

Propaganda amacıyla ölü bir düşman askerinin cebinden çıkan mektubu da koymuşlar oraya; karısının mektubu. Kadının yazdıklarını da Fransızcaya çevirip mektubun yanına asmışlar, bazı satırların altını çizmişler ayrıca: «Bu uğursuz savaş ne zaman bitecek?» diyor ve küçük oğlunu, Johann'ı çok güç şartlar altında büyüttüğünü anlatarak mektup boyunca şikayet ediyor. Sayfanın alt köşesinde bir resim var; kocasını, erkeğini çok özlediğini anlatmak için çizmiş, belli.

Gerçek açık ve basit! Aklı başında hiç kimse bu özel hayatı altüst edilmiş, paramparça olup rüzgara savrulmuş adamı, terini ve kanını hiç uğruna akıtan bu adamı omzunda tüfek taşıdı ve ölmemek içgüdüsüyle bu tüfeği ateşledi diye suçlu çıkaramaz. Savaştan geriye kalmış kırık dökük eşyalara baktıkça bir kere daha anlıyorum ki saldırgan kitlelerin insanları da en az saldırıya uğrayanlar kadar suçsuz ve günahsızdır.

Kırmızı bir zemin üzerinde şu etiket okunuyor: «9 Mayıs, - Bir Fransız kasaturası, bükülmüştür.»

— Kasatura, bu et kasabı, hunhar alet bükülmüş!

Ah! Harika bir şey! diyor şatodaki genç kızlardan biri.

— Kasaturayı Almanlar bükecek değildi ya, tamam mı dostum!

— Üstümüze yok doğrusu, dünyanın en güçlü askerleriyiz, diyor Rampaille.

— Güzel örnek olduk dünyaya! diyor sergiyi gezen senatör.

Kasaturanın önüne yığılıyor kalabalık. Güzel ve gelişmiş bir genç kız deminki, kasaturanın önünden ayrılmıyor bir türlü;

dayanamıyor sonunda ve parmaklarıyla tutup okşuyor, ürperdiğini görüyorum.

Heyecanını gizlemiyor:

— Aşırı milliyetçiyim ben, ne saklayayım, öyleyim! Daha doğrusu üniforma düşkünüyüm!

Bütün başlar sallanıyor, onaylıyorlar genç kızı.

Bu tür sözler hiç aşırı gelmiyor nedense, kutsal ve dokunulmazlığı olan konular bunlar, belki ondan.

Ansızın geceye açılıyor gözlerim ve yerde can çekişen yaralıları karşımda buluyorum; hem insana, hem yırtıcı bir atmacaya benzeyen bir karaltı dikiliyor önüme, hırıldıyor, dehşet verici başını genç kıza uzatıyor, sonra konuşuyor:

— Tanımıyorsun beni, bilmiyorsun, ama benziyorsun bana!

Genç kız bir subayın kolunda, kahkahalar atarak uzaklaşıyor, cepheye gitmediklerini öğrenenlerin keyifli kahkahasını hatırlatıyor bu bana.

Kasaturanın çevresine birikenler hep aynı şeyi söylüyorlar, gururlu ışıltılar yanıp sönüyor gözlerinde.

— Düşman bizden güçlü falan değil, boş ver!

Biz daha güçlüyüz!

— Müttefiklerimiz de fena değil, ama bizimle omuz omuza çarpıştıkları için şanslarına dua etsinler!

— Öyle tabii, Fransızlardan güçlü kim var? Bütün dünya bize hayran. Ama biz kendimizi kötüler dururuz!

İnsan bu azgınlığa, sarhoşluğun böylesine tanıklık edince, vatanlarının fizik gücünü böylesine aşırı ölçülerle dile getiren basit insanları görünce, ister istemez politikacıların verdiği sözü hatırlıyor: «Biz, yüreklerimizde barbarlığa yer vermeyen, sadece insan sevgisiyle yanıp tutuşan bir milletiz»; doğrusu çok merak ediyorum, büyük bir zaferi efendice omuzlayan bir ulus var mıdır yeryüzünde?

Kenarda duruyorum. Kötü bir peygambere benzetiyorum kendimi, bu duygu cehennem azabı olarak büyüyor içimde: Sadece büyük bir yenilgi açabilir milyonlarca insanın gözünü!

Kalabalıktan biri, suratını tiksintiyle buruşturarak mırıldanıyor:

— Alman militarizmi...

Bizimkilerin dilinde kozların büyüğüdür bu, çiğnene çiğnene sakız olmuş bir formül. Evet, Alman militarizmi iğrenç bir şeydir, doğru. Yıkılmalıdır, o da gerçek. Herkes istiyor bunu: Kronprinz, Kaiser ve dünyayı kana bulamaya hazır panjermanizm belası, Alman halkının şaşılacak derecede uşak ruhlu oluşu ve nereye çekilirse oraya kolayca gidiverişi. Militarizmin en öfkeli kalesidir Almanya. Herkes biliyor bunları.

Fakat insan düşüncesine yön verenler bu fikir birliğini yozlaştırıyorlar, çünkü sokaktaki adam «Alman militarizmi» dediği zaman gayet iyi biliyorlar ki, halkın bu konudaki bütün bildiği bu cümlenin ötesine geçmez. İki sözü birleştiriyorlar, militarizmi Almanya ile karıştırıyorlar: sanki Almanya yenik düşüverse, militarizmin kökü kazınacak! Gerçeği kocaman bir yalanın arkasına gizliyor ve militarizmin her zaman ve her yerde yuvalandığını, elinden gelse her şeye hakim olmaya çabalayacağını, hazır beklediğini bizden saklıyorlar. Yani gerçek düşman militarizmdir, Almanya değil. Artık kelimelerin arkasındaki yalanlara kanmıyorum, artık biliyorum.

Oradakilerin duyabileceği gür bir sesle, savaş sırasında halkın kararlı ve inançlı davrandığını, bu yüzden aslan payını bizim aldığımızı söylüyor senatör. Kanısınca, bu iyi davranışından ötürü halkı mükâfatlandırmak gerekiyor.

Aynı çevreden bir başkası –orduya malzeme satan bir tüccar– «siperlerdeki vatansever insanlardan» dem vurdu önce ve sesini alçaltarak şöyle bağladı sözü:

— Onlar bizi korudukça işler yolunda sayılır.

— Cepheden dönsünler, mükâfat vereceğiz onlara, diyor bir yaşlı kadın. Şan ve şeref bağışlayacağız, kumandanlarını mareşal yapacağız, şenlikler, törenler düzenleyeceğiz.

— Bazıları geriye dönmeyecek.

Yakında cepheye gönderilecek 16'ncı tertipten delikanlılar var ilerde.

— İyi çocuklar, diyor senatör. Yalnız rengi soluk bunların, çoğu zayıf. Beslemek gerek onları, beslemek gerek!

Bakanlık'ta görevli yüksek memurlardan bir senatör ilerliyor:

— Askeri hazırlık ve teşkilatlanma bakımından ileri sayamayız kendimizi. Bilimsel iştir, bu alanda henüz yeniyiz. Asıl verimli çalışmayı barış günlerinde gerçekleştireceğiz; hem moral, hem fizik olarak güçlü insanlar yetiştireceğiz.

Tören bitiyor. Marşlar çalınıyor. Bir kadın, şampanya içiyormuşcasına azgın kahkahalarla gülüyor.

Ziyaretçiler gitti. Müzenin ön cephesine takılıyor bakışlarım, akşam oluyor. Tapınak oldu burası da.

Kiliseye benzedi ve kilise safındaki yerini aldı. Yarın bu tapınakların varlığı sayesinde, endüstri ve borsa ağalarının boyunduruğu takılacak halkın boynuna; savaştan yorgun dönen hortlakların, fanatiklerin ve suskun ölülerin üstüne çökecek. Bazı tuhaf düşünceler beliriyor insanın kafasında, bir an geliyor, kendi kendime soruyorum: «üzerlerine yağan felaketleri hak etmiyor mu bu insanlar?» diyorum. Sonra toparlanıyorum. Hak etmiyorlar tabii.

İçinde artık hiç kimse olmayan bu binaya, Müzeye bakıyorum.

Yakmak gerek, yok etmek gerek bu tahta yığınını... Düşündüm bunu, sahiden ve ciddi olarak düşündüm.

Karanlık gecenin suratına bu yangını bir şamar gibi savurmak ve şehrin sokaklarında, evlerin unutkan odalarında kaybolmak; unutkanlığı, kötülüğü ve felaketi çoğaltmak!

Kısa bir an, derin bir istekle kıvrandım. Sonra geriledim, öbürleri gibi çabuk adımlarla oradan uzaklaştım.

Eve dönüyorum, yolumun üstünde, boş ve çıplak bir düzlüğün köşesinde çocuklar oynuyor; bir aynanın karşısına dikilmişler, taşlıyorlar aynayı.

Bağrışarak itişiyorlar; onu ilk olarak parçalamak şerefini paylaşamıyorlar. Buzancy'de kırdığım aynayı hatırlıyorum, sahici bir insana benzediği, dimdik ayakta kaldığı için paralamıştım! Sonra geçmişin kısa hayali çarçabuk dağılıyor, tekrar çocukları buluyorum karşımda; topal bir köpeğe taş yağdırıyor, hayvanın peşi sıra koşturuyorlar. Kimse istemiyor bu köpeği, ölüme layık görülüyor ve çocuklar bu fırsatı değerlendirmeye çabalıyor. Debeleniyor hayvan, bütün yavaşlığına rağmen koşmak, taşlardan daha çabuk koşmak ve uzaklara kaçmak umuduyla debeleniyor.

Bulanık içgüdülerimizin yoğurduğu bir yumaktır çocukluk. Varlığımızın kaynağındaki içgüdüleri topluyor.

Dağıtıyorum çocukları, akşam karanlığında öfkeyle, hatta karşı koymaya çalışarak geriliyor, uzaklaşıyorlar. Hepsi de bana kötü kötü, yiyecekmiş gibi bakıyor. Çakallara benzeyecekler. Kötülüğü görüyorum çehrelerinde, büyüyor; ürperiyorum. Köpeğin zavallı haline tasalanıyorum. Söylesem anlamazlar, «Yapmayın canım, siz ki ne ölüler, ne yaralılar gördünüz!» derler, biliyoruz. Zekanın varlığını inkar etmiyorum, ama hayatı bizden çok daha yoksul insanlarla eşit olarak paylaşıyoruz. Bu hayatın insanoğluna gösterdiği aşırı saygının ürünü, tabii. Yararsız ve zavallı bile olsa, korunaksız bile olsa, bir hayvanı gereği yokken öldürmek cinayettir.

Kavşak yerinde Louise Verte'e rastlıyorum, başıboş geziniyor. Aklını oynatmış. Erkeklerden aşk dilenmeye devam ediyor. Aslında ne dilendiği belli bile olmuyor. Evinde, sokak köşelerinde, kırlarda sarhoşlar tarafından kirletilirken yaşadığı şeyi bile farketmiyor. Çoğunlukla nefret ediyorlar ondan, tiksiniyorlar; «Kadın mı bu? İğrenç mahluk! Kadın denir mi buna? Budak deliğinden başka ne?»

Zararsız oysa. Sakin, boğuk bir sesle, bizden çok uzaklarda, başka bir alemde yaşadığını belirliyor:

— Kraliçeyim ben.

Gelecekteki felaketleri daha şimdiden farketmiş gibi korkuyla ürperiyor:

— Hayallerimi almayın elimden.

Cevap verecektim az kalsın. Ama tutuyorum kendimi, sadaka verir gibi belirsiz bir «evet» ile yanımdan uğurluyorum onu; o mutlu, uzaklaşıyor.

AYDINLIK

Pencere açık bu gece, dışarıya eğildim. Eski gecelerden farksız bir gece, karanlığı seyrediyorum; öyle koyu ki başlangıçta, görünmüyor. Derken gözlerim alışıyor; yüksek çan kulesi belirleniyor önce, tepede ışıklı bir karaltı gibi duruyor; sonra şato, zengin taşlardan örülmüş bir tacı andırıyor; evlerin damlarını ve bacalarını yalayarak inen karanlık üstüme geliyor, ışıklı birkaç pencere dağınık birer leke olarak duruyor. İnsan kalabalıklarının sığındığı bu harabelere bakarken yoruluyor gözlerim.Her zaman böyledir ve her yerde.

İşte yaşadıklarımız bunlar. Ama kim haykıracak yaşamamız gerekeni, kim «Böyle değil, başka türlü yaşamalıyız!» diyecek!

Çok aradım, çok şey gördüm, çok kuşkulandım, acı çektim. Şimdi umutla bekliyorum.

Gençliğime acımıyorum, gençliğimin inançlarından ötürü de pişmanlık duymuyorum. Şimdiye kadar, sadece yaşayarak vakit öldürdüm. Gerçek gücü gençliktir insanoğlunun, oysa gençlikte her şeyin aslını görebilmek, fark edebilmek çok zor. Yeni olan her şeye aşırı bir düşkünlüğü var gençliğin, hayatın özüne ters olan şeylerdeki sertliğe imreniyor. Ama hayatı belli bir noktasına kadar yaşamamış olanlar için ulaşılması imkansız bir hedef oluyor yaratıcılık. Şimdi insanlığımızın yaşlı kuşağı bunca zaman-

da çok şeyler görüp öğrenmedi mi acaba, kim düşünüyor bunu? Umudumuzu gençliğimize koymasak, nereye koyardık?

Kim konuşacak? Görmek ve sonra konuşmak...

Görmek konuşmak sayılır, konuşmaktan öte bir şeydir ayrıca. Söz görülen şeyin uzantısıdır. Işıklı yaratıklar değiliz; karanlık yaratıklarız. Gece bastırınca gözlerimizi yumuyoruz, gün ışığının kaybolduğu noktada boşluğa uzatıyoruz ellerimizi; sadece dudaklarımızda şekillenen sözleri yaşıyoruz; gerçek, insanların diliyle anlam kazanıyor. Sözlerin, kelimelerin rüzgarı bizim soluğumuz. Bütün sözler için aynı yargıya varılamaz, çünkü sahte ve yapmacıklı olan, insan yapısına aykırı sözler de karışır araya; derinliği olan, kaynağa ulaşan sözler için geçerli bu. İnsan çığlığında, işte o kaynaktan fışkıran şey yaşar. Çığlık, öz çocuğumuz kadar canlı, sahici bir sestir hançeremizde. Nerede olursa olsun gerçeği, sadece gerçeği konuşturan sestir.

Birbirlerini göremeyenlere ve hiç göremeyecek olanlara yardım eden, onların elinden tutan yumuşacık, fısıltılı bir ses vardır ayrıca; birbirlerine benzediklerini hatırlatır onlara; kitapların sesidir bu. Kitaplar, seçilen, severek okunan kitaplar, bizi bekleyen kitaplar!

Eskiden kitapları tanımıyordum. Oysa şimdi seviyorum onları, yaptıkları işi seviyorum. Olabildiğince kitap topladım. Sıra sıra raflarda duruyorlar; isimleri sonsuzluklara açılıyor, derinliklerini görebiliyorum; güzel ve ışıklı evlere benziyorlar.

Gerçeği kim konuşturacak! Fakat olayları konuşturmak yetmiyor, onları asıl çehreleriyle gösterebilmek için anlatmak yetmiyor!... Biraz önce, Savaş Müzesi önünde kapıldığım hırs şimdi de peşimi bırakmıyor, kovalıyor beni; aklıma geleni yapmış, orayı tutuşturmuş olduğumu kabul ettim ve bir an için, yargıçların karşısında hesap verdiğimi düşündüm. Çok gerçeği haykırırdım onlara, aslında alabildiğine haklı olduğumu ispatlardım; sanık durumundan kurtulur, savcı oluverirdim...

Hayır! Öyle konuşmazdım, beceremezdim ki!

Kekelerdim karşılarında, yüreğimdeki boğucu gerçeğin acısıyla kıvrım kıvrım kıvranırdım. Konuşmak yetmiyor, sözleri bütün boyutlarıyla tanımak da şart. «Acı çekiyorum» ya da «Haklıyım» deyince bir şey söylemiş olmuyor insan. Kendi kendine mırıldanmış oluyor, o kadar. Gerçek; her sözde duyuramıyor varlığını, sözler zamanla eskiyor çünkü, yıpranıyor, mantığın ölçüye sığmaz kayganlığı karşısında anlamlarını kaybediyorlar. Sözlere inandırıcı bir hava kazandırmak, gerçeği kendi başına ve inandırıcı kimliği içinde anlatmak gerek. Konuşabilecek, bütün bu gerekleri yerine getirecek kadar hünerli değilim ben. İnsanların bakışlarını üzerimde hissedince tutuluyorum, konuşamıyorum. Beyaz kağıdın çıplaklığı ürkütüyor beni, bakışlarım buğulanıyor. O beyazlığı, yazdıklarımla ışıklandıracak kadar hünerli değilim.

Gökyüzü yıldızlarla dolu; bu ahenk insanın yüreğini burkuyor, düşüncelerimi o büyük bütünlüğün sihrine kaptırıyorum; bu ahenk, bu bütünlük umutlandırmalı mı bizi, yoksa kuşkulandırmalı mı?

Dünyayı çepeçevre kuşatan karanlık bir gecenin başlangıcındayız. Yarın uyanabilecek miyiz, mesele bunda. Kurtuluş yolunda tek ışık var bulduğumuz; gecenin ne olduğunu, ne olmadığını öğrendik artık, karanlığı tanıyoruz. Fakat inancımızı nasıl anlatacağız bu karanlıkta? Uyarıcılar azınlıkta, en çok harcananlar da tek geçerli ideali nefretle uzaklaştırıyorlar kendilerinden, inancımızın doğruluğunu nasıl anlatacağız bu karanlıkta!

Eskiden korkuyordum, ama başkaları gibi korkmuyorum şimdi, horlanmaktan, paramparça bir yürekle dolaşmaktan çekinmiyorum. Bana saygı ve minnet duyguları beslenmesine bile aldırdığım yok, ihtiyacım da yok zaten. İnsanlara kadar ulaşabilirsem, sonradan nefretle hatırlanmak ve lanetlenmek istemiyorum. Kendim için bir şey istemediğime göre, neden istiyorum bunu?

Haklı olduğuma eminim çünkü. Her şeyin kaynağında olduğuna inandığım üç prensip var; adalet, mantık, eşitlik. Ve ben bunlara bütün kalbimle inanıyorum. Bugün yaşanan hayatın gerçekleri karşısında çaresiz kalıyorlar ama, onların bu çaresizliği bana resmen acı veriyor. Sizleri, hepinizi yardıma çağrıyorum. Bunu acılı bir sevinç duyarak, hem insanın insana ricası ve yakarışı, hem kesinliği olan bir emir gibi haykırmak istiyorum. Türlü yollardan geçilmiyor, gerçekle hayatı uzlaştırmanın çeşitli formülleri yok aslında; tek formülü var, o da dürüstlük.

Her şeye rağmen gerçeğin zaferine inanıyorum.

Sahiden kardeş olan ve azgın bencilliklerin ve kargaşalıkların ortasında, adaletin ve gerçeğin birer heykeli olarak direnen o üç beş adamın büyüklüklerine inanıyorum. Bu gece kesinlikle inanıyorum ki, yeni bir düzen böyle insanların omuzları üzerinde kurulacak. Sonsuz acılar çeksek bile, insan düşüncesi ve yüreği daha fazla sindirilemez, sınırlanamaz; daha şimdiden devleşmeye başlayan insan iradesi çiğnenemez artık.

Dünya Cumhuriyeti'nin doğuşunu şimdiden görür gibiyim. Terör, karanlık ve muhafazakarlık, dünya insanlarını aynı anda her tarafta uyandırmanın sınırsız zorluğu bile ulusları birbirine bağlayan, kardeş yapan o büyük gerçeği boğamaz. Fakat iktidarlar yerlerinde kalmak için direnirse, eğer kardeşçe çığlıklarla donanmış savaşçıların sesi kesilirse; işte o zaman sizlere hatırlatıyorum; dünyanın bütün ulusları, lanetli tarihlerin yorulmak nedir bilmeyen ve hep horlanan, hep yenik düşen insanları! Size sesleniyorum; adaletinize, öfkenize sesleniyorum. Sahilleri kasıp kavuran kavgaların, fırtınaların, kum çöllerine yerleştirilmiş sarayların ve anıtların çevresinde, dalga dalga yükselen bir şey var, gittikçe yaklaşıyor. Yapılan hatalar ölçüsünde devrimci oluyor gerçek. Çünkü devrim yepyeni ve şaşmaz bir düzeni müjdeliyor.

YÜZ YÜZE

Parmaklıkların arasından yolu seyretmek mümkün –şimdi sık sık pencerelere sığınıyorum–. Marie'nin odasına geçiyorum sonra, oradan kırlar görünüyor. O kadar dar ve ufacık bir oda ki burası, pencereye ulaşmak için Marie'nin yatağına yaslanmak zorunda kalıyorum, yatağa baktıkça da onu hatırlıyor, onu düşünüyorum. Sahibinin yokluğunda bile tuhaf, ne soğuk, ne hareketsiz bir şeydir yatak.

Marie aşağıda iş görüyor. Süpürgenin hışırtısını, oradan oraya kaldırılan eşyaların tıkırtısını ve kürekle kova arasında, belirli aralıklarla peydahlanan tok sesi rahatça işitebiliyorum. Düzen bozuk, o kadar bozuk ki kendi evlerinde bile hizmetçilik yapmaya zorluyor kadınları. En azından benim kadar değerli bir yaratık Marie, ama öldüğünde bütün ömrünü çamaşır, temizlik, mutfak arasında tüketmiş olacak. Eskiden olağan kabul ederdim bunu. Fakat şimdi öyle kabul edemiyorum, insanlık dışı buluyorum.

Sesler kesiliyor aşağıda. Marie işini bitirdi galiba. Yukarıya çıkıyor, yanıma geliyor. Birbirimizi artık sevmediğimizi açıkça konuştuğumuz günden bu yana, birbirimizi arıyor, her fırsatta beraber oluyoruz.

Dirseklerimizi pencereye dayıyor ve yavaş yavaş gün ışığını, akşamın çöküşünü yan yana seyrediyoruz. Vadinin başladığı

noktada, şehrin dış kesimleri, en uzak binaları görülüyor; çitlerle çevrili tek katlı küçücük evler bunlar, avuç içi kadar avlular ve bahçeler. Çalılıkların ve ağaçların arasında olanca şeffaflığı ile sonbahar hüküm sürüyor, bahçeleri daha da küçültüyor; şurda burda tek tek, ama inanılmaz güzellikte açmış çiçekler seçiliyor. Bizi böyle kendine çeken şey, karşımızdaki manzaranın uçsuz bucaksız genişliği değil tabii. Her evi tanımak, iyi seçmek, iyi seyretmek; işte bu çekiyor bizi.

Dış mahalleyi tabiatla kaynaştıran bu evler kocaman ve gösterişli yapılar değil ve zengin insanlar barınmıyor içlerinde; bacalardan dumanlar tütüyor gene de, o zaman ocağın ateşinde canlanan ölü odunları getiriyoruz aklımıza ve yorgun ellerini dinlendiren işçiyi düşünüyoruz. Öbür ev hareketsiz görünür, ama çocukların cıvıltısıyla ayaklanır durur; kahkahaları ateşin çıtırtılarına karışır, ocak ateşi onların neşesini paylaşır. Yorgun argın evine dönen postacıya merakla bakarız; gün boyunca upuzun yolları kahramanca göğüslemiş, mektup bekleyenlere haber taşımıştır, kendisini bekleyenlere de yorgunluğunu ve yüreğindeki sevgiyi götürür; ailedekiler babanın, ev reisinin değerini iyi bilirler. Bahçe kapısını açar postacı, bahçeyi geçer ve ancak o zaman ellerinin dolu olmadığına inanır.

O eski, boz renkli duvar boyunca Eudo babanın yürüdüğünü farkederiz, adımlarını yavaşlatır, geçer gider önümüzden; böyle zamanlarda olduğundan daha heybetli görünür. Bir kadın çıkar karşısına; gençtir, telaşlıdır. Mina'dır bu. Verdiği randevuya vaktinde yetişebilmenin telaşı içindedir.

Karanlık dalga dalga ve yoğun gölgeler halinde çöker sonra. Ve artık beyaz şeylerden başkası görünmez olur; evlerin yeni boyanmış açık renkli cepheleri, patikalarla örülmüş, uzaklara kadar kalın bir ip misali kıvrılan anayol, tarlaların arasına serpiştirilmiş iri beyaz taşlar ve karanlığın koynunda umulmadık bir beyazlıkla parıldayan çeşme. Daha sonra aydınlık seçilir, geri kalan her şey görünmez hale gelir; eller, çehreler parıldar.

Bir çeşit içe kapanıştır bizimki, büyük odaya döner ve otu-

ruruz; ben yatağın kenarına çökerim, o da pencerenin önündeki iskemleye ilişir; gökyüzünü kirli bir beyazlıkla geceden ayıran camların önüne.

O da benim gibi, aynı şeyleri geçirir aklından ve bana döner:

— Ya biz? .. der.

İçini çekiyor. Belli ki ona tedirginlik veren bir şey var kafasında. Susmak, konuşmamak isterdi belki, fakat konuşması gerekiyor.

— Birbirimizi sevmiyoruz artık, diyor sıkılarak. Ama sevdik, yeniden yaşamak isterdim aşkımızı.

Kalkıp dolabı açıyor, bir kutu çıkarıyor, tekrar oturuyor ve dizlerine bırakıyor kutuyu.

— İşte, diyor, bizim mektuplarımız bunlar. Mektuplarımız, güzel mektuplarımız! diyor.

Rahatlıkla söyleyebiliriz, bütün öbür mektuplardan güzeldir onlar... Ezbere biliyoruz yazdıklarımızı, fakat ister misin, yeniden okuyalım? İçerisi aydınlık daha, sen oku. Eski mutluluğumuzu seyretmek istiyorum.

Nişanlıyken birbirimize yazdığımız mektuplarla dolu kutuyu önüme bırakıyor.

— İşte şu, diyor. Bana gönderdiğin ilk mektup. İlk mi, yoksa? Evet. yok, değil galiba... Hayır. Ne yazıyordun onda?

Alıyorum mektubu, önce kendim okuyorum, usulca mırıldanıyorum, sonra yüksek sesle tekrarlıyorum. Gelecekten bahsediyor mektup ve şöyle bağlanıyor: «İlerde, mutlaka mutlu olacağız!»

Yanıma geliyor; başı önde, göz ucuyla mektubun yazıldığı tarihe bakıyor:

— 1902... diyor. Bu mektup öleli tastamam onüç yıl oluyor... Çok... Hayır neden çok olsun... Bilmiyoruz ki. Bak başka bir mektup daha, okusana...

Sırayla okuyorum onları ve «Ezbere biliyoruz yazdıklarımı-

zı» derken ne kadar aldandığımızı anlıyorum. Elimdeki mektup tarihsiz, «Pazartesi» günü yazılmış, o kadar. Bunu yeterli sanmışız! Oysa şimdi kayıp bir mektup oluveriyor.

— Demek ezbere bilmiyormuşuz, diye mırıldanıyor Marie. İnsanın kendini hatırlaması... Nasıl hatırlanabilir bunlar!

Geçmişin bu tekrarı, eskiden okunmuş bir kitabın yeniden okunuşuna benziyor. Parmakların sevgiyle yüklü olduğu anları, dudakların aşk sözleri mırıldandığı anları canlandıramaz elbet. Başkaları tarafından -artık o günlerin Simon'u ve Marie'si değiliz- yaşanıp tüketilmiş maceraların okunması gibi bilinmeyen, koskocaman boşluklar giriyor araya. Gelecekteki sevişmelerden, okşayışlardan söz eden bir mektubuna hayret etti Marie: «Nasıl cesaret etmişim buna!» dedi, ama yüzü kızarmadı bu sefer... Başını salladı, şikayetlerle dalgalanan sesiyle ekledi:

— Şu kendimize rağmen birbirimizden gizlediğimiz şeyler! Bütün bunları unutabildiklerine göre çok güçlü yaratık şu insanlar!

Dipsiz bir uçurumun kenarında sanmaya başlamıştı kendini, umudu kırılmıştı anlaşılan. Beni ansızın susturdu.

— Yeter! Tekrar okunması imkansız şeyler bunlar. İnsan o zaman yazdıklarını nasıl bilebilir. Bırak! Kafamdaki hayali yıkma.

Sokakları arşınlayan zavallı deli kadın gibi konuşuyordu, usulca devam etti:

— Sabah kutuyu açtığımda ufacık sinek yavruları vardı içinde, telaşla kaçıştılar.

Okumayı bir yana bırakıyor, seyrediyoruz mektupları. Hayatın külleri! Yaşadıklarımızın o kadar önemsiz ve bulanık bir kesitini hatırlıyoruz ki! Anılar bizden daha büyük şeyler belki, fakat onlar da canlı ve ölümlü. Bu mektuplar, bu kurumuş çiçekler, bu kağıt ve dantela parçaları, nedir bunlar? Geriye ne kalmış bunlar-

dan? İkimiz beraber kavrıyoruz mektup kutusunu, yani her şeyi ikimiz aynı anda avuçluyoruz.

Devam ettik.

Fakat garip bir şey gittikçe belirleniyor, umutsuz bir şaşkınlığa kapılıyoruz, boğulacak gibiyiz; bütün mektuplar gelecekten bahsediyor çünkü.

Marie üsteliyor boyuna:

— Sonra .. Öbürü... İlerde.

Her mektupta şu sözler var: «İlerde bütün saatlerimizi baş başa geçireceğiz ve çok seveceğiz birbirimizi. Hep yanımda ve alabildiğine güzel olacaksın... nerde, ilerde, ilerde».

— Başka laf bilmiyorduk anlaşılan!

Evlenmeden önce, güzelim vakitleri birbirimizden uzakta harcadığımıza yanıyorduk, mutsuz sayıyorduk kendimizi.

— Ah! Bunu da yazdık, öyle mi? diyor Marie, panik havası var yüzünde. Eee, sonra... Bütün umudumuzu bağladığımız mektupta şunlar yazılıydı:

— Yakında hiç ayrılmayacağız. Ve yaşayacağız!. Cennet, gelecekteki hayatımız, gibi laflar bir de...

— Peki sonra?

— Sonra, hiç; son mektup bu.

Hiç. Gerçeği belirleyen, aydınlatan bir oyun adeta. Hayalini kurduğumuz cennetle kaybettiğimiz cennet arasında hiçbir şey yok. Hiçbir şey yok, hep elde edemediklerimizi istiyoruz gene. Umut ediyor, sonra hayıflanıyoruz. Gelecekten çok şey umut ediyoruz, derken geçmişe dönüveriyor, geçmişte arıyoruz umut ettiklerimizi! İki çok kalıcı duygu var içimizde; umut ve pişmanlık, ikisi de boşlukta. İstemek ve alamamak! İnsanlık, bu bakım-

dan biraz da yoksulluğa benziyor. Mutluluk yaşayacağı kadar yeterli vakit bulamıyor nedense, insan halinden memnun bile olsa, o durumu doyurucu biçimde değerlendirecek vakit bulamıyor. Mutluluk, o hep peşinde koşulan ve bir gün kesinlikle, yani bir daha hayallerimizde bile kayboluveren şey!

Soluk soluğa Marie, ürpertilerle sarsılıyor; ölüm derecesinde yaralı insanlara benziyor, yıkılmış. Elini tutuyorum. Konuşuyorum, biraz sıkılarak aklıma ne gelirse söylüyorum; aşk sevişmekle bitmiyor.

— Aşk bu işte! diyor Marie. Cevap vermiyorum.

— Ah! diyor, kelime oyunları yapıyoruz, ama. gerçekten bir türlü kaçamıyoruz.

— Gerçek mi? Dinle öyleyse, ben neydim eskiden, olduğu gibi anlatacağım sana...

Bunu söylemekten alamadım kendimi, yüksek sesle ve ürpererek haykırdım. Bir süredir bir çığlık halinde içimde büyüyordu bu ses, patladı sonunda. İçtenliğin verdiği bir çılgınlık doldu benliğime.

Ve yıllarca yan yana yaşadığımız, soluk aldığımız halde bütün zaafları, iğrençlikleri ve olanca gerçeği ile kendimi, hayatımı anlatıyorum ona. İsteklerimi, aradığımı ve ihtiyaç duyduğum şeyleri, bütün benliğimi açığa çıkarıyorum.

Kimse kolay kolay böyle dobra dobra ve eksiksiz dökmemiştir içini. Kadınla erkeğin birlikte sürdürdükleri kader çizgisi düşünülürse, birbirlerine yalan söylememiş olmaları için kaçık olmaları gerekir. Bir bir sıralıyorum geçmişte yaşadıklarımı; çeşitli kadınlarla olan, başarılmış ya da başarılamamış bütün maceraları anlatıyorum. Alelade bir adamdır o ben de. Öbürlerinden ne daha iyi, ne daha kötüydüm; işte olduğum gibi anlatıyorum kendimi.

Koyu gölgelerin kapladığı küçücük odada hafifçe dikildiğini

farkediyorum. Gerçekten korkuyor; Bir günahkarı dinlercesine bakıyor bana.

Bir günahkârı dinlercesine bakıyor bana. Fakat gerçek tutkusu bir kere yapıştı yakama, beni bırakmıyor. Ne olduysa anlatıyorum; vücutlarını bana teslim ederken, ayrıca ne verdiklerini hiç umursamadığım başka başka kadınlarla yaşadığım aşkları, yorulmak ve doymak nedir bilmeyen vahşi bencilliğimi, onun yanında, ama ondan habersiz yaşadığım murdar hayatı bütün ayrıntılarıyla anlatıyorum.

Bazen derin derin göğüs geçirerek mırıldanıyor: «Biliyordum.» Kimi zaman da ağlamaklı sesiyle «Doğru» diyebildi. Belirsiz ve azarlayıcı ifadelerle sitemler yağdırdı ve sonra bana daha yüksekten bakarak dinledi sözlerimi. İçtenliğimin büyüklüğü karşısında şaşırdı galiba, afalladı; odanın en güzel köşesinde yavaş yavaş aydınlandığını, gökyüzünden dökülen ballı ışıkların saçlarına, boynuna ve ellerine yayıldığını gördüm; susuyordu.

Duvarın köşesinde, ayaktayım. Kıpırdamıyor, hep konuşuyorum. Sesim alabildiğine titrek ve fısıltı.» Ama bağırdığımı, çaresizlik içinde kıvrandığımı düşünüyorum.

Böyle konuşabildim ya, ikimiz de aynı insanlar değiliz artık, çünkü yalan hiçbir şey bırakmadık aramızda.

Sessizlik. Marie başını kaldırıyor, bitkin ve bomboş gözleriyle bana bakıyor:

— Bu sevgi bir hayalse, ne kalıyor bize? Yaklaşıyorum ona, cevap vermek için gözlerine bakıyorum. Ayışığında gümüşlü parıltılarla donanmış saçlarına, gölgelerle ürperen çehresine dikiyorum gözlerimi. Yüzünde taşıdığı, hatta gizlediği o inanılmaz, olağanüstü şeyi arıyorum ve düşünüyorum da, onu eskisi kadar arzulamadığım için artık önemsemediğimi sanışımın yanlışlığını, bu kadına koparılmaz bağlarla bağlandığımı anlıyorum. Alışkanlık mı bu? Hayır, sadece bu değil. Alışkanlık o ağır gücünü her zaman hissettirir, ikimizin arasında bile. Fakat alışkanlığı aşan bir şey var, fazla bir şey. Odalarımızın darlığı değil bizi birbirimize yaklaştıran. Fazla bir şey, fazla!

— Sen varsın! diyorum.

— Ben hiçbir şey değilim ki! diyor.

— Her şeysin, benim için, her şeysin.

Kalktı. Kekeliyor; boynuma doluyor kollarını, bütün bitkinliğini göğsüme yaslıyor, sımsıkı yapışıyor bana ve ben, onu bir çocuk gibi odanın öbür ucundaki koltuğa kadar kollarımda taşıyorum.

Gücüm kuvvetim yerine geldi. Yaralı ve hasta değilim. Kollarımda taşıyorum onu. Kendi ağırlığına eş bir insanı böyle taşımak zor iş aslında. Ne kadar güçlü olursa olsun insan zorlanıyor, epey zahmet çekiyor. Ona bakarak söylediğim her şey zayıflığımdan gelmiyor, tam tersine güçlü olduğum için böyle konuşuyorum:

— Her şeyimsin, sensin çünkü, olduğun gibi seviyorum seni.

Ve sanki benim düşüncelerimi okuyormuş gibi susuyor Marie, birlikte düşünüyoruz:

Canlı bir varlıksın sen, insansın, sonsuzluğum sende düğümleniyor ve her şeyin bana biraz daha fazla bağlıyor seni. Biraz önce çektiğin acı, gençlik günlerinde tükettiğimiz şeylere hayıflanışın bile. Aynı acıyı ben çekiyorum şimdi. Sen olduğun gibisin, ben olduğum gibi. İşte söylüyorum: «Seviyorum seni.»

Seviyorum, şimdi sahiden farkediyorum seni, hayatımı bütünlüyorsun. Beraber olabilmek için hiçbir şeyden ürkmemeliyiz. Düşüncelerin, zevklerin, inançların, her şeyinle içimdesin ve anlıyorum ki onları seninle paylaşmasam bile haklı buluyorum (kişiliğin özgürlüğü değerinin ölçüsüdür bir bakıma). Karşına geçip de sustuğum her dakika yalancı hissediyorum kendimi.

Sesimi yükseltiyorum ansızın:

— Hayatımı verebilirim senin uğruna ve şimdiden, mutlu olabilmek için yapacağın her çılgınlığı bağışlıyorum sana.

Usulca kollarında sarıyor beni ve gözyaşlarının mırıltısını, dudaklarından dökülen kelimelerin türküsünü işitiyorum.

Uzağa bakınca ölümü fark etmek mümkün oluyor. Hayatımızı gerçekten belirleyen tek şey de ölüm. Bu aydınlıkta bakabilir ve kendi yüreklilikleri hakkında hüküm verebilir ölüler. Biliyorum

ki Marie ölse, bu kendi ölümüm kadar acılı olacak. Yeryüzünde varlığımın uzantısı olarak yaşayan tek hayal o. Açık sözlülükten yılmıyoruz ikimiz de, derinlere iniyor ve kaçınılmaz sonucu, sevişmemizi bekleyen yatağa bakarak, günün birinde buraya uzanıp bir daha uyanmayabileceğimizi de düşünüyoruz. Şöyle diyoruz sonra:

— Günün birinde, elbet başladığımız bir işi yarım bırakmak zorunda kalacağız... Belki bir gezinti, bir mektup, bir cümle, belki bir rüya...

Onun mavi gözlerine eğiliyorum. Ansızın önümde açılan kapkara pencereyi hatırladım; uzak ve sabaha kadar ölümle pençeleştiğim geceyi. Aydınlık gözlerine bakıyorum, uzun uzun bakıyorum. Sahip olduğum tek mezar onun gözleri, dalıyorum mezarın içine. Hayal kurmak ya da acımak değil bu gözleri sevmek.

Bu gece ne oluyor bize? Bu kanat çırpışları, bu coşkunluk neyin nesi? Gece kapandıkça gözlerimiz mi açılıyor, nedir? Eskiden aşıkların hayvanca korkusuyla ürperir ve kaçardık boşluktan: oysa şimdi aşkımızın en basit, en gösterişli belirtisi ölüm; ölüm, birbirimizden ayrılmaktan başka nedir artık?

Tensel bağları hatırlamaktan, konuşmaktan çekinmiyoruz; neden çekinelim, önce vücutlarımızla tanımışız birbirimizi. Bunun anısı, bunun damgası derin ve değerli.

Ayakta duruyorum Marie'nin karşısında, ürperiyor ve tepeden tırnağa sarsılıyorum, şimdi kalbim hükmediyor bana:

— Görüyorsun ya, gerçek en güzel rüyadan bile güzel.

Gerçeği bulmak kurtardı bizi, o hayat verdi ikimize de. İnsan duygularının en yüce olanı şefkattir; saygıyı, gerçekçiliği ve aydınlığı getirir insana. Anlamak, gerçeğe ulaşmak, yani sevmektir; sevmek demek, tanımak ve anlamaktır.

Başka bir insanın kişiliğinde ve benliğinde hayatı anlamak ve sevebilmek. İşte insanoğlunun hayattaki en büyük görevi, yaratabileceği en büyük mucize budur; insanoğlu sadece bir kişiyi bu kadar yakından tanıyıp sevebilir. Dünyamızda sadece tek komşusu vardır her insanın.

Yaşamaktan mutluluk duymaktır yaşamak.

— Bana her şeyi anlatman ne iyi! Evet, bir an, çok kısa bir an, yalan söylemek kolay ve mümkün. Yalan söyleyebilirsin, fakat silkinip yalanı fark edince felaket oluyor... Her şeyi anlatmak bir mükâfattır aslında, mükâfatların en büyüğü.

Öyle inanarak söyledi ki bunu, kalbime girdi. Yardım ediyor bana ve şimdi ikimiz de, gerçekten haklı olmanın verdiği bulanıklık içindeyiz, el yordamıyla ilerliyoruz.

— Unutulmak kötü, pişmanlıktan taşlaşmış, heykelden beter oluvermiştim. Canlandırdın beni, kadınlığımı geri verdin.

«Yalnızlık yüzünden kiliseye sığınmıştım. İnsan ihtiyaç duymayınca Tanrı'ya da inanmıyor. Her şeyden yoksunken, inandığını sanarak kendini avutuyor. Artık istemiyorum.»

İşte böyle diyor Marie... Zayıflar ve putperestler hayal peşinde koşabilir ancak, ilaç niyetine sarılırlar hayallere. Öbürleri görüyor ve konuşuyorlarsa, bu kadarı yeter onlara.

Aydınlığın derinliklerle kesiştiği noktada bir melek yüzüyle gülümsüyor. O kadar yakınındayım ki, daha da yaklaşmak için diz çökmek gerekiyor. Islak yüzünü öpüyor, dudaklarını dudaklarıma bastırıyorum. Eli avuçlarımda.

İç dünyamızı aydınlığa çıkarabilmek kutsal bir şeyin peşinden yürümeye bağlıysa eğer ve eğer hayatı herkese eşit ölçülerle paylaştırmak gerekiyorsa, gerçeğin peşinden yürüyelim.

Eylül 1918

AYDINLIK

"Aydınlık", ünlü Fransız yazarı Henri Barbusse'ün, kişisel serüveninden de izler taşıyan romanı. Fransız milliyetçiliğine ve genel olarak her türlü şovenizme keskin eleştiriler yönelten yazar, sistemin alt kademelerinde, yalıtılmış bir hayat süren küçük burjuva bir fabrika memurunun zihinsel aydınlanma sürecini anlatır. 'Savaş', 'kahramanlık', 'vatanseverlik' gibi kavramlarla cepheye sürülen yığınların kendi öz çıkarlarından nasıl uzaklaştırıldığını, cephede birbirini boğazlamak zorunda bırakılan her ulustan insanların aslında nasıl da birbirine benzediğini ve insanlığın kurtuluşunun da bu benzerlikten doğacak kardeşlik üzerinden gerçekleşebileceğini çarpıcı bir dille anlatıyor. Emperyalist paylaşım savaşlarının ve birbirine kırdırılan emekçilerin hikâye edildiği kitap, aslında günümüz dünyasının ahvaline de ışık tutuyor. Duygulu, derin ve sade anlatımıyla Barbusse, yüzyıl öncesinden günümüze sesleniyor: "Barış günlerinde forsalar gibi çalıştırılan ve savaşta ölüme sürüklenenlerde bütün umudumuz. Sadece onların ışığa, aydınlığa ihtiyacı var. Bütün umudumuz dünyamızın yoksul insanlarında!"

Yordam Kitap

ISBN 978-9944-122-05-4